

På egne ben

Unges etableringsfase i Norge

TALE HELLEVIK

På egne ben

Unges etableringsfase i Norge

TALE HELLEVIK

Dr.polit.-avhandling
Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi
Universitetet i Oslo

Norsk institutt for forskning om
oppvekst, velferd og aldring
NOVA Rapport 22/05

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) ble opprettet i 1996 og er et statlig forvaltningsorgan med særskilte fullmakter. Instituttet er administrativt underlagt Utdannings- og forskningsdepartementet (UFD).

Instituttet har som formål å drive forskning og utviklingsarbeid som kan bidra til økt kunnskap om sosiale forhold og endringsprosesser. Instituttet skal fokusere på problemstillinger om livsløp, levekår og livskvalitet, samt velferds-samfunnets tiltak og tjenester.

Instituttet har et særlig ansvar for å

- utføre forskning om sosiale problemer, offentlige tjenester og overføringsordninger
- ivareta og videreutvikle forskning om familie, barn og unge og deres oppvekstvilkår
- ivareta og videreutvikle forskning, forsøks- og utviklingsarbeid med særlig vekt på utsatte grupper og barnevernets temaer, målgrupper og organisering
- ivareta og videreutvikle gerontologisk forskning og forsøksvirksomhet, herunder også gerontologien som tverrfaglig vitenskap

Instituttet skal sammenholde innsikt fra ulike fagområder for å belyse problemene i et helhetlig og tverrfaglig perspektiv.

© Norsk institutt for forskning om oppvekst,
velferd og aldring (NOVA) 2005
NOVA – Norwegian Social Research

ISBN 82-7894-226-9
ISSN 0808-5013

Forsidefoto: © Bjørn Rørslett / NN / Samfoto
Desktop: Torhild Sager
Trykk: GCS/Allkopi

Henvendelser vedrørende publikasjoner kan rettes til:

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring
Munthesgt. 29 · Postboks 3223 Elisenberg · 0208 Oslo

Telefon: 22 54 12 00
Telefaks: 22 54 12 01
Nettadresse: <http://www.nova.no>

Forord

Først av alt vil jeg få takke Lars Gulbrandsen og Anne Lise Ellingsæter, for solid og oppfølgende veiledning, og Arnlaug Leira, for en siste gjennomlesning og nyttige innspill.

Andre som har lest manuskriptet og som må takkes for sine kommentarer, er Åsmund Langsether og Ottar Hellevik.

Takk til familie, venner og kolleger som har gitt mye oppmuntring underveis. Spesielt takk til Jon Rogstad, som ga viktig drahjelp ved begynnelsen, samt Åse Strandbu, som hjalp med den siste finpussen. Hans-Christian Sandlie må også takkes, for et kontorfellesskap som bare har vært til glede, og Ann-Helén Bay, for et faglig samarbeid som har gitt stor inspirasjon.

Til slutt en takk til NOVA for arbeidsforholdene ved instituttet, og til biblioteket og IT-gruppa, som har levert tjenester av høy kvalitet.

Desember 2005

Tale Hellevik

Innhold

Sammendrag	7
1 Innledning	9
1.1 Tema og problemstillinger	9
1.2 Avhandlingens gang	11
2 Etableringsfasen: Teoretiske perspektiver	13
2.1 Livsløp og individualisering	13
2.2 Familieformer og familierelasjoner	16
2.3 Familiens forsørgerrolle i ulike velferdsstater	19
2.4 Motiver for hjelp mellom familiemedlemmer	28
2.5 Verdier og kulturell endring	37
2.6 Oversikt over forklaringsfaktorer for etableringsstøtte	38
3 Data og metode	43
3.1 Datagrunnlag	43
3.2 Måleproblemer	48
3.3 Valg av statistiske teknikker	50
4 Den norske etableringsfasen: Et historisk og komparativt perspektiv	53
4.1 Etableringsfasen i norsk etterkrigstid	54
4.2 Etableringsfasen i andre europeiske velferdsstater	62
5 Etableringsfasens forløp	68
5.1 Etableringsmønstre	68
5.2 De unges økonomiske situasjon	78
5.3 Oppsummering	89
6 Det offentlige rolle i etableringsfasen	90
6.1 Dagens velferdsordninger	91
6.2 De unges mottak av trygder og stønader	93
6.3 Oppsummering	98
7 Familiens rolle i etableringsfasen	99
7.1 Økonomisk støtte	99
7.2 Praktisk hjelp	107
7.3 Kontakt og nærhet	110
7.4 Betydningen av øvrig familie	116
7.5 Oppsummering	125
8 Forklaring av etableringsstøtte	127
8.1 Foreldrenes ressurser	127
8.2 De unges situasjon	133
8.3 Foreldre-barn relasjonen	142
8.4 Samfunnsnormer og familiekultur	145

8.5 Foreldrenes verdier og holdninger	154
8.6 Etableringsstøtte til sønner og døtre	158
8.7 Fordeling mellom søsken	160
8.8 Forklaringsfaktorene sett i sammenheng	164
8.9 Oppsummering	170
9 Etableringsstøtte over tid: Holdnings- og atferdsendring	172
9.1 Endrede samfunnsforhold	172
9.2 Endringer i synet på etableringsstøtte	181
9.3 Endringer i omfanget av faktiske overføringer	182
9.4 Oppsummering	188
10 Oppsummering og konklusjoner	190
10.1 Etableringsmønstre og velferdsordninger	191
10.2 Familiens rolle i etableringsfasen	193
10.3 Videre framover	200
Summary	201
Litteraturliste	203
Vedlegg 1: Tabeller	213
Vedlegg 2: Spørreskjema	219

Sammendrag

Hvordan forløper overgangen fra barndom til et selvstendig voksenliv for unge nordmenn, sett i et historisk og et komparativt perspektiv? Hvilken rolle spiller familien i de unges etableringsfase i en godt utbygd velferdsstat som den norske? Dette er avhandlingens to hovedtema. Til å besvare spørsmålene benyttes flere store surveyundersøkelser.

Analysen tar utgangspunkt i to sentrale samfunnsvitenskapelige hypoteser. For det første individualiseringstesen, som forutsier økende variasjon og uforutsigbarhet i individers livsløp, ettersom de oftere tar beslutninger med utgangspunkt i egen situasjon, og mindre på bakgrunn av klassetilhørighet og andre strukturelle forhold. For det andre erstatningshypotesen, som spår at en omfattende velferdsstat vil begrense ikke bare familiens reelle oppgaver, men også følelser av forpliktelse mellom familiemedlemmer, og i det lange løp, svekke familiebandene.

Utviklingen de siste tiårene har skapt bekymring i mange europeiske land for hvordan unge i dag mestrer etableringsfasen. En hovedkonklusjon i avhandlingen er at en slik engstelse er ubegrunnet for Norges del. Sammenliknet med andre europeiske stater – særlig de søreuropeiske – skiller Norge seg ut med en bemerkelsesverdig høy grad av stabilitet for utflyttingsalder og alder ved etablering i parforhold, og når det gjelder fertilitet. Selv om de yngste husholdningene har den høyeste andelen som vurderer sin økonomi som problematisk, er forskjellen mellom aldersgruppene relativt beskjeden. Økonomiske vanskeligheter er i hovedsak knyttet til to forhold ved etableringsfasen – å være student og å være enslig.

En annen hovedkonklusjon er at foreldrenes tilbøyelighet til å stille opp økonomisk for barna i etableringsfasen ikke er blitt redusert de siste tiårene, i takt med utbyggingen av den norske velferdsstaten. Tvert imot har etableringsstøtten fra foreldrene økt. Mange foreldre ser ut til å oppleve det å hjelpe barna økonomisk, i hvert fall den første tiden etter utflyttingen, som en forlengelse av ansvaret de har for barna mens de bor hjemme. Omfanget av kontakt og opplevd nærhet mellom de to generasjonene viser også at foreldre har en sentral plass i barnas liv etter at de unge har etablert seg i egen husholdning.

1 Innledning

1.1 Tema og problemstillinger

En av de mest gjennomgripende overgangene i livsløpet finner sted når vi flytter hjemmefra for å etablere et selvstendig voksenliv i egen husholdning. Når man er liten representerer barndomshjemmet for de fleste en stor grad av trygghet, der foreldrene har ansvaret for at materielle behov dekkes, og behovet for emosjonell nærhet tilfredsstilles gjennom foreldre- og søskenrelasjonene. Før eller senere kommer imidlertid tidspunktet da det oppstår et ønske om å klare seg på egenhånd, med det ansvar og de friheter dette innebærer. For å skape en tilværelse utenfor opprinnelsesfamilien stilles unge mennesker overfor utfordringen med å etablere seg både på arbeidsmarkedet og boligmarkedet, og å stifte egen familie. At de lykkes er av grunnleggende betydning for det enkelte individ. Det får også store samfunnsmessige konsekvenser dersom mange snubler på terskelen til voksenlivet.

Det er en utbredt oppfatning at gjennomføringen av etableringsfasen har blitt mer variert og uforutsigbar de siste tiårene. Tilstandene på arbeidsmarkedet, med utvidete kvalifikasjonskrav og oftere bruk av midlertidige ansettelser, nye normer for relasjoner mellom generasjonene og mer komplekse familieformer, er blant forklaringene som gis. Dessuten snakkes det om en utvikling der individer i større grad enn tidligere velger sine livsløp, uavhengig av klasse og andre sosiale bakgrunnsvariabler – en såkalt individualiseringstendens. Større valgfrihet kan sees som et positivt trekk ved de unges situasjon. Men økende differensiering kan også være en konsekvens av at unge mennesker i dag møter en virkelighet hvor det har blitt vanskeligere å etablere seg.

Avhandlingens første hovedtema er etableringsfasens forløp. Hvordan mestrer unge nordmenn de ulike overgangene? Hvor vanskelig er etableringsfasen å komme seg gjennom rent økonomisk? Hvilke endringer har den gjennomgått de siste tiårene? Hvordan artet den norske etableringsfasen seg sett i relasjon til det som skjer i andre europeiske stater?

Å ta en lengre utdanning, skaffe seg bolig og få barn innebærer til dels store kostnader, og finner sted i en periode av livet der inntekten ofte er lav og ustabil og der det er uvanlig å ha noe særlig oppsparte midler. Tilgang på ulike former for økonomisk assistanse vil derfor ha stor betydning for de unges situasjon, og påvirke forløpet av etableringsfasen. Et slikt forsørgings-

ansvar kan overlates til staten og/eller til familien. Det andre hovedformålet med avhandlingen er å se nærmere på støtten som forekommer fra disse to institusjonene. Styrkeforholdet mellom stat, marked og familie som kilder for velferd har vært utgangspunktet for å dele velferdsstater inn i et mindre antall regimetyper. Gjenfinner vi denne regimeinndelingen når vi ser på de europeiske statenes velferdsordninger på feltene som er mest relevante for unge mennesker i etableringsfasen? Hva slags tilbud fra det offentlige har unge nordmenn på de aktuelle velferdsområdene?

Velferdsstater med et betydelig omsorgsansvar har påtatt seg oppgaver som tidligere lå hos familien. På denne bakgrunnen er det blitt reist spørsmål om godt utbygde offentlige ordninger vil redusere familiemedlemmers følelse av forpliktelse overfor hverandre, og begrense familiens rolle. I den siste delen av avhandlingen vil familiens, og da i første rekke foreldrenes, bidrag til unge i etableringsfasen undersøkes. Ut fra et erstatningsperspektiv blir forventningen at omfanget av etableringsstøtte fra foreldre til unge voksne barn er relativt beskjedent i dagens norske velferdsstat. Men er dette faktisk tilfelle? Finner vi noen tendens til at støtten fra familien har blitt mindre i takt med utbyggingen av velferdsstaten?

Individualiseringsteser peker også på den muligheten at økt vektlegging av individuell valgfrihet og selvrealisering vil endre innholdet i og betydningen av nære relasjoner. Når idealet blir å leve ut sine personlige preferanser og ikke følge omgivelsenes forventninger, kan selv familieforhold tenkes å bli vurdert kritisk ut fra hva de betyr for individenes egen utvikling. Det blir i større grad enn tidligere nødvendig å pleie sine familierelasjoner for å sikre at de opprettholdes. Framveksten av nye samlivs- og familieformer har blitt tolket som uttrykk for en svekkelse av den tradisjonelle familien. Andre forskere har imidlertid påpekt at endrede familiestrukturer ikke nødvendigvis er det samme som at familierelasjonene mister sin betydning, og selv individualiseringsteoretikere antar at menneskets omsorgs- og intimitetsbehov vil resultere i at det å leve i parforhold og familier fortsatt vil være det normale.

Oppfatningene om hva som skjer med familien er altså delte. Finner vi tegn til at følelser av forpliktelse mellom familiemedlemmer er blitt redusert den siste tiden? Er foreldre blitt mindre tilbøyelige til å stille opp økonomisk for sine barn i etableringsfasen?

Både erstatningshypotesen og individualiseringsteser ser for seg at normer om forpliktelse mellom familiemedlemmer kan være i ferd med å brytes ned, noe som igjen kan føre til mindre familiestøtte. I tillegg til forpliktelse, identifiserer sosiologisk teori to andre hovedmotiver for hjelpe-

handlinger: Intimitet, der hjelp gis ut fra omsorg for mottakeren, og gjensidighet, der hjelp gis med en forventning om å få noe tilbake. Er alle tre aktuelle beveggrunner når foreldre i Norge i dag gir barna etableringsstøtte? Er det rimelig å forvente at velferdsordninger og individualiseringstendenser også vil redusere etableringsstøtte som bunner i de to siste typene av motiver?

Utformingen av velferdsordninger og omfanget av offentlige bidrag til forsørging kan kartlegges ved hjelp av offentlige dokumenter og foreliggende statistikk. Økonomiske overføringer innenfor familien finnes det derimot lite offentlig statistikk om i Norge, og det er gjort få undersøkelser rundt slike transaksjoner. Analysen av surveyundersøkelsen som ble gjennomført i forbindelse med denne avhandlingen, vil derfor gi ny kunnskap om individers forsørgingskilder.

1.2 Avhandlingens gang

I kapittel 2 presenteres avhandlingens teoretiske perspektiver, med relevansen for forventninger til etableringsfasens forløp, eller forekomst av støtte fra velferdsstat og familie. Livsløpsforskning, individualiseringstenen, velferdsregimetyper og hypoteser knyttet til samspillet mellom stat og familie, samt teorier om hjelpemotiver, vil bli gjennomgått.

I kapittel 3 diskuteres avhandlingens datamateriale, dets kvalitet og anvendelighet i forhold til problemstillingene. I tillegg begrunnes valg som er gjort i forbindelse med gjennomføringen av analysen.

I kapittel 4 gis en oversikt over foreliggende forskningsresultater og offentlig statistikk om hvordan den norske etableringsfasen forløper i dag. Det gis også en historisk framstilling av endringene som har funnet sted i perioden etter andre verdenskrig, og en sammenlikning med etableringsfasen i andre europeiske velferdsstater.

Undersøkelsene som refereres i kapittel 4 tar for seg ulike, avgrensede deler av etableringsfasen. I kapittel 5 foretas det en analyse der alle etableringsovergangene sees i sammenheng, for dermed å kunne si mer om etableringsmønsteret – eller mønstrene – i Norge i dag. Dessuten kartlegges ulike aspekter ved de unges økonomiske situasjon, og hvordan denne skiller seg fra eldre generasjoners økonomi. Til slutt blir det undersøkt hva som kjennetegner unge som strever økonomisk.

I kapittel 6 gjennomgås dagens offentlige velferdsordninger på de fire feltene som er mest relevante for unge i etableringsfasen – det vil si det offentlige tilbudet i forhold til utdanning, arbeidsledighet, boliganskaffelse

og barnefødsler/barneomsorg. Det blir også undersøkt i hvilket omfang de unge ser ut til å motta offentlig forsørging.

Analysen i kapittel 7 avdekker i hvilken grad og på hvilke måter familien spiller en rolle for unge i etableringsfasen. Hva forekommer av økonomisk støtte og praktisk hjelp, og hvordan er omfanget av kontakt og opplevd nærhet? Foreldrenes betydning er hovedfokus, men det vil også bli sett på den øvrige familien og venner.

I kapittel 8 foretas det en årsaksanalyse av hva som påvirker etableringsstøtten fra foreldre til barn. Hvor stor forklaringskraft har ulike aspekter ved foreldrenes ressurser, barnas behov, egenskaper ved foreldre-barn relasjonen, familiers hjelpekultur, og foreldrenes verdier og holdninger? Hva kan disse sammenhengene fortelle oss om foreldrenes motiver?

I kapittel 9 er det endring over tid som står i fokus. Finner vi en tendens til at følelser av forpliktelse mellom familiemedlemmer har blitt svekket de siste par tiårene? Hvordan er utviklingen for de faktiske overføringene fra foreldre til barn i perioden da den norske velferdsstaten ble bygget ut?

I det avsluttende kapittel 10 oppsummeres resultatene av analysen, og konklusjoner trekkes i forhold til avhandlingens teoretiske utgangspunkt og problemstillinger.

2 Etableringsfasen: Teoretiske perspektiver

2.1 Livsløp og individualisering

Et livsløp kan sies å bestå av en serie med statusoverganger. Overgangen fra barndom til voksenliv er en av de mest gjennomgripende – med biologiske, psykologiske og sosiale dimensjoner (Fauske 1996). Endringer i sosial status, med nye rettigheter og nye forpliktelser, innebærer for eksempel samtidig et vendepunkt på det psykologiske plan, der individets identitet får nye fasetter. Etableringsfasen kan oppleves som ekstra omveltende også fordi det er snakk om statusendringer på flere områder – i forhold til utdannings-/yrkessituasjon, boligsituasjon, og familiesituasjon.

I den samfunnsvitenskapelige livsløpsforskningen er en grunntanke at individuelle livsløp formes i samspillet mellom individets egne valg og handlingsevne, betingelsene som legges av familieforhold og familiemedlemmenes sammenvevde livsløp, og generelle samfunnsstrukturer og historiske hendelser. Individuell, eller biografisk, tid blir med andre ord sett i sammenheng med familietid og historisk tid (se blant annet Elder 1994, Frønes m.fl. 1997, Hagestad 1997, Hareven 2000). «Familiemedlemmer er [...] medvandrerer som gjennom komplekse avhengighetsmønstre former hverandres løyper» (Hagestad 1997: 48). Sammenveving av livsløp innebærer altså mer enn en gjensidig avhengighet på bakgrunn av familiens plassering i den sosioøkonomiske strukturen. Familiemedlemmers gjennomføring av livsløpsoverganger får betydning for tidspunkt og rekkefølge på de andre medlemmenes overganger – ved å skape muligheter eller legge hindringer for andres overganger, eller ved at en overgang direkte frambringer andres overganger (for eksempel når foreldre blir besteforeldre ved at barna blir foreldre). Når bestemte historiske omstendigheter innvirker på livsløpet til en fødselskohort, så vil dette forplante seg videre i påfølgende generasjoner. «Each generation encounters a set of historical circumstances that shapes its subsequent life history and transmits to the next generation the ripple effects of the historical circumstances that affected its members' life history» (Hareven 2000: 131).

Samfunnet legger føringer på individets livsløp på konkret vis gjennom aldersbestemmelser i lovgivningen. Når det gjelder overgangen fra barn til voksen er det satt aldersgrenser for flere av «markørene» på voksenstatus – myndighetsalder, seksuell lavalder, stemmerettsalder, osv. I tillegg til formelle regler, vil et samfunn også ha mer eller mindre sterke forventninger om tidspunkt for og rekkefølge på livsløpsovergangene, det vil si sosiale normer for hva som anses passende og akseptabelt (Fauske 1996). Utformingen av samfunnsinstitusjoner og velferdsordninger vil være med og legge til rette for, eller begrense muligheten for, alternative livsmønstre.

Dersom samfunnsutviklingen sørger for at viktige livsbegivenheter i økende grad inntreffer på bestemte alderstrinn, slik at det blir en sterk sammenheng mellom alder og tilhørighet i sosiale kategorier, kan vi snakke om en institusjonalisering, eller kronologisering, av livsløpet (Kohli & Meyer 1986, Held 1986). Det er imidlertid en utbredt oppfatning at vi de siste tiårene i stedet har fått en differensiering av livsløpene, og mer uforutsigbare overganger. Særlig gjelder dette etableringsfasen. «The transition to adulthood is transformed into a more extended, diversified, and increasingly individualized period» (Buchmann 1989: 187). Årsaken ligger ifølge Hareven (2000) i endrede forhold på arbeidsmarkedet, nye verdier for relasjonene mellom generasjonene, mer komplekse familieformer og individualiserings-tendenser.¹

Individualiseringstesen har hatt en sentral plass innenfor sosiologisk teori de siste årene. En av tesens fremste talsmenn, Ulrich Beck, beskriver individualisering som en historisk prosess som løser opp tradisjonelle livsløp og strukturer. Individuer tar beslutninger oftere med utgangspunkt i egen situasjon, og mindre på bakgrunn av klasses tilhørighet og andre strukturelle forhold. Man velger med andre ord sine livshistorier. «The normal life history is giving way to the do-it-yourself life history» (Beck & Beck-Gernsheim 2002: 88). Bak utviklingen ligger en generell velstandsøkning og utjevning av livsvilkår, større tilgang på høyere utdanning og mobilitet i arbeidsmarkedet, og dessuten redusert normstyring og sosial kontroll.

¹ Hareven hevder at med unntak av forholdene i første halvdel av 1900-tallet, er forestillingen om tidligere tiders mer strømlinjeformede livsløp feilaktig. På 1800-tallet var for eksempel overgangen til voksenlivet i USA «erratic, did not follow an established sequence, and took a long time to accomplish» (Hareven 2000: 314). Den gangen var imidlertid forklaringen på manglende ensartethet at unge mennesker tok hensyn til opprinnelsesfamiliens behov, og ble i foreldrehjemmet eller flyttet tilbake dersom det var bruk for dem.

Mindre standardiserte livsløp representerer en særlig utfordring for unge mennesker, som i overgangen til voksenlivet skal ta mange valg med langsiktige konsekvenser. Dersom det er slik at sosiale strukturer ikke begrenser livsmulighetene på samme måte som før, legges i større grad ansvaret for egen suksess eller fiasko hos individene selv. Furlong og Cartmel (1997) hevder at individualisering gir opphav til nye muligheter og erfaringer, men at differensieringen ikke nødvendigvis innebærer noen utjevningsprosess eller at klassebaserte ulikheter forsvinner på et objektivt plan. Forfatterne kaller dette for modernitetens *epistemologiske feilslutning*. Til tross for at strukturelle forhold fremdeles er med på å bestemme våre utsikter i livet, har dette blitt vanskeligere å få øye på når individualistiske verdier framheves over de kollektive tradisjonene. Den subjektive virkeligheten samsvarer ikke med den objektive. Videreføringen av tradisjonelle mulighetsstrukturer i kombinasjon med en subjektiv løsrivelse blir en konstant kilde til frustrasjon, stress og utrygghet hos dagens unge.

I sin avhandling om ungdom og individualisering skiller Krange (2004) mellom individualisering på tre nivåer – det institusjonelle, det individuelle og det kulturelle. Han mener det kan argumenteres for at vi har fått et mer individualisert samfunn på den måten at samfunnets institusjoner ikke lenger forholder seg til klasse og struktur slik som tidligere. Det ser også ut til at individualisering har blitt en del av de unges kulturelle virkelighet, det vil si, at de oppfatter seg selv som individualiserte. Men med bakgrunn i egen og andres empiriske studier stiller han seg derimot tvilende til «at unge velger sin framtid uten å være preget av internalisert sosial struktur», eller at «kjønn, bosted og sosial klasse ikke lenger virker styrende på folks handlinger og identiteter» (2004: 57). Krange konkluderer, i tråd med Furlong og Cartmel, med at unge mennesker i dag strever med en form for «falsk bevissthet» som gjør at de ikke vurderer sosial klassebakgrunn som noen begrensning for sine valgmuligheter i livet. De føler seg friere enn de faktisk er, og bærer selv byrden når de ikke lykkes.

Det kan altså diskuteres på hvilke områder, eller nivåer, vi finner endringsprosesser som stemmer overens med individualiseringstenen. Videre kan det være betimelig å spørre om betingelsene for individualisering endrer seg. Når det er dårligere økonomiske tider, har dette en tendens til å gå ut over unge mennesker. Analyser viser at de yngste aldersgruppene har sakkert akterut i levestandard i mange europeiske stater det siste tiåret (Cordón 1997, Vogel 2003). Ettersom individualiseringstendenser blant annet knyttes til velstandsøkning, kan nedgangstider tenkes å ha motsatt effekt – med *mindre* fristilling i forhold til struktur og klassebakgrunn. I Storbritannia har

for eksempel flere forskere funnet at et trangere arbeidsmarked og høyere krav til utdanning har forlenget perioden der unge mennesker er avhengige av sine foreldre (Coles 1995, Jones 1995, Furlong & Cartmel 1997).

En analyse av etableringsfasen der vi følger individer gjennom de ulike etableringsovergangene, og ser hvordan forløpet er et resultat av samspillet mellom deres egne valg, familieforhold og samfunnsomgivelsene, ville kreve en form for oversikt som det ikke er mulig å oppnå med avhandlingens datamateriale. Materialet gir heller ikke mulighet til å se etableringsfasen for dagens unge i sammenheng med livsløpene til eldre generasjoner. Å knytte sammen en komparativ kartlegging av etableringsfasens forløp på den ene siden, og velferdsregimer på den andre, og tilsvarende for endringer i etableringsfasen og i de norske velferdsordningene, er imidlertid i tråd med livsløpsforskningens tankegang.

Når det gjelder individualiseringsdiskusjonen, vil gjennomgangen og sammenstillingen av tidligere forskning og statistikk om etableringsovergangene i kapittel 4 avdekke hvorvidt det har funnet sted større endringer i etableringsfasens forløp i Norge de siste tiårene. Så langt avhandlingens datagrunnlag tillater, vil det også – i kapittel 5 – foretas en analyse av graden av variasjon i unge nordmenns etableringsmønster på slutten av 1990-tallet.

2.2 Familieformer og familierelasjoner

Familieinstitusjonen har gjennomgått store forandringer opp gjennom historien, både når det gjelder hvilke medlemmer en familie gjerne består av, og hvordan disse medlemmene lever ut sine liv – i og utenfor familien. Blant de viktigste endringene de siste tiårene er økningen i yrkesaktivitet for kvinner/mødre og dermed veksten i to-inntekts- og to-karrierefamilier, utbredelsen av samboerskapet, økningen i antall samlivsbrudd og, som en følge, i antall enslige forsørgere, gjengifte og ste-relasjoner. Sett i forhold til diskusjonen i foregående underkapittel, vil større mangfold i familietyper og mer differensierte livsløp naturlig nok henge nøye sammen.

Utviklingen har gitt opphav til bekymring for familiesvikt og familieforvitring, men også optimisme på vegne av institusjonens evne til tilpasning og fleksibilitet: «Contrary to those interpretations that insist that family links are being weakened, families remain a crucial relational entity playing a fundamental part in the intimate life of and connections between individuals» (Silva & Smart 1999: 5).

Individualiseringsteoretikerne ser imidlertid for seg muligheten av at den økende variasjonen og kompleksiteten i utformingen av livsløp vil

kunne endre folks syn på personlige relasjoner. «Instead of the idea of lifelong commitment, the image of a lifetime of choice emerges, with an emphasis on spontaneous experiences. Consequently, the investment-and-reward balance of personal relationships is evaluated on a short-term basis rather than in terms of a life-cycle-encompassing concept of identity» (Buchmann 1989: 186). I en individualisert verden kan selv familierelasjoner tenkes å bli vurdert ut fra hvorvidt de er til hjelp eller hindring for personlig utfoldelse og utvikling (Cheal 2002).

Beck og Beck-Gernsheim (2002) hevder at man i dag må pleie sine slektsrelasjoner fordi de i mindre grad enn før kan tas som noen selvfølge. En viktig årsaksfaktor er utbredelsen av skilsmisse i den vestlige verden de siste tiårene. Skilsmisse innebærer for mange en utvidelse av antall familierelasjoner, ikke minst for barna når foreldrene får nye partnere. Kontakt kan også opprettholdes i eks-svigerrelasjoner, og gi ulike «familiesirkler» når de tidligere ektefellene går inn i nye forhold. Ved slike komplekse relasjonskonstellasjoner er det ikke nødvendigvis de tradisjonelle reglene for tilskrivelse – det vil si avstamning eller ekteskap – som bestemmer styrken på familiebandene. Opprettholdelse av familieband er ikke lenger *selvsagt*, men på mange vis *selvvalgt*, hva Beck og Beck-Gernsheim kaller «elective affinities».

Forfatterne bruker også et resonnement i tråd med erstatningshypotesen. Utbyggingen av de moderne velferdsstatene med sine sosiale ordninger garanterer en minimumseksistens utenfor familien, og gir derfor individene større økonomisk uavhengighet. Selv individer som ikke klarer å fungere på arbeidsmarkedet er blitt mindre avhengig av familiens velvilje – som på sin side får redusert sitt forsørgingsansvar. «By reducing economic constraints, the state increases the scope for individual action and mobility. But it thereby also increases the probability that people's lives will move outside collective contexts» (Mayer & Müller 1994, oversatt av Beck & Beck-Gernsheim 2002: 90).

Beck og Beck-Gernsheim tror riktignok ikke at den tradisjonelle familien vil forsvinne i overskuelig framtid. Menneskets behov for intimitet, omsorg og trygghet – som til og med kan tenkes å bli forsterket i en individualisert verden – gjør at de fleste vil fortsette å leve i partnerforhold og i familier. Men de ser for seg at det vil bli mange flere måter å ikke leve alene på – og at mange av disse formene vil være mer situasjonsbestemte og tidsbegrensede, og mindre forpliktende.

Giddens' (1991, 1992) påstand er at mange typer mellommenneskelige forhold i dag tenderer mot å være såkalte rendyrkede relasjoner («pure relationships»), det vil si relasjoner man søker og frivillig går inn i fordi man

forventer å få noe ut av dem, og der forholdet holdes fast ved bare så lenge begge parter er tilfredsstilt. Slike rendyrkede relasjoner vil i første rekke utvikles i seksuelle relasjoner, ekteskap og vennskap. Til forskjell eksisterer det fremdeles forpliktelser mellom slektninger, om enn generelle og vage. Slektsrelasjoner bygger på eksterne kriterier i form av biologiske tilknytninger, og i hvert fall der det er snakk om blodsband, kan de ikke like lett brytes ut av eller erstattes. Giddens mener imidlertid at også familierelasjoner kan bli påvirket av kreftene som skaper rene relasjoner. Dersom slektsrelasjoner mister mer og mer av sine tradisjonelle plikter og ansvar, vil deres fortsatte varighet avhenge av forholdets kvaliteter og innfrielse.

Foreldre-barn relasjonen skiller seg ut på grunn av dets sentralitet i de fleste personers tidlige år. Men ettersom barnet nærmer seg et uavhengig voksenliv, vil flere elementer av den rene relasjonen kunne gjøre seg gjeldende også her. De fleste barn holder en viss kontakt med sine foreldre etter at de har forlatt barndomshjemmet, om ikke annet så ut fra en følelse av plikt, men for å utvikles og bli sterkere er forholdet ifølge Giddens (1991) avhengig av at både barn og foreldre gjør en innsats slik at det er til glede for den andre parten.

På den annen side er løsrivelse fra foreldrene en del av prosessen for å kunne etablere seg på egenhånd med egen familie. Parsons og Bales (1955) så det slik at en av familiens hovedfunksjoner var å være den sosiale gruppen hvor barna i sin tidligste alder kunne investere alle sine følelsesmessige ressurser, og gjøre seg avhengig av. Samtidig var det viktig at denne avhengigheten skulle være midlertidig og ikke permanent. «It is a condition equally important with facilitating dependency that a family should, in due course, help in emancipating the child from his dependency on the family» (1955: 19). Ifølge Parsons og Bales ble løsrivelsen sikret gjennom prioriteringen av den ekteskapelige relasjonen, der ektefellene overlates mer eller mindre til hverandre og båndene til den øvrige familien, også egne foreldre og søsken, svekkes tilsvarende. At det i dag har blitt vanligere å flytte hjemmefra for å bo alene eller med en samboer (se kapittel 4), kan – ut fra dette resonnementet – tenkes å resultere i at forholdet til foreldrene beholder en vesentlig plass i unge voksnes liv over lengre tid.

Individualiseringsteoretikerne ser altså for seg at innslaget av plikt kan være i ferd med å reduseres i familierelasjonene. I kapittel 9 vil vi se nærmere på om vi finner en slik utviklingstendens i Norge det siste tiåret, gjennom en analyse av endringer i holdninger til foreldres forpliktelser overfor voksne barn som har flyttet hjemmefra. At individualiseringstendenser vil begrense også de faktiske utvekslingene av støtte mellom

familiemedlemmer, er ikke like klart ut fra diskusjonen over. Nødvendigheten av å pleie relasjoner for å sikre deres fortsatte eksistens kan for eksempel tenkes å føre til at foreldre i større grad enn før hjelper barna i etableringsfasen – blant annet med tanke på at de selv kan ha behov for en god relasjon til barna i alderdommen. En svekket rolle for familien forutsis derimot av hypoteser knyttet til påvirkningsforholdet mellom stat og familie, som blir diskutert i neste underkapittel.

2.3 Familiens forsørgerrolle i ulike velferdsstater

Framveksten av omfattende velferdsstater gjorde at mange oppfattet familien som «an institution on the whole out of date and, in any case, less and less responsible for the production of welfare» (Sgritta 2003: 59). I forskningen fikk familien lite oppmerksomhet som økonomisk eller politisk aktør, bortsett fra blant kjønnsforskere eller forskere fra land med sterke familietradisjoner. «Først nylig har toneangivende 'mainstream'-forskere vedgått at familieinstitusjonens betydning har vært undervurdert i den komparative velferdsstatsforskningen» (Ellingsæter & Leira 2004: 16). Forståelsesbildet har med andre ord endret seg, og i dag nevnes familien som en av velferdsstatenes hovedkilder til velferd – sammen med arbeidsmarkedet og staten. Samtidig varierer styrkeforholdet mellom de tre institusjonene betydelig mellom stater. Den følgende diskusjonen av velferdsregimer vil konsentrere seg om de europeiske velferdsstatene.

2.3.1 Velferdsregimer: Kombinasjoner av stat, marked og familie

Fordelingen av forsørgingsansvar mellom stat, marked og familie var ett av klassifiseringskriteriene da Esping-Andersen delte velferdsstatene i tre regimer i sitt klassiske arbeid *The Three Worlds of Welfare Capitalism* (1990). Fokuset var imidlertid på stat-marked relasjonen, og mindre på familiens rolle. Velferdsstatene ble kategorisert etter i hvilken grad offentlige kilder til velferd sørger for at innbyggerne ikke er prisgitt markedet – såkalt *dekommodifisering* («de-commodification»). Ifølge Esping-Andersen oppnås den mest framskredne form for dekommodifisering i det *sosialdemokratiske* regimet, som de nordiske landene representerer. Her er tjenestene langt på vei universelle, og trygdene ligger på et høyt nivå i europeisk sammenheng. Storbritannia er den europeiske staten som likner mest på den *liberale* modellen, hvor markedsløsninger fremmes både indirekte gjennom et beskjedent offentlig tilbud og direkte gjennom subsidiering av private velferdsordninger. Mer rendyrkede eksempler på regimet finner vi i USA,

Canada og Australia. Resten av Europa klassifiserer Esping-Andersen som *korporative/konservative* velferdsstater. Trygdeutbetalingene er relativt sett romslige, men gis på bakgrunn av tidligere yrkesaktivitet, og resultatet blir et lagdelt system av «insidere» og «outsidere». Tilbudet av tjenester er begrenset både fra det offentliges side og i markedet, omsorgen overlates dermed i stor grad til familiesfæren.

Velferdsregimetylogien ble kritisert for ikke å inkorporere betydningen av det ubetalte omsorgsarbeidet som utføres innenfor husholdet, på en tilfredsstillende måte. Kritikken hadde et åpenbart kjønnsaspekt i og med at dette arbeidet i hovedsak utføres av kvinner (Lewis 1992, Orloff 1993).² Som svar på denne kritikken har Esping-Andersen senere undersøkt i hvilken grad familier absorberer sosial risiko i velferdsstater (1999). Dekommodifiseringsdimensjonen ble supplert med et annet klassifiseringsprinsipp: *Familisme* («familialism») eller *defamilisering* («de-familialization»). I et familistisk system har husholdene hovedansvaret for å ta seg av medlemmenes forsørgingsbehov, mens et defamilisert system er innrettet slik at husholdet avlastes for velferdsansvaret, enten gjennom statlig eller privat forsørging – og individers avhengighet av familien reduseres. En defamilisert stat kjennetegnes av at det offentlige tar et direkte omsorgsansvar, trygder utbetales på individuell basis uavhengig av andre familiemedlemmers ressurser, og voksne familiemedlemmer har ingen juridisk forpliktelse til å hjelpe hverandre.

Esping-Andersen konkluderte med at familismedimensjonen ikke endret hans opprinnelige tredelte velferdsstatsinndeling. Nærmere bestemt fant han at de søreuropeiske statene ikke utgjorde et eget, utpreget familistisk, regime. De nordiske statene virket ifølge Esping-Andersen entydig defamiliserende, men for resten av Europa var resultatene sprikende. Konklusjonen bygger på de indirekte målene for familisme i analysen – det vil si ulike indikatorer på at staten eller markedet har overtatt familiens omsorgsbyrder. For de direkte målene på familieforsørging – blant annet andelen eldre som bor sammen med voksne barn og andelen unge arbeidsledige som bor hos sine foreldre – er det igjen Norden som har de klart laveste andelene, og i den andre enden av skalaen skiller de søreuropeiske statene seg tilsvarende ut (Esping-Andersen 1999, tabell 4.3). Variasjonen i omfanget av samboing mellom unge voksne og deres foreldre i Sør-Europa sammenliknet med resten av Kontinental-Europa er iøynefallende nok til å frambringe

² Det ble også påpekt at Esping-Andersen var lite opptatt av hvordan velferdspolitikken påvirker kjønnsrelasjonene.

følgende erklæring hos en annen forsker: «in a time of increasing convergence among the EU member countries, it is hard to find differences in social indicators as important as the one just described and, what is more significant, with a clear tendency as to their widening» (Cordón 1997: 582).

Andre indikatorer for familismedimensjonen viser et liknende mønster – med Norden og Sør-Europa på hvert sitt ytterpunkt av skalaen og resten av de europeiske velferdsstatene (med enkelte unntak) i en mellomposisjon. Dette er tilfelle for legale forpliktelser mellom familiemedlemmer, kulturelt bestemte familieforpliktelser, og normer om autonomi.

I de nordiske landene finnes det i dag ingen legale forpliktelser mellom voksne familiemedlemmer (med unntak av ektefeller). Det samme gjelder Storbritannia og Nederland. De andre europeiske statene har fremdeles juridisk definerte familieforpliktelser, men mens det i de mellemeuropeiske statene kun dreier seg om et forsørgingsansvar for voksne barn overfor gamle foreldre, har man i Sør-Europa også ansvar for medlemmer av den utvidede familien (Millar & Warman 1996). I tillegg er ulike kulturelle normer avgjørende for hvordan disse forpliktelsene oppfattes og utføres. Millar og Warman gjør et poeng av hvordan Hellas, Tyskland og Østerrike – som alle har plassert et juridisk ansvar for gamle foreldres omsorg hos voksne barn – sjelden trenger å håndheve dette prinsippet, men av høyst ulike grunner. I Hellas, som har et tradisjonelt familiemønster målt i skilsmissetall og antall barnefødsler utenfor ekteskap, er det en sterk kulturell forventning om at barna vil ta seg av sine gamle foreldre. Voksne barn som ikke påtar seg denne forpliktelsen, bringer skam over familien. Til forskjell er det den gamle som kan føle skam ved å motta økonomisk bistand fra familien i de to andre statene. Her hender det at gamle mennesker avstår fra å gjøre krav på offentlig assistanse dersom dette kan komme til å involvere barna. Med andre ord, «the notion of depending upon children is as rejected in these countries as it is felt to be natural in Greece» (Millar & Warman 1996: 36).

Normer om autonomi er spesielt relevant for å forstå unge menneskers bosituasjon. Ulike forventninger til selvstendighet leder til tre modeller for samboing mellom generasjonene. Sør-Europa, sammen med Irland, defineres av Gallie og Paugam (2000) å ha en utstrakt avhengighetsmodell når det gjelder samboing mellom familiemedlemmer («extended dependence model of family residence»). I disse landene er det vanlig å finne flere generasjoner sammen i ett hushold. Modellen kjennetegnes av gjensidige utvekslinger og klare forpliktelser. Husholdsmedlemmene oppnår en viss beskyttelse, men også redusert autonomi. Det andre ytterpunktet finner Gallie og Paugam i Norden, Storbritannia, Nederland og Tyskland, hvor generasjonene for-

ventes å bo hver for seg. I denne modellen med sterk autonomi («advanced autonomy») blir uavhengige boforhold ansett som nødvendig for at unge mennesker skal utvikle seg til selvstendige voksne individer. Situasjonen i Frankrike og Belgia beskrives av forfatterne som en modell med betinget autonomi («relative autonomy») mellom generasjonene. Samboing tolereres under vanskelige omstendigheter, men blir sett på som en uønsket tilstand. Voksne barn som bor hos sine foreldre forventes aktivt å søke andre løsninger.

2.3.2 Velferdsordninger for unge voksne

Velferdsregimer kan betraktes som idealtyper. En slik forståelse åpner opp for at virkelighetens velferdsstater vil inneholde en blanding av elementer fra flere regimer, og at blandingen vil variere mellom ulike velferdsområder og over tid (modifiseringen gjøres for eksempel av Gallie og Paugam (2000)).³ Dette medfører at velferdsordninger på et samfunnsområde ikke nødvendigvis kan forutsis på bakgrunn av de arrangementene som foreligger på andre områder. En gjennomgang av velferdsordningene på de fire mest relevante feltene for unge mennesker i etableringsfasen – utdanning, arbeidsledighet, barneomsorg og bolig – viser imidlertid at for de tre første faller de europeiske statene stort sett i grupper som tilsvarer den generelle regimeinndelingen. Når det gjelder støtte til bolig utkrystalliserer det seg derimot ingen klare velferdsregimer, men et bredt spekter av individuelle løsninger.

Alle de europeiske velferdsstatene har i etterkrigstiden opplevd en kraftig vekst i utdanningssektoren, og har dermed måttet omstille utdanningstilbudet fra ordninger basert på en eliteutdanning, til dagens masseutdanning. En oversikt over studiefinansieringen i Europa i dag viser at resultatet har blitt svært ulike innretninger. Statene skiller seg ut langs to dimensjoner: I hvilken grad de fremmer økonomisk uavhengighet fra foreldrene, og hvorvidt hoveddelen av kostnaden for utdanningen legges til staten eller til studentene (NOU 1999: 33). I de nordiske landene finner vi liten foreldreavhengighet og stor offentlig innsats. Berettigelse til studielån er personlig og gis uavhengig av foreldrenes inntekter. Den offentlige støtten omfatter derfor en vesentlig andel av studentene. Videre er utbetalingene

³ Esping-Andersen har blitt kritisert for ikke å forholde seg til en historisk dimensjon, der muligheten er til stede for at en gruppe velferdsstater som i dag har relativt like velferdssystemer ikke nødvendigvis vil fortsette å likne hverandre i påfølgende år. Tilfeller av endringer i fortiden og utsikten til endringer i framtiden tones i stedet ned (debatten oppsummeres i Matznetter 2001).

høye i europeisk sammenheng, og stipendandelen relativt stor. I den andre enden av skalaen finner vi de søreuropeiske landene, hvor det å finansiere utdanning anses som familienes hovedansvar. Her er behovsprøvingen mot foreldrenes økonomi sterk, og få mottar støtte. Det som i første rekke tilbys er stipender, eventuelt stipend og lån av begrenset omfang. Resten av de europeiske velferdsstatene har ulike mellomløsninger. I Storbritannia, Sveits og Nederland er utdanningsstøtten ment å skulle gjøre det mulig for studentene å bo hjemmefra. Samtidig forutsettes det en viss avhengighet av foreldrene, fordi deres inntekter tas med i beregningen for størrelsen på utbetalingene. Den offentlige støtten omfatter mange. Låneelementet er fremtredende, gjerne begrunnet med at avkastningen av høyere utdanning fortrinnsvis kommer studenten selv til gode. Det er derfor rimelig at individene bærer størstedelen av kostnadene. Resten av de mellom-europeiske statene, samt Irland, har på samme måte som Sør-Europa sterk behovsprøving. Ofte tilbys bare stipender. Studentene støttes imidlertid dels gjennom billige velferds-tilbud, og dels ved familieytelser og skattelettelser (NOU 1999: 33).

Hvor stor andel av de arbeidsledige som mottar trygd, nivå og varighet på utbetalingene som mottas, og omfanget av offentlige utgifter til arbeidsaktiviseringstiltak, gir en pekepinn om hvordan ulike velferdsstater virker inn på arbeidsledighetserfaringen blant sine samfunnsmedlemmer. Ut fra disse indikatorene deler Gallie og Paugam (2000) Europas velferdsstater inn i fire arbeidsledighetsregimer.⁴ Dårligst beskyttelse gis i de søreuropeiske statene, der dekningsgrad er meget lav, utbetalingene små, og aktiviseringstiltakene relativt ubetydelige. Det offentlige tilbyr mindre enn det som er nødvendig for å sikre de arbeidslediges eksistens (forfatterne kaller regimet «sub-protective»). Storbritannia og Irland defineres å ha et liberalt regime, med noe bedre beskyttelse for de arbeidsledige. Men dekningen er fremdeles ufullstendig, og utbetalingene også her lave. Det er en sterk vektlegging av at markedslovene ikke må undergraves, og at de arbeidsledige må oppmuntres/tvinges til å ta ansvar for seg selv. I Mellom-Europa finner vi en arbeidssentrert modell. Dette systemet gir langt bedre kompensasjon for tapt inntekt, men favoriserer de som er etablert på arbeidsmarkedet. Krav om tidligere arbeidserfaring gjør at dekningen heller ikke her er fullstendig (men andelen arbeidsledige som mottar trygd varierer markert mellom statene). Til

⁴ I tråd med eget utsagn om at velferdsregimer vil være idealtyper, finner forfatterne enkelte eksempler på at statene de grupperer sammen avviker på én av indikatorene. De mener likevel at det i analyseresultatene trer frem et relativt konsistent mønster som kan forsvare inndelingen av de europeiske velferdsstatene i fire arbeidsledighetsregimer.

slutt har vi en universell modell i Norden, med omfattende dekning og en høy grad av finansiell kompensasjon gitt på individuelt grunnlag. De nordiske statene har også de mest ambisiøse aktiviseringsprogrammene. Mønsteret i andelen unge arbeidsledige som bor sammen med sine foreldre gjenspeiler arbeidsledighetsregimene – andelen er lavest i Norden, noe høyere i Mellom-Europa, og meget høye i Sør-Europa (Vogel 2003, Hammer & Julkunen 2003). De to liberale regimene kommer imidlertid ulikt ut, Storbritannia havner midt på treet, mens forekomsten av hjemmeboing blant unge arbeidsledige irer er like høy som blant unge søreuropeere.

Velferdsstater kan gi støtte i forbindelse med fødsler og til barnepass på en rekke måter – gjennom kontantutbetalinger, betalt og ubetalt permisjon, skattefordeler, offentlig barnepass og andre sosiale ytelser for barn.⁵ Daly (2000) finner tre hovedmodeller for offentlig støtte blant de europeiske velferdsstatene på området. I Norden er det etablert et system som gir kvinner flere valgmuligheter, ettersom det både er omfattende stønads- og permisjonsordninger, og et utbredt barnetilsynstilbud i offentlig regi. Mellom-Europa har en modell som fremmer barnepass av mor – gjennom romslige permisjoner og et offentlig barnetilsyn som hovedsaklig tilbyr halvdagsplasser. Daly poengterer imidlertid at det er klare forskjeller mellom disse landene, der ordningene i Frankrike likner mest på de nordiske når det gjelder å ikke oppmuntre kvinner til å være hjemme med barn. I Sør-Europa samt Storbritannia og Irland er betalt permisjon uvanlig, og offentlig barnepass nærmest ikke-eksisterende. Omsorg privatiseres gjennom manglende alternativer – men med ulikt resultat. I de liberale statene sørger store lønnsforskjeller og lave sosiale kostnader for at det tilbys lavkostnads alternativer i markedet. Motsatt gjør mindre lønnsforskjeller og høye sosiale kostnader at det i Sør-Europa produseres et markedstilbud som blir for dyrt for mange, slik at barneomsorgen først og fremst faller på familien.

Da Esping-Andersen klassifiserte velferdsstatene i regimer, vurderte han ikke statenes boligpolitikk, og boligforsørgelse er heller ikke senere blitt systematisk integrert i velferdsregimetylogien (Matznetter 2001). Bolig utelukkes ofte fra ellers omfattende oversikter over velferdsstatenes ulike aspekter. Forklaringen ligger mye i boligspørsmålets spesielle natur. Bolig er eiendom, og retten til privat eiendom utgjør en vesentlig del av de vestlige velferdsstatenes kapitalistiske økonomi. Dermed legges det begrensninger

⁵ Sosialpolitikken på dette området har naturlig nok en klar kjønnsdimensjon. Utformingene på de offentlige ordningene vil nødvendigvis underbygge bestemte kjønnsroller – ettersom de oppmuntrer eller legger hindringer for småbarnsmødres yrkesaktivitet (Daly 2000).

for den rollen staten kan spille på området (Harloe 1995). Selv om anstendige boforhold må anses å være avgjørende for individers ve og vel, og derfor innenfor ansvarsområdet til stater som ønsker å trygge velferden til sine innbyggere, har det aldri eksistert noen «rett» til husly (Marshall 1970). Torgersen kaller boligspørsmålet for «the wobbly pillar under the welfare state»: «I believe that housing always will occupy a special and awkward position in welfare thinking due to the special nature of the commodity in question» (Torgersen 1987: 116). Velferdsstater har likevel tatt enkelte skritt for å sikre alternativer til rene markedsløsninger i boligsektoren. Boliger kan tilbys i en offentlig utleiesektor. Stater kan i tillegg intervensjonere på ulike måter i det private boligmarkedet, både eiemarkedet – gjennom subsidieringer, skattelettelser, tilskudd/bevilgninger etc. – og leiemarkedet – gjennom kontroll og regulering av husleier, leieforhold og boligstandarder (Murie 1994). Det brede spekteret av faktorer som spiller inn i boligpolitikken kan også være en del av forklaringen på at velferdsstater ikke har blitt klassifisert i noen få boligregimer. Ifølge Annaniassen (2001) har selv de ellers svært like nordiske statene så forskjellige ordninger at det virker meningsløst å snakke om ett enkelt sosialdemokratisk regime for boligpolitikk (se også diskusjonen mellom Kemeny (2003) og Annaniassen (2004)).

Et siste moment i forhold til unge menneskers situasjon i velferdsstater, er at de kan oppleve å utestenges fra generelle velferdsordninger – for eksempel når mottak av arbeidsledighetstrygd knyttes opp til tidligere yrkeserfaring, som det naturlig nok kan skorte på i yngre aldersgrupper. Sosiale rettigheter kan også kobles direkte til alder – slik som i Storbritannia der unge i dag ikke har krav på inntektsstøtte før de fyller 18 år, selv om de har flyttet ut av foreldrehjemmet, og ikke får full utbetaling før de fyller 25 (Furlong og Cartmel 1997). De unge får en tvetydig status mellom barn og voksen når foreldrenes inntekter er utslagsgivende for deres rett til, og størrelsen på, offentlige utbetalinger (Harris 1989).

2.3.3 Forholdet mellom stat og familie:

Erstatning, supplerings eller forsterkning?

Velferdsregimer er altså en måte å dele velferdsstatene inn i et mindre antall grupper ut fra bestemte aspekter ved deres velferdsarrangementer – og hvor det så kan diskutere hvor treffende denne inndelingen er sett opp mot virkeligheten. Litteratur om velferdsregimer beveger seg imidlertid til tider vekk fra en rent deskriptiv kategorisering eller typologisering av eksisterende velferdsstater, og over til teoretiseringer om hvorvidt og på hvilke måter de ulike institusjonelle elementene i velferdsregimene influerer på hverandre.

Vogels (2003) tolkning av sine funn i en analyse av velferdsregimer går klart i retning av å se påvirkningsmekanismer mellom velferdsinstitusjonene. «... all of the Nordic countries show low rates for traditional family support, which can be interpreted as a result of a strong welfare state and market that opens up opportunities for a pluralisation of family forms. In the Southern cluster, the traditional family represents a functional alternative when the market and welfare state fail to deliver a basic living standard» (2003: 129). Esping-Andersen skriver at det ser ut til å være et substitueringforhold mellom familien og velferdsstaten: «the more welfare state, the less familialism» (1999: 67). Derimot finner han ikke en slik sammenheng verken mellom markedet og staten, eller markedet og familien: «As noted, there is no guarantee that markets thrive where states are absent» (1999: 63). «A similarly linear quid pro quo does, however, not obtain for the family-market nexus. As we have seen, markets do not easily and automatically substitute for either welfare state passivity or for household self-servicing» (1999: 67).

Den såkalte erstatningshypotesen («crowding out hypothesis») går lengst i å forutsi negative konsekvenser av offentlige ordninger for familiens rolle. Künemund & Rein (1999) framstiller hypotesen slik: En velferdsstat med et omfattende omsorgsansvar vil begrense ikke bare familiens reelle oppgaver, men svekke solidariteten mellom familiemedlemmer ved å redusere deres følelse av forpliktelse overfor hverandre (forfatterne henviser blant annet til Janowitz (1976), Berger & Neuhaus (1977), Glazer (1988) som talsmenn for hypotesen). Hypotesen tar utgangspunkt i en antakelse om en generell vekselvirkning mellom staten og det sivile samfunnet. En slik fortolkning er framsatt i flere sammenhenger, for eksempel når en tilbakegang i kollektiv altruistisk atferd på et samfunnsområde forklares med framveksten av offentlige ordninger på det samme feltet (Roberts 1984, Cutler & Gruber 1996). Argumentasjonen har vært mye brukt i den offentlige debatt av personer som er kritiske til velferdsstatens omfang.

Åpenbart er det slik at stater med omfattende velferdsordninger har overtatt ansvar som tidligere lå hos familien. For oppgaver der staten er sterkt inne i bildet vil det være mindre påkrevet at familien bidrar. Men forsøk på å teste erstatningshypotesen empirisk gir liten støtte til at familien dermed trer tilbake. Flere undersøkelser – i første rekke av omsorg i forhold til eldre – peker i retning av at offentlige velferdstjenester supplerer, ikke erstatter, uformell privat omsorg (se for eksempel Daatland 1990, Chappell & Blandford 1991). Forklaringen på en slik komplementaritet mellom stat og familie kan være at det skjer en strukturell differensiering eller spesi-

sering, der familien og det offentlige blir utfyllende kilder til velferd. Alternativt kan det tenkes at de to institusjonene deler på de samme oppgavene og danner en form for «omsorgspartnerskap» (Lingsom 1997).

Noen forskere hevder til og med å finne en motsatt effekt, altså at hjelpehandlinger i familien *øker* med utvidete offentlige ordninger. Dette var konklusjonen i en fransk tregenerasjonsstudie om samspillet mellom private og offentlige overføringer (Attias-Donfut & Wolff 2000a), og likeledes i en komparativ undersøkelse av støtte mellom foreldre og voksne barn i USA, Canada, Storbritannia, Vest-Tyskland og Japan (Künemund & Rein 1999). Vest-Tyskland hadde både den klart sterkeste velferdsstaten, og den høyeste andelen av eldre som mottok en eller annen form for hjelp fra sine barn. Künemund og Rein tror det de kaller en «crowding in effect» skyldes at offentlig støtte gir økt levestandard for eldre og andre svake grupper som nyter godt av ordningene, noe som igjen gjør det mulig for disse individene i større grad å delta i gjensidighetsbaserte transaksjoner med sine slektninger. Kohli (1999) mener det er grunnlag for å anta at offentlige overføringer til de eldre til en viss grad kanaliseres tilbake til yngre generasjoner gjennom overføringer i familien. På denne måten kan den offentlige støtten, ved å gi mulighet for flere familietransaksjoner og nye forbindelseslinjer mellom generasjonene, også tenkes å ha en positiv effekt på samholdet i familien.

I en norsk undersøkelse fant Lingsom (1997) at når de eldre hadde hjemmehjelpstjeneste resulterte dette ikke i et redusert engasjement fra barnas side. Tvert imot ble mottakernes sjanse for å få støtte fra barna styrket, selv i forhold til oppgavene som hørte til i hjemmetjenestens kjerneområde (kontrollert for foreldrenes behov og barnas tilgjengelighet).⁶ Hennes forklaring av sammenhengen går på *holdningene* til de involverte, både barna og foreldrene: «... the mechanisms involved may be an increased acknowledgement of dependency and a reduction of the potential burden on caregivers. Client status may produce attitude changes and an increased willingness of elders to accept help from their children as well as increased willingness of children to provide care» (1997: 236).

Det er også mulig å tenke seg at offentlig forsørging kan styrke familierelasjonene gjennom å sørge for at personer som er uten betalt arbeid slipper å bli en økonomisk byrde for resten av familien. I stedet kan samhandling fokusert på intimitet og nærhet få anledning til å utvikle seg mellom mer likeverdige og uavhengige familiemedlemmer (effekten er diskutert som

⁶ Hvis foreldrene derimot måtte plasseres i en institusjon, ble praktisk hjelp fra barna redusert.

«intimitet på avstand» – se Künemund & Rein 1999). Kreps uttrykker synspunktet slik (1977: 22):

One possible effect of the aged's decreased financial reliance on their own children would be a change in the quality of the intergenerational relationship, from one of dependency to one based on mutual interests, affection, and psychological support. [...] In the same manner financial provision for young adults not yet in the work force (through scholarships, stipends, training allowances, etc.) which enables youth to live on their own funds, apart from their parents, minimizes intrafamily conflict.

Vi har altså konkurrerende perspektiver på hvilke konsekvenser offentlige ordninger vil kunne ha på familiens rolle. Erstatningshypotesen gir forventning om at bidraget til de unges etablering fra foreldre og familien for øvrig, vil være beskjedent på områder der det er mye støtte å få fra det offentlige, og dessuten at støtten vil ha blitt mindre i takt med utbyggingen av den norske velferdsstaten. Funn innenfor forskningen rundt omsorg for de eldre, og hypotesene som knyttes opp til disse, åpner opp for muligheten av andre utviklingstendenser. I kapittel 7 vil det bli sett nærmere på hvor mye og hva slags støtte de unge får fra familien, og i kapittel 9, på endringer i støtteomfanget i perioden etter andre verdenskrig.

2.4 Motiver for hjelp mellom familiemedlemmer

Motivene som ligger bak den hjelpen familiemedlemmer gir hverandre, kan tenkes å ha betydning for effekten velferdsordninger har på omfanget av familiestøtte. I denne delen av kapitlet vil ulike teorier om hjelpemotiver presenteres. Det vil bli satt særlig fokus på mulige beveggrunner for at foreldre støtter barna i etableringsfasen.

2.4.1 Økonomisk teori: Altruisme og bytte

I økonomisk litteratur angis det to hovedmotiver for å hjelpe andre individer – *altruisme* og *bytte* (Künemund & Rein 1999). En altruistisk motivert handling gjøres hovedsakelig ut fra hensynet til mottakeren, den er ikke gjort på bakgrunn av noe ytre press, men er frivillig, og det foreligger ingen forventning om å få noe tilbake fra mottakeren eller andre former for ytre belønning. Altruistisk teori forutsetter at personer føler en moralsk forpliktelse til å hjelpe i behovssituasjoner, og trenger ikke ytterligere instrumentell forklaring. Bytteteori antar derimot at man gir ut fra strategiske motiver, fordi man forventer å få noe igjen.

Økonomer utviklet begrepet *familiealtruisme* for å forklare atferden på en arena der individer ofte handler ut fra andre personers interesser, ikke bare egne. Gary Becker (1981) anvendte en egen økonomisk teori på familielivet med utgangspunkt i at det herskende prinsippet for utvekslinger her er altruisme, til forskjell fra den egoistiske atferden som er vanlig å finne på andre arenaer. I familien vil altruistisk atferd være det rasjonelle, mens egoistiske handlinger derimot må kunne anses som irrasjonelle. Som et eksempel bruker Becker foreldre-barn relasjonen, der resonnetet hans er at altruistiske familier vil investere mer i sine barn enn egoistiske familier, men denne investeringen vil som regel lønne seg fordi barna i de første familiene vil lykkes bedre. I de tilfellene der personer ikke har altruistiske tilbøyeligheter, kan de likevel overtales til å handle altruistisk ved å appellere til egeninteresser. Ifølge Finch (1989) kan Beckers definisjon av altruisme sees på som en slags hybrid, der omtanke for andre går sammen med kalkulerte egeninteresser.

I hovedsak konkluderer den økonomiske litteraturen med at ren altruisme ikke er den dominerende beveggrunnen for overføringer mellom familiemedlemmer (Cox 1987, Cox & Jakubson 1995, Schoeni 1997). I forlengelse av logikken for bytteteori, tar Kotlikoff og Morris (1989) til orde for å se økonomiske overføringer fra foreldre til voksne barn som *bestikkelser*, gitt med det formål å få barna til å tilby tjenester som tilbakebetaling. Forfatterne forutsetter da at foreldre ønsker mer fra sine barn enn de i utgangspunktet er villige til å gi. En liknende tankegang finner vi bak *strategiske modeller for testamentering*. «... strategic models of bequest assume that parents are indifferent to the welfare of children and suggest that they use bequests as a way to control their children's behavior using the threat of disinheritance» (Miller & McNamee 1998: 8). Den siste utgaven av modellen er framsatt av Bernheim, Shleifer og Summers (1985), som *det strategiske testamenteringsmotiv*.⁷ Motivet innebærer at foreldre holder tilbake inter vivos overføringer for å ha mest mulig formue å fordele i et testamente. Utformingen av testamentet kan dermed brukes som forhandlingskort.⁸

Cox og Stark (1994) mener det også kan finnes *indirekte* byttemotiver for familieoverføringer. I en større amerikansk studie fant forfatterne at voksne barn som selv har barn vil besøke sine foreldre mye oftere enn voksne barn som er barnløse. Funnet tolkes dit hen at den midterste

⁷ Har ifølge Menchik og Jianakoplos (1998) tidligere blitt fremmet av Thurow (1975) i en «makt» modell, og av Becker (1981) i en «fortjeneste» modell.

⁸ En slik framgangsmåte forutsetter råderett i forhold til testamentering. I Norge er denne råderetten relativt begrenset.

generasjonen behandler sine foreldre slik de ønsker å bli behandlet av egne barn når de selv blir gamle, den såkalte *demonstrasjonseffekten*. Når det ikke er barnebarn inne i bildet, faller dette motivet for kontakt med foreldrene bort. Videre er besøk, telefoning, og det å gi praktisk hjelp mer synlig enn økonomiske overføringer, og kan derfor forklare hvorfor barn ytterst sjelden støtter sine foreldre økonomisk. «Since financial transfers are not visible – or are much less visible to grandchildren than, say, visits – this last result is well-predicted by the demonstration-effect argument» (Stark 1995: 76).⁹

2.4.2 Sosiologisk teori: Omsorg, forpliktelse og gjensidighet

Den sosiologiske forskningen på overføringer mellom familiemedlemmer har mye vært fokusert på voksne barns hjelp til sine gamle foreldre. Her identifiseres tre typer av motiver for støtten som gis: Intimitet/omsorg, forpliktelse og gjensidighet (resiprositet) (Doty 1986). Inndelingen kan sannsynligvis overføres til – og vil være dekkende for – andre former for familiestøtte, inkludert hjelpen som gis av foreldre til barn i etableringsfasen.

Intimitetsmotivet favner handlinger gjort ut fra omsorg for andre, og vil med andre ord falle i kategorien altruistisk atferd. I tillegg til hengivenhet, kan familiemedlemmer tenkes å stille opp for hverandre fordi de synes dette er noe de må eller bør, altså på bakgrunn av *forpliktelse*. At man føler et større ansvar overfor familiemedlemmer enn personer man ikke er i familie med virker hevet over tvil, og videre at følelsen av ansvar er sterkere i noen slektsrelasjoner enn andre. Den tradisjonelle vestlige normative forpliktelsesstrukturen for omsorgsrelasjoner utgjør ifølge Qureshi og Walker (1989) et hierarki, der nære slektninger har forrang for mer fjerne slektninger, enhver slektning gis forrang for de som ikke er i slekt, og kvinnelige slektninger gis forrang for de mannlige.

Et av de mer omfattende forsøkene på å kartlegge den normative forpliktelsesstrukturen finner vi i en undersøkelse av amerikanske familier utført av Rossi og Rossi (1990).¹⁰ Gjennom bruk av «vignetter», det vil si en serie spørsmål om hvor forpliktet man vil føle seg – på en skala fra 0 til 10 – til å gi bestemte former for hjelp og støtte til ulike typer av slektninger i nærmere beskrevne situasjoner, oppnår forfatterne et tallmessig uttrykk for

⁹ En annen forklaring, som virker vel så rimelig, er at kontakten øker på grunn av besteforeldrene-barnebarn relasjonen.

¹⁰ Studien er sjelden godt planlagt og gjennomført, og har et omfang og en detaljeringsgrad som er vanskelig å følge opp i andre undersøkelser. En av dens begrensninger er imidlertid at den er konsentrert til Boston-området i USA. Det er derfor vanskelig å vite i hvilken grad konklusjonene har gyldighet ut over dette området.

graden av følt forpliktelse overfor forskjellige slektskategorier. Framgangs- måten avdekker et nesten forbausende symmetrisk mønster. Styrken på ansvarsfølelsen avtar systematisk med synkende slektskapsnærhet – i betydningen antall slektsledd som befinner seg mellom to familiemedlemmer. Foreldre og barn er det primære slektsforholdet uten mellomliggende ledd, og her hersker også den klareste følelsen av forpliktelse – for det å gi økonomisk støtte er gjennomsnittsskåren 8,3 i begge retninger. I forhold til søsken, besteforeldre og barnebarn, hvor det er ett mellomliggende slektsledd (via foreldre for søsken og besteforeldre, og via barna for barnebarn), befinner den tilsvarende gjennomsnittsskåren seg på 6-tallet i alle relasjonene. Videre er den på 4-tallet for slektninger med to mellomliggende ledd – det vil si nevøer, nieser, tanter og onkler, og den er 3,2 mellom kusiner og fettere, der det er tre mellomliggende ledd. Det er en viss tendens til at følelsen av ansvar er sterkere overfor etterkommere enn slektninger i foregående generasjoner (skåren er noe høyere overfor barnebarn enn besteforeldre, og overfor nevøer/nieser enn onkler/tanter), men forskjellene er små.¹¹ Det symmetriske mønsteret på forpliktelsesstrukturen går igjen i ulike typer av situasjoner som krever ulike typer av støtte. Med unntak av foreldre-barn relasjonen fant Rossi og Rossi også at kjønn har betydning – uansett hvilke slektninger eller hva slags støtte det dreier seg om er kvinners ansvarsfølelse sterkere enn menns, samtidig som både menn og kvinner føler sterkere forpliktelser overfor kvinnelige enn mannlige slektninger. Følelsen av forpliktelse var dessuten noe svakere overfor inngiftet familie enn overfor blodsbeslektede i tilsvarende posisjon, men de næreste ste- og svigerkategoriene stiller sterkere enn blodsbeslektede i fjernere posisjoner.

Målt i standardavvik fra gjennomsnittet var variasjonen i synet på forpliktelser størst i forhold til besteforeldre, steforeldre og stebarn, og minst i forhold til foreldre og barn. Det hersker med andre ord absolutt ikke full konsensus om hvor mye man bør stille opp overfor slektninger i bestemte kategorier. Funnet støtter opp om Finch og Masons (1993) påstand om at vi ikke finner fastsatte regler for hva ulike slektninger skal gjøre for hverandre, men heller normative retningslinjer om hvordan man skal gå fram for å finne ut hva som bør gjøres (se kapittel 2.4.3 for nærmere diskusjon).

Utvekslingsteori ser på familieoverføringer som transaksjoner i et system basert på gjensidig utveksling av ytelser. *Gjensidighetsnormen*

¹¹ Gjennomsnittsskårene som refereres er samlede verdier for slektsrelasjonene gjennom hele livsløpet, noe som kan være med å forklare det symmetriske mønsteret, kanskje spesielt i foreldre-barn relasjonen.

innebærer en forventning om at man skal gjøre opp for seg, det vil si at assistanse ikke bør gå i bare én retning, og at ingen bør ende opp med å motta mer enn de gir. Mellom familiemedlemmer, der relasjonene er mer intime og stabile, tillater dette at utvekslinger kan finne sted over lengre tidsperioder. Gjenytelser behøver verken å være umiddelbare eller direkte, de kan komme på et senere tidspunkt og de kan bli gitt til en annen person enn den opprinnelige giveren. Det viktige er at en persons statusoppgjør er i balanse, slik at man i løpet av livet ikke blir netto mottaker av tjenester (Finch 1989). Her skiller sosiologisk utvekslingsteori seg fra den økonomiske bytteteorien. Sistnevnte forholder seg ikke på samme måten til det historiske aspektet, der partene i utvekslingen er bundet sammen i gjensidig avhengighet gjennom en serie med ytelser og gjenytelser, men forutsetter fravær av langvarige relasjoner, og uavhengige, sekvensielle transaksjoner (Silverstein m.fl. 2002).

Når man hjelper andre i forventning om en senere gjenytelse fungerer dette på mange måter som sosialt lim. Mauss (1990 [org.1954]) snakker om relasjonsbygging – der overføringer etablerer og bekrefter sosiale og personlige relasjoner, politiske allianser og lojalitetsbånd. Særlig i mindre grupper som familier produseres stabilitet og solidaritet (Homans 1950).

2.4.3 Framvoksende forpliktelse

Janet Finch og Jennifer Mason (1993) argumenterer for at normer om familieforpliktelser blir tatt hensyn til, og at prinsippet om gjensidighet er generelt akseptert, men at hjelpeutvekslinger likevel er høyst uforutsigbare. Det er stor variasjon i omfanget av støtten som forekommer mellom familiemedlemmer som står i det samme slektskapsforholdet til hverandre, og det er på ingen måte noen automatikk i hva slags assistanse en bestemt type situasjon utløser i ulike familier. Dette er ifølge forfatterne fordi det ikke eksisterer *regler* for hvilket ansvar familiemedlemmer har overfor hverandre. Et av de klareste funnene fra deres datamateriale er avvisningen av idéen om at man kan ha noen som helst slags rett til assistanse fra familien. En mer treffende beskrivelse er *retningslinjer*, og disse retningslinjene er prosessuelle og ikke substansielle, det vil si de gir ikke anvisninger på hva som faktisk skal gjøres, men sier noe om hvilke prosedyrer som bør følges og hvilke kriterier man bør ta hensyn til når det skal bestemmes hva som skal gjøres. Forpliktelser blir dermed produkter av forhandlinger.

Slike forhandlinger kan være eksplisitte, i form av konkrete rundebordssituasjoner der man diskuterer hvordan en aktuell eller forventet situasjon skal løses. De eksplisitte forhandlinger er imidlertid bare toppen av

isfjellet, som Finch og Mason uttrykker det, de synlige delene av forhandlinger som også skjer mer implisitt. Her er det ingen åpen debatt, folk formidler på andre måter hvilke forpliktelser de anser som rimelige, for seg selv og andre. De implisitte forhandlingene finner gjerne sted over lengre tidsperioder. Gradvis vil det vokse fram en forståelse mellom personer som omgås om hva de er villige til å gjøre for hverandre dersom det skulle bli nødvendig. Å se omsorgsansvar som noe som skapes gjennom interaksjon mellom individer over tid («developing commitments»), heller enn noe som er tilskrevet og forutbestemt, forklarer variasjonsmønsteret i folks erfaring med å få assistanse fra familien. Det åpner også opp for muligheten av at tilsvarende følelser kan oppstå i andre relasjoner enn familien, med andre ord at slektsrelasjoner ikke er særegne.

Forfatterne mangler data som gjør det mulig å sammenlikne slektsrelasjoner med for eksempel relasjoner til venner, men de mener likevel å kunne si at det å være i slekt gir spesielt gunstige forutsetninger for å utvikle omsorgsansvar. Dette fordi slektsrelasjoner, til forskjell fra andre relasjoner, ikke kan erstattes av andre tilsvarende relasjoner, og fordi de varer livet ut selv når de er «sovende». Slekt eksisterer som en fiks ferdig kontekst der følelser av forpliktelse kan utvikles, og gjerne gjør det, på grunn av interaksjon mellom slektsmedlemmene.

Relasjonen som ifølge Finch og Mason kommer nærmest til å være i en kategori for seg, er foreldre-barn relasjonen. De hevder imidlertid at forklaringen på dette også kan finnes i teorien om forpliktelser som utvikles over tid. Utformingen på de fleste menneskers livsløp tilsier at det vil oppstå ekstra nære bånd mellom foreldre og barn. At det ikke eksisterer klare regler for hvilke omsorgsforpliktelser foreldre og barn har overfor hverandre, synes forfatterne kommer klart fram i intervjumaterialet, der eksempler på forhandlinger om fordeling av omsorgsoppgaver er omfattende også i denne relasjonen.

2.4.4 Foreldres motiver for å hjelpe barn i etableringsfasen

Finch og Mason mener å finne i sitt datamateriale at foreldre føler sterkere forpliktelser overfor sine barn enn motsatt (det vil si en noe annen konklusjon enn i Rossi og Rossis (1990) undersøkelse, se kapittel 2.4.2). De tror forklaringen på denne asymmetrien ligger i oppdragelsesinstitusjonen. Når barna er små, er foreldre-barn relasjonen definert som en relasjon der foreldrene har ansvaret for den materielle og emosjonelle velferden til sine barn. For mange foreldre vil følelsen av å være ansvarlig for hvordan det går med barna fortsette også etter at barna har blitt voksne og flyttet hjemmefra.

Mens det er høyst uvanlig at barn gir økonomisk hjelp til sine foreldre, forekommer slik støtte i betydelig grad den andre veien (dette er et veldokumentert fenomen – se for eksempel Kohli 1999, Attias-Donfut & Wolff 2000b – og bekreftes altså i Finch og Masons intervjumateriale). Når barn får økonomisk støtte av sine foreldre kan det være slik at barna ønsker, og framstiller det som, at det dreier seg om et lån. Men Finch og Mason tolker foreldrene i sitt datamateriale dit hen at de færreste forventer å få noen direkte erstatning i form av tilbakebetaling.

Etableringsassistanse har lange historiske tradisjoner. Tidligere var foreldre den eneste kilden til hjelp når barna skulle etablere seg. Betydningen av foreldrenes bidrag i forhold til å sikre barna en framtid, manifesterte seg i lover og sedvane som regulerte overføringen av verdier til neste generasjon – gjennom regler for arv, forskudd på arv, medgifte osv. I dag er ikke unge mennesker like avhengig av sine foreldre. Mange land har godt utviklede offentlige støtteordninger for etablering, og dessuten har de unge tilgang på både offentlige og private låneordninger som ikke fantes for noen tiår siden (Gulbrandsen og Langsether 1999). Likevel, å ta en lengre utdanning, skaffe seg bolig og få barn, er tunge økonomiske løft hver for seg, og kan utgjøre en betydelig økonomisk belastning når de tas innenfor et kort tidsrom. Økonomisk hjelp hjemmefra kan derfor gi en vesentlig forbedring av de unges livssituasjon. Et mulig motiv for etableringsstøtte blir på denne bakgrunn foreldrenes *omsorg* for barna, og deres ønske om å gi barna et godt utgangspunkt i voksenlivet. Støtte gitt med den hensikten å trygge barnas framtid, eller å hjelpe dem gjennom en vanskelig periode her og nå, kan også bunne i foreldrenes følelse av *ansvar* for barnas velferd.

I kapitlet om velferdsregimer ble det påpekt hvordan det er stor variasjon mellom de europeiske velferdsstatene når det gjelder *generelle samfunnsnormer* for hvilke forsørgerforpliktelser som eksisterer mellom familiedlemmer. På ytterpunktene finner vi Sør-Europa, med høy grad av familieforpliktelser, og Norden, med få forpliktelser. Antakelig er det uvanlig å finne at norske foreldre hjelper sine barn for å sikre seg mot negative sanksjoner fra omgivelsene. Men det kan være at enkelte familier har sterkere normer om at man bør stille opp og hjelpe hverandre, enn det som er vanlig i samfunnet for øvrig. En slik *familiekultur* kan gjøre det nødvendig med visse hjelpehandlinger for å opprettholde den moralske identiteten i slektsgruppen. Personer som selv har fått hjelp fra egne foreldre, kan tenkes å føle en spesiell forpliktelse til å gi tilsvarende støtte til sine barn, altså en form for *oppretholdelse av familietradisjoner* (Hellevik & Langsether 2001).

Når barna befinner seg i etableringsfasen, er situasjonen for deres foreldre som regel slik at de verken har bruk for økonomisk eller praktisk hjelp fra barna. Dersom foreldrene bidrar med økonomisk støtte ut fra gjensidighetsmotiver, dreier det seg i så tilfelle om *opparbeidelse av goodwill*, med ønske om gjenytelse på et langt senere tidspunkt. Janet Finch hevder at vi i foreldre-barn relasjonen finner det eneste – delvise – unntaket fra prinsippet om gjensidighet. «... it seems quite common for parents to continue to be net givers of gifts throughout their lifetimes without any real pressure on children to pay back an equivalent amount» (Finch 1989: 240). Men at foreldre gjennom å hjelpe sine barn kan drive med en form for relasjonsbygging som styrker samholdet i familien, og som kan komme foreldrene til gode når de blir gamle, virker som en rimelig antakelse (Gulbrandsen og Langsether 1999).

Finch og Mason (1993) påpeker at det også kan være et element av *kontroll* inne i bildet når man hjelper et annet menneske. Grunnlaget for denne kontrollen ligger i ubalansen som oppstår dersom personen som mottar hjelp ikke har mulighet til å gjengjelde. Vedkommende kommer da i en underlegen posisjon i forhold til giveren. I foreldre-barn relasjonen fortøner dette seg noe annerledes, ikke minst fordi gjensidighetsnormen tross alt er svakere her. Gulbrandsen og Langsether (1999) ser likevel for seg muligheten av at foreldre bruker økonomisk støtte til å prøve å styre barnas valg, for eksempel ved å gjøre overføringene betinget av at barna tar (en bestemt form for) utdanning.

2.4.5 Rettferdighets- og fordelingsprinsipper

Når foreldre har mer enn ett barn, blir et sentralt spørsmål hvordan de skal fordele eventuell støtte barna imellom. I denne sammenhengen vil rettferdighetsprinsipper sannsynligvis spille en viktig rolle.

Fordelingsrettferdighet har som sentral idé at mottakerne skal stilles «likt» når verdier fordeles (Eckhoff 1971). Hva som trekkes inn i likhetsbedømmelsen kan imidlertid variere. I noen fordelingsprosesser tas det kun hensyn til verdiene som deles ut, og at dette skal være likt for mottakerne. I andre tilfeller kan det også tas hensyn til hva mottakerne har av den aktuelle verdien fra før, med andre ord er det den samlede beholdningen av verdien etter fordeling som skal være lik. Andre former for likhet som rettferdighetsprinsippet kan bygge på er forholdsmessig likhet – som når forholdet mellom innsats og belønning er likt for alle – rekkefølgelikhet – som i prinsippet «først til mølla får først malt» – og sjanselikhet – som når det trekkes lodd.

Bortsett fra i fordelingsprosesser der det blir gitt objektivt sett like mye til hver, og i tilfeldighetsfordelinger som loddtrekning, vil bestemte egenskaper ved mottakerne tillegges vekt. Når det er snakk om foreldres fordeling mellom barn, vil dette i første rekke dreie seg om behov, skikkethet og fortjeneste. Fordeling etter *behov* har vi når foreldre søker å gi barna det de har mest lyst på eller trenger mest ut fra deres preferanser og forutsetninger (tildelingene blir her subjektivt likeverdige). En annen variant av fordeling etter behov er når foreldrene gir mest støtte til barna som trenger det mest – der siktemålet er en form for utjevning eller kompensasjon. Dersom foreldrene fordeler etter barnas *skikkethet*, får de barna mest som er best i stand til å bruke, utnytte eller ta vare på verdiene de tildeles, mens ved fordeling etter *fortjeneste* er det tidligere innsats fra barnas side som belønnes (Eckhoff 1971).

Gulbrandsen og Langsether (1999) ser det som rimelig at foreldrenes motiver for å støtte sine barn vil påvirke hvordan de distribuerer overføringene mellom dem. De skiller mellom fem fordelingsprinsipper: Lik fordeling, kompensatorisk fordeling, fordeling etter fortjeneste, fordeling etter forventet avkastning og fordeling som del av en utveksling. Der motivasjonen er ansvarsfølelse eller omsorg for barna, vil det ifølge forfatterne være mest nærliggende for foreldrene å bruke lik eller kompensatorisk fordeling. I Norge har vi en sterk tradisjon for lik fordeling, som blant annet er nedfelt i arvelovgivningen. Selv for beløp gitt inter vivos, kan disse ikke overstige en viss sum uten å regnes som forskudd på arv, med tilnærmet samme regler som for ordinær arv. Gulbrandsen og Langsether mener det er grunn til å forvente at prinsippet også vil gjøre seg gjeldende ved mer beskjedne overføringer i etableringsøyemed. Men foreldre kan på den andre siden være opptatt av å utlikne eventuelle forskjeller i levestandard mellom barna ved å gi noe mer til de som klarer seg dårligst. En fordeling etter fortjeneste får vi dersom foreldre forsøker å kontrollere barnas atferd gjennom å belønne de som handler i tråd med foreldrenes ønsker, mens i tilfeller med avkastningsorientert atferd fra foreldrenes side vil barna som det forventes vil gjøre mest ut av tildelte ressurser få mest. Når distribueringen er basert på et utvekslingsperspektiv, vil foreldrenes overføringer enten være et oppgjør for tidligere tjenester eller et forsøk på å skape en framtidig forpliktelse hos barna. Også her er det trolig at de flinkeste barna vil få mest, eventuelt de som er mest plikttoppfyllende. De fire siste prinsippene vil normalt, men samtidig ikke nødvendigvis, føre til ujevn fordeling mellom søsken.

2.5 Verdier og kulturell endring

I løpet av de siste tiårene har det blitt stadig vanligere at verdier inkluderes i samfunnsvitenskapelige forklaringsmodeller. Det presise innholdet begrepet gis kan variere en del fra forfatter til forfatter. Ifølge en av pionerene innenfor feltet, Milton Rokeach (1973), betegner verdier varige oppfatninger hos individet om hva som er å foretrekke når det gjelder endelige mål i tilværelsen (terminale verdier) og om hvilke midler som skal brukes for å nå dem (instrumentelle verdier). I situasjoner der individet opptrer rasjonelt, det vil si er opptatt av å realisere målsettinger gjennom sine handlingsvalg, vil verdier kunne forklare atferd. Når det gjelder støtte fra foreldre til barn i etableringsfasen, kan det tenkes at både holdninger til å gi slik hjelp og faktiske hjelpehandlinger er påvirket av familiemedlemmenes verdisyn. I den grad dette er tilfelle, vil endringer i en befolknings verdisyn kunne få konsekvenser for forekomsten av etableringsstøtte.

Et sentralt eksempel på bruk av verdibegrepet finner vi i postmaterialismeteorien til den amerikanske statsviteren Ronald Inglehart (1977, 1990). Han antar at et individs verdioppfatninger i stor grad fastlegges under oppveksten og forblir stabile resten av livet. En person som opplever materiell utrygghet i de formative ungdomsårene vil senere motiveres av materielle behov, selv om vedkommende skulle oppnå økonomisk sikkerhet. En person som vokser opp i materiell trygghet vil derimot bli lite opptatt av materielle goder senere i livet, og i stedet søke å tilfredsstille andre behov av sosial, intellektuell eller estetisk art. Selvrealisering og samfunnsengasjement er eksempler på postmaterielle verdier.

Når oppvekstvilkårene endres, kan dette skape forskjeller i verdioppfatning mellom generasjoner. Generasjonsutskiftingen vil over tid føre til at samfunnets verdiklima endrer seg. Etter krigen har det skjedd en økonomisk vekst og velstandsøkning i den vestlige verden uten historiske paralleller. Ved hjelp av data fra en rekke industrialiserte land samlet inn i 1970- og 1980-årene, påviste Inglehart (1990) at yngre aldersgrupper skilte seg fra de eldre gjennom et større innslag av postmaterialister, slik han målte dette. Ved å bruke kohortanalyser underbygget han at aldersforskjellene var et resultat av generasjonsforskjeller, og ikke skyldtes livsfaseeffekter. Resultatet av generasjonsutskiftingen var en utvikling der innslaget av postmaterialister i befolkningen økte og andelen materialister sank.

Utviklingen fra midten av 1980-tallet i Norge viser imidlertid at denne tendensen har stoppet opp. Andelen materialister og postmaterialister har stabilisert seg (Hellevik 1993). I stedet har vi fått vekst i en annen form for

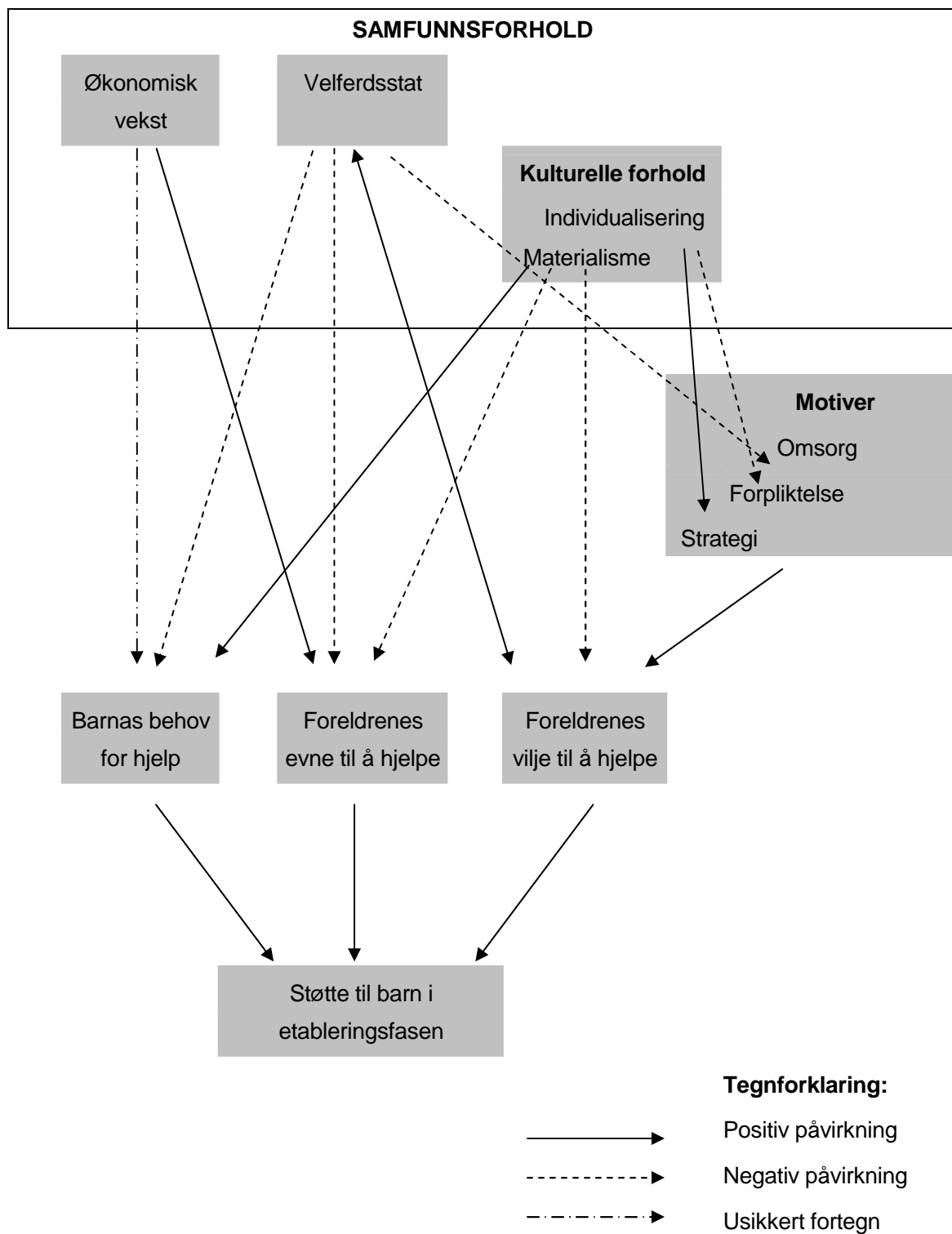
materialistisk verdiorientering enn den trygghetssøkende materialismen som Inglehart beskriver. En oppvekst i det som kan karakteriseres som materiell overflod snarere enn trygghet kan se ut til å ha stimulert utviklingen av en kortsiktig og nytelsesorientert materialisme (Hellevik 2002).

Hvilken betydning kan slike kulturelle strømninger tenkes å ha for mønsteret av hjelpehandlinger innenfor familien? En materialistisk verdiorientering går sammen med økte opplevde behov for økonomiske ressurser til anskaffelser og forbruk (Hellevik 2003). Hos unge i etableringsfasen vil resultatet kunne være at kravene til materiell standard, og dermed ønsket om å få hjelp, øker. I den grad foreldrene innfrir forventningene fra barna vil omfanget av etableringsstøtten vokse. Men hvis vi også får en tiltakende materialisme innenfor foreldregenerasjonen, kan resultatet bli at den blir mer opptatt av å få tilfredsstilt egne behov og bruker en større del av sine ressurser på seg selv. Både viljen og evnen til å yte støtte til barna vil avta, og det faktiske omfanget av hjelp til unge i etableringsfasen vil kunne forventes å bli redusert.

2.6 Oversikt over forklaringsfaktorer for etableringsstøtte

Hvorvidt foreldre stiller opp økonomisk for sine barn i etableringsfasen vil avhenge av tre forhold: De unges *behov* for økonomisk assistanse, foreldrenes ressurser og dermed *evne* til å bidra med økonomiske overføringer, og foreldrenes *vilje* til å gi slik støtte. De teoretiske bidragene som er diskutert i kapitlet gir ulike forventninger til hvordan forhold i samfunnet kan komme til å påvirke omfanget av etableringsstøtte – gjennom å ha betydning for henholdsvis barnas behov og foreldrenes evne og vilje til å hjelpe. I dette underkapitlet blir det gitt en sammenfatning av de ulike resonnementene som har vært omtalt – illustrert ved hjelp av årsaksmodellen i figur 2.6.1 og hypoteseoversikten i tabell 2.6.1.

Figur 2.6.1. Modell for faktorer med mulig betydning for forekomst av etableringsstøtte.

Tabell 2.6.1. Hypoteseoversikt for mulige sammenhenger mellom ulike samfunnsforhold på den ene siden, og motiver for etableringsstøtte, barnas behov for støtte og foreldres evne og vilje til å gi støtte, på den andre

EFFEKTVARIABLER:						
ÅRSAKS-VARIABLER:	Omsorg	Plikt	Strategi	Barnas behov	Foreldres evne	Foreldres vilje
Økonomisk vekst				- Bedre økonomi [1] + Relativ situasjon dårligere [2] + Økte kostnader (f.eks. til bolig) [3]	+ Bedre økonomi gir overskudd [4]	
Velferdsstat	- Familien forvitrer (ekstremvariant av erstatningshypotesen) [5]	- Familien mister oppgaver (formelle/ juridiske forpliktelser fjernet, forpliktelsesnormer svekkes) [6]		- Det offentlige dekker behovene [7]	- 40-60 åringer yter mer enn de får tilbake av det offentlige [8]	+ Solidaritet (velferdsstat og støtte til familien del av samme verdikompleks) [9]
Individualisering		- Tradisjonelle forpliktelsesnormer svekkes [10]	+ Nødvendig å pleie relasjoner for å få gjenytelser [11]			
Materialisme				+ Økte materielle krav [12]	- Økt pengebruk gir mindre overskudd [13]	- Økte materielle krav gir mindre å avse [14]

Effekten av et omfattende offentlig tilbud til unge voksne på omfanget av etableringsstøtte fra foreldrene, kan forventes å være negativ ut fra flere av de teoretiske resonnementene i kapitlet. På de områdene der det finnes offentlig støtte vil barnas behov bli mindre [7].¹² Dersom forpliktelsesnormer om å bidra ved behov er en dominerende beveggrunn for foreldrene, så utløses det nødvendigvis hjelp i færre tilfeller. Erstatningshypotesen ser i tillegg for seg at når oppgaver/ansvar som tidligere lå hos familien blir overført til staten, så vil følelsene av forpliktelse mellom familiemedlemmer selv etter hvert svekkes [6]. I sin mer ekstreme utgave forutsier erstatningshypotesen at familiebandene til syvende og sist vil forvitte, og dermed kan også hjelpehandlinger med opphav i omsorgsfølelser bli redusert [5].

Med utgangspunkt i gjensidighetsmotiver argumenteres det for muligheten av en positiv effekt av velferdsordninger på støtte innenfor familien – fordi økte ressurser hos mottaksgruppene gir større mulighet for gjensidige utvekslinger. En slik sammenheng virker kanskje mest aktuell i forholdet mellom middelaldrende barn og gamle foreldre, der de gamle, som trenger praktiske tjenester, får bedre mulighet til å gjengjelde dette med økonomiske midler. For unge i etableringsfasen, som i første rekke har økonomiske eller materielle behov, ville det altså bli snakk om å utveksle økonomisk støtte begge veier, og synspunktet virker derfor mindre relevant her.

Velferdsstaten kan også sies å ha en negativ effekt på foreldres evne til å hjelpe barna økonomisk i etableringsfasen, ettersom de fleste i foreldregruppen befinner seg innenfor aldersklasser som er netto bidragsyttere til velferdsstaten [8].

Den eneste positive effekten av velferdsstat som er tegnet inn i figur 2.6.1, går direkte på foreldrenes vilje til å hjelpe [9]. Dette er ikke et argument som er hentet fra den teoretiske diskusjonen så langt i kapitlet. Tanken er at offentlig og privat støtte er del av det samme verdikomplekset (derfor er pilen tegnet slik at den viser påvirkning i begge retninger). Bowles og Gintis (2000) kaller oppslutningen om moderne velferdsstater for det mest betydningsfulle eksempelet i menneskets historie på en omfattende og frivillig egalitær omdistribuering av inntekt mellom fremmede. Støtte til en omfordelende politikk kan selvsagt til dels bunne i selvsentrerte motiver – også i velstående deler av befolkningen, som for eksempel kan ha et ønske om å være forsikret mot vanskeligere tider. Men i stor grad må en sterk velferdsstat kunne sees som et uttrykk for en solidarisk vilje til å dele egne ressurser med andre (Stjernø 2001). Når det i befolkningen er støtte til en

¹² Numrene viser til hypotesene i tabell 2.6.1.

samfunnsmessig omfordeling som kommer ukjente mennesker til gode, virker det sannsynlig at den samme villigheten er til stede innenfor familiene, i forhold til nære slektninger. Ut fra en slik tankegang kan vi vente å finne mer støtte fra foreldre til voksne barn i sterke velferdsstater, der den herskende ideologien er at det skal skje en utjevning mellom de som tjener lite og de som tjener mye, enn i mer begrensede velferdsstater, som nøyer seg med å dekke grunnbehovene hos svakere samfunnsgrupper.

Hvilken betydning en utvikling der personer blir mer individualiserte får på omfanget av foreldres støtte til voksne barn, er mer tvetydig. På den ene siden ser individualiseringsteoretikerne for seg at tradisjonelle normer for forpliktelse vil kunne svekkes [10]. Samtidig kan den nye situasjonen i større grad enn tidligere gjøre det nødvendig å pleie sine familierelasjoner, ettersom disse ikke lenger kan tas som en selvfølge [11]. En reduksjon i foreldres forpliktelsesfølelse kan dermed tenkes å gå sammen med økt betydning av mer strategiske motiver, der foreldrene for eksempel er opptatt av å opprettholde en god relasjon til barna med tanke på alderdommen.

I figur 2.6.1 introduseres også økonomisk vekst som et samfunnsforhold det virker rimelig å gå ut fra at kan ha innflytelse på forekomsten av økonomisk støtte fra foreldre til barn. Økonomiske oppgangstider vil gi foreldrene en mer romslig økonomi, og dermed større mulighet for å hjelpe barna [4]. Samtidig vil den økonomiske situasjonen sannsynligvis bedres også for de unge, slik at behovet for støtte fra foreldrene på denne måten blir mindre [1]. Dersom de unge ikke har like sterk inntektsvekst som andre grupper i befolkningen – slik at de sakker akterut i levestandard relativt sett – så kan situasjonen deres oppleves som dårligere til tross for en forbedret økonomi objektivt sett, og dermed gi opphav til økte subjektive behov [2]. Effekten vil forsterkes dersom den økonomiske veksten fører til spesielt sterk prisstigning for en del forbruksvarer som er sentrale i etableringsfasen, slik som bolig [3].

Når det gjelder effekten av en økt utbredelse av materialistiske verdier i befolkningen, så kan dette tenkes å øke barnas opplevde behov for hjelp, fordi deres materielle krav stiger [12]. På den annen side kan foreldrenes vilje til å hjelpe bli svakere, fordi de selv får større materielle behov å tilfredsstille [14], og deres evne kan reduseres, dersom de bruker mer penger på seg selv [13].

3 Data og metode

I kapitlet presenteres datamaterialet som ligger til grunn for avhandlingens analyser. Gjennomføringen av de ulike undersøkelsene blir beskrevet, og forhold rundt materialets generelle kvalitet (reliabilitet) og anvendelighet i forhold til problemstillingene (validitet) blir diskutert. Mer spesifikke validitetsproblemer i forbindelse med begrepsoperasjonaliseringen vil også bli tatt opp der det er aktuelt i de enkelte analysekapitlene. Til slutt begrunnes valg av analyseteknikker.

3.1 Datagrunnlag

3.1.1 Hovedmaterialet

Datamaterialet som er hovedgrunnlaget for avhandlingens analyse er en surveyundersøkelse utført av Norsk Gallup (TNS Gallup) på oppdrag fra NOVA i begynnelsen av 2001 (se vedlegg 2 for spørreskjema). Der det ikke sies annet, vil resultatene som presenteres i analysen komme fra denne undersøkelsen. Surveyen ble gjennomført som en del av det strategiske instituttprogrammet (SIP) *Forsørgingskilder i et livsløps- og generasjonsperspektiv*, som startet opp ved NOVA i januar 1999 og gikk over fem år, og som også finansierte avhandlingen. Sentrale forskningstema innenfor programmet var familien som forsørgingsinstitusjon, samspillet mellom private og offentlige forsørgingsinstitusjoner, og overføringenes fordelingsvirkninger.

Spørreundersøkelsen skulle dekke flere forskningsformål, noe som nødvendigvis begrenset antall spørsmål som kunne inkluderes med direkte relevans for avhandlingens tema. Av hensyn til datakvaliteten bør ikke intervjuer overskride en viss lengde. Videre ble surveyen gjennomført helt i begynnelsen av doktorgradsarbeidet, før problemstillingene var endelig fastlagte. Enkelte spørsmål ville ha blitt formulert annerledes – og noen erstattet av andre spørsmål – dersom surveyen var kommet på et senere tidspunkt i arbeidet med avhandlingen. For eksempel ville flere spørsmål om når respondentene gjennomførte ulike etableringsoverganger, og rekkefølge mellom disse, vært ønskelig. Det samme gjelder en spesifisering av bakgrunnen for den økonomiske hjelpen som har forekommet mellom barn og foreldre siste året – slik som for hjelp mottatt fra foreldrene etter fylte 18 år, der det spørres i forhold til ulike formål.

Surveyen er til dels en videreføring av tre tidligere spørreundersøkelser om norske husholdningers økonomi – fra henholdsvis 1993, 1995 og 1997 – utført av Norsk Gallup på vegne av (tidligere) INAS og NOVA (se Gulbrandsen & Hellevik 1998). De tidligere undersøkelsene inneholdt også enkelte spørsmål om overføringer mellom familiemedlemmer.¹³ Temaet er imidlertid blitt atskillig grundigere belyst i 2001, og fordi hensynet til å gjøre spørsmålene best mulig ble prioritert foran hensynet til å skulle etablere tidsserier, er formuleringene i siste spørreunde blitt såpass ulike de foregående at det er vanskelig å foreta mange sammenlikninger. Når det gjelder spørsmål om forpliktelsesnormer og familiesamhold/-nærhet, er flertallet av disse med for første gang i 2001. Tidsseriene som er mulig å lage for utviklingen mellom 1993 og 2001 gjelder alt i alt i liten grad spørsmålene som er relevante for mine problemstillinger. Det viktigste unntaket er et holdningsspørsmål om hvor mye man synes voksne barn bør hjelpes etter at de har flyttet hjemmefra, som er med både i 1993 og 2001, og som vil bli benyttet i en kohortanalyse i kapittel 9.

Endring over tid for foreldrenes faktiske etableringsstøtte vil studeres ved hjelp av tilbakeskuende spørsmål fra 2001-surveyen, der respondentene blir spurt om de har mottatt hjelp til ulike formål etter fylte 18 år. Bruk av erindringsspørsmål har den svakheten at kvaliteten på data avhenger av respondentenes hukommelse, som langt fra er et perfekt instrument. Det er for eksempel påvist at menneskers behov for å framstå som konsistente i sin atferd kan føre til erindringsforskyvninger (Hellevik 1991). I vårt tilfelle, med spørsmål som i all hovedsak dreier seg om hendelser i yngre år, vil bekymringen for erindringsproblemer i første rekke gjelde de eldre. Det er imidlertid ikke vanskelig å finne argumenter for at gamle mennesker muligens har *bedre* minne enn yngre om hva de har fått og ikke fått av økonomisk hjelp i etableringsfasen. Tidligere fantes det få alternative kilder til støtte utenom familien, og pengegaver fra foreldre må ha representert betydningsfulle bidrag.¹⁴ I dagens samfunn med offentlige støtteordninger – ikke minst lån og stipend fra Statens lånekasse – og lettere tilgang til private låneordninger, vil hjelp fra foreldre være mindre avgjørende. Sammen med en generell velstandsøkning, og større selvfølgelighet i forhold til hva man forventer av livskvalitet og framtidsmuligheter, kan det tenkes at de unge

¹³ Analyser av etableringsassistanse med utgangspunkt i surveyene har vært gjort av Løwe (1995) og Gulbrandsen og Langsether (1999).

¹⁴ Det kan for eksempel nevnes at min farfar, i en alder av 92 år, husket nøyaktig hvor mye økonomisk støtte han fikk av familie og naboer i hjembygda, som gjorde det mulig for han å dra inn til Oslo og studere.

lettere glemmer noe av støtten de har mottatt. Men ideelt sett kan vi håpe at de unge husker på grunn av nærhet i tid, og de eldre på grunn av overføringens betydning.

Surveyutvalget i 2001 består av 2046 personer, og er representativt på landsbasis for befolkningen fra 18 år og oppover. Data er samlet inn gjennom besøksintervjuer, der gjennomsnittsintervjuet varte i 55 minutter. Utvelgingen av personer foregikk ved hjelp av det opplegget som meningsmålingsinstituttene vanligvis bruker ved personlige intervjuer. Et visst antall intervjuområder er trukket ut, spredt over hele landet. Innenfor hvert av disse områdene trekkes det så ut startadresser, og intervjuerne har en instruks for hvordan de med utgangspunkt i startadressene skal finne fram til personene de skal intervjuer. Siden det skjer en direkte erstatning der en ikke finner den aktuelle personen hjemme, blir det vanligvis ikke registrert frafall, og en mangler tall for bruttoutvalg.¹⁵

Etter datainnsamlingen ble spørreskjemasvarene omgjort til elektroniske data ved hjelp av optisk lesing. Framgangsmåten utelukker punche-feil som kan skje ved manuell registrering, men faren er at svarene kan bli lest eller tolket feil av lesemaskinen. Problemet er særlig til stede der svaret består av en tallrekke, og ved kryssmarkeringer der det er gjort overstrykninger.

For å ha muligheten til å sjekke selve registreringen dersom noen av svarkombinasjonene skulle framstå som inkonsistente, ba NOVA om å få tilsendt alle spørreskjemaene fra Gallup sammen med den elektroniske databasen. Tilgangen på skjemaene gav samtidig anledning til en utstrakt «vasking» av datamaterialet for å redusere omfanget av feilregistreringer. For å nevne noe av det viktigste: Ettersom alder er en variabel med stor betydning for analysen ble alle skjemaene gjennomgått for å være sikker på at dette tallet var riktig registrert.¹⁶ Også for en del av de andre tallregistreringene ble resultatene sjekket, og der det var åpenbare feil på grunn av den optiske lesningen ble svarene rettet opp. Videre ble det utført logiske kryssjekkinger av ulike spørsmål som dreide seg om husholdningenes sammensetning, og når resultatene ikke stemte overens ble skjema hentet fram og det ble foretatt en vurdering av hvorvidt det var grunnlag for å rette i datamatriksen. Ingen av skjemaene ble vurdert å være så dårlig utfylt at de måtte forkastes.

¹⁵ Metoden er beskrevet i Hellevik (1972): 37-41.

¹⁶ Det viste seg at 16 respondenter var notert med feil alder på grunn av utydelig skrift i skjemaet.

Fordelingen på flere viktige husholdsvariabler i 2001-surveyen kunne sammenliknes med de tre tidligere gallupundersøkelsene for å se etter påfallende avvik. At dette ikke ble funnet, kan også sies å underbygge data-materialets reliabilitet. Som en helhetsvurdering – etter gjennomføringen av alle kontroller og korrigeringer – ble konklusjonen at materialets reliabilitet var god nok til at det ga mening å gå videre med analysen.

Avhandlingens analyse er rettet mot unge i etableringsalder – definert som perioden fra 18 til 35 år. Aldersgruppen kan studeres gjennom opplysninger som er gitt av respondenter i 18–35-årsalderen (N = 649), og dessuten gjennom opplysninger fra respondenter som er foreldre til 18–35-åringer (N = 631). For respondenter med flere barn over 18 år stilles alle spørsmålene for hvert enkelt av disse (opp til seks barn). Dermed er det mulig å lage en egen database for personer i 18–35-årsalderen bestående av respondentenes barn (N = 1120).

Analysen av økonomiske overføringer fra foreldre til unge voksne i etableringsfasen kan med andre ord studeres både ved å ta utgangspunkt i informasjon fra giverne og fra mottakerne. Å gjennomføre en slik «speilbildeanalyse» alle stedene der dette er mulig virker imidlertid lite hensiktsmessig når det ikke er en målsetning i avhandlingen å skulle avdekke eventuelle variasjoner i foreldre og barns oppfatning av samhandlinger dem imellom. Der en bestemt type sammenheng kan undersøkes på begge vis, vil analysene kun utføres med respondenter i etableringsalder som basis. For noen analyser er det imidlertid nødvendig å ha barn av respondenter som grunnlag. Dette vil være tilfelle når det er snakk om å se på betydningen av egenskaper ved foreldrene som de unge ikke har blitt spurt om – av hensyn til spørreskjemaets lengde, eller fordi de i liten grad kan forventes å sitte inne med svaret (det siste gjelder blant annet foreldrenes inntekt og formue, eller deres holdninger). For å understreke: I tabeller og figurer der det står at basis er *barn av respondenter*, vil alle opplysninger stamme fra mors/fars rapportering om forholdene.

At den siste datatypen inkluderer flere eksempler på enheter som har de samme foreldrene – i alle tilfellene der respondenten har flere barn over 18 år (basen omfatter respondentenes biologiske og adopterte barn, ikke stebarn) – kan tenkes å gi en såkalt *klustereffekt*. Det vil si at den statistiske usikkerheten blir noe større enn det som ville vært tilfelle om enhetene hadde vært valgt ut helt uavhengig av hverandre, på grunn av en økt homogenitet i egenskaper. Hvor stort utslag dette kan gi varierer fra materiale til materiale. I metodelitteraturen opereres det med en tommelfingerregel om en økning av standardavviket på 20 prosent (Hellevik 1991).

Det må altså tas hensyn til klustereffekten ved vurderingen av hvorvidt forskjeller mellom grupper er signifikante.

For de fleste av spørsmålene er det maksimalt tre–fire prosent av respondentene som faller i *ubesvart/vet ikke*- kategorien. Som en hovedregel er disse utelatt fra analysen. Spørsmål der respondentene bes om å oppgi et tall har til dels noe høyere ubesvartandeler. Der det har vært mulig å forsvare en slik framgangsmåte, er manglende tallopplysninger blitt erstattet med estimer i form av beregnede gjennomsnitt. For noen spørsmål synes det rimelig å gå ut fra at et manglende svar mest sannsynlig betyr det samme som et negativt svar. Dette gjelder blant annet spørsmålene om respondentene har gitt eller mottatt ulike former for støtte eller hjelp. Personer som har ubesvart her er regnet med i nei-andelene.

3.1.2 Andre datakilder

Det andre datamaterialet som benyttes i en viss utstrekning i analysen er Norsk Monitor – en serie surveyundersøkelser som har vært gjennomført av MMI annethvert år siden 1985. Formålet med dette løpende prosjektet har vært «å følge med i hva som skjer med nordmenns verdioppfatninger, virkelighetsbilder, meninger om aktuelle spørsmål, smakspreferanser og atferd på en rekke områder» (Hellevik 1996: 11).

Undersøkelsenes utvalg er landsrepresentative for befolkningen fra 15 år og oppover. Antall respondenter har økt fra 2200 i 1985, til rundt 4000 i de siste rundene. Når det gjelder gjennomføringen av surveyene, stilles de innledende spørsmålene av en intervjuer. Til å begynne med ble dette gjort ved besøksintervju, men fra og med 1997-surveyen gikk man over til telefonintervju. Deretter besvarer respondenten hovedtyngden av spørsmålene i et selvutfyllingsskjema. For 2001-surveyen, som er runden som i hovedsak vil analyseres her, skriver MMI i sin presentasjon at rundt 70 prosent av de som ble telefonintervjuet sa seg villige til å motta selvutfyllingsskjemaet. Responsraten blant disse igjen var på 74 prosent. Med andre ord ble halvparten (52 prosent) av det opprinnelige utvalget med på undersøkelsen. Dette er en god svarandel sammenliknet med hva en vanligvis oppnår i slike undersøkelser. For å øke representativiteten blir utvalget dessuten veid ut fra SSBs befolkningsstatistikk i forhold til en matrise for alder, kjønn og bosted.

De tidligere monitorrundene vil i første rekke brukes til å se gjennomføringen av etableringsovergangene i forhold til en meget fininndelt aldersvariabel (kapittel 5.1). De enkelte undersøkelsene har utvalg som er større enn utvalget i avhandlingens hovedsurvey. I tillegg gir serien av undersøkelser med bare to års mellomrom en mulighet til å slå sammen flere

runder for å øke antall enheter i analysen ytterligere. I 2001 abonnerte NOVA på Norsk Monitor, og spørsmål om økonomisk og praktisk hjelp gitt til og fått fra ulike slektskategorier ble inkludert i survey-runden. Fordelingene på disse vil være en test av reliabiliteten i funnene fra hovedmaterialet. I tillegg kan altså det å støtte opp om familiemedlemmer sees i sammenheng med plassering på en rekke verdier og holdninger.

Det siste datamaterialet som ligger til grunn for avhandlingens analyse (gjelder kun to figurer i kapittel 7.2), er en annen surveyundersøkelse gjennomført av Norsk Gallup på vegne av NOVA, høsten 2000/våren 2001. Undersøkelsen er del av et større internasjonalt prosjekt, kalt OASIS, finansiert over EUs 5. rammeprogram. Tema er også her familierelasjoner, og surveyen er interessant fordi den inneholder mer detaljerte spørsmål enn avhandlingens hovedsurvey om hvilke typer praktisk gjøremål familiemedlemmer hjelper hverandre med. Fokuset er først og fremst på forholdet mellom middelaldrende og deres gamle foreldre. Utvalget har derfor en overrepresentasjon av personer over 75 år, og det er ikke med personer under 25 år. Videre skiller utvalget seg fra hovedsurveyen ved at kun personer i storbyer (nærmere bestemt Oslo, Bergen og Trondheim) er intervjuet.

Når det gjelder muligheten til å finne relevant registermateriale som kunne muliggjøre lengre tidsserier om familieoverføringer og etableringsstøtte, kan det nevnes at Åsmund Langseth (1991) – i forbindelse med en undersøkelse om arv og gaver på begynnelsen av 90-tallet – foretok en kartlegging av det som fantes av slike data. Hans konklusjon var at offentlig norsk statistikk i liten grad har registrert opplysninger om økonomiske overføringer, og at det er gjort få undersøkelser rundt slike transaksjoner. Av det som forelå var fokuset i tillegg mye på arv og mindre på overføringer mellom levende familiemedlemmer (inter vivos overføringer).

Survey materialet som her skal brukes er dermed så langt vi kjenner til det beste datagrunnlaget for å se på familieoverføringer.

For kartleggingen av etableringsovergangene i kapittel 4 brukes det til dels foreliggende statistikk fra SSB for Norge, og for Europa, statistikk fra Europarådet og Eurostat.

3.2 Måleproblemer

En viktig del av avhandlingens analyse består av å kartlegge faktisk atferd: Ved hvilke alderstrinn gjennomføres ulike etableringsoverganger, hvor mange unge har fått etableringsstøtte fra foreldrene, osv. Spørsmålene kan være beheftet med erindringsfeil (se tidligere diskusjon), men ellers skulle

fenomenenes konkrete karakter gjøre dem relativt uproblematisk å måle. Noe annet er det å utforme spørsmål for variabler som skal forklare atferden – slik som å avdekke motivene som ligger bak når foreldre hjelper sine voksne barn etter at de har flyttet hjemmefra. Følelser av omsorg og forpliktelse er egenskaper som det er langt vanskeligere å skille fra hverandre på det operasjonelle enn det teoretiske plan.

Ved forsøk på å bestemme hvorfor individer handler som de gjør, er én mulig framgangsmåte å spørre direkte om grunnen i et oppfølgingsspørsmål. I en undersøkelse med noen få kvalitative intervjuer lar dette seg forholdsvis enkelt gjennomføre. Selv om det også i prinsippet er mulig å inkludere spørsmål som går på respondentenes intensjoner i større surveyundersøkelser, blir dette sjelden gjort. En prosaisk grunn er vanskelighetene med å konstruere og analysere slike spørsmål. Å skulle lage en uttømmende svarliste i et strukturert spørreskjema, der alle respondenter vil finne et alternativ som dekker deres motiv, er en formidabel oppgave. Ved bruk av åpne spørsmål begrenses ikke respondentenes valgmuligheter når de svarer, men med et stort utvalg vil databehandlingen bli ekstremt tidkrevende. Erfaringene viser også at mange respondenter vil gi lite fyllestgjørende svar.¹⁷ Hvis ikke en reduksjon i antall svaralternativer oppnås, vil datasettet bli uhandterlig og vanskelig å analysere. En ustrukturert survey-design er en stor utfordring både for forsker, intervjuer og koder, og resultatet kan fort bli data av dårlig kvalitet.

I avhandlingen vil en indirekte strategi for å avdekke foreldrenes hjelpemotiver i stedet bli benyttet. Ved hjelp av multivariate analyser vil det kartlegges korrelasjoner mellom forekomst av overføringer og andre egenskaper ved respondentene som det virker rimelig å anta kan ha betydning for foreldrenes støtte til barna. En slik framgangsmåte er ikke uvanlig i kvantitative undersøkelser, men byr på validitetsproblemer. Det er et stort sprang mellom å måle sosiale bakgrunnsvariabler og holdninger – uansett hvor bredt spekter som dekkes – og faktisk å fange opp individenes hensikter med sine handlinger. På den andre siden kan det settes spørsmålstegn ved om man ved å spørre direkte om intensjoner nødvendigvis vil få respondentenes genuine motiver. Vi har ikke bestandig et bevisst og avklart forhold til våre handlinger, og vi kan til og med ønske å presentere oss selv fordelaktig og derfor ikke være helt ærlige om hva som ligger til grunn for vår atferd (såkalt «social desirability bias», se for eksempel Bohrnstedt (1983)). I vårt tilfelle kan foreldre tenkes å være mindre villige til å oppgi mer egoistiske motiver for å hjelpe sine barn enn kjærlighets-/omsorgsmotiver.

¹⁷ Et konkret eksempel på dette gjennomgås i Hellevik (1972): 94-97.

Dersom fenomener har en kompleks karakter kan dette skape validitetsproblemer, også når vi har å gjøre med manifeste egenskaper. Det vil da trenges en sammenstilling av en rekke ulike opplysninger for å få et dekkende empirisk mål. For eksempel er det langt flere forhold utenom inntekt og formue som kan ha betydning for foreldrenes og barnas objektive økonomiske situasjon – men som avhandlingens datagrunnlag ikke gir oss full oversikt over. Ved å bruke et mål for subjektiv økonomisk situasjon, der det overlates til respondentene selv å avveie de ulike aspektene ved sin situasjon, kommer vi i en viss forstand rundt problemet. Men dette målet er på sin side en noe usikker indikator på objektiv økonomisk situasjon, ettersom hvordan en person opplever at hun eller han er stilt også vil være påvirket av andre forhold enn de rent økonomiske, ikke minst verdiorientering.

Et siste problem er at vi ikke kan være sikre på kronologien for endringer i enkelte viktige variabler. For eksempel gjelder dette forholdet mellom foreldres formue og støtte til barn, og forholdet mellom barns økonomiske situasjon og mottatt støtte. Der støtte forkommer vil både foreldrenes formue bli redusert, og de unges økonomi bedret. Dette kan forklare at foreldre som ikke har høy formue likevel har gitt hjelp, eller at barn med god økonomi likevel har fått støtte. Det som registreres er ikke situasjonen som utløste støtte, men situasjonen slik den ble etterpå, til dels som en følge av støtten. Dermed kan inntrykket av disse variablenes betydning for om det gis økonomisk hjelp bli svekket.

Vi står altså overfor spesielle utfordringer når det gjelder målingen av en del sentrale variabler, som det ikke er mulig å få fullstendig tilfredsstillende løsninger på, i hvert fall med vårt datamateriale slik det foreligger. Måleproblemene representerer en kilde til «støy» som kan svekke sammenhengene analysen avdekker. Det er vanskelig å se grunner til at det motsatte problemet skulle oppstå, det vil si validitetssvikt som fører til at inntrykket av tendenser forsterkes. Det er heller ikke lett å se at det skal være forskjeller mellom ulike kategorier av enheter når det gjelder forekomsten av måleproblemene som er diskutert, som kunne skape systematiske skjevheter i resultatene. Ut fra denne argumentasjonen kan vi slutte at påviste sammenhenger vil være konservative estimater for de reelle effektene.

3.3 Valg av statistiske teknikker

Ettersom avhandlingens datamateriale består av flere store surveyundersøkelser, vil analysen være basert på kvantitative analyseteknikker. I første rekke vil dette dreie seg om tabellanalyse og regresjonsanalyse. Tabell-

analyser som viser den fullstendige fordelingen på den avhengige variabelen i forhold til én eller to uavhengige variabler, er godt egnet til å gi en oversikt over utbredelsen av ulike fenomener. Ved mer omfattende multivariate analyser – der en vil kunne oppleve at antallet enheter i noen grupper blir så lite at resultatene blir usikre i en tabellanalyse – vil regresjonsanalyse bli benyttet. Her skjer ikke kontrollen for andre variabler gjennom inndeling av enhetene i kontrollgrupper med lik verdi på disse variablene, men gjennom justeringer for innvirkningen fra kontrollvariablene. Ut fra en matrise med bivariate korrelasjoner og forutsetninger som gjøres i regresjonsanalysen om variablenes fordelingssegenskaper finner en de kontrollerte sammenhengene. Faren kan være at disse forutsetningene ikke er holdbare, en fare som øker jo flere uavhengige variabler som inkluderes i analysen.¹⁸ Å kombinere de to analyseformene er nyttig: Tabellanalysen vil brukes til å finne fram til hvilke faktorer som ser ut til å ha betydning, og på den måten prøve å begrense antall variabler som tas med i regresjonsmodellene.¹⁹

Ved regresjonsanalysen brukes lineær regresjon. Dette gjelder også i de tilfellene der den avhengige variabelen er en binær variabel. Med en avhengig variabel kodet 0-1 svarer gjennomsnittet til proporsjonen som har høy verdi. En regresjonskoeffisient viser forskjellen mellom proporsjoner, som igjen kan tolkes som forskjell i sannsynlighet for å ha høy verdi på den avhengige variabelen. Denne intuitivt forståelige tolkningen er et argument for å benytte lineær regresjon.

Imidlertid hevdes det ofte at en må anvende logistisk regresjon når den avhengige variabelen er binær. Grunnen er at forutsetningen om *homoskedastisitet* – at variansen rundt regresjonslinjen er lik uansett hvilken verdi vi har på den uavhengige variabelen – ikke er tilfredsstillt. Dermed kan signifikanstesten i den lineære regresjonen gi misvisende resultater. Men dette gjelder bare ved meget små utvalg og svært skjeve fordelinger (Fox 1997, Skog 1998). Denne teoretiske innvendingen mot å benytte signifikanstesten fra lineær regresjon med en binær avhengig variabel viser seg i

¹⁸ «Standard modeling software can automatically handle many regressor variables and produce results, although they can be remarkably misleading. With many confounding covariates, however, the issues of lack of adequate overlap and reliance on untrustworthy model-based extrapolations are even more serious than with only one confounding covariate.» (Rubin 1997: 759).

¹⁹ «When an estimate is derived using a regression model, especially one with many regressors, it may become difficult to judge how much the estimate reflects the data and how much it reflects the model. To investigate the source of results, we recommend one compare model-based results to the corresponding tabular (categorical-analysis) results» (Greenland 1998: 407).

praksis å ha liten betydning. Resultatene av signifikanstestene for lineær og logistisk regresjon er tilnærmet identiske ved gjentatte tester på samme datamateriale (Kanagy m.fl. 1994).

Den andre innvendingen mot bruk av lineær regresjon med en binær avhengig variabel, er at det kan gi sannsynligheter for høy verdi på den avhengige variabelen som er negative eller større enn én, altså et meningsløst resultat.²⁰ Dette kan skje når det er kontinuerlige uavhengige variabler der sammenhengen med den avhengige variabelen er ikke-lineær. I mine analyser vil imidlertid de uavhengige variablene enten være naturlige dikotomier, eller kontinuerlige variabler som er omkodet til et sett med dummyvariabler (gjelder for eksempel alder). Dermed er ikke avvik fra linearitet noe problem for analysen.

En annen mulig grunn til at vi kan få resultater utenfor det tillate variasjonsområdet 0 til 1, er at det forekommer samspill mellom de uavhengige variablene uten at det er tatt samspillsvariabler med i regresjonsmodellen. Her skjer analysen ut fra et kausal- og ikke et prediksjonsperspektiv, og da er denne innvendingen mindre relevant. I kausalanalyser tas ikke samspillsvariabler med i regresjonslikningen, og dette gir regresjonskoeffisienter som kan betraktes som veide gjennomsnitt av delsammenhengene innenfor de ulike kontrollgruppene. Ved hjelp av dem oppnår vi en perfekt dekomponering av de bivariate sammenhengene mellom uavhengige og avhengig variabel. Det er et slikt samsvar, og ikke nøyaktig prediksjon av fordelingen på den avhengige variabelen, som er det avgjørende kriteriet i en kausalanalyse (Hellevik 1984).

I regresjonsanalysen anvendes hele veien ustandardiserte koeffisienter. En grunn til å standardisere er ønsket om å gjøre koeffisientene for variabler med ulike måleskalaer sammenliknbare. Når alle uavhengige variabler er binære er ikke dette nødvendig. Fordelen med å bruke ustandardiserte koeffisienter er at resultatene har en direkte og lett forståelig fortolkning som forskjeller i sannsynlighet eller gjennomsnitt (når den avhengige variabelen er henholdsvis binær eller kontinuerlig).

Det vil også benyttes kohortanalyse der det er snakk om å se på endringer over tid (kapittel 9). Problemer som knytter seg til tolking av resultater fra kohortanalyser vil bli tatt opp i forbindelse med drøftingen av resultatene.

²⁰ Betydningen av dette problemet blir nok noen ganger overdrevet: "In practice, estimates of cumulative incidence would seldom be much below zero or above 1, and then only for extreme combinations of values of the independent variables. In place of such inadmissible estimates, it is reasonable to substitute the theoretical minimum or maximum value, as appropriate, for the inadmissible value" (Rothman 1986: 291).

4 Den norske etableringsfasen: Et historisk og komparativt perspektiv

I moderne vestlige samfunn består overgangen fra barndom og avhengighet av foreldre til et selvstendig voksenliv av flere deloverganger: Fullføring av utdanning eller opplæring og inntreden på arbeidsmarkedet, utflytting fra foreldrehjemmet og anskaffelse av egen bolig, og stifting av egen familie. Relativt få unge nordmenn starter i dag etableringsfasen før de har fylt 18 år – som er norsk myndighetsalder og tidspunktet der foreldres legale forsøringsforpliktelse opphører – mens en majoritet vil være etablert ved tredveårsalderen (Gulbrandsen og Langsether 1999).²¹ Etableringsprosessen kan imidlertid variere fra person til person både når det gjelder *alder for, rekkefølge på, og avstand mellom* de ulike overgangene. Alle vil heller ikke realisere alle etableringsstatusene, noe som ikke nødvendigvis forhindrer at de blir regnet som voksne.

På aggregatnivå kan etableringsfasens forløp beskrives ut fra hva som er *typisk* for aldersplassering, rekkefølge og varighet på overgangen fra utdanning til arbeid, fra foreldrenes bolig til egen bolig, og fra opprinnelsesfamilien til etablering med egen familie, og hvor stor *variasjonsbredde* som finnes. Nye mønstre kan betraktes som en positiv utvikling – økende variasjon kan for eksempel tolkes dit hen at unge mennesker står friere til å velge sine egne livsløp, slik det til dels gjøres av individualiseringsteoretikere. Men endringer kan på den annen side oppfattes som et tegn på at de unge i større grad strever på terskelen til voksenlivet: «Any change in the process of residential independence of the young is a symptom of difficulties in their social integration and a cause of them» (Cordón 1997: 579).

I dette kapitlet blir det kartlagt hvilke endringer som har funnet sted i gjennomføringen av etableringsovergangene i Norge etter andre verdenskrig (med kortere oversikter der muligheten for tilbakeblikk er mer begrenset), det vil si i perioden der den moderne velferdsstaten vokste fram. Den norske etableringsfasen blir videre belyst gjennom en sammenlikning med forholdene i andre europeiske velferdsstater.

²¹ I avhandlingens analyse er etableringsfasen definert som aldersintervallet 18-35 år, slik at også de som er noe senere ute med gjennomføringen av overgangene kommer med i analysegrunnlaget.

4.1 Etableringsfasen i norsk etterkrigstid

4.1.1 Utflytting av barndomshjemmet

Å flytte fra foreldrene for å etablere seg i egen husholdning er en sentral begivenhet i et menneskes liv, og for mange den viktigste markøren på voksenstatus. Kontaktformen mellom generasjonene endres og omstillingen er stor, både for de unge som flytter ut og for foreldrene som blir tilbake i «det tomme redet».

Det har manglet en presis definisjon på hva det vil si å flytte hjemmefra, noe som har gitt sprikende beskrivelser av fenomenet (Texmon 1996). Særlig har bostatus for studenter blitt ulikt klassifisert. Et annet kompliserende element er at flyttingen kan foregå i flere trinn der barna i perioder returnerer til barndomshjemmet, og der det er mulig å bo to steder avhengig av hvordan boforhold defineres. Undersøkelser har vist at nærmere halvparten av norsk ungdom har bodd hjemmefra før siste og endelige utflytting fant sted (Texmon 1994, 1996²²).

Usikre datakilder med varierende situasjonsbilder er ifølge Gulbrandsen (2002) én av grunnene til at det har dannet seg en oppfatning om at norsk ungdom i dag drøyer lenger med å etablere seg i egen husholdning, når «noe som virkelig har holdt seg stabilt i de siste 40 åra, er det tidspunktet i livet de unge flytter hjemmefra» (2002: 34). Størstedelen av norsk ungdom forlater foreldrehjemmet i begynnelsen av tyveårene. Andelen som fortsatt bor hjemme etter at de har fylt 25 år er meget lav. Vi må helt tilbake til 1950-tallet for å finne avvik i dette mønsteret, og forskjellen lå da ikke i aldersfordelingens tyngdepunkt, men i det ene ytterpunktet – det var en større andel som på denne tiden ble boende riktig lenge i barndomshjemmet enn det som har vært tilfelle senere (Gulbrandsen 2002). Aldersspredningen på utflytting har med andre ord blitt noe mindre. Forklaringen ligger blant annet i at det i de første etterkrigsårene fremdeles var ganske vanlig med generasjonsoverføring av bolig og samboing mellom to generasjoner voksne, et fenomen som nærmest ikke forekommer i dag (Gulbrandsen og Langsether 2001).

I perioden etter andre verdenskrig har giftermål gått fra å være den vanligste grunnen til å flytte hjemmefra for unge mennesker, til nærmest ikke å forekomme som utflyttingsårsak (Texmon 1996, figur 3). Etablering i samboerforhold har derimot fått langt større betydning. I tillegg har det blitt noe vanligere å bo for seg selv i en periode, og å oppgi et ønske om å bo for seg selv som hovedgrunnen til at man flytter. Det har også funnet sted en

²² Analyse av omnibusundersøkelse fra 1992.

vektforskyvning mellom utdanning og arbeid. Utdanning har blitt klart viktigere som motiv for flytting, i overensstemmelse med den økte utdanningslengden i befolkningen, mens arbeid har fått tilsvarende mindre betydning (Texmon 1996).

Jenter har flyttet ut av foreldrehjemmet før guttene i hele etterkrigstiden, men forspranget har skrumpet inn. Dagens forskjell er på 1,2 år i median utflyttingsalder (Gulbrandsen 2002). Kjønnforskjellen skyldes hovedsakelig at kvinner i gjennomsnitt er et par år yngre enn mennene de går inn i parforhold med. Men kvinner har også vært noe tidligere ute med å flytte for seg selv. Det kan se ut til at jenter og gutter vektlegger ulike faktorer i etableringsfasen. Texmon (1996) mener det oftere stilles krav til døtre som bor hjemme om å bidra praktisk enn tilfellet er med sønner, og at deres livsførsel er strengere kontrollert. For jentene er det å flytte derfor klarere forbundet med løsrivelse og uavhengighet. Guttene på sin side tar mer hensyn til de økonomiske fordelene ved å bo hjemme (Gulbrandsen m.fl. 1992). Det ser videre ut til at gutter er mer avhengige enn jenter av omsorgen i foreldrehjemmet, siden det å flytte hjemmefra oftere har en negativ effekt på gutters enn jenters lykkefølelse (Hellevik 2003).

Utflyttingsalder varierer også på bakgrunn av regionale forhold. Utkantstrøk og mindre tettsteder vil for eksempel ha et mer begrenset utdannings- og arbeidstilbud enn de større byene, og unge mennesker som ønsker flere alternativer på disse områdene har vært nødt til å flytte fra hjemstedet. Texmon (1996) fant en entydig sammenheng mellom utflyttingsalder og bostedssentralitet for jenter, med tidligere utflytting i utkantstrøk enn i byer og sentrale regioner. For guttene var mønsteret mer variert. Unge menn fra mindre sentrale strøk som satset på høyere utdanning flyttet hjemmefra i ung alder, på samme måte som jentene. Samtidig var det mange av de unge mennene på landsbygda som søkte seg til det lokale arbeidsmarkedet, og ble boende relativt lenge sammen med foreldrene.

Internasjonal forskning har vist at foreldrenes økonomiske ressurser har betydning for når de unge flytter. I en studie av amerikansk ungdom finner for eksempel Goldscheider og Goldscheider (1999) at høy sosial status hos foreldrene bidrar til å framskynde flyttetidspunktet (bortsett fra når barna er meget unge, da foreldrenes status har en beskyttende effekt mot oppbrudd). Forfatterne spekulerer rundt hvorvidt dette funnet simpelthen skyldes at barn av foreldre med høy sosial status også selv har mer ressurser i form av høyere utdanning og kontakter på arbeidsmarkedet, og derfor kan flytte for seg selv på et tidligere tidspunkt, eller om det er slik at foreldrene bruker

sine ressurser til å subsidiere barnas boliguavhengighet.²³ Det siste spørsmålet vil bli behandlet i kapittel 8.

4.1.2 Anskaffelse av bolig: Eie eller leie?

En viktig del av oppbruddet fra foreldrehjemmet er å skaffe eget sted å bo. Kjøp av bolig er en stor investering som unge mennesker kan ønske å vente med på grunn av sin økonomiske situasjon, eller fordi de finner det upraktisk å bli eiere med en gang – for eksempel fordi de ikke er sikre på hvor de ønsker å bosette seg. Løsningen kan da være å leie i en periode. En oversikt over disposisjonsformen for bolig blant unge i 2001 viser at hele 80 prosent i aldersgruppen 20–24 år og 47 prosent i aldersgruppen 25–29 år var leietakere (Gulbrandsen 2002).

Fordelingen mellom å leie og å eie blant tyveåringene i 2001 tilsvarer situasjonen slik den var på begynnelsen av 1970-tallet (Gulbrandsen 2002, tabell 6 – oversikten går tilbake til 1973). I perioden mellom disse tidspunktene varierte imidlertid eie-/leieandelene betraktelig. Fram mot slutten av 1980-tallet ble det stadig vanligere for tyveåringene å bli boligeiere, til tross for høykonjunkturer og prisøkning i siste del av tidsrommet. I perioden ble både kredittmarkedet og boligmarkedet deregulert, noe som gjorde boligprisene langt mer konjunkturavhengige. Fra våren 1988 og fram til våren 1993 falt prisene uten at dette stimulerte ungdommens kjøpelyst, tvert imot var eierandelen blant de yngre på retur. Denne sammenhengen kan forklares med at høykonjunkturer skaper optimisme og lyst til å investere i bolig, mens lavkonjunkturer har motsatt effekt (Andersen 2001). En generell konjunkturforklaring fanger likevel ikke hele utviklingen. Etter 1993 har vi igjen hatt oppgangskonjunktur i landet, men eierandelen har fortsatt å synke fram mot tusenårsskiftet. Gulbrandsen mener forklaringen på at det ikke har blitt et tilsvarende oppsving i kjøpelysten som på 1980-tallet, var at det som skjedde den gangen «i større grad var en unik historisk hendelse i overgangen mellom et gammelt og nytt reguleringsregime der markedsaktørene prøvde ut nye tilpasninger til en totalt ny situasjon på bolig- og finansmarkedet» (2002: 42–43).

I Norge bor nærmere 80 prosent av husholdningene i en eid bolig. Ikke mer enn rundt fem prosent av befolkningen dør uten noen gang å ha vært

²³ Spørsmålet kan ikke besvares med forfatterens datamateriale, men Goldscheider og Goldscheider poengterer at uansett om det dreier seg om en direkte eller en indirekte effekt, er det ingen tegn til at barn fra velstående hjem fristes til å bo lenger hjemme (i tråd med "the feathered nest"-hypotesen).

boligeiere. Sannsynligvis er normen om å eie eget hjem så sterk at de fleste ikke vil anse seg som fullstendig etablert før dette kjøpet har funnet sted. Reduksjonen i eierfrekvens blant tyveåringer synes da heller ikke å bunne i at færre ønsker å eie bolig. På spørsmål om hva som er den ideelle disposisjonsformen svarer en overveldende majoritet nettopp å eie (Gulbrandsen 2002). Når vi heller ikke finner noen nedgang i eierandelen blant personer som er i begynnelsen av tredveårene, blir en plausibel hypotese at det hele er snakk om en utsettelse av førstegangs boligkjøp. Gulbrandsen (2002) mener mulige forklaringer på utsettelsen er økt utdanningsfrekvens, økt flytting til storbyer og senere etablering i stabile parforhold. Det er en meget klar sammenheng mellom pardannelse og kjøp av bolig (Gulbrandsen & Sandlie 2003, Sandlie 2005).

4.1.3 Utdanning og inntreden på arbeidsmarkedet

En av de største samfunnsendringene som har funnet sted i løpet av de siste femti årene, er veksten i utdanningssektoren. Mens 14 prosent av befolkningen var under utdanning i 1952, utgjorde elever og studenter 21 prosent i 1991. Økningen skyldes dels relative endringer i størrelsen på årskullene, dels utvidelser i skoleplikten, men ikke minst tilbøyeligheten til å velge utdanning framfor arbeid etter skolepliktig alder (NOU 1996: 13, kapittel 3). Antall studenter ved universiteter og høyskoler ble nesten firedoblet fra 1971 til 1999 (fordelt på kjønn dreide det seg om en dobling i antall mannlige studenter, mens antallet kvinnelige studenter ble nærmere syv-doblet²⁴), i en periode da veksten i aldersgruppen 20–29 år til sammenlikning var på kun seks prosent (Statistisk årbok 2001, tabell 57 og 190).

Unge mennesker tilbringer med andre ord stadig flere år i utdanningssystemet, hvilket igjen betyr høyere alder ved full inntreden på arbeidsmarkedet (mange har imidlertid deltidsjobb ved siden av studiene). Lang utdanningstid og utsatt etablering på arbeidsmarkedet kan tenkes å ha betydning for det økonomiske avhengighetsforholdet mellom de unge og deres foreldre. «Selv om offentlig studiefinansiering har bidratt til å lette den økonomiske situasjonen, både for skoleelever og studenter som bor hjemme hos foreldrene og de som har etablert egen husholdning, står man her overfor en betydelig gruppe unge uten den tryggheten og de inntektene som de fleste yrkesaktive nyter godt av» (NOU 1996: 13: 34). I kapittel 7 vil det

²⁴ Allerede på midten av 1980-tallet var det blitt like mange kvinner som menn ved universiteter og høyskoler i landet, og ved tusenårsskiftet var tre av fem personer i høyere utdanning kvinner (SSBs nettsider).

bli sett nærmere på i hvilken grad foreldre støtter sine barn økonomisk i forbindelse med utdanning.

Dagens arbeidsmarked krever spesialisert kompetanse og utdanning i en helt annen grad enn det som var tilfelle for noen tiår siden. I tillegg skyldes veksten i høyere utdanning at den til dels har blitt brukt som et arbeidsmarkedspolitisk virkemiddel, det vil si som et alternativ for unge mennesker i perioder med høy arbeidsledighet (Try 1999a). På slutten av 1980- og begynnelsen av 1990-tallet, da det norske samfunnet opplevde den til da lengste og høyeste arbeidsledigheten i etterkrigstiden, fant det samtidig sted en markert ekspansjon i høyere utdanning.

Overgangen fra utdanning til arbeidsmarkedet er en kritisk fase. «Ungdommens situasjon på arbeidsmarkedet er spesiell: De får ikke jobb fordi de mangler yrkeserfaring, men slik erfaring er ikke mulig å skaffe seg uten jobb» (ISFs internetsider²⁵). Økonomiske svingninger ser ut til å ha større betydning for arbeidsmarkedsdeltakelsen til unge mennesker enn for andre aldersgrupper – i nedgangstider er arbeidsledigheten høyere blant ungdom enn blant eldre arbeidstakere. Høyere utdanning reduserer sannsynligheten for å oppleve arbeidsledighet, men også nyutdannede akademikere påvirkes av konjunktorene (Try 1999b).²⁶ I europeisk målestokk er imidlertid arbeidsledigheten blant unge nordmenn relativt lav (se kapittel 4.2.3).

Det må til slutt nevnes en annen betydningsfull endring som har funnet sted etter andre verdenskrig, nemlig kvinners økende deltakelse på arbeidsmarkedet. Ved folketellingen i 1960 definerte over halvparten av norske kvinner seg som husmødre når de ble spurt om yrke eller viktigste kilde til livsopphold (Syltevik & Wærness 2004). Blant ugifte kvinner var yrkesaktiviteten langt høyere enn blant gifte, men det var heller ikke uvanlig for ugifte kvinner å forsørge seg gjennom ubetalt arbeid hos foreldre eller andre slektninger. Kvinners deltakelse i inntektsgivende arbeid begynte å stige, først for gifte kvinner på 1960-tallet, og deretter for alle kvinner på 1970-tallet (Ellingsæter & Iversen 1984).

Unge kvinner satser på høyere utdanning og yrkeskarriere i langt større grad i dag enn de gjorde for bare ett til to tiår siden. Fra 1980 og fram mot

²⁵ Sitatet er hentet fra beskrivelsen av prosjektet *Evaluering av effekter av arbeidsmarkedstiltak i Norge rettet mot ungdom*, gjennomført i perioden 1999 til 2002.

²⁶ Imidlertid kan det argumenteres for at det tradisjonelle målet på arbeidsledighet passer dårlig i forhold til de unges ledighet. Try (1991) viste hvordan et mål som tar hensyn til unge menneskers spesielle situasjon, med veksling mellom skole/utdanning og arbeid, ender opp med langt mindre differanse i ledighetsprosent mellom unge og eldre arbeidstakere.

tusenårsskiftet var veksten i yrkesaktivitet blant kvinner i alderen 25 til 34 år på rundt 20 prosentpoeng – fra litt over 60 til litt over 80 prosent (Bø & Molden 2000). Utviklingen i yrkesaktivitet blant småbarnsmødre (det vil si mødre med barn under syv år) har vært formidabel. Mens bare 14 prosent var yrkesaktive i 1965 (opplysninger om gruppen finnes først fra dette tidspunktet), er i dag over tre fjerdedeler av småbarnsmødrene i inntektsgivende arbeid (Ellingsæter & Gulbrandsen 2003). Videre innehar de i økende grad fulltidsstillinger. Fra situasjonen på 1980-tallet, da deltidsarbeid dominerte klart, var det på midten av 1990-tallet blitt vanligere for småbarnsmødre å jobbe heltid enn deltid (Hellevik 1999).

4.1.4 Etablering med partner og barn

Alder for første ekteskapsinngåelse har steget jevnt de siste trede årene. I perioden 1971–75 var gjennomsnittsalderen ved første ekteskap 22,8 år for kvinner, og 25,2 år for menn. I 2002 var gjennomsnittene kommet opp i henholdsvis 29,5 år og 32,2 år, altså en økning på nærmere syv år for kvinner og nøyaktig syv år for menn (statistikk fra SSBs nettsider). Den løpende befolkningsstatistikken inneholder ikke tilsvarende tall for opprettelse av samboerforhold, rett og slett fordi samboerforhold ikke registreres på samme måte som giftermål. Det er dermed ikke mulig å kartlegge utviklingen i gjennomsnittsalder for generell samlivsstart like nøyaktig som for ekteskapsinngåelse. I en sammenlikning av kvinner født i 1945 og i 1960, konkluderte forfatterne imidlertid med at det ikke var noen tegn til senere samlivsstart blant de yngste (Noack & Keilman 1993). Uendret alder for samlivsstart i Norge er også konklusjonen i en europeisk komparativ analyse som refereres i Vogel (2003) – analysen inkluderer kvinner født ennå ti år senere.

Utbredelsen av de to formene for parforhold har endret seg drastisk blant tyveåringer. I 1977 var 45 prosent av kvinnene i begynnelsen av tyveårene gift og 12 prosent befant seg i et samboerforhold, i 2000 var størrelsesforholdet motsatt, med 4 mot 29 prosent. Tidsspennet i registreringen er mer begrenset for menns vedkommende – men utviklingen vil nødvendigvis i stor grad gjenspeile den vi finner for kvinnene. For kvinner i siste halvdel av tyveårene sank andelen gifte fra 81 til 31 prosent i det samme tidsrommet, mens andelen samboere steg fra 5 til 38 prosent. De største endringene foregikk på 1980-tallet, siste tiåret flatet utviklingen ut (Statistisk årbok 2001, tabell 90). Samboerskap har med andre ord overtatt som viktigste samlivsform for unge mennesker.

Tallene viser en klar reduksjon i summen av parforhold. I og med det ikke ser ut til å være en utvikling i retning av at stadig flere forskyver sitt første parforhold, blir hovedforklaringen på den høyere andelen som lever alene hyppigere samlivsbrudd. Fra 1960 til 2002 er antall skilsmisser i året firedoblet (Noack 2004). Brutte samboerskap er vanskeligere å få nøyaktig oversikt over fordi de ikke krever formell registrering, men undersøkelser viser at det er langt større risiko for samlivsbrudd blant samboere enn gifte par. Dette gjelder også når det er små barn inne i bildet (Texmon 1999, Noack 2004).

Unge mennesker som etablerer et samboerforhold er nok i større grad enn ved giftermål innstilt på at det hele er en prøve, og ikke nødvendigvis et valg for livet. Goldscheider og Goldscheider (1999) ser samboerskapet som kvalitativt forskjellig fra ekteskapet blant annet på grunn av den høyere sannsynligheten det gir for å returnere til foreldrehjemmet. At stadig flere starter ut som samboere kunne tenkes å resultere i at flere også velger å gjøre situasjonen permanent, det vil si forbli samboere livet igjennom, noe som ville gjøre denne formen for samliv til mer av en erstatning for ekteskapet (Noack & Keilman 1993). Så langt ser det imidlertid ut til at forholdet mellom samboerskap og ekteskap er et både-og og ikke et enten-eller, det vil si, de fleste velger før eller senere å gifte seg (Noack 2004).

I første del av etterkrigstiden sank alderen ved første barnefødsel, før tendensen snudde rundt 1970. De siste tre år har man ventet stadig lenger med å få barn, og altså strukket den barnefrie perioden i ung alder. Gjennomsnittsalder for førstegangsfødende kvinner steg fra 23,4 år tidlig på syttitallet, til 27,7 år i 2002. Menns gjennomsnittsalder ved første barnefødsel har ligget 2–3 år over kvinnenens (Lappegård & Brunborg 2004). Andelen kvinner som ikke har fått barn når de fyller 40 år har gått svakt opp, fra 9,3 prosent for kvinner født i 1945 til 12,6 prosent for kvinner født i 1960. For menn har det derimot blitt langt vanligere å være barnløs ved 40 års alderen – for de samme fødselskullene økte andelen fra 16,7 til 25,6 prosent (Skrede 2003). Alder innebærer ikke like mye av en biologisk begrensning for menn som for kvinner, men tilsiget av nyregistrerte fedre etter 40 års alderen har vært relativt beskjedent i tidligere fødselskull. Skrede mener den store forskjellen i barnløshet mellom kjønnene i yngre aldersgrupper må indikere en større «resirkulering» av de attraktive mennene. Hun finner da også at andelen menn som har fått barn med mer enn en kvinne er høyere i de yngre aldersgruppene.

Kvinnens alder ved førstefødselen har en klar sammenheng med hvor lang utdanning de tar. Den økende satsingen på høyere utdanning blant kvinner har derfor utvilsomt hatt mye å si for det nye familiemønsteret. Men

utsettelsen av første barnefødsel er sterkere enn økningen i utdanningslengde skulle tilsi, i den forstand at kvinner med middels og lang utdanning får barn senere i livet enn kvinner med tilsvarende utdanning gjorde før (Noack & Keilman 1993).

At det tar lenger tid før unge etablerer seg i «seriøse» og varige parforhold vil naturlig nok være en del av forklaringen på at barna kommer på et senere tidspunkt. Samtidig kan foreldreskapet sies å ha blitt løsrevet fra ekteskapet. Mens andelen barn født utenfor ekteskapet lå mellom fem og ti prosent helt fram til midten av 70-tallet, er halvparten av fødslene i dag utenomekteskapelige (Noack 1996, Høydahl m.fl. 2000). Størstedelen av oppgangen skyldes at barn fødes i samboerforhold. Det har også blitt flere enslige foreldre (Skevik 2001).

Til tross for økende gjennomsnittsalder ved første barnefødsel for kvinner, har fertiliteten holdt seg relativt stabil de siste 25 årene. Samlet fruktbarhetstall (periodefruktbarhet) sank fra 2,94 for perioden 1961–1965 ned til 1,68 for perioden 1981–1985. Siden har tallet fluktuert mellom 1,7 og 1,9 – i 2003 var det 1,80 (statistikk fra SSBs nettsider).

4.1.5 Endring og stabilitet

Gjennomgangen av etableringsovergangene avdekker at mens etableringsfasen på noen områder har endret seg markert, har den på andre utvist en høy grad av stabilitet. Størst stabilitet finner vi i forhold til utflyttingsalder, der både gjennomsnitt og spredning har vært tilnærmet uendret siden slutten av 1950-tallet. Utflyttingsgrunnet har imidlertid skiftet karakter. Giftermål har fått mindre betydning, mens samboerskap og til en viss grad ønsket om å bo for seg selv har blitt viktigere årsaker til at de unge flytter hjemmefra. Det har også funnet sted en vektforskyvning fra arbeid til utdanning som bakgrunn for utflytting.

Alder ved inngåelse av ekteskap har steget jevnt siden begynnelsen av 1970-tallet, men det samme er ikke tilfelle for etablering i parforhold. Samboerskap har overtatt som viktigste samlivsform for de unge. Alder ved første barnefødsel har også steget siden 1970, men fra 1980 og fram til i dag har fertiliteten holdt seg stabil. I dag blir det født like mange barn utenfor som innenfor ekteskap.

Veksten i høyere utdanning representerer en stor endring i etableringsfasens forløp etter andre verdenskrig. Gjennomsnittlig alder for inntreden på arbeidsmarkedet har steget markert ettersom unge mennesker bruker langt flere år på å studere. Unge kvinner har tatt høyere utdanning og satset på en yrkeskarriere i stadig større omfang. Yrkesaktiviteten har økt betraktelig også for småbarnsmødrene.

Størrelsesforholdet mellom boligeier- og leierandelen blant tyveåringer har variert en god del i årenes løp. De unges tilbøyelighet til å investere i bolig avhenger blant annet av forholdene på boligmarkedet og kredittmarkedet, som igjen vil påvirkes av svingninger i de økonomiske konjunktorene. I dag er eierandelen på et relativt lavt nivå, mange unge velger med andre ord å være leietakere i en første periode etter at de flytter hjemmefra. En årsak kan være at vi det siste tiåret har hatt sterk prisvekst på boliger, særlig de minste, som i første rekke er aktuelle for førstegangsetablerende.

I en analyse av alle etableringsovergangene samlet, konkluderte Halvard Fauske (1996) med at unge mennesker var mindre etablerte i 1991 sammenliknet med ti år tidligere. Nærmere bestemt hadde både kvinner og menn i tyveårene et lavere gjennomsnitt i antall gjennomførte overganger i 1991 enn i 1980. Fauske utpekte en lengre utdanningsperiode, et høyere innslag av arbeidsledighet, samt utsatt familieetablering, som de viktigste faktorene bak endringen.

4.2 Etableringsfasen i andre europeiske velferdsstater

4.2.1 Utflytting

Et bilde av at unge mennesker i dag drøyer lenger med å forlate foreldrehjemmet enn foregående ungdomsgenerasjoner, finner vi også i andre lands massemedier. I USA snakker man for eksempel om Peter Pan-syndromet. Men som for Norge gjelder det at denne framstillingen ikke er spesielt dekkende for de faktiske forholdene – ulike amerikanske undersøkelser har gitt liten empirisk støtte til oppfatningen (White 1994).²⁷ Videre ser en slik beskrivelse ut til å stemme dårlig for Mellom-Europas del. En oversikt utarbeidet på bakgrunn av Eurostat-data viser at andelen hjemmeboende tyveåringer enten var stabil eller kun hadde en beskjeden økning mellom 1986 og 1994 i Storbritannia, Tyskland og Frankrike (Cordón 1997). I Storbritannia har da også fokuset vært noe annerledes. Ikke minst på grunn av høy forekomst av hjemløshet og fattigdom blant unge, har det å forlate barndomshjemmet i økende grad blitt sett på som grunnleggende risikofyllt. Gill Jones (1995) frykter at man er i ferd med å miste av syne normaliteten i

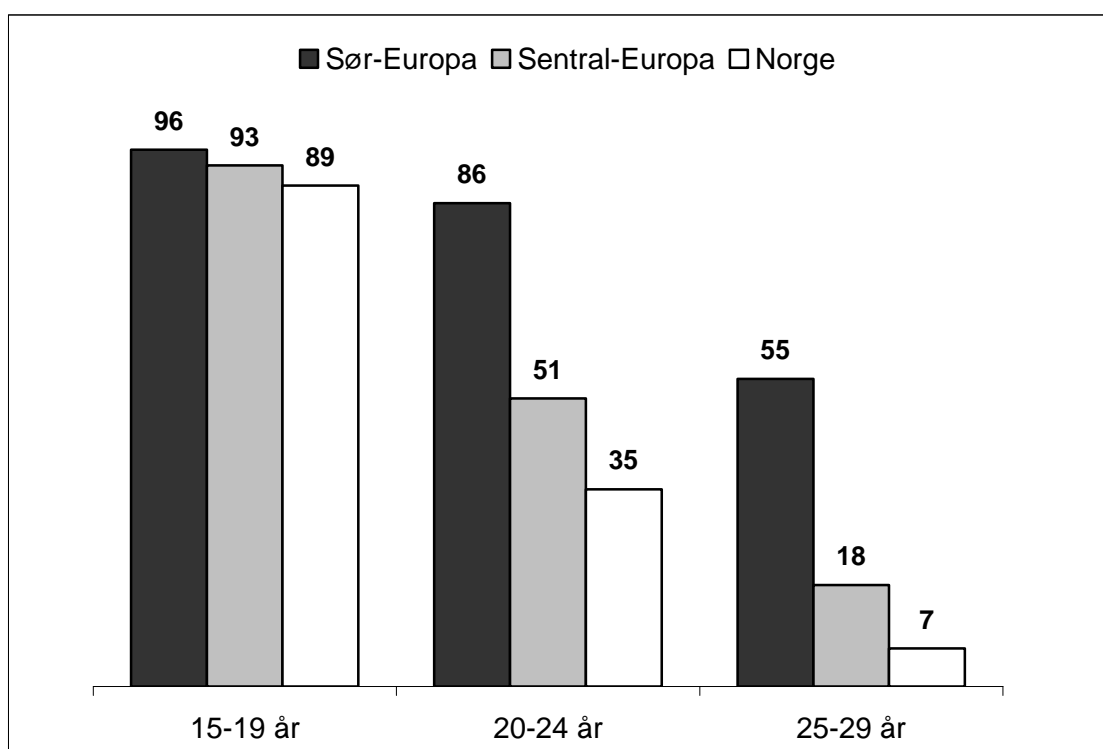
²⁷ Goldscheider og Goldscheider (1999) er opptatt av hvordan en framstilling av unge mennesker som nekter å bli voksne og i bunn og grunn ikke fortjener å få bo hjemme kan føre til at foreldre presser barna til å flytte ut for tidlig. Forfatterne mener å se resultatet av et slikt press i en stigende tendens blant amerikansk ungdom til å måtte returnere til foreldrehjemmet.

det å forlate barndomshjemmet. «Now, in the mid-1990s, there is more talk about preventing young people from leaving home than celebrating it as a major event in the transition to adulthood» (1995: 1–2).

Det er først for Sør-Europa at vi finner en endring i de unges utflyttingsmønster der etableringen i egen husholdning har kommet på et stadig senere tidspunkt i livet. På de åtte årene fra 1986 til 1994 økte andelen som fremdeles bodde sammen med foreldrene i andre halvdel av tyveårene med rundt 15 prosentpoeng i de søreuropeiske statene (det vil si Spania, Italia og Hellas). Størst var økningen blant italienske kvinner – andelen hjemmeboende i 25–29-årsalderen steg med nesten 20 prosentpoeng.

I figur 4.2.1 er Eurostat -tallene for hjemmeboing i 1994 satt sammen med tall for Norge fra samme tidspunkt. Vi ser at det trer fram en klar nord-sør akse i utflyttingsmønsteret, med høyere utflyttingsalder jo lenger sørover i Europa vi kommer. Cordóns oversikt viser riktignok at det er forskjeller

Figur 4.2.1. Prosent unge voksne som bodde sammen med sine foreldre på midten av 1990-tallet, etter alder og region.¹

¹ Resultatene for Sentral- og Sør-Europa er hentet fra en analyse av EUROSTAT Labour Force Survey (1994), gjennomført av Cordón (1997). Cordón viser fordelingene separat for kvinner og menn. Ut fra en forutsetning om at forholdet mellom menn og kvinner i vesteuropeiske stater er tilnærmet én til én, er andelene i vår figur beregnede gjennomsnitt. Statene som inkluderes for de to regionene er henholdsvis Tyskland, Frankrike og Storbritannia for Sentral-Europa, og Italia, Spania og Hellas for Sør-Europa. Cordón har veiet for befolkningsstørrelse. Resultatene for Norge er beregnet med utgangspunkt i MMIs Norsk Monitor fra 1993 og 1995. Her er basis fra yngste til eldste aldersgruppe henholdsvis 562, 715 og 743 personer.

mellom statene innenfor de to regionene. Den største differansen finner vi for Sør-Europas del, der andelen hjemmeboende i Hellas – særlig for de unge kvinnene – ligger en god del under andelene i Italia og Spania. Samtidig har utflyttingsmønsteret i Hellas likevel klart mer til felles med de to andre søreuropeiske statene enn med de tre mellomeuropeiske statene. Andre datakilder viser at den lave utflyttingsalderen i Norge gjelder for hele Norden (Jones 1995, Vogel 2003). I alle statene, uansett om utflyttingen skjer sent eller tidlig, er kvinner før ute enn menn (Cordón 1997, Iacovou & Berthoud 2001, Gulbrandsen 2002).

Det er en sterk sammenheng mellom de unges utflyttingsalder, og bakgrunnen for at de flytter. «Throughout Europe differences in the timing of leaving home are associated with the relative importance of these destinations, with younger ages found in the North associated with greater propensity to leave home for reasons other than partnership formations» (Holdsworth 2000: 202). I Sør-Europa er det typiske at unge bor sammen med foreldrene mens de holder på å ta utdanning, og selv etter avsluttede studier og etablering på arbeidsmarkedet venter mange med å flytte til de etablerer seg i parforhold. I resten av Europa har forbindelsen mellom samlivsstart og utflytting blitt svekket, og det har blitt vanligere å flytte for å studere eller for å begynne i en jobb (Jones 1995, Holdsworth 2000, Vogel 2003). En annen utviklingstendens som gjenfinnes i store deler av Europa er veksten i samboerskap, som dermed har blitt en viktigere årsak til utflytting på bekostning av ekteskapsinngåelse. Dette gjelder imidlertid ikke for Sør-Europa, der samboerskap fremdeles er en sjelden samlivsform også blant unge mennesker.

Mens det i Norge kan oppfattes som stigmatiserende å fremdeles bo med sine foreldre når man har kommet et stykke oppover i tyveårene, blir situasjonen nødvendigvis noe annerledes i land der det normale er å flytte sent ut. En analyse av unge hjemmeboende italienere fra 1998 avdekker for eksempel at de stort sett var fornøyde med situasjonen. Med økende alder var det færre som syntes det var greit å bo hjemme, men selv i aldersgruppen 30–34 år var denne andelen dobbelt så stor som andelen som så det som vanskelig og som gjerne skulle ha flyttet (Sgritta 2003).²⁸ På samfunnsnivå har den økende tendensen til sen utflytting i de søreuropeiske statene derimot vakt stor bekymring, ikke minst på grunn av konsekvenser for pardannelse og barnefødsler.

²⁸ Det må skytes inn at kjønnsforskjellene er ganske store. Kvinnene var oftere enn mennene misfornøyde med å bo hjemme.

4.2.2 Pardannelse og fertilitet

Gjennomsnittsalder for kvinner ved første ekteskap har steget i nesten hele Vest-Europa. Norden var først ute, her begynte giftealderen å øke fra slutten av 1960-/begynnelsen av 1970-tallet, deretter fulgte statene i Mellom-Europa fra midten av 1970-tallet, og til slutt de søreuropeiske statene på 1980-tallet (statistikk fra Europarådet 2002). Kun to land – Portugal og Irland – har hatt relativt stabil giftealder og er altså unntak fra den generelle utviklingstendensen. Irland hadde på den annen side den klart høyeste giftealderen i Vest-Europa i 1960 med 26,9 år. Belgia og Danmark lå lavest med 22,8 år. I 2000 varierte gjennomsnittsalderen mellom 25,3 år (for Portugal) og 30,2 år (for Sverige).

Mens ekteskapet har gått tilbake, har det blitt langt vanligere for unge vesteuropeere å leve i samboerforhold. Utbredelsen varierer imidlertid betydelig mellom de enkelte statene. I de nordiske landene ser veksten i samboerskap langt på vei ut til å ha kompensert for tilbakegangen i giftermål blant de yngste, slik at alderen for samlivsstart har holdt seg forholdsvis stabil (Vogel 2003²⁹). En statistikkoversikt for perioden 1992–96 viste at mellom hver tredje og fjerde nordiske kvinne i alderen 20–39 år levde i samboerskap (NOU 1999: 25). Nivået var lavere i de mellomeuropeiske statene, med andeler på mellom en femtedel og en tiendedel. I Sør-Europa er samboerforhold fremdeles svært uvanlig.³⁰ For Italia, Spania og Hellas, hvor gjennomsnittlig giftealder har økt med flere år, betyr dette en atskillig senere etablering i parforhold for de unge.

Middelhavslandene har også hatt den mest negative utviklingen i antall barnefødsler de siste tiårene. Det samlede fruktbarhetstallet («total period fertility rate») er i dag nede på 1,2-tallet for både Italia, Spania og Hellas, som dermed ligger lavest i hele Vest-Europa (statistikk fra Europarådet 2002). Med unntak av Sverige, som i forbindelse med økonomiske nedgangstider på 1990-tallet opplevde et kraftig fall i fertiliteten, har de nordiske landene hatt stabile fruktbarhetstall de siste tyve årene, og de ligger i dag på topp i europeisk sammenheng. Bare Frankrike, Nederland og Irland

²⁹ Vogels oversikt viser andelen unge kvinner som hadde etablert seg i parforhold ved 25 års alderen i to fødselskohorter. Målet er med andre ord noe grovt, det kan for eksempel tenkes å ha skjedd endringer i hvor mye før 25 de unge kvinnene etablerer seg.

³⁰ Kvantitative opplysninger om samboerskap er dårligere enn ekteskapsstatistikken i alle de europeiske statene, og i NOU 1999: 25 tas det forbehold om at noe av forskjellene i samboerandeler mellom statene kan skyldes variasjon i registreringer.

er på samme nivå.³¹ Gode velferdsordninger og muligheten for kvinner til å kombinere det å bli mor med å fortsette å arbeide er sannsynligvis en viktig del av forklaringen på den høye fruktbarheten i Norden. I tillegg ser det ut til at muligheten til å få barn utenom ekteskap har en positiv effekt på antall barnefødsler. De nordiske landene har de høyeste andelene og Sør-Europa er blant landene med lavest andel barn født utenfor ekteskap i Vest-Europa (Jensen 2004).³² Jensen spekulerer rundt hvorvidt det tradisjonelle familiemønsteret i Sør-Europa simpelthen har blitt en hemsko for fruktbarheten.

4.2.3 Utdanning og arbeidsmarked

Utdanningsnivået er blitt betydelig hevet over hele Vest-Europa i etterkrigstiden, ettersom nye generasjoner unge har studert lenger enn de foregående. I dag finner vi det høyeste utdanningsnivået i Nord-Europa, og det laveste i Sør-Europa og Irland (Eurostats nettsider, Iacovou & Berthoud 2001). Samtidig har middelhavslandene hatt den kraftigste veksten de siste tiårene, slik at avstanden mellom statene har skrumpet en god del inn. Kvinner har også i stor grad tatt igjen menn på utdanningsfronten – blant de aller yngste ligger kvinnene over mennene i utdanningsnivå i et flertall av de vest-europeiske statene.

Generell utdanningslengde vil nødvendigvis være bestemmende for når unge etablerer seg på arbeidsmarkedet i de enkelte statene. Det virker derfor rimelig at vi finner en senere etablering i Norden og i mesteparten av Nord-Europa enn i Irland, Storbritannia og Portugal (Iacovou & Berthoud 2001 – oversikten gjelder situasjonen midt på 1990-tallet³³). En annen faktor spiller imidlertid også inn, nemlig i hvilken grad det er vanlig å måtte gå igjennom en ledighetsperiode i overgangen fra skole/utdanning til arbeid. Stor arbeidsledighet blant unge mennesker er sannsynligvis hovedforklaringen på den høye alderen for inntreden i yrkeslivet i Spania, Italia og Hellas. På

³¹ Og for Irland har det vært en jevn nedgang i fertiliteten helt fram til slutten av 1990-tallet.

³² Når barn fødes utenom ekteskap i de protestantiske landene i Europa, betyr dette som regel at de fødes i et samboerforhold. I Storbritannia og Irland dreier det seg derimot vel så ofte om barn født av enslige mødre (Jensen 2004).

³³ Ifølge forfatterne er The European Community Household Panel survey (ECHP) unik i EU sammenheng fordi den gir informasjon både om et meget bredt sett av tema og har med et stort antall unge mennesker, og i tillegg er i en form som gjør det relativt enkelt med komparativ analyse. Studien deres bygger på første survey-runde, med den begrunnelsen at denne vil være minst utsatt for frafallsproblematikken som kan ramme panelstudier.

midten av 1990-tallet var de tre statene blant landene med høyest andel arbeidsledige 15–24-åringer, og er det forøvrig fremdeles ved måling i 2001 (Eurostats nettsider). Andre stater som skilte seg ut med spesielt høy ungdomsledighet fram mot tusenårsskiftet var Finland og Frankrike, mens Nederland, Østerrike og Luxembourg hadde meget lav ledighet.³⁴ Ungdomsledigheten var stabil eller ble redusert i hele EU i perioden – mest positiv kan utviklingen sies å ha vært i Irland, som fra 1994 til 2001 gikk fra å være blant statene med aller høyest ledighet, til å befinne seg helt i den andre enden av skalaen.³⁵

Etter å ha hatt relativt lav ungdomsarbeidsledighet i europeisk sammenheng, opplevde alle de skandinaviske statene en forverring av situasjonen i forbindelse med økonomiske lavkonjunkturer på begynnelsen av 1990-tallet (Hammer og Julkunen 2003). Finland ble hardest rammet, og her er arbeidsledigheten blant unge fremdeles relativt høy. Norge, Sverige og Danmark er derimot tilbake i gruppen av stater med lav ungdomsledighet.

³⁴ Det er både tatt utgangspunkt i hele ungdomspopulasjonen, og i den arbeidsaktive delen (det vil si summen av yrkesaktive og arbeidsledige). Rangeringen av statene er ikke veldig forskjellig ved de to utregningene. Tallene skal vise harmoniserte arbeidsledighetsrater, og dermed redusere muligheten for at variasjoner i arbeidsledighet skyldes ulike målekriterier i de enkelte landene.

³⁵ Nasjonale tall for ledighet kan skjule store regionale forskjeller – dette gjelder for eksempel for Tyskland, der ledigheten er klart større i øst enn i vest, for Italia, med større ledighet i sør enn i nord, og for England, der ledigheten er større i nord enn i sør. Slike regionale forskjeller er ofte ekstra store i de yngste aldersgruppene (Eurostats nettsider).

5 Etableringsfasens forløp

5.1 Etableringsmønstre

Undersøkelsene som refereres i kapittel 4 tar for seg ulike, avgrensede deler av etableringsfasen. Intensjonen i dette kapitlet er å foreta en analyse der alle overgangene blir sett i sammenheng, for dermed å kunne si mer om de unges etableringsmønstre – eller mønstre – i Norge i dag. Det vil bli kartlagt hva som er den typiske aldersplasseringen for hver overgang, og hvor stor variasjonsbredden er med hensyn til alder når overgangen skjer. Så langt avhandlingens datagrunnlag tillater, vil det også bli sett på hva som er typisk når det gjelder overgangenes rekkefølge, og hvilke alternative rekkefølger som forekommer.

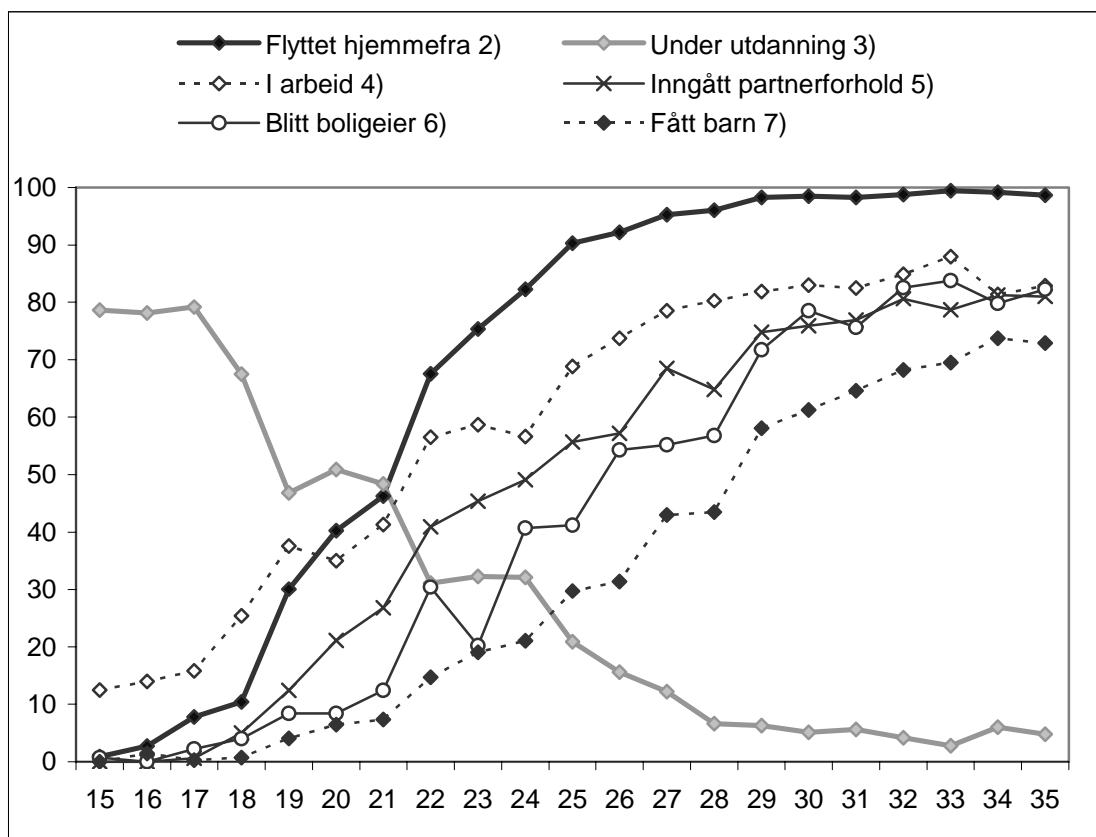
Figur 5.1.1 gir en visuell framstilling av den norske etableringsfasen på aggregatnivå. Kurvene viser andelen som på hvert alderstrinn har oppnådd ulike statuser knyttet til etableringsovergangene – det vil si andelen som har flyttet hjemmefra, som har trådt inn i arbeidslivet, som har inngått partnerforhold, som er blitt boligeier, og som har fått barn. Andelen som er under utdanning har en nedadgående kurve – dette er en status som forlates. Med unntak av foreldreskap, som naturlig nok ikke kan endres når barna er født, er alle etableringsstatusene i prinsippet reversible: Man kan flytte tilbake til sine foreldre, gå ut av yrkeslivet, avslutte partnerforholdet og selge boligen. Estimaten i figur 5.1.1 sier ikke noe om forhistorien fram til intervju-tidspunktet, og heller ikke om overgangen er endelig gjennomført.³⁶ Det virker likevel rimelig å hevde at kurvene i figuren uttrykker hovedtendensen i etableringsovergangenes kobling til alder.

Datamaterialet som ligger til grunn for figuren er Norsk Monitor fra MMI. For å få solide baser selv når utvalget deles inn i alderklasser med kun ett års bredde, har fem undersøkelsesrunder – den første i 1995 og den siste i 2001 – blitt slått sammen.³⁷ Kurvene viser med andre ord gjennomsnittlige overgangsmønstre på slutten av 1990-tallet.

³⁶ Slik sivilstand er målt blir imidlertid overgangen mer endelig. Andelen omfatter ikke bare de som bor i parforhold på undersøkelsestidspunktet men også de som tidligere har vært gift – dog ikke de som tidligere har vært samboere og som nå er enslige.

³⁷ Nærmere bestemt omfatter basen for figuren de regulære rundene i 1995, 1997, 1999 og 2001, samt en ekstra runde gjennomført i 1996.

Figur 5.1.1. Etableringsfasens overganger – prosentandel forekomst etter alder (MMI, Norsk Monitor 1995–2001). Basis: Personer 15–35 år ¹

¹ Basis i aldersgruppene er (fra yngste til eldste) 269, 286, 283, 253, 171, 213, 224, 288, 313, 296, 380, 341, 450, 432, 444, 449, 456, 456, 464, 424 og 415 for alle etableringsovergangene unntatt det å bli boligeier. Spørsmålet om man eier eller leier bolig er bare med i Norsk Monitor i 1999 og 2001. Basis for beregningen av aldersandelene her er (igjen fra yngste til eldste aldersgruppe) 107, 102, 99, 88, 46, 55, 62, 72, 97, 90, 156, 127, 199, 169, 201, 207, 210, 214, 227, 190 og 185.

² Respondentene regnes for å ha *flyttet hjemmefra* når de oppgir husfar, husmor, eller annet (og ikke sønn eller datter) på spørsmål om stilling i husstanden.

³ Andelen som er *under utdanning* utgjøres av de som på stillingstype svarer elev/student/lærling. Dersom en person har en jobb i tillegg til studiene kan vedkommende tenkes å gi et svar på spørsmålet som viser til denne jobben, og han/hun fanges dermed ikke opp som student. Med andre ord kan studentandelen av denne grunn være noe for lav.

⁴ Andelen som defineres å være *i arbeid* er de som oppgir å ha betalt arbeid (på heltid, deltid eller varierende) og som ikke samtidig oppgir å være elev/student/lærling, arbeidsledig eller trygdet på spørsmål om type stilling.

⁵ Kategorien *inngått partnerforhold* omfatter personer som er gift eller har samboer på undersøkelsestidspunktet, samt tidligere gifte – men ikke personer som tidligere har levd i samboerforhold og som nå er enslige (dette registreres ikke i Norsk Monitor).

⁶ *Eie av bolig* omfatter både selveie og andelseie, og refererer til husstanden den intervjuede bor i, gitt at vedkommende ikke er sønn eller datter og svaret derfor gjelder foreldrenes bolig. Det kan tenkes å forekomme tilfeller der respondenten likevel ikke er eier av boligen, for eksempel fordi vedkommende bor i en bolig som formelt eies av partneren.

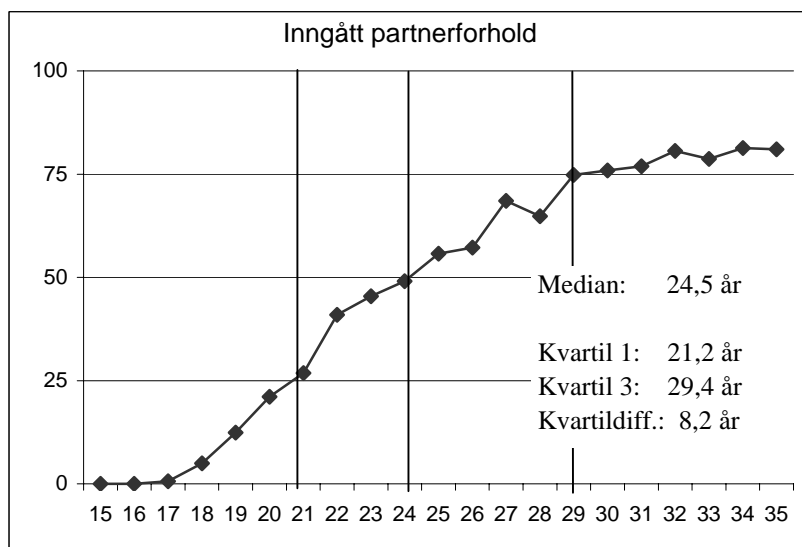
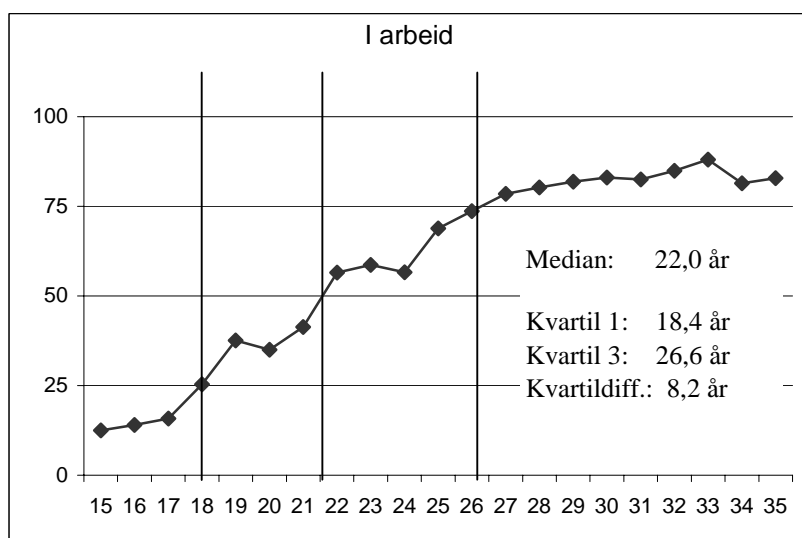
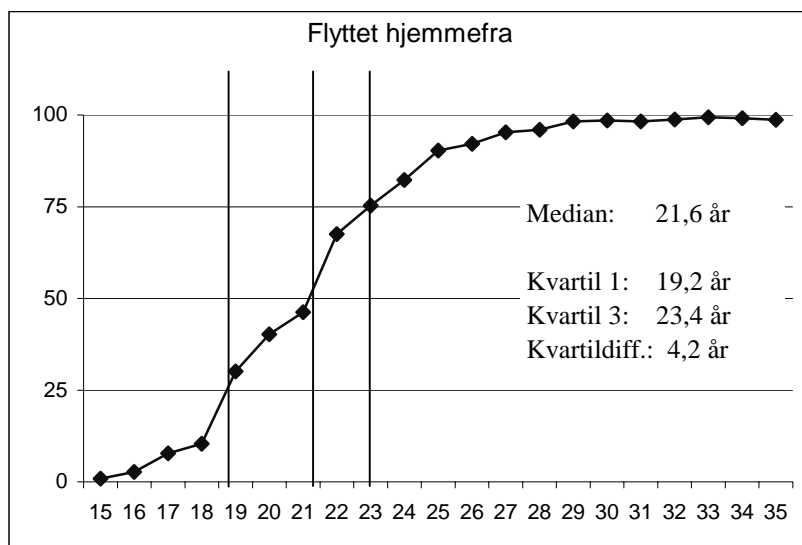
⁷ Norsk Monitor inneholder ikke et direkte spørsmål om respondentene har *fått barn*. Andelen med barn bestemmes derfor ut fra hvorvidt respondenten oppgir å være husmor eller husfar, og det er barn i husholdningen. Personer som har fått barn men som enten ikke bor sammen med disse barna, eller som bor med barna i foreldrehjemmet, kommer altså ikke med. Barneandelen vil dermed være noe for lav, særlig for menn.

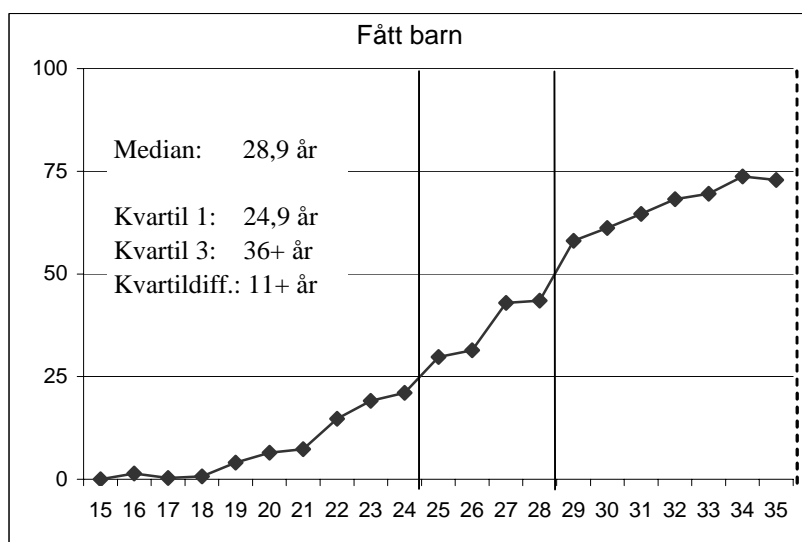
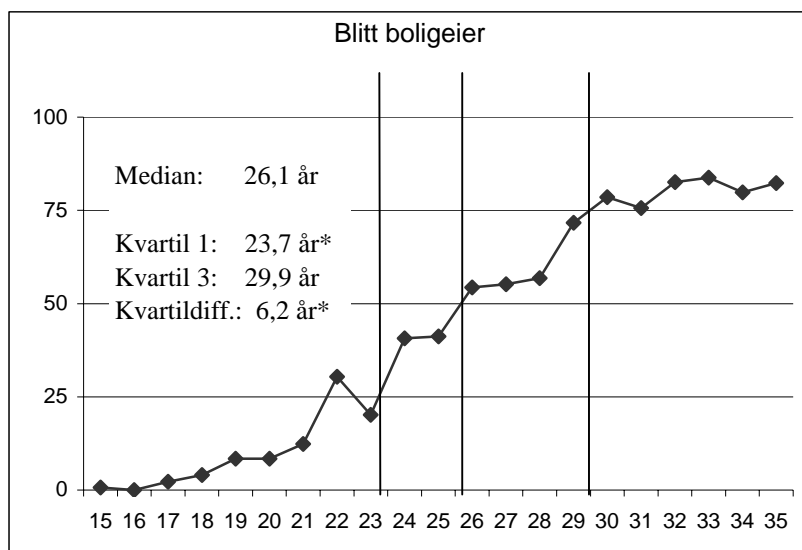
Dersom det var slik at etableringsovergangene ble gjennomført i en tilfeldig rekkefølge, ville kurvene for forekomsten av ulike etableringsstatuser falt mer eller mindre sammen. I stedet ser vi i figur 5.1.1 at på hvert alderstrinn er noen statuser langt hyppigere forekommende enn andre, og at kurvene legger seg etter hverandre. Etableringsovergangene ser med andre ord ut til å danne et – i hvert fall delvis – kumulativt mønster, der en bestemt type overgang forutsetter at visse andre overganger allerede er gjennomført.

Kurvene kan leses dit hen at det vanligste er å starte etableringsfasen med å flytte hjemmefra – overgangen er den som flest har gjennomført på alle alderstrinn fra 20 år og oppover. Vi finner et avvik blant de aller yngste. Her er andelen som har betalt arbeid større enn andelen som har flyttet fra foreldrene. I og med personene er såpass unge, kan det imidlertid for mange være snakk om en pause, og at utdanningen planlegges gjenopptatt. At unge nordmenn er i stand til å etablere seg i egne husholdninger før de er i fulltids inntektsgivende arbeid kan synes overraskende, og viser at de må ha tilgang på alternative forsørgingskilder, enten fra familien eller det offentlige. Når det gjelder den videre rekkefølgen på overgangene, ser vi at det er en tendens til å etablere seg på arbeidsmarkedet før man flytter sammen med en partner, å ha fått seg partner før man kjøper bolig, og å ha blitt boligeier før man får barn. Mens det å etablere seg i egen husholdning er gjennomført av tilnærmet alle når de fyller 30 år, er det fremdeles en femtedel som ikke er i arbeid, har fått seg partner eller eier egen bolig ved 35, og en fjerdedel som ikke har fått barn på dette tidspunktet.

Ved å beregne kurvenes medianer og kvartiler (figur 5.1.2) finner vi overgangenes aldersplassering («timing»). Medianen viser ved hvilket alderstrinn 50 prosent av de unge har oppnådd en gitt etableringsstatus, nedre kvartil tilsvarende for 25 prosent og øvre kvartil for 75 prosent. Avstanden mellom kvartilene – kvartildifferansen – gir et mål for den aldersmessige spredningen på overgangen.

Figur 5.1.2. Etableringsfasens overganger – prosentandel forekomst etter alder, og median, kvartiler og kvartildifferanse (MMI, Norsk Monitor 1995-2001).¹ Basis: Personer 15–35 år.

¹ Fotnoter som for figur 5.1.1.

Rekkefølgen på overgangene som utpekte seg i figur 5.1.1 støttes av medianene. For utflytting av barndomshjemmet og etablering på arbeidsmarkedet ligger punktet der halvparten av de unge har gjennomført overgangen nær hverandre i aldersplassering – medianene er henholdsvis 21,6 og 22,0 år. Deretter passeres midtveispunktet i 24 års alderen for å ha inngått partnerforhold, rundt 26 år for å ha blitt boligeier, og til slutt, nærmere 29 år – for å ha fått barn.

Overgangene har ulik aldersspredning. Når det gjelder å flytte hjemme fra, skjer dette innenfor et svært begrenset aldersspenn. Utflyttingstakten er så rask at mens 90 prosent av attenåringene bor sammen med sine foreldre, er bare ti prosent igjen ved 25 års alderen. Kvartildifferansen er på kun litt over fire år. Variasjonen i aldersplassering er betraktelig større i forhold til inntreden i yrkeslivet. Et segment unge slutter med skolegang/studier og

begynner å arbeide i tenårene, slik at nedre kvartil passerer allerede ved 18,4 års alderen. På den annen side er det i dag vanlig å studere et godt stykke oppover i tyveårene. Øvre kvartil, der 75 prosent har fått yrkesaktivitet som hovedbeskjeftigelse, ligger så høyt som ved 26,6 år. Kvartildifferansen er med andre ord på 8,2 år, nesten dobbelt så stor som for utflytting av foreldrehjemmet. Etablering i parforhold er også noe som finner sted på høyst ulike tidspunkt i livet. Kvartildifferansen er igjen på 8,2 år, med nedre kvartil helt i begynnelsen av tyveårene og øvre helt mot slutten. Differansen er noe mindre – 6,2 år – for alderen der man blir boligeier.³⁸ Etableringsovergangen som varierer mest i aldersplassering er det å bli foreldre. Mens en fjerdedel har fått barn når de fyller 25 år, er en tilsvarende stor gruppe fremdeles barnløse ti år senere.³⁹

På aggregatnivå avtegner det seg altså en hovedrekkefølge på etableringsfasens overganger – fra nå av kalt det *kumulative mønsteret* – der en starter med å flytte hjemmefra, så får seg arbeid, etablerer seg med partner, kjøper bolig, og til slutt får barn. For å kunne si mer om de unges etableringsmønstre – og avdekke andre kronologier som eventuelt er utbredt – er det imidlertid nødvendig å se alle overgangene i sammenheng for det enkelte individ.

I avhandlingens hovedmateriale (Norsk Gallup 2001) blir respondenter som bor i eget hushold spurt om hvor gamle de var da de flyttet hjemmefra for godt, og om årstall for (eventuelt) kjøp av første bolig. Det er også mulig å bestemme alderen da respondentene (eventuelt) ble foreldre, ut fra registrering av barnas alder – men bare hvis de bor i samme husholdning. Derimot er det ingen mulighet til å fastsette alderen for overgangen mellom utdanning og arbeid, og heller ikke for når man flyttet sammen med en partner første gang, noe som utelukker en fullstendig retrospektiv livsløpsanalyse

³⁸ Kurven for boligeierandel stiger ikke jevnt. 25 prosents merket passerer også ved 22,2 år, men siste passering er valgt som gjeldende.

³⁹ Ser vi kun på kvinner er medianen 27,2 år, nedre kvartil 22,6 år, øvre kvartil 31,6 år, og kvartildifferansen ni år (kurven stiger ikke jevnt rundt den tredje kvartilen, en 75 prosents andel passerer først ved 30,0 år). 84 prosent av kvinnene i utvalget har fått barn ved 35 års alderen. Resultatene stemmer godt overens med populasjonsstatistikk fra SSB, som viser at 12,6 prosent av kvinner født i 1960 var barnløse når de fylte 40 (Skrede 2003). Menn drar altså alderen oppover i monitormaterialet – kun 63 prosent har fått barn ved 35 års alderen. Dette gir et litt større sprik sammenliknet med SSB. Ifølge populasjonsstatistikken var 25,6 prosent av menn født i 1960 barnløse når de fylte 40 år (Skrede 2003). Noe vil naturligvis andelen kunne stige fra 35 til 40 år, og det er kanskje rimelig å forvente at den stiger mer for menn enn for kvinner i denne perioden fordi de har litt å ta igjen. I tillegg er det, som nevnt i fotnote for figur 5.1.1, slik at respondenter som bor separat fra sine barn ikke blir registrert som foreldre, et forhold som vil trekke barneandelen mer ned for menn enn for kvinner.

med nøyaktig plassering av etableringsovergangene for den enkelte respondent. Norsk Monitor har ingen slike årstalls- eller aldersspørsmål. En alternativ framgangsmåte blir da å se på hvilke overganger som respondentene har gjennomført på intervju-tidspunktet, og hva som er de typiske kombinasjonene. For eksempel, dersom man bare har oppnådd én etableringsstatus, hvor vanlig er det at dette er utflytting av foreldrehjemmet? Hos respondenter med to statuser i boks, dreier det seg da hovedsaklig om utflytting og jobb, eller forekommer dessuten andre kombinasjoner?

Med fem statusoverganger blir antall tenkelige kombinasjoner av gjennomførte/ikke gjennomførte overganger 32. Vi utelater da utdanningsdimensjonen som i stor grad ligger innbakt i arbeidsmarkedsdimensjonen. Tabell 5.1.1 viser forekomsten av alle 32 kombinasjoner.⁴⁰ Et første blikk på tabellen sier oss at de seks som er i tråd med det kumulative mønsteret – disse har mørkest markering – har en viss dominans. Samtidig er det også

⁴⁰ Resultatene som presenteres i tabell 5.1.1 er beregnet på basis av avhandlingens hovedmateriale fra Gallup. Mens Norsk Monitor på grunn av et stort antall enheter var best egnet til å skulle vise etableringsovergangene brutt ned på det enkelte alderstrinn, gir hovedsurveyen bedre mulighet til å se nærmere på hva som ligger bak etableringsmønstrene med hensyn til type hushold, kilder til livsopphold osv. De to datamaterialene ser ut til å gjengi et noenlunde likt bilde av etableringsfasen, og det virker derfor lite problematisk å skulle bruke dem parallelt i analysen. For eksempel er det gjennomgående små differanser mellom surveyene hvis vi ser på forekomsten av de ulike etableringsstatusene blant henholdsvis 18-23 åringer, 24-29 åringer og 30-35 åringer. Et unntak er i forhold til det å ha fått barn, der andelen ligger klart høyere i hovedsurveyen enn i Norsk Monitor i de to eldste aldersgruppene. Etter all sannsynlighet skyldes differansen svakheter i registreringen i Norsk Monitor, som til forskjell fra surveyen fra Gallup mangler et direkte spørsmål om respondentene har fått barn, slik at andelen må beregnes indirekte. I den yngste aldersgruppen ligger andelen som har flyttet hjemmefra og andelen som holder på med studier ti prosentpoeng høyere i hovedsurveyen enn i Norsk Monitor. For utdanning kan forklaringen også ligge i registreringen. Mens det i surveyen fra Gallup er et eget spørsmål om respondenten for tiden er under utdanning, beregnes studentandelen i Norsk Monitor ut fra et spørsmål om stillingstype – problemet med dette er beskrevet i fotnote for figur 5.1.1. Differansen i utflytting av foreldrehjemmet kan imidlertid ikke skyldes selve registreringen – spørsmålet som benyttes er identisk i de to surveyene. Her må altså forklaringen ligge i utvalgenes sammensetning. Hvilket av de to datamaterialene som gir den riktige framstillingen av de faktiske forholdene, er vanskelig å si.

Når det gjelder etableringsovergangenes rekkefølge, støtter en analyse gjort med utgangspunkt i Norsk Monitor mønsteret i tabell 5.1.1, både den relative dominansen av de kumulative kombinasjonene (ikke overraskende i og med det er monitor-materialet som ligger til grunn for kurvene i figur 5.1.1), og avvikene fra det kumulative mønsteret som peker seg ut. Det store unntaket fra overensstemmelsen mellom hovedsurveyen og Norsk Monitor, gjelder i forhold til fordelingen for én gjennomført overgang – se neste fotnote.

ganske mange respondenter som har andre kombinasjoner av overganger, særlig der flere overganger er gjennomført.

Tabell 5.1.1. Etableringsmønstre. Prosent som har bestemte kombinasjoner av overganger (Gallup 2001). Basis: Personer 18–35 år.

Nr.	Flyttet	Arbeid	Partner	Bolig	Barn	Antall over- ganger	Antall enheter	%	Kombinasjon av overganger
1.	0	0	0	0	0	0	46		Ingen overganger gjennomført
2.	1	0	0	0	0	1	54	67,5	Har flyttet
3.	0	1	0	0	0	1	24	30	Har arbeid – men bor hjemme
4.	0	0	0	0	1	1	2	2,5	
5.	0	0	0	1	0	1	0	-	
6.	0	0	1	0	0	1	0	-	
	Sum én overgang						80	100	
7.	1	1	0	0	0	2	46	54	Har flyttet + arbeid
8.	1	0	1	0	0	2	17	20	Har flyttet + partner. Uten arbeid
9.	1	0	0	0	1	2	15	18	Har flyttet + barn. Uten arbeid, uten partner
10.	1	0	0	1	0	2	4	5	
11.	0	1	0	0	1	2	2	2	
12.	0	0	1	0	1	2	1	1	
13.	0	0	0	1	1	2	0	-	
14.	0	0	1	1	0	2	0	-	
15.	0	1	0	1	0	2	0	-	
16.	0	1	1	0	0	2	0	-	
	Sum to overganger						85	100	
17.	1	1	1	0	0	3	38	33	Har flyttet + arbeid + partner
18.	1	1	0	1	0	3	35	30	Har flyttet + arbeid + kjøpt bolig. Uten partner
19.	1	0	1	0	1	3	16	14	Har flyttet + partner + barn. Uten arbeid, leier bolig
20.	1	1	0	0	1	3	13	11	Har flyttet + arbeid + barn. Uten partner, leier bolig
21.	1	0	1	1	0	3	10	9	Har flyttet + partner + kjøpt bolig. Uten arbeid
22.	1	0	0	1	1	3	2	2	
23.	0	1	1	0	1	3	1	1	
24.	0	1	1	1	0	3	0	-	
25.	0	0	1	1	1	3	0	-	
26.	0	1	0	1	1	3	0	-	
	Sum tre overganger						115	100	
27.	1	1	1	1	0	4	34	30	Har ikke fått barn
28.	1	1	1	0	1	4	38	34	Har ikke kjøpt bolig
29.	1	0	1	1	1	4	28	25	Er ikke i arbeid
30.	1	1	0	1	1	4	12	11	Har ikke partner
31.	0	1	1	1	1	4	0	-	
	Sum fire overganger						112	100	
32.	1	1	1	1	1	5	183		Alle overganger gjennomført
	Sum totalt						621		

Etableringsfasen starter ut på samme måte for de fleste. For respondenter som har gjennomført bare én overgang, dreier dette seg for to tredjedeler om å ha flyttet ut av barndomshjemmet og inn i egen husholdning, og om å ha begynt å arbeide for den resterende tredjedelen.⁴¹ I den første gruppen er brorparten studenter, i tillegg til at noen få lever av trygd. Respondentene som fremdeles bor hjemme selv om de har begynt å arbeide er meget unge, i tenårene eller helt i begynnelsen av tyveårene, og de har avsluttet skolegangen etter grunnskolen eller videregående (her har vi altså det markerte avviket fra det kumulative mønsteret i figur 5.1.1). Deres unge alder tatt i betraktning kan det tenkes at de enn så lenge ikke har behov for en uavhengig bosituasjon, selv med full jobb og arbeidsinntekter som kunne gjort det mulig. Sannsynligvis vil det for vel så mange være snakk om å ha tatt en foreløpig pause i studiene, det vil si at de kan sies å ikke være ordentlig i gang med etableringsfasen ennå.⁴²

Med to gjennomførte overganger er den hyppigst forekommende kombinasjonen å ha flyttet hjemmefra og fått seg arbeid – altså i tråd med det kumulative mønsteret. Men også to andre kombinasjoner er relativt utbredt. For det første er det ikke uvanlig å ha flyttet sammen med en partner, uten å være i arbeid. Nesten hele denne gruppen består av personer helt i begynnelsen av tyveårene, som er samboende, og som holder på med studier. Den andre gruppen med en viss størrelse utgjøres av personer som har flyttet ut av foreldrehjemmet og fått barn, men som mangler både partner og arbeid. 13 av 15 er kvinner, der majoriteten lever av ulike former for trygd – først og fremst overgangsstønad. De to mennene er begge studenter, og de bor ikke sammen med barna.

Når vi kommer til tre gjennomførte overganger begynner mønsteret å bli mer mangfoldig. Den kumulative kombinasjonen – flyttet, arbeid, partner – er mest utbredt, men bare så vidt. På en god andreplass kommer de vel-etablerte single, personer som har blitt boligeiere uten en partner å dele utgiftene med. Et annet mønster som også opptrer en del, er personer som har inngått partnerforhold og fått barn, men som ikke er i arbeid. Gruppen

⁴¹ Størrelsesforholdet mellom de som har flyttet hjemmefra men som foreløpig er uten jobb, og de som har fått seg arbeid men som fremdeles bor hjemme, er motsatt i Norsk Monitor. Bak dette spriket ligger differansen i andelen hjemmeboende og andelen studenter i de to datamaterialene, som ble påpekt i forrige fotnote.

⁴² En NIFU-undersøkelse av studiegjennomføring og studiefrafall (Aamodt 2001) avdekket at det ikke er uvanlig å utsette oppstarten på høyere utdanning etter videregående skole. Det er også mange som tar en pause underveis i studiene, særlig helt i begynnelsen – ifølge Aamodt antakelig allerede etter første semester med forberedende prøver.

består i all hovedsak av kvinner, som oppgir ulike kilder til livsopphold – studielån, trygd, og å være forsørget. En tredjedel viser seg å være skilt, og dermed uten partner på det nåværende tidspunkt. De to andre kombinasjonene av tre oppnådde etableringsstatuser som forekommer i en viss utstrekning består for det første av personer som har flyttet og fått seg arbeid, og som har barn men ikke partner, og dernest av personer som har flyttet sammen med en partner og kjøpt bolig, men som er uten arbeid på intervju-tidspunktet. Når det gjelder fire overganger, er den eneste kombinasjonen vi *ikke* finner der hvor den manglende overgangen er å flytte hjemmefra. Videre er ikke det kumulative mønsteret mest alminnelig, vel så vanlig som å finne veletablerte barnløse par er det å finne par med barn som leier bolig.

Det mer varierte mønsteret i nederste del av tabell 5.1.1 kan være en konsekvens av at rekkefølgen på de siste overgangene er mer ulik. En annen forklaring er sannsynligvis at for noen har det skjedd en reversering av enkelte overganger.⁴³ Her kommer vårt datamateriale med andre ord til kort. En fullstendig kartlegging av hele etableringsfasen og ulike mønstre/kronologier for alle overgangene krever data om tidspunktet da de ulike overgangene skjedde for den enkelte. Slike data er også nødvendige for å kunne si noe om varigheten av en tilstand, det vil si hvor lang tid det går mellom hver av overgangene.

Et forhold som synes udiskutabelt ut fra fordelingene i tabell 5.1.1, er hvor uvanlig det er for unge nordmenn å bo i foreldrehjemmet etter at de har gjennomført andre av etableringsfasens overganger. I samsvar med det Gallie og Paugam (2000) kaller en avansert autonomi modell for samboing mellom generasjonene, er det tydeligvis mye som skal til før det blir snakk om å fortsette å bo hjemme, eller flytte tilbake igjen, når unge mennesker har ervervet voksenstatus på andre områder. Eneste markerte unntak er situasjonen der unge bor sammen med foreldrene mens de er i arbeid og ikke holder på med studier, og dette dreier seg som sagt fortrinnsvis om de aller yngste –

⁴³ Arbeid er sannsynligvis den mest ustabile overgangen. Individuer kan gå ut og inn av arbeidsmarkedet blant annet i perioder med arbeidsledighet, i perioder med utdanning, og i forbindelse med barnefødsler – flere av disse grunnene er særlig aktuelle i etableringsfasen. I tillegg er problemet med denne overgangen de mange mellomposisjonene. Mens de andre etableringsstatusene i all hovedsak er enten/eller variabler – man bor eller man bor ikke sammen med foreldrene, man har eller man har ikke en samboer/ektefelle, man har eller man har ikke barn, og man eier eller man leier sin bolig – finnes det til forskjell grader av yrkesaktivitet der det må foretas valg i forhold til registreringer, og som kan gi ”uryddighet” i etableringsmønsteret.

der det for mange trolig kun er snakk om et avbrekk i studieløpet.⁴⁴ At nærmere halvparten av norsk ungdom har bodd hjemmefra før siste og endelige utflytting finner sted, slik Texmon (1996) har påvist, må altså være noe som stort sett finner sted før de unge for alvor er i gang med etableringsprosessen.

Tabell 5.1.1 viser videre at i dagens norske velferdsstat er det mulig å klare seg alene i egen husholdning i mange ulike livssituasjoner, også når man verken har arbeid eller partner. Å bli boligeier, ser derimot ut til å kreve at i hvert fall én av de to andre statusene er oppnådd. Men det virker rimelig å forvente at visse typer livssituasjoner vil gi opphav til økonomiske problemer i større grad enn andre, og kanskje, i neste omgang, til mer økonomisk støtte fra foreldrene. Dette vil det bli sett nærmere på i de neste analysekapitlene.

5.2 De unges økonomiske situasjon

5.2.1 Det økonomiske livsløpet

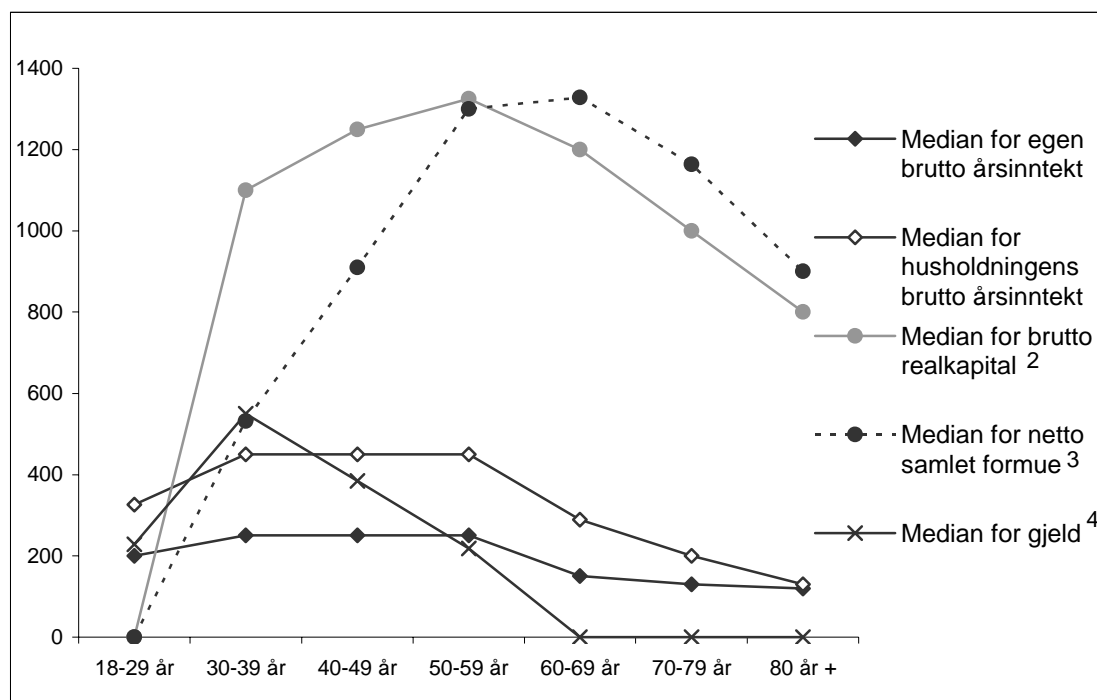
For å få et bilde av unge menneskers økonomi, vil vi begynne med å undersøke hvordan deres situasjon skiller seg fra den økonomiske situasjonen personer i senere livsfaser befinner seg i. Figur 5.2.1 gir en livsløpsoversikt for fem sentrale økonomiske indikatorer, nærmere bestemt egen årsinntekt, husholdningens årsinntekt, brutto realkapital, netto formue og gjeld.⁴⁵ Et første overblikk sier oss at alder har mer beskjeden sammenheng med inntektsnivå enn med gjeld og, i enda større grad, formue.

⁴⁴ Andre former for unntak forekommer hos seks respondenter. Disse omfatter blant annet en ung kvinne som bor hos moren, sammen med to yngre søsken og sitt eget lille barn, og som er under utdanning og lever av studielån og overgangsstønad. En mann i slutten av tyveårene har tydeligvis måttet flytte hjem til foreldrene etter et ekteskapsbrudd, han mottar arbeidsledighetsstrygd og oppgir dessuten å være forsørget (formodentlig mener han da av foreldrene). Det finnes kun ett eksempel på at en person bor hos sine foreldre med en partner. Dette er en mann i begynnelsen av tyveårene, som har fulltidsjobb, men som likevel bor sammen med kone og baby i foreldrenes husstand.

⁴⁵ Figuren viser medianer og ikke gjennomsnitt, for at forekomsten av enkelte ekstremverdier i utvalget skal få mindre innflytelse på resultatene.

Det forekom flere eksempler på at respondenter oppga å ha et formuesobjekt uten å angi noen (salgs)verdi (ubesvartandelene var henholdsvis 4,7 prosent for bolig, 12 prosent for ekstra boliger, 9 prosent for hytter, 10,9 prosent for innskudd og 13,7 prosent for verdipapirer). Å utelukke alle med ubesvart for minst én verdi fra analysen ville med andre ord redusert basene betraktelig. Det virket også urimelig at disse personene skulle føres opp med 0 for det aktuelle formuesobjektet. I stedet ble ubesvart erstattet med beregnede gjennomsnitt. Der det var mulig, ble disse gjort betinget av ulike faktorer – for egen bolig ble det tatt hensyn til den oppgitte størrelsen på boligen og dens plassering i landet, for ekstra boliger – antall boliger, for hytter – om det var snakk om å eie alene

Figur 5.2.1. Median for egen brutto årsinntekt, og husholdningens brutto årsinntekt, brutto realkapital, netto samlet formue og gjeld – i hele tusen kroner, etter alder (Gallup 2001). Basis: Personer over 18 år i egen husholdning ¹

¹ Basis i de syv aldersgruppene er (fra yngste til eldste) 301, 426, 378, 294, 224, 171 og 57 for egen årsinntekt, 289, 415, 372, 286, 220, 165 og 53 for husholdningens årsinntekt, og 324, 439, 401, 308, 240, 186 og 64 for realkapital, formue og gjeld.

² *Brutto realkapital* beregnes ut fra antatt salgssum for husholdningens bolig, samt eventuelle ekstra boliger og hytter.

³ *Netto samlet formue* er brutto formue (det vil si realkapital og finanskapital (innskudd i bank og verdipapirer)) minus gjeld.

⁴ *Gjeld* er summen av husholdningens boliglån, studielån, billån, forbrukslån og andre typer lån.

Medianverdien for personlig inntekt starter ut på 200 000 kroner i tyveårene. Økningen til 250 000 kroner i den neste aldersgruppen skyldes i hovedsak at en større andel på dette tidspunktet har fullført studiene og kommet ut i arbeidslivet. Husholdningens samlede inntekt stiger fra tyve- til tredveårene (fra noe over 300 000 til 450 000 kroner) av samme grunn, samt fordi det

eller sammen med andre. Tilsvarende ble gjort i forhold til gjeld, med beregnede gjennomsnitt for hver av de ulike lånetypene (ubesvartandelen for summen av restgjeld var 8,1 prosent for boliglån, 4,6 prosent for studielån, 7,9 prosent for billån, 8,3 prosent for forbrukslån og 14,5 prosent for annen gjeld). Derimot ble det ikke foretatt noen estimering for de som hadde ubesvart på inntekt, på grunn av stor usikkerhet knyttet til hvilke gjennomsnitt som da skulle benyttes. Husholdningens inntekt er for eksempel både avhengig av antall personer i husholdningen og deres arbeidssituasjon, og opplysninger kunne mangle for opptil flere av disse spørsmålene. Personer med ubesvart på inntekt ble i stedet utelukket fra beregningen av inntektsmedianene (utgjorde henholdsvis 8,3 prosent for husholdningens inntekt og 5,7 prosent for egen inntekt).

blir færre én-persons husholdninger. Videre utover i førti- og femtiårene holder nivået seg stabilt for begge de to inntektsindikatorne, før det igjen blir lavere i sekstiårene når folk begynner å pensjonere seg (sekstiåringer har lavere medianverdi enn tyveåringer både for personlig inntekt og husholdningsinntekt). Reduksjonen fortsetter i syttiårene når de aller fleste har forlatt yrkeslivet. Husholdningsinntekten synker i større fart enn egeninntekten og reduseres også i åttiårene der kurven for personlig inntekt flater ut, slik at differansen mellom de to blir stadig mindre, et resultat av at folk mister sine partnere og det igjen blir en større andel én-persons husholdninger.⁴⁶

Få unge mennesker vil ha egne oppsparte midler de kan bruke til å dekke større investeringer. For å gjennomføre en lengre utdanning og skaffe seg bolig må derfor mange sette seg i gjeld. Vi ser at 18–29-åringer har en mediangjeld på litt over 200 000 kroner. For de fleste dreier gjelden seg om studielån. Under halvparten av aldersgruppen (43,5 prosent) har realkapital i form av eiendomsverdier, slik at medianverdien for denne indikatoren blir 0. Netto formue, det vil si brutto samlet formue (realkapital og finanskapital) minus gjeld, har også en medianverdi på 0 (nærmere halvparten av tyveåringene har *negativ* netto formue, gjennomsnittet er 21 000 kroner i minus). Fra tyve- til tredveårene mer enn fordobles mediangjelden. I perioden er det i første rekke boliglån som tas opp, og vi ser at medianverdien for brutto realkapital har steget til over en million. Den høye gjeldsbyrden blant tredveåringene gjør imidlertid at netto formue bare utgjør halvparten av denne summen.

Størstedelen av lånene nedbetales i løpet av førti- og femtiårene – for sekstiåringer er mediangjelden nede i 0 (og gjennomsnittet nærmer seg 0 for syttiåringer). Femtiåringene har størst formue når det gjelder realkapital, mens for netto formue ligger sekstiåringene ørlite over. Reduksjonen i formuesindikatorne for de eldste aldersgruppene kan tenkes å til dels være en følge av at det gis forskudd på arv til yngre generasjoner. Men i første rekke ser vi nok her et kohortfenomen – de eldste i datamaterialet har aldri hatt like stor formue som generasjonene etter.

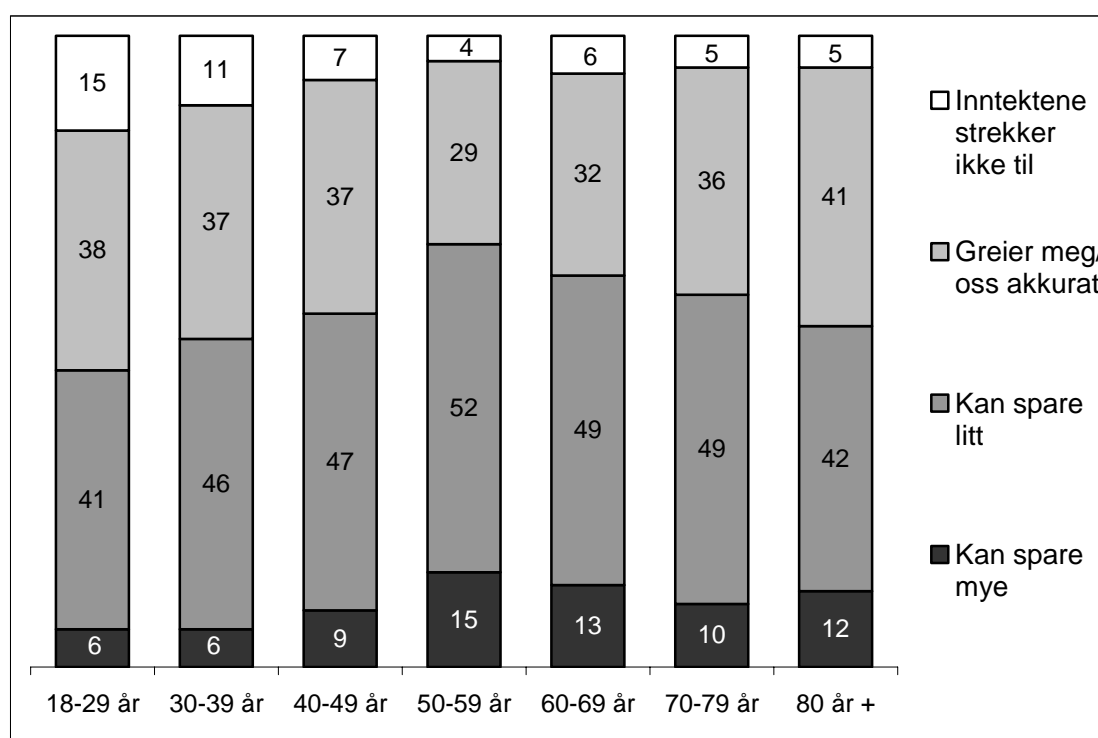
Unge i etableringsfasen vil ha foreldre som befinner seg i førti-, femti- og sekstiårene. Det som kommer tydelig fram i figur 5.2.1 er denne aldersgruppens solide inntekt og formue, en privilegert økonomisk situasjon som har gitt opphav til betegnelsen «de fete femtiåringene». Mange foreldre vil

⁴⁶ Begge inntektsvariablene gjelder samlet brutto årsinntekt. Respondentene vil her oppgi sine samlede skattepliktige inntekter, mens eksempler på skattefrie overføringer sannsynligvis ikke inkluderes (det bes imidlertid ikke eksplisitt om dette i spørsmålsteksten).

med andre ord ha god mulighet til å gi sine barn økonomisk hjelp til etablering.

Tatt i betraktning sammenhengen mellom alder, og inntekt, formue og gjeld, er det ikke så overraskende også en klar sammenheng mellom alder og vurdering av husholdningens økonomiske situasjon (figur 5.2.2). I de to yngste aldersgruppene finner vi den største andelen som har problemer med å få inntektene til å strekke til og den laveste andelen som er i stand til å spare, mens forholdet er motsatt for femtiåringene. 15 prosent av 18–29-åringene oppgir at de lever i en husholdning med problematisk økonomi. Andelen synker med tre til fire prosentpoeng for hver aldersgruppe fram til femtiårene, etter dette holder den seg stabilt på mellom fire og seks prosent. Andelen som kan spare stiger fram til femtiårene, der to tredjedeler opplyser å ha så god økonomi at de kan spare og 15 prosent at de kan spare *mye*, for deretter å avta gradvis ned til 54 prosent blant åttiåringene.

Figur 5.2.2. Egenvurdering av husholdningens økonomiske situasjon, etter alder (prosent) (Gallup 2001).¹ Basis: Personer over 18 år i egen husholdning²

¹ Figuren viser svarfordelingen på spørsmål om hvordan respondenten oppfatter den nåværende økonomiske situasjonen for sin husholdning/familie. *Inntektene strekker ikke til* omfatter personer som har svart at pengene/inntektene ikke strekker til, eller at de må bruke av sparepengene for å greie seg.

² Basis i de syv aldersgruppene er (fra yngste til eldste) 323, 437, 395, 304, 236, 185 og 64.

For øvrig kan vi merke oss at selv om det blant de yngste er en større gruppe som har dårlig eller middels god økonomi, er det også slik at rundt halv-

parten har så god råd at de faktisk kan spare. Alt i alt må forskjellene mellom aldersgruppene i figur 5.2.2 kunne betegnes som relativt beskjedne. At de subjektive forskjellene synes å være mindre enn de objektive, indikerer at folk til en viss grad tilpasser sine oppfatninger til de inntektene de faktisk har.

For å få et mer nyansert bilde av utviklingen i økonomisk situasjon innenfor det vi har definert som etableringsfasen, det vil si 18–35 år, kan vi dele denne i tre.⁴⁷ Blant 18–23-åringene oppgir 23 prosent at de har problemer med å få inntektene til å strekke til, mens dette gjelder litt over en tiendedel (11 og 12 prosent) både blant 24–29-åringene og 30–35-åringene (ikke vist i tabell). Videre er andelen som akkurat greier seg 45 prosent i den yngste aldersgruppen, og henholdsvis 35 og 37 prosent i de to eldste aldersgruppene. Det er med andre ord særlig de aller yngste som gir uttrykk for å ha en trang økonomi. For personer i slutten av tyveårene er den økonomiske situasjonen lik den vi finner blant tredveåringene.

5.2.2 Hva kjennetegner unge som strever økonomisk?

Alder i seg selv påvirker selvsagt ikke husholdningens økonomiske situasjon direkte. Derimot vil vi anta at unge menneskers økonomi henger sammen med hvor de befinner seg i forhold til de ulike overgangene i etableringsfasen, som igjen har sammenheng med alder. Vi kan tenke oss en årsaksmodell der alder som bakenforliggende variabel påvirker sannsynligheten for om en person holder på å ta utdanning eller er i jobb, er enslig eller har samboer/ektefelle, leier eller eier bolig, er barnløs eller har fått barn. Disse variablene vil på sin side påvirke husholdningens inntekter (gjelder tilknytningen til arbeidsmarkedet og sivilstand) og husholdningens utgifter (gjelder boligstatus og barnestatus). Til slutt bestemmer forholdet mellom inntekter og utgifter husholdningens faktiske økonomiske situasjon, og hvordan denne oppleves.

Spørsmålet blir hva som kjennetegner livssituasjonen til de med dårligst økonomi. Er det noen overgangsfaser som ser ut til å utgjøre en spesiell økonomisk belastning, mens andre fører med seg en bedret økonomisk situasjon? Analysen av disse spørsmålene kunne vært foretatt med utgangspunkt i faktisk økonomiske variabler som inntekt og gjeld. Men fordi det er vanskelig ut fra vårt datamateriale å få en fullstendig oversikt over husholdningenes utgifter utenom nedbetaling av gjeld, synes respondentenes

⁴⁷ En finere inndeling er problematisk fordi basene blir uforsvarlig små.

egenvurdering av husholdningens økonomiske situasjon å være en bedre variabel å benytte selv om den er subjektiv – fordi den reflekterer totalbildet.

En rimelig forventning vil være at unge som holder på å ta utdanning eller som er trygdete eller arbeidsledige oftere sliter med økonomien enn yrkesaktive unge. Dette bekreftes i tabell 5.2.1. Mens en tredjedel av de som mottar trygd og en fjerdedel av de som holder på å ta utdanning har problemer med å få pengene til å strekke til, gjelder dette kun åtte prosent av de yrkesaktive unge (en eventuell partners yrkesituasjon vil naturligvis også ha innvirkning på husholdningens økonomi, men i tabell 5.2.1 er fokuset på respondentens yrkesaktivitet alene).⁴⁸ Videre er det langt større sannsynlighet for at enslige har en trang økonomi enn unge i parforhold, henholdsvis 26 mot 6 prosent. Selv om det blant parene også vil finnes eksempler på én-inntekts familier, viser resultatet klart den økonomiske fordelingen av å være i husholdninger med to inntekter.

Å kjøpe bolig er et stort økonomisk løft, som i tillegg har blitt større det siste tiåret. På denne bakgrunnen synes det i utgangspunktet noe overraskende at det blant unge som har investert i bolig, kun er fem prosent som har problemer med økonomien (seks prosent blant de som har foretatt sin første boligervervelse relativt nylig), mens dette er tilfelle for en fjerdedel av de som ennå ikke har blitt boligeiere. Funnet må kunne tolkes dit hen at de unge ikke går til det skrittet å kjøpe bolig før de faktisk har råd til det, og dessuten har god nok økonomi til å bli innvilget boliglån. Dette vil for mange være når de finner seg en partner og får to inntekter (Gulbrandsen & Sandlie 2003). Effekten kan forsterkes ved at personer med dårlig økonomi er mindre attraktive som partnere (seleksjon).

Barn ser ut til å ha liten betydning for økonomien til unge i parforhold. Par med barn har ikke en trangere økonomi enn barnløse par, snarere tvert imot. Dette kan igjen være et tegn på økonomisk ansvarlighet – man venter med å få barn så lenge den økonomiske situasjonen gjør det vanskelig. Hvis vi tenker tilbake til årsaksmodellen som ble skissert tidligere, kan det altså se ut til at husholdningens økonomi bestemmer hvorvidt man begir seg i kast med å kjøpe bolig og få barn i vel så stor grad som at boligstatus og barne-status påvirker husholdningens utgifter og økonomi.

⁴⁸ En siste gruppe respondenter uten tilknytning til arbeidsmarkedet – de som oppgir å være hjemmевærende eller forsørget – er ikke med som kategori i tabell 5.2.1 (dreier seg om kun 20 personer, 18 er kvinner). Respondentene har i gjennomsnitt bedre økonomi enn de yrkesaktive, hvilket må bety at de for en stor del har partnerne med god inntekt (18 av 20 i gruppen er gift eller har samboer).

Tabell 5.2.1. Prosent som oppgir å ha problematisk økonomi, etter tilknytning til arbeidsmarkedet, boligstatus og familiesituasjon (Gallup 2001). Basis: Personer 18–35 år i egen husholdning.

	Andel med problematisk økonomi ¹	N
Tilknytning til arbeidsmarkedet ²		
Trygdet (inkludert arbeidsledig)	34	(56)
Under utdanning	25	(97)
Yrkesaktiv	8	(391)
Boligstatus ³		
Eier ikke egen bolig	24	(248)
Eier egen bolig	5	(315)
Ble eier første gang i løpet av siste toårs periode	6	(81)
Familiesituasjon		
Enslig	26	(213)
- ikke barn	22	(150)
- barn	38	(60)
- barn 0-6 år i husholdningen	25	(28)
Samboer/ektefelle	6	(354)
- ikke barn	9	(99)
- barn	4	(254)
- barn 0-6 år i husholdningen	4	(218)

¹ Andelen som defineres å ha *problematisk økonomi* er de som enten oppgir at pengene/ inntektene ikke strekker til, eller at de må bruke av sparepengene for å greie seg.

² For å bestemme *tilknytning til arbeidsmarkedet*, er spørsmål om man er under utdanning, spørsmål om kilder til livsopphold, og spørsmål om man arbeider heltid, deltid eller er ikke yrkesaktiv benyttet.

- Respondenter som oppgir trygd som en kilde til livsopphold, men der dette viser seg å være kun barnetrygd (sjekket ved hjelp av spørsmål om man mottar offentlige trygder/stønader – og hvilke), er silt vekk fra kategorien *trygdet*.

- Noen respondenter har oppgitt å være under utdanning, samtidig som de sier de arbeider heltid og bare har inntektsgivende arbeid som kilde til livsopphold. Dette vil være en svarkombinasjon som for eksempel vil kunne gjelde stipendiater eller lærlinger. Disse er regnet som fulltidsarbeidende, og er derfor ikke med i kategorien *under utdanning*.

- For å gjøre kategoriene under tilknytning til arbeidsmarkedet gjensidig utelukkende er respondenter som har oppgitt både at de mottar trygd og at de er under utdanning kun med i kategorien *trygdet*, mens respondenter som er plassert i kategoriene *under utdanning* eller *trygdet* ikke samtidig er inkludert i kategorien *yrkesaktiv*.

³ Respondenter blir ansett for å være *boligeiere* dersom de har oppgitt selveier, andelseier eller aksjeeier på spørsmål om eie/leieform til nåværende bolig. Det kan tenkes å forekomme tilfeller der den intervjuede likevel ikke er eier av boligen, for eksempel fordi vedkommende bor i en bolig som formelt eies av partneren.

For enslige gir det å ha barn en ekstra økonomisk belastning, men ifølge vårt materiale, ikke når barnet er under syv år og bor sammen med respondenten (i 26 av 28 tilfeller dreier dette seg om mor). Over halvparten av småbarnsforeldrene oppgir å ha inntektsgivende arbeid som kilde til livsopphold (17

stykker), mens 20 har mottatt overgangsstønning i løpet av det siste året. Ellers har flere i tillegg fått annen form for offentlig støtte – grunn/hjelpestønning (5), bostøtte (12), kontantstøtte (15), og barnetrygd. Overgangsstønning og kontantstøtte er bare aktuelt så lenge barna er små, og kan være én mulig årsak til at enslige småbarnsforeldre kommer bedre ut enn enslige foreldre med noe eldre barn. En annen forklaring kan være at utgiftene er vel så store til eldre barn som til små barn, og at man i mindre grad får støtte til dem.

Andelen som innehar ulike etableringsstatuser øker monotont med alder innenfor aldersspennet 18–35 år – som illustrert i figur 5.1.1. Overgangen sammenheng med alder tilsier videre at de vil korrelere positivt med hverandre – det vil være en viss sannsynlighet for at de begge opptrer eller ikke opptrer hos en respondent. Tabell 5.2.2 viser de sterkt positive innbyrdes korrelasjonene mellom å være etablert i parforhold, ha kjøpt bolig og ha fått barn. For utdanning – den eneste synkende kurven i figur 5.1.1 – er alle de bivariate sammenhengene klart negative. Det typiske er med andre ord å vente med å stifte bo og familie til utdanningen er gjennomført.

Tabell 5.2.2. Sammenhengen mellom tilknytning til arbeidsmarkedet, boligstatus og familiesituasjon (bivariate korrelasjoner, Pearsons r) (Gallup 2001). Basis: Personer 18-35 år i egen husholdning (N 565)

	Er trygdet	Er under utdanning	Eier bolig	Er gift/samboende	Har fått barn
Er trygdet					
Er under utdanning	-0,15**				
Eier bolig	-0,15**	-0,27**			
Er gift/samboende	-0,19**	-0,21**	0,40**		
Har fått barn	0,08	-0,29**	0,38**	0,42**	

** Signifikant på 0,01 nivå.

Å være trygdet skiller seg fra de andre variablene ved at den ikke er en etableringsovergang (og heller ikke varierer med alder). Som vi kan lese ut av de negative korrelasjonene gir det å motta trygd økt sannsynlighet for å være uten partner og uten eid bolig (den negative korrelasjonen mellom å være under utdanning og trygdet gir seg selv, i og med at de to er definert gjensidig utelukkende). Derimot har det å motta trygd ingen signifikant sammenheng med hvorvidt man har fått barn eller ikke.

På bakgrunn av disse innbyrdes korrelasjonene, kan det tenkes at noen av sammenhengene i tabell 5.2.1 vil bli svakere eller forsvinne dersom vi kontrollerer for de andre uavhengige variablene. Vi må altså gjøre en

multivariat analyse for å finne faktorenes direkte effekt på husholdningens økonomiske situasjon. Det viser seg at både trygd, utdanning, boligstatus og sivilstand har signifikant effekt på hvorvidt husholdningens økonomi opplevs som dårlig eller middels/god, kontrollert for hverandres effekter (tabell 5.2.3).⁴⁹ Sannsynligheten for at husholdningen har en problematisk økonomisk situasjon øker med henholdsvis 10 og 16 prosentpoeng når den intervjuede studerer eller er trygdet, mens sannsynligheten synker med 15 prosentpoeng dersom personen bor sammen med en partner, og med 11 prosentpoeng når husholdningen eier sin egen bolig. Tilstedeværelsen av barn har derimot ingen signifikant betydning for om husholdningen har dårlig eller middels/god økonomi. Det var med andre ord ikke slik at noen av de andre variablene «skjulte» en barneeffekt.

Ettersom det naturlig nok er en sterk sammenheng mellom oppfattet økonomisk situasjon og faktisk inntekt, finner vi ikke overraskende at de samme variablene har signifikante positive og negative effekter når regresjonen utføres med husholdningens brutto årsinntekt som avhengig variabel (andre kolonne i tabell 5.2.3).⁵⁰ Styrkeforholdet mellom de uavhengige variablene er imidlertid ikke helt likt i de to regresjonene. Når den avhengige variabelen er brutto årsinntekt har sivilstand overlegent størst betydning. Gjennomsnittlig årsinntekt øker med hele 230 000 kroner når man er to sammenliknet med enslige husholdninger, når de andre uavhengige variablene holdes konstant.

⁴⁹ Alder utelates fra regresjonen. Variabelen vurderes slik tidligere nevnt som en bakenforliggende variabel som ikke påvirker husholdningens økonomiske situasjon direkte, men gjennom å ha sterk sammenheng med gjennomføringen av etableringsovergangene. Å skulle inkludere alder i regresjonen i tillegg til indikatorer på alle overgangene blir dermed unødvendig, og kanskje vil dette til og med forstyrre bildet av de andre sammenhengene.

⁵⁰ En tredeling av husholdningens økonomi viser for eksempel at 26 prosent i den laveste inntektsklassen (0-250 000 kroner) oppgir å ha problemer med økonomien, åtte prosent i den midterste (251-450 000 kroner) og tre prosent i den høyeste (over 450 000 kroner).

Tabell 5.2.3. Ulike faktorerers sammenheng med husholdningens økonomiske situasjon (multivariat lineær regresjon, ustandardiserte koeffisienter) (Gallup 2001). Basis: Personer 18–35 år i egen husholdning.

	Avhengig variabel:	
	Husholdningens økonomiske situasjon 0 = Inntektene strekker ikke til 1 = Greier meg/oss akkurat/kan spare	Husholdningens brutto årsinntekt i hele tusen kroner
<i>Uavhengige variabler:</i>		
Tilknytning til arbeidsmarkedet		
Ref. kategori: Yrkesaktiv ¹		
Trygdet	– 0,16**	– 104*
Under utdanning	– 0,10**	– 142**
Boligstatus Eier bolig	0,11**	114**
Sivilstand Har partner	0,15**	230**
Barnestatus Har barn	– 0,06	– 64
Forklart varians (R ²)	0,145	0,200
N	(551)	(504)

** Signifikant på 0,01 nivå.

* Signifikant på 0,05 nivå.

¹ Referansekategoriene inkluderer også de få personene som oppgir å være forsørget eller hjemmевærende.

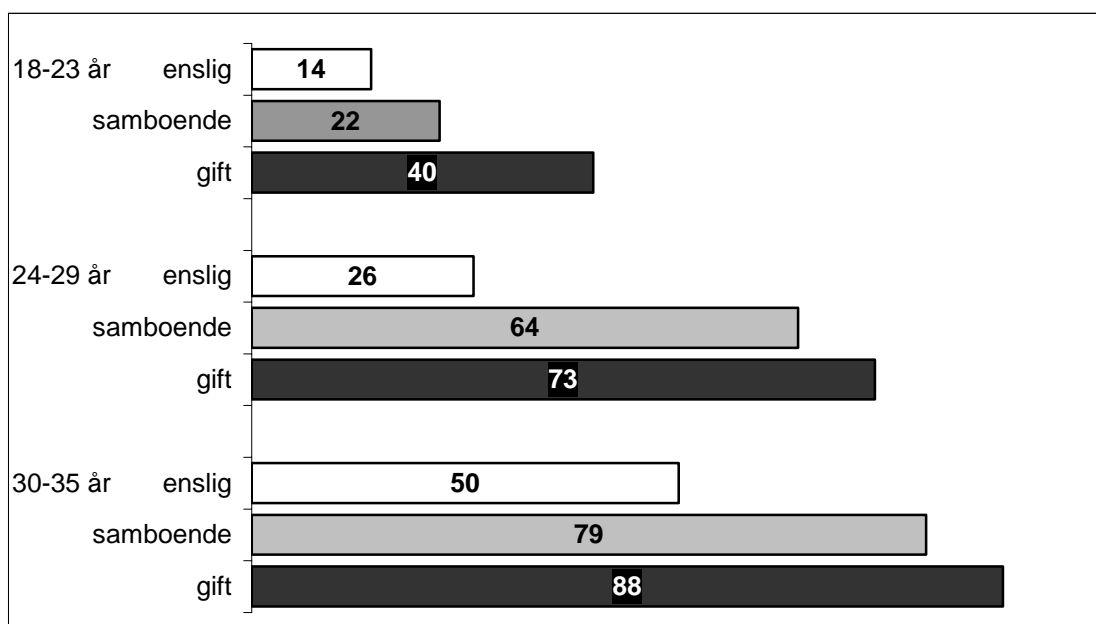
5.2.3 Samboerskapets utbredelse – ikke bare til bekymring?

Som beskrevet i kapittel 4.1.4, var ekteskap den helt dominerende samlivsformen blant norske tyveåringer så sent som på slutten av 1970-tallet. I dag har derimot samboerskap blitt den klart foretrukne samlivsformen i aldersgruppen. Utbredelsen av samboerskap blir gjerne regnet som en problematisk utvikling på grunn av samlivsformens mer ustabile karakter, med større sannsynlighet for brudd enn tilfellet er for de som lever i ekteskap. Bekymringen dreier seg i stor grad om barnas situasjon – man frykter negative konsekvenser av mer ustabile parforhold og familier som må deles. Samtidig er det da altså mye som tyder på at moderne familiemønstre og muligheten til å få barn utenom ekteskap har en positiv effekt på fødselsratene (Jensen 2004).

I kapittel 5.2.2 så vi at muligheten for å greie seg bra økonomisk i egen husholdning styrkes betraktelig når man flytter sammen med en partner og er to om å dele på utgiftene. Så langt har det ikke blitt skilt mellom de to formene for parforhold i analysen, men forskjellen i økonomisk situasjon viser seg å være liten. For eksempel er andelen som oppgir at husholdningens

økonomi er problematisk henholdsvis åtte prosent blant samboende og fire prosent blant gifte 18–35-åring, sammenliknet med 26 prosent blant de enslige. Samboerskap ser også ut til å være omtrent like mye av en basis for å kjøpe bolig som det ekteskap er (figur 5.2.3). Blant de yngste ligger andelen boligeiere blant samboere nærmere de enslige enn de gifte.⁵¹ I de to neste aldersgruppene er det imidlertid nesten like vanlig å være boligeiere blant samboere som blant gifte, mens de enslige har langt lavere andeler.

Figur 5.2.3. Prosent som eier egen bolig, etter alder og sivilstand (Gallup 2001). Basis: Personer 18–35 år i egen husholdning¹

¹ Basis for de ni stolpene er – fra øverste til nederste – 59, 36, 5, 82, 88, 51, 70, 62 og 112.

Alder for ekteskapsinngåelse har steget i nesten alle de vesteuropeiske statene. Unge mennesker utsetter altså i økende grad å gå inn denne mer forpliktende samlivsformen. I stater der samboerskap i liten grad er samfunnsmessig godkjent, det vil i første rekke si Sør-Europa, er også alder for inngåelse av parforhold blitt høyere, og i forlengelse av dette, alder for utflytting av foreldrehjemmet. Det kan med andre ord se ut til at den kulturelle aksepten av samboerskap som en legitim måte å bo sammen på, er et bidrag til den relativt lave utflyttingsalderen i Norge. At den er mindre forpliktende gjør samlivsformen attraktiv for unge mennesker, samtidig som den på et tidlig tidspunkt skaper økonomisk grunnlag for etablering og boligkjøp.

⁵¹ Basis for gifte 18-23 åringer er på bare fem personer, så resultatet for denne gruppen har stor usikkerhet knyttet til seg.

5.3 Oppsummering

Ser vi på andelen som har oppnådd ulike etableringsstatuser på hvert alderstrinn fra 15 til 35 år, tegner det seg et hovedmønster for rekkefølgen av etableringsovergangene. Man starter med å flytte hjemmefra, får seg deretter arbeid, etablerer seg med partner, kjøper bolig, og får til slutt barn. En nærmere analyse av hvilke statuser som er oppnådd av enkeltindivider avdekker imidlertid, ikke så overraskende, at mange gjennomfører overgangene med alternative kronologier.

Analysen viser også at mens de unge flytter ut av foreldrehjemmet på noenlunde samme alderstrinn, er aldersspredningen langt større for de andre overgangene. Størst variasjon finner vi for alder ved første barnefødsel, der differansen mellom den første og den siste fjerdedelen er på over ti år.

Det som derimot ser ut til å være tilnærmet allmenngyldig, er at unge nordmenn ikke fortsetter å bo i foreldrehjemmet – eller flytter tilbake til foreldrene – når de har tilegnet seg voksenstatus på andre områder. Unntaket gjelder for en del unge som bor hjemme etter at de har blitt yrkesaktive. Men dette dreier seg kun om de aller yngste, som altså har gått ut av utdanningssystemet på et veldig tidlig tidspunkt, og der mange sannsynligvis har planer om å gjenoppta studiene.

Unge nordmenn er i stand til å bo i egne husholdninger også når de er uten både arbeidsinntekt og en partner. De må med andre ord ha tilgang på andre inntektskilder. I kapitlene som følger skal vi se nærmere på betydningen av økonomiske overføringer fra henholdsvis staten og familien.

Selv om tyveårene og begynnelsen av tredveårene er en periode av livet der mange tar opp både bolig- og studielån, og altså setter seg kraftig i gjeld, er andelen som vurderer sin økonomi som problematisk i denne aldersgruppen ikke dramatisk høyere enn i de eldre aldersgruppene. Unge som sliter økonomisk befinner seg stort sett i to grupper – de er studenter og/eller enslige. Ser vi kun på to-inntekts husholdninger, forsvinner aldersforskjellene helt. Mange unge styrker muligheten for å klare seg økonomisk i egen husholdning ved å flytte sammen med en partner. Blant norske tyveåringer dreier dette seg i flertallet av tilfellene om samboerforhold.

6 Det offentliges rolle i etableringsfasen

I dagens norske samfunn har foreldre ansvar for å underholde sine barn fram til de fyller 18 år, og ektefeller har en gjensidig forsørgingsplikt overfor hverandre. Utenom dette finnes det ingen forsørgingsforpliktelser mellom familiemedlemmer. Den siste resten av legal forsørgingsplikt mellom voksne slektninger – barns plikt til å forsørge sine gamle foreldre – ble opphevet for over 40 år siden, i 1962. Hovedansvaret for omsorg og forsørging for individer som ikke er i stand til å ta vare på seg selv, er flyttet ut av familien og gjort til et kollektivt anliggende.

Offentlige ordninger i Norge er i utgangspunktet rettet mot individet, det vil si at det er enkeltpersoner som har rettigheter, ikke husholdninger. Dette gjelder blant annet i Folketrygden (Koren 2001). Individorienteringen er imidlertid ikke konsekvent. Ifølge Koren er offentlige dokumenter tvetydige: «Det kan se ut som om ideologien om at trygden skal bygge opp under individuell inntektsopptjening og bidra til økonomisk uavhengighet mellom husholdsmedlemmer, trer i bakgrunnen når det kommer til konkret utforming av stønader ...» (2001: 135). Individets sivilstand og husholdningssituasjon, ikke minst den samlede husholdningsinntekten, er utslagsgivende for flere typer av offentlige stønader, både når det gjelder tildeling og størrelsen på utbetalingene. En større husholdning kan resultere i tilleggsytelser dersom mottakeren har forsørgingsansvar overfor andre, men det kan også gi lavere utbetalinger ut fra en begrunnelse om stordriftsfordeler og inntektsoverføringer. Mens stønader som skal erstatte tapt arbeidsinntekt i stor grad er individbasert, er bostøtte og sosialhjelp eksempler på offentlige ytelser der størrelsen beregnes ut fra husholdningens samlede inntekt. For tildeling av overgangsstonad og etterlattepensjon er sivilstand avgjørende.

I Norge blir det derimot ikke tatt hensyn til familiemedlemmer som ikke er en del av husholdningen. Dette er vesentlig for unge i etableringsfasen. I andre europeiske velferdsstater med mer omfattende forsørgingsansvar mellom familiemedlemmer kan unge mennesker oppleve at retten til ulike former for offentlig støtte knyttes opp mot foreldrenes inntekter, selv når de bor i egne husholdninger.

Det offentliges betydning for unge i etableringsfasen vil ellers bestemmes av i hvilken grad det er bygget ut offentlige ordninger på områder som er relevante i denne perioden – det vil i første rekke si for utdanning, arbeidsledighet, bolig og barneomsorg. Som vi skal se varierer den norske statens bidrag atskillig på disse fire feltene.

6.1 Dagens velferdsordninger

I Norge støttes høyere utdanning både ved at de fleste utdanningsinstitusjonene er offentlige og ikke krever høye studieavgifter, og gjennom låne- og stipendordningene fra Lånekassen. For studieåret 2004–2005 er maksimal utdanningsstøtte på 8000 kroner i måneden, og utbetales ti av årets tolv måneder (Lånekassens nettsider). Studentene har i tillegg lov å tjene noe over 100 000 kroner i utdanningsåret uten at støtten reduseres. Videre gis studielån uavhengig av foreldrenes inntekter, men studenter som bor sammen med sine foreldre får ikke stipend – hele støtten blir da å regne som lån. Med normal studieprogresjon er lånet rentefritt i hele studieperioden.

Sammenliknet med andre europeiske land har Norge – sammen med de øvrige nordiske landene – romslige ordninger i forbindelse med arbeidsledighet, både når det gjelder dekning og utbetalingsnivå (Gallie & Paugam 2000). Men retten til å motta ordinær arbeidsledighetstrygd forutsetter tidligere deltakelse på arbeidsmarkedet, både av en bestemt lengde og med et visst inntektsnivå, noe det kan skorte på for unge mennesker. Selv når de mottar støtte kan utbetalingene være lave på grunn av tidligere liten inntekt (Hammer & Julkunen 2003). For unge mennesker med begrenset arbeids erfaring vil det statlige tilbudet i første rekke bestå av sosialhjelp.

På boligmarkedet er det klart vanligst å eie egen bolig, dette gjelder nærmere 80 prosent av husstandene. Offentlig utleiesektor utgjør kun fire prosent av den totale boligmassen (Annaniassen 2001). Staten støtter boliganskaffelse i første rekke gjennom å gjøre eierskap kostnadsmessig mer overkommelig – boliglån gir fradrag på skatten, og ligningsverdien på boliger ligger langt under faktisk markedspris. Selve boligkjøpet gjennomføres imidlertid som oftest ved å ta opp ordinære banklån. Den norske Husbanken tilbyr ulike former for selektive og behovstestede ordninger til husstander med dårlig økonomi. Disse omfatter startlån (tidligere etableringslån) til boligkjøp for personer som har problemer med å få godkjenning for lån i det private kredittmarkedet – hvilket kan være tilfelle for unge mennesker på grunn av lav og ustabil inntekt og lite oppsparte midler – og subsidiering av generelt boligkonsum gjennom bostøtte. Størrelsen på bostøtten beregnes ut fra forholdet mellom husholdningens boligutgifter og den totale inntekten for alle husholdsmedlemmene (Husbankens nettsider).

Offentlige overføringer til barnefamilier gis på en rekke ulike måter – gjennom permisjonsordninger, kontantutbetalinger, skattefradrag⁵² og tjenestetilbud. Fødsels- og adopsjonspermisjonen er betydelig i europeisk sammenheng, med 80 prosent inntektskompensasjon i et fullt år eller 100 prosent kompensasjon i 42 uker. Yrkesaktive foreldre kan i tillegg være hjemme fra arbeidet ti dager i året med full lønn for å ta seg av syke barn.⁵³ Kvinner som har for lav yrkesaktivitet i månedene før fødselen til å oppfylle vilkårene for fødselspermisjon, får i stedet en engangsstønad (fra 1. januar 2003 utgjør summen 33 584 kroner). Videre mottar foreldre barnetrygd for barn under 18 år. I 2004 er beløpet på 970 kroner i måneden per barn (fram til august 2003 fikk foreldre dessuten småbarnstillegg for barn mellom ett og tre år).

Norge har egne stønadsordninger for enslige forsørgere, som i liten grad er behovsprøvde. Disse omfatter forhøyet barnetrygd, stønad til barne-tilsyn, utdanningsstønad, og overgangsstønad som gir støtte til livsopphold (trygdeetatens nettsider). På bakgrunn av at mange mottakere av overgangsstønad måtte få sosialhjelp som tillegg for å klare seg, ble reglene for ordningen endret på slutten av 1990-tallet. Størrelsen på overføringene økte, men samtidig ble stønadsperioden avkortet (Kjeldstad & Skevik 2004).

Det er bred politisk enighet om at det offentlige har et ansvar for å tilby barnetilsyn dersom foreldre ønsker det. Alle barnehageplasser er statlig subsidiert, enten de er i kommunale eller private barnehager. For de eldste førskolebarna er det en barnehagedekning på over tre fjerdedeler, som langt på vei ser ut til å tilfredsstille behovet. Men for de yngste barna er deknningen betraktelig lavere og etterspørselen overstiger tilbudet (Ellingsæter & Gulbrandsen 2003). I 1998 ble kontantstøtten introdusert, en ordning som gir familier rett til kontantutbetaling for barn mellom ett og tre år som ikke har barnehageplass (deltidsplasser gir redusert utbetaling). Beløpets størrelse skulle i utgangspunktet tilsvare den statlige subsidieringen av en barnehageplass, men har ikke holdt tritt med økningen i subsidiene til barnehagene.⁵⁴

⁵² Foreldrefradraget er et fradrag i arbeidsinntekten for kostnader til pass og stell av barn, for eksempel utgifter til barnehage, dagmamma eller skolefritidsordning. Fram til 2001 fantes det også et forsørgerfradrag.

⁵³ Omsorgspenger ved barns (eller barnepassers) sykdom øker til 15 dager per kalenderår dersom arbeidstakeren har omsorg for mer enn to barn. I tillegg økes antall dager til 20 per kalenderår dersom arbeidstakeren har omsorg for et barn som er kronisk sykt eller funksjonshemmet, eller er alene om omsorgen (trygdeetatens nettsider).

⁵⁴ Fra januar 2004 er full kontantstøtte på 3 657 kroner. Deltidsbarnehageplass gir gradert kontantstøtte.

6.2 De unges mottak av trygder og stønader

I hvilket omfang blir så de unge tildelt offentlig støtte? Og hvilke trygder og stønader ser ut til å ha størst betydning? Her er det interessant å se både på gjennomsnittssummer og på andeler.

Ifølge SSBs inntekts- og formuesstatistikk mottok husholdninger der hovedforsørger var under 25 år 31 200 kroner i gjennomsnitt fra det offentlige i år 2000, mens husholdninger der hovedforsørger var fra 25 til 34 år i gjennomsnitt mottok 42 000 kroner (tabell 6.2.1).⁵⁵ Den klart viktigste inntektskilden var lønnsinntekten, som stod for omtrent 80 prosent av samlet inntekt i begge husholdningsgruppene, men offentlige overføringer utgjorde henholdsvis 17 og 11 prosent og var dermed den nest største kilden (resten av inntekten består av ikke-offentlige overføringer, kapitalinntekt og næringsinntekt). For enkelte husholdninger vil overføringene representere en langt større del av den samlede inntekten, men det er ikke mulig å si noe om hvordan dette forholder seg ut fra SSBs oversikter (inntekts- og formuesstatistikken viser inntektskilder for ulike husholdningstyper – men her skiller det ikke mellom aldersgrupper).

Betydningen av offentlige støtteordninger for livsoppholdet til unge mennesker er imidlertid langt mer anselig enn det som kommer fram i tabell 6.2.1. For det første er fødsels- og adopsjonspenger inkludert som del av lønnsinntekten i SSBs statistikk (sammen med sykepenger) – med andre ord synes ikke en av de vesentlige offentlige overføringene til yngre husholdninger. Et annet forhold som er fraværende i SSBs inntektsregnskap er de mange personene i tyveårene og begynnelsen av tredveårene som lever av studielån.

⁵⁵ Statistikken produseres årlig, og bygger både på intervjudata og registerdata. Opplysninger om husholdningenes sammensetning hentes fra representative utvalgsundersøkelser. Hovedkilden for inntekts- og formuesopplysningene er selvangivelsen, i tillegg kobles det til informasjon blant annet fra det sentrale folkeregisteret, Riks-trygdeverket, sosialdepartementet, statens lånekasse for utdanning og Husbanken. Husholdninger der SSB av ulike grunner ikke får gjennomført noe intervju inkluderes likevel (frafallet rapporteres å være omtrent 30 prosent), og intervjuopplysninger om husholdet erstattes med data om familiens sammensetning hentet fra SSBs befolkningsstatistikk og fra selvangivelsene. I 2000 omfattet undersøkelsen nærmere 13 000 husholdninger (Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger 2000 (2003)).

Tabell 6.2.1. Årlige offentlige overføringer til husholdninger og andre inntektskilder, etter hovedinntektstakers alder (gjennomsnitt, kroner) (SSBs innteks- og formuesstatistikk for husholdninger 2000).

	Under 25 år	25–34 år	Alle husholdninger
<i>Skattepliktige overføringer:</i>			
Pensjoner o.l. fra folketrygden (mest relevant for unge husholdninger er overgangsstønad, uførepensjon og attføringspenger)	10 000	13 800	49 700
Arbeidsledighetstrygd	2 100	5 000	3 100
<i>Skattefrie overføringer:</i>			
Sosialhjelp	3 400	3 100	1 800
Barnetrygd	2 600	9 000	5 900
Kontantstøtte	1 100	3 700	1 300
Grunn- og hjelpestønad	300	600	1 200
Bostøtte	400	700	700
Forsørgerfradrag	300	1 300	900
Engangsstønad ved fødsel	700	500	200
Andre overføringer (viktigst her er stønad til barnetilsyn for enslige forsørgere og utdanningsstønad til enslige forsørgere)	1 200	1 800	900
Studiestipend (studielånet regnes ikke som inntekt av SSB)	9 100	2 500	2 200
Skattefrie overføringer totalt	19 100	23 200	15 300
Offentlige overføringer totalt	31 200	42 000	68 100
<i>Ikke-offentlige overføringer (inkluderer bl.a. tjenestepensjon, pensjonsforsikring, livrenter og pliktige underholdsbidrag)</i>			
Kapitalinntekt	2 300	15 200	34 200
Næringsinntekt (netto)	3 800	19 100	26 500
Lønnsinntekt	149 100	316 400	260 200
Samlet inntekt	188 800	397 100	405 100
Inntekt etter skatt	151 400	297 500	301 900

Den gjennomsnittlige størrelsen på de enkelte overføringene til en gruppe vil avhenge av hvor mange som mottar stønaden, og av hvor mye de får utbetalt. At folketrygdens pensjoner utgjør den største overføringen for begge de unge husholdningsgruppene skyldes hovedsakelig at det her er snakk om summer som skal sørge for livsopphold for mottakerne, og som derfor rimeligvis må være av et visst format. Derimot vil studiestipendets plassering som nest største overføring for de yngste husholdningene i første rekke være en konsekvens av at det blant personer under 25 år er mange som holder på med studier, og som i den forbindelse mottar studiestipend.

Tilsvarende vil hovedforklaringen på at barnetrygd kommer på andreplass i utbetalingssum i husholdningsgruppen 25–34 år, være det store antallet husholdninger som mottar overføringen.

Offentlige overføringer kan deles inn i skattepliktige og skattefrie overføringer. Utbetalingssummen for de skattepliktige overføringene stiger med hovedforsørgers alder, særlig er veksten markert når hovedforsørger nærmer seg 60 og alderspensjonsutbetalingene øker (vises ikke her, se Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger 2000). For arbeidsledighetstrygd er imidlertid den gjennomsnittlige overføringssummen størst for husholdningsgruppen 25–34 år. Når det gjelder de skattefrie overføringene tildeles de to yngste husholdningsgruppene de største summene for et flertall av stønadene – de yngste husholdningene i forhold til studiestipend, sosialhjelp og engangsstønad ved fødsel, de nest yngste husholdningene i forhold til kontantstøtte, og stønad til barnetilsyn og utdanning for enslige forsørgere. For de skattefrie overføringene sammenlagt ligger begge gruppene over gjennomsnittet for alle norske husholdninger (siste kolonne i tabell 6.2.1). Husholdningsgruppen der hovedforsørger er fra 35 til 44 år plasserer seg likevel foran de yngre husholdningene, i første rekke på grunn av den vesentlige summen som utbetales her i form av barnetrygd. Bostøtte er den eneste skattefrie overføringen der de eldste husholdningene får mest.

I en evaluering av bostøtten konkluderte Gulbrandsen og Pedersen (2003) med at ordningen bare når ut til en forholdsvis beskjeden del av gruppen med et potensielt behov for hjelp til boutgifter (ut fra inntektsnivå og boutgiftsbelastning), og at dette gjelder særlig i forhold til yngre enslige. I denne gruppen er det mange som sliter økonomisk, men dersom de ikke er mottakere av trygd eller langvarig sosialhjelp, og heller ikke har barn, kvalifiserer de ikke til bostøtte.⁵⁶

Den offentlige støtteordningen for bolig som i første rekke er rettet mot yngre husholdninger (men som ikke er med i inntektsregnskapet i tabell 6.2.1) er etableringslån.⁵⁷ En gjennomgang av søknadene om etableringslån i Oslo og Akershus i 2001 viste for eksempel at andelen av søkerne som var under 35 år, var henholdsvis 92 og 71 prosent i de to fylkene. Den siste andelen ligger nær landsgjennomsnittet (Gulbrandsen & Sandlie 2003).

⁵⁶ For å komme inn under dagens ordning må minst én person i husstanden oppfylle ett av følgende krav: Være under 18 eller over 65 år, motta (visse typer av) trygd eller pensjon, eller motta sosialhjelp med varighet på minst ett år (Husbankens nettsider).

⁵⁷ Fra januar 2003 ble etableringslån slått sammen med Husbankens andre selektive låneordning – kjøpslån – og omdøpt til startlån. Startlånet skal benyttes overfor de samme målgruppene og til de samme låneformålene som de to tidligere lånene.

Imidlertid var det slik at 35 prosent av de innvilgede søknadene med unge søkere i Oslo, og 46 prosent i Akershus, hadde et annet kriterium enn alder som viktigste tilslagsgrunn – først og fremst dreide det seg om å være vanskeligstilt, men også funksjonshemmet eller flyktning. På landsbasis var denne andelen 22 prosent.

En beregning av andelen boligkjøp som gjøres ved hjelp av etableringslån der kjøperen er under 35 år viser stor variasjon, fra 18 og 27 prosent i Akershus og Oslo, til 48 prosent i resten av landet (Gulbrandsen & Sandlie 2003).⁵⁸ En del av forklaringen er sannsynligvis forskjellene i boligpriser i ulike deler av landet. Kommunene ønsker å sikre at lånet betales tilbake, og vil derfor ikke gi større lån enn at tilbakebetaling anses som realistisk. Når boligprisene er høye kan det dermed bli problematisk å finne boliger innenfor den finansielle rammen etableringslånet gir, og de høyeste boligprisene finner vi naturlig nok i pressområdene på Østlandet – sammen med andre byregioner (Holm & Dyb 2001).

At unge mennesker i egne husholdninger i første rekke livnærer seg gjennom betalt arbeid, bekreftes i avhandlingens datamateriale. På spørsmål om kilder til livsopphold svarer 81 prosent i aldersgruppen 18–35 år at de har inntektsgivende arbeid (ikke vist i tabell). Av disse er tre fjerdedeler fulltids yrkesaktive, altså 60 prosent av hele aldersgruppen. Samtidig oppgir 14 prosent studielån/-stipend som kilde til livsopphold – 37 prosent hvis vi ser på de under 25 år – og 13 prosent trygd (kategoriene er ikke gjensidig utelukkende).⁵⁹ For den siste gruppen viser det seg ved nærmere ettersyn at det i en del tilfeller kun er snakk om barnetrygd. Trekker vi fra disse respondentene blir trygdeandelen på ti prosent.

Tabell 6.2.2 gir oss fordelingen på de ulike trygdene og stønadene, med utgangspunkt i et spørsmål som gjelder støtte mottatt hele året – både av

⁵⁸ Andelene er beregnet ved å se antall tilsagn om etableringslån i forhold til beregnet antall boligomsetninger med kjøper under 35 år. Fordi ikke alle tilsagnene brukes, fordi par der ene parten er over 35 år ikke er med i beregningen, og fordi det ikke bare er unge som tildeles etableringslån, vil de beregnede andelene være for høye. Gulbrandsen og Sandlie konkluderer likevel med at andelen unge som gjør bruk av ordningen til å kjøpe bolig må kunne karakteriseres som høy.

⁵⁹ I tillegg er det åtte prosent som oppgir enten *husarbeid i hjemmet* eller å være *forsørget* som kilde til livsopphold, og én prosent som svarer at de har *formue* som del av livsoppholdet.

respondenten og en eventuell ektefelle/samboer.⁶⁰ Omfanget blir dermed naturlig nok større enn det vi fikk ut fra spørsmålet om inntektskilde per i dag for den intervjuede alene. Vi ser at det er omtrent like mange husholdninger som mottar overgangsstønad, arbeidsledighetstrygd, og rehabiliterings- eller attføringspenger. Uførepensjon utpeker seg som den minst vanlige av trygdene som gir støtte til livsopphold, ikke så overraskende med tanke på at dette dreier seg om unge mennesker.

Tabell 6.2.2. Prosent som oppgir å ha mottatt ulike former for offentlige trygder og stønader i løpet av det siste året (Gallup 2001).¹ Basis: Personer 18–35 år i egen husholdning.

<i>Trygder med støtte til livsopphold:</i>	
Overgangsstønad (støtte til livsopphold for enslige foreldre)	6
Uførepensjon	2
Rehabiliterings-/atføringspenger	5
Dagpenger fra arbeidsledighetstrygden	7
<i>Annen form for støtte:</i>	
Barnetrygd	49
Kontantstøtte	20
Grunn- og hjelpestønad (støtte til ekstrautgifter eller pleie/tilsyn på grunn av sykdom, skade eller funksjonshemming)	3
Bostøtte	6
Sosialhjelp	4
N	(569)

¹ Spørsmålet gjelder offentlige trygder/stønader mottatt i løpet av de siste 12 månedene, av respondenten selv og/eller eventuell ektefelle/samboer.

Enkeltvis kan de ulike stønadene sies å ha relativt liten utbredelse. Eneste unntaket er barnetrygd som mottas av halvparten av husholdningene, samt kontantstøtte, som mottas av en femtedel. Men ser vi bort fra disse to, har likevel så mye som 22 prosent av husholdningene mottatt minst én type trygd eller stønad i løpet av siste året. 19 prosent mottok trygd med støtte til livsopphold eller sosialhjelp.

⁶⁰ Det er relativt mange som har ubesvart på de enkelte spørsmålene om trygder/stønader – ubesvartandelen ligger på mellom seks og åtte prosent. Det virker mest rimelig å gå ut fra at disse personene ikke har mottatt de ulike trygdene, og ubesvart er derfor regnet som nei. Uansett betyr det nesten ingenting for størrelsen på andelen som har mottatt en trygd/stønad om de ubesvarte er med i basis eller ikke, forskjellen er på maksimalt ett prosentpoeng.

6.3 Oppsummering

Den norske staten tilbyr en rekke ulike velferdsordninger som unge mennesker i etableringsfasen kan benytte – og benytter – seg av. Bidraget varierer imidlertid atskillig mellom de relevante velferdsområdene. Det gis utstrakt støtte til utdanning – gjennom offentlige utdanningsinstitusjoner uten høye studieavgifter, og universelle låne- og stipendordninger. I tillegg gis det mye støtte til barneomsorg – i form av permisjonsordninger, kontantutbetalinger, skattefradrag og barnehageplasser.

I forhold til boligetablering er det offentliges tilbud – utenom å gjøre eierskap kostnadmessig overkommelig gjennom gunstige skattebetingelser – begrenset til selektive, behovstestede ordninger for personer/husstander med dårlig økonomi. Dersom de ikke har barn og heller ikke mottar trygd eller langvarig sosialhjelp, kvalifiserer ikke unge til å motta bostøtte selv om de har dårlig økonomi. Den offentlige støtteordningen for bolig som i første rekke er rettet mot de unge, er etablerings-(nå start-)lån. Når vi ser bort fra Oslo og Akershus, ble nærmere annethvert boligkjøp av personer under 35 år gjennomført med etableringslån i 2002. Den lavere bruken i pressområdene på Østlandet skyldes antakelig i stor grad høyere boligpriser, som gjorde det vanskeligere å finne bolig innenfor den finansielle rammen av Husbanklånet.

Ved arbeidsledighet kan de unge oppleve at de ikke kvalifiserer til trygd på grunn av begrenset deltakelse i arbeidslivet, men er da berettiget til å få sosialhjelp. Det viser seg at en femtedel av personene i alderen 18–35 år oppgir at husholdningen har mottatt en eller annen form for trygd med støtte til livsopphold eller sosialhjelp siste år. Av SSBs inntektsstatistikk for husholdninger i 2000, går det fram at der hovedforsørger var under 25 år utgjorde offentlige overføringer gjennomsnittlig 17 prosent av husholdningenes samlede inntekt, mens andelen var 11 prosent der hovedforsørger var fra 25 til 34 år. Da inkluderer ikke overføringene fødsels- og adopsjonspenger.

7 Familiens rolle i etableringsfasen

I kapittel 4 så vi hvordan unge nordmenn, sett i et europeisk perspektiv, forlater barndomshjemmet tidlig. Til forskjell fra foreldre i andre europeiske velferdsstater, støtter altså norske foreldre i relativt begrenset grad sine barn i form av gratis eller rimelig kost og losji. De unge flytter i egne husholdninger selv før de er fullt etablert på arbeidsmarkedet, noe som blant annet er mulig på grunn av ulike offentlige ordninger som gir støtte til livsopphold – som studielån og stipend for studenter og trygd/sosialhjelp for arbeidsledige og arbeidsuføre. Det blir ikke tatt hensyn til foreldrenes inntekter når retten til å motta offentlig støtte eller utbetalingenes størrelse skal bestemmes – slik som tilfelle er i mange andre europeiske stater. Alt i alt er det staten, ikke foreldre eller annen familie, som har en juridisk forsørgingsplikt overfor personer som ikke er i stand til å forsørge seg selv etter fylte 18 år. I dette kapitlet skal vi se på i hvilken grad og på hvilke måter familien likevel spiller en rolle for unge i etableringsfasen. *Foreldrenes* betydning er tema for de tre første underkapitlene, som tar for seg henholdsvis økonomisk støtte, praktisk hjelp, og kontakt og nærhet. Det siste underkapitlet dekker de samme punktene i forhold til *andre familiemedlemmer*.

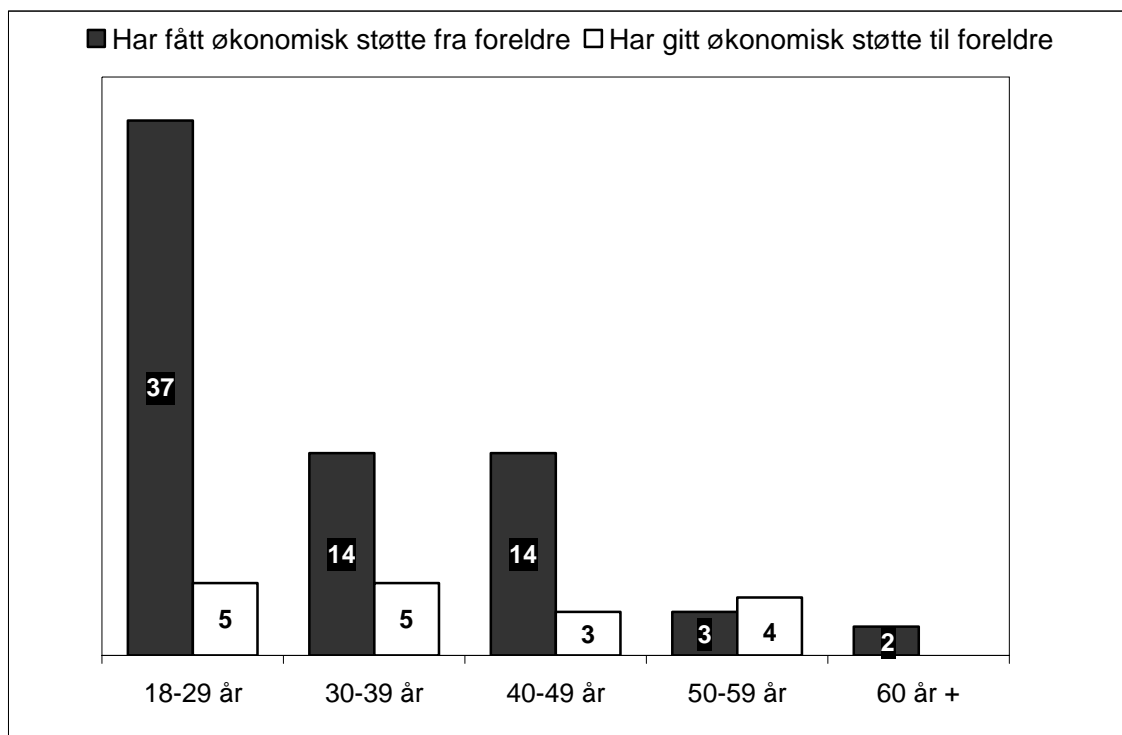
Det er relativt få internasjonale studier som har fokusert på assistanse fra foreldre til barn i etableringsfasen. Emnet er, ifølge Gulbrandsen og Langsether (1999), i beste fall et undertema i mer generelle studier av generasjonsoverføringer. I tillegg er omfattende sammenlikninger for å kunne si noe systematisk om hvordan Norge skiller seg fra andre stater på dette området vanskelig, fordi de få undersøkelsene som foreligger, tar for seg forskjellige former for overføringer, omfatter ulike alders- og populasjonsgrupper, og har varierende tidsperspektiv. Enkeltstående resultater vil imidlertid trekkes inn på relevante steder i analysen.

7.1 Økonomisk støtte

Et funn som går igjen i flere undersøkelser av familieoverføringer er at mens praktiske tjenester både strømmer oppover og nedover i slektsleddene og er ganske jevnt fordelt, er økonomisk støtte noe som i første rekke gis fra eldre til yngre generasjoner – se for eksempel Finch og Mason (1993) for England, Kohli (1999) for Tyskland, Attias-Donfut og Wolff (2000b) for

Frankrike. Figur 7.1.1 viser en klar enveisretning på økonomisk utvekslinger mellom barn og foreldre gjennom livsløpet også for Norges vedkommende.

Figur 7.1.1. Prosent som har mottatt økonomisk støtte fra og gitt økonomisk støtte til foreldre de siste 12 månedene, etter alder (Gallup 2001).¹ Basis: Personer over 18 år i egen husholdning, med minst én av foreldrene i live²

¹ Spørsmålet om hvorvidt man har mottatt økonomisk støtte lyder «Har du/dere i løpet av de siste 12 månedene fått noen form for økonomisk støtte fra din far/mor? Her tenker vi på støtte til å dekke både faste og ekstraordinære utgifter, utgifter til ferier/reiser, renter/avdrag på lån og støtte ved at du/dere har kunnet overta eller disponere hus/bil eller andre goder uten å betale fullt ut for det». Formuleringen er identisk for spørsmålet om gitt støtte, også for eksemplene som nevnes.

² Basis i de fem aldersgruppene er (fra yngste til eldste) 321, 426, 345, 160 og 41.

Overføringene synker når barna blir eldre. Først og fremst er det unge under tredivet som får assistanse fra foreldrene, andelen er nesten tre ganger så stor i denne aldersgruppen som for personer i tredveårene. Men selv blant førtiåringene – en aldersgruppe der få har det særlig trangt økonomisk (se kapittel 5.2) – har 14 prosent mottatt økonomisk støtte i løpet av de siste 12 månedene. Antakelig ser vi her to typer av overføringer – etableringsstøtte til de yngste, og forskudd på arv når barna er eldre. I en fransk tregenerasjonsstudie fra 1992 konkluderte man nettopp slik: Støtte fra middelaldrende foreldre til unge voksne barn dreide seg om investeringer i menneskelig kapital eller et ønske om å forhindre sosial mobilitet nedover, mens ved overføringer fra gamle foreldre til middelaldrende barn var det snakk om overtakelse av formue på forskudd (Attias-Donfut & Wolff 2000b).

Hvis vi ser nærmere på aldersspennet vi har definert som etableringsfasen, har 52 prosent av 18–23-åringene blitt støttet økonomisk det siste året, deretter synker andelen til 30 prosent for 24–29-åringene, og til 16 prosent for 30–35-åringene (ikke vist i tabell). Ettersom hovedtyngden av de unge forlater foreldrehjemmet innenfor et relativt kort tidsrom i begynnelsen av tyveårene, kan resultatet tolkes dit hen at foreldrene hjelper barna mest i den første tiden etter at de har flyttet hjemmefra.

Innenfor et såpass kort tidsrom som ett år må omfanget av den økonomiske støtten kunne kalles anselig, både sett ut fra andelen unge som har fått hjelp,⁶¹ og i neste omgang beløpene som overføres (tabell 7.1.1). En sum på 10 000 kroner passerer allerede ved fjerde desil, og ti prosent av de som har mottatt penger har fått 70 000 kroner eller mer.

Tabell 7.1.1. Beløpsstørrelse på økonomisk støtte mottatt fra foreldre siste 12 måneder – i desiler (øvre grenseverdi) (Gallup 2001). Basis: Personer 18–35 år i egen husholdning, som har mottatt økonomisk støtte siste 12 mnd (N 144)

1.dec.	2.dec.	3.dec.	4.dec.	5.dec.	6.dec.	7.dec.	8.dec.	9.dec.
2000	4000	6000	10 000	10 000	15 000	20 000	30 000	70 000

Bortsett fra kanskje den øverste desilen, er beløpene likevel ikke av en slik størrelse at det virker sannsynlig at det dreier seg om støtte gitt i forbindelse med boligkjøp. Det ville rett og slett ikke monne særlig på dagens boligmarked. Foreldre viser seg da også relativt sjelden å bidra økonomisk til barnas boliganskaffelse (tabell 7.1.2). Kun 14 prosent av aldersgruppen 18–35 år oppgir å ha fått boligstøtte etter fylte 18 år – seks prosent ganske mye og åtte prosent noe støtte – og da inkluderte spørsmålet også billige eller rentefrie lån fra foreldrene. Som tidligere nevnt var 20 prosent av 20–24-åringene og over halvparten av 25–29-åringene boligeiere i 2001 (se kapittel 4.1.2). Majoriteten av disse boligkjøpene må ha blitt gjennomført uten hjelp fra foreldrene.

⁶¹ I Norsk Monitor for 2001 er andelen markert høyere; henholdsvis 68 prosent av 18–23 åringene, 49 prosent av 24–29 åringene og 37 prosent av 30–35 åringene som bor i egne husholdninger oppgir å ha mottatt økonomisk støtte fra foreldrene det siste året. Det viser seg at forekomsten av støtte mellom foreldre og barn ligger generelt høyere i Norsk Monitor enn i hovedsurveyen fra Gallup, både når vi tar utgangspunkt i foreldrenes og barnas rapportering. En mulig forklaring er at respondentene ved selvutfylling har bedre tid til å tenke gjennom siste året og komme på eksempler på hjelp. Uansett hva som er årsak til forskjellen, må konklusjonen bli at omfanget av økonomisk støtte som er stadfestet med avhandlingens hovedmateriale gir et relativt nøkternt anslag.

Utdanning er noe som i større grad utløser økonomisk støtte. Halvparten av aldersgruppen hadde fått hjelp av foreldrene i forbindelse med studier etter passerte 18 år, 16 prosent vurderte støtten som omfattende. Dette gir igjen andeler på 59 prosent for *støtte overhode* og 19 prosent for *mye støtte* innenfor gruppen som faktisk *har* tatt høyere utdanning (siste kolonne, tabell 7.1.2). Et slikt mønster kan forøvrig sies å gå imot en erstatningshypotese. Foreldre bidrar til barnas utdanning – der den offentlige støtten er betydelig – langt oftere enn til boliganskaffelse – der det er mindre hjelp å få fra staten. Mange unge har også mottatt hjelp i økonomisk vanskelige situasjoner – støtten forekommer like hyppig som støtte til utdanning. Å dømme ut fra skattelovgivningen, anses utdanningsstøtte og krisestøtte som mer av et foreldreansvar av det offentlige enn boligstøtte, ettersom det gis fritak for arveavgift i forhold til periodiske ytelser til underhold, nødvendig stønad og utdanning, men ikke for støtte gitt til boligkjøp.

Tabell 7.1.2. Prosent som har mottatt økonomisk støtte fra foreldre til ulike formål etter fylte 18 år (Gallup 2001). Basis: Personer 18–35 år i egen husholdning

	Har fått økonomisk støtte til bolig ¹	Har fått støtte i økonomisk vanskelig situasjon	Har fått økonomisk støtte til utdanning	Har fått økonomisk støtte til utdanning ²
Ganske mye støtte	6	14	16	19
Noe støtte	8	37	33	40
Lite/ingen støtte	86	49	51	41
N	(569)	(569)	(569)	(311)

¹ Rentefritt eller billig lån til bolig, eller annen økonomisk støtte til bolig.

² Basis i den siste kolonnen er de som oppgir å ha høyskoleutdanning eller universitetsutdanning som høyeste utdanningsnivå, samt de som svarer at de for tiden er under utdanning.

I surveyen er respondenter med barn over 18 år spurt om de har bidratt med økonomisk/materiell hjelp i forbindelse med barnas boliganskaffelse. Med utgangspunkt i foreldrenes rapportering om støtten de har gitt til sine barn, får vi fordelingen i tabell 7.1.3. Også her er basis personer i alderen 18 til 35 år i egen husholdning.⁶² Vi ser at andelen unge som blir registrert med mottatt hjelp til boliganskaffelse ut fra foreldrenes (givernes) opplysninger, er langt høyere enn den vi fant når barnas (mottakernes) opplysninger lå til grunn. En enkel forklaring er at foreldrene spørres om en rekke ulike former for støtte mens spørsmålet til barna nevnte kun rentefritt eller billig lån eller

⁶² Å ha barn av respondenter som basis – og altså legge foreldrenes opplysninger om hvorvidt og på hvilke måter de har hjulpet til grunn for analysen – vil gjøres der dette gir informasjon ut over det som oppnås gjennom analyser med respondenter i etableringsalder som basis (beskrevet nærmere i metodekapitlet).

annen økonomisk støtte til bolig, og dermed fanges trolig en større mengde av hjelpehandlinger opp. Noen av forslagene i spørsmålet til foreldrene ligger kanskje til og med litt på siden av det man i første omgang tenker på med økonomisk støtte, som *sikkerhet for lån/kausjonering* og *hjelp med bygging/modernisering av bolig*. Hvis vi regner de fem første kategoriene i tabell 7.1.3 som de utpreget økonomiske, utgjør disse til sammen en lavere andel enn den vi fant i tabell 7.1.2.

Tabell 7.1.3. Prosent som har mottatt ulike former for støtte fra foreldre i forbindelse med boliganskaffelse (Gallup 2001). Basis: Personer 18–35 år i egen husholdning. BARN AV RESPONDENTER.

Har fått støtte til boliganskaffelse ¹	21
Har fått økonomisk støtte til boliganskaffelse (kategori 1-5) ¹	9
Har fått tomt	-
Har fått bolig	0,4
Har fått overta bolig billig	2
Har fått støtte i form av penger	7
Har fått billig eller rentefritt lån	1
Har fått sikkerhet for lån, kausjonering	5
Har fått hjelp med bygging/modernisering av bolig	4
Har fått hjelp på andre måter	7
N	(931)

¹ Kategoriene er ikke gjensidig utelukkende. Noen av barna har fått flere former for støtte fra foreldrene, derfor blir summen av de enkelte prosentandelene høyere enn totalandelene i de to første linjene.

Når det gjelder de ulike eksemplene på boligstøtte, ser vi at det er mange typer som nærmest ikke forekommer. Det er for eksempel sjelden at de unge har fått tomt eller bolig av foreldrene, og det er også uvanlig med billige eller rentefrie lån. Kategoriene som har et visst omfang, er *støtte i form av penger*, *sikkerhet for lån/kausjonering* og *hjelp med bygging/modernisering av bolig*, samt den uspesifiserte kategorien *hjelp på andre måter*. Selv om listen av ulike hjelpetyper er relativt omfattende, er det altså noen former for støtte foreldre gir sine barn i forbindelse med boliganskaffelse som ikke har blitt fanget opp. Spørsmålet om hjelp på andre måter kommer etter spørsmålet om hjelp med bygging/modernisering, og det er derfor tenkelig at personer som har svart bekræftende her kan ha mer praktiske former for støtte i tankene. En annen mulighet er at det dreier seg om økonomiske bidrag i form av lån, men der disse ikke er rentefrie eller billige.

Gulbrandsen og Langsether (1999) gjør et skille mellom økonomisk støtte gitt ut fra et kortsiktig og et langsiktig perspektiv. Overføringer til

barn som har økonomiske vanskeligheter vil det være rimelig å klassifisere som den første støttevarianten. Her er det behovet for assistanse i øyeblikket som står i fokus – den utløsende faktoren er den foreliggende situasjonen. Til forskjell vil støtte til utdanning eller til boliganskaffelse mer kunne sies å dreie seg om investeringer i barnas framtid fra foreldrenes side. Gulbrandsen og Langsether forventer at det vil være et klart element av forpliktelse i forhold til å hjelpe barn som sliter økonomisk, mens de langsiktige overføringene i større grad vil avhenge av strategiske overveielser, for eksempel knyttet til sannsynligheten for å få noe tilbake fra det enkelte barn.

En alternativ betraktningmåte er at de to støtteformene avspeiler styrken på foreldrenes ansvarsfølelse overfor barna, der villighet til å stille opp med utdannings- eller boligstøtte uttrykker en sterkere forpliktelse enn det å bidra med støtte i økonomisk vanskelige situasjoner. I tabell 7.1.4 (første kolonne) ser vi at en klar majoritet – hele 70 prosent – av respondentene som har barn i etableringsalder mener foreldre kun har et ansvar for å hjelpe voksne barn i nødsfall, og at barn som har flyttet hjemmefra ellers bør klare seg selv. Litt over en fjerdedel av foreldregenerasjonen synes det er rimelig at de gir støtte i forbindelse med barnas utdanning, boligetablering og familieetablering, mens noen ytterst få foreldre går så langt at de mener barna bør hjelpes til deres levestandard er på nivå med foreldrenes. Unge i etableringsalder fordeler seg tilnærmet likt som foreldregenerasjonen på de tre svaralternativene (siste kolonne). På aggregatnivå er det med andre ord høy grad av overensstemmelse mellom holdningene til de potensielle givne og de potensielle mottakerne av støtte.

Tabell 7.1.4. Holdning til hvilke økonomiske forpliktelser foreldre bør ha overfor voksne barn som har flyttet hjemmefra, hos henholdsvis unge i etableringsalder og foreldre med barn i etableringsalder (Gallup 2001).¹

	Foreldre med minst ett barn i etableringsalder ²	Unge i etableringsalder (18–35 år)
Barna bør klare seg selv og kun hjelpes i nødsfall	70	67
Foreldre bør gi sine voksne barn hjelp til utdanning, bolig- og familieetablering	27	30
Barna bør hjelpes så de har like god levestandard som foreldrene	3	3
N	(613)	(626)

¹ Spørsmålet lyder "Hvilke økonomiske forpliktelser synes du foreldre bør ha/føle overfor voksne barn som har flyttet hjemmefra?"

² Biologisk eller adoptert.

Ser vi foreldrenes villighet til å stille opp for barna økonomisk i sammenheng med den økonomiske hjelpen de unge faktisk har mottatt, må konklusjonen bli at en del foreldre som prinsipielt hevder barna bør klare seg selv utenom ved nødsfall likevel har gitt støtte til barnas utdanning (forholdet mellom holdninger og faktisk atferd vil bli analysert i kapittel 8). På den annen side – selv om *nødsfall* og *økonomisk vanskelig situasjon* ikke nødvendigvis er helt parallelle begreper, og det dessuten mangler et svaralternativ som ville tydeliggjøre om det finnes foreldre som ikke synes de har noen forpliktelser og at barna bør klare seg selv uansett – kan det se ut til at det er et ubrukt potensial for de unge når det gjelder å få hjelp i forbindelse med økonomiske vanskeligheter.

Antakelsen styrkes når de unge selv blir spurt om de tror foreldrene ville tilby økonomisk hjelp i en krisesituasjon, og om de kunne tenke seg å spørre foreldrene om hjelp i en slik situasjon. Hele 86 prosent av 18–35-åringene i egne husholdninger svarer bekreftende på det første spørsmålet og 84 prosent på det andre (tabell 7.1.5). En stor majoritet av de unge føler altså at dersom de virkelig skulle trenge det så vil foreldrene være der for dem. At så mye som halvparten oppgir å ha fått liten eller ingen krisestøtte fra foreldrene etter fylte 18 år (tabell 7.1.2), skyldes trolig at personene i liten grad har trengt slik assistanse.

Tabell 7.1.5. Prosent som tror foreldre vil tilby økonomisk hjelp i en krisesituasjon og prosent som kan tenke seg å spørre foreldre om slik hjelp, etter alder (Gallup 2001).¹ Basis: Personer 18–35 år i egen husholdning, med minst én av foreldrene i live.

	18–35 år	18–23 år	24–29 år	30–35 år
Tror foreldre vil tilby økonomisk hjelp i krisesituasjon	86	92	89	80
Kan tenke seg å spørre foreldre om økonomisk hjelp i krisesituasjon	84	90	87	78
N	(562)	(101)	(220)	(241)

¹ Spørsmålene er stilt i forhold til flere kategorier pårørende, og lyder «Dersom du/dere i dag havnet i en krisesituasjon f.eks. på grunn av arbeidsløshet, sykdom, skilsmisse e.l., og fikk behov for økonomisk hjelp, hvem av dine pårørende tror du da ville tilby deg/dere slik hjelp?» og «Hvem av dine pårørende vil du i en slik situasjon føle at du kan spørre om økonomisk hjelp?»

Andelene synker litt i løpet av etableringsfasen – henholdsvis med åtte og tolv prosentpoeng – hvilket kan tyde på at terskelen for å spørre foreldrene om hjelp blir noe høyere og forventningen om å bli tilbudt slik hjelp noe mindre når man har bodd hjemmefra en stund. Nedgangen er imidlertid langt mer beskjeden enn reduksjonen som finner sted med økende alder for de reelle

økonomiske overføringene fra foreldrene. Foreldrenes sikkerhetsnettfunksjon er dermed til stede i en lengre periode enn deres konkrete støttefunksjon.⁶³

Foreldrenes økonomiske situasjon har naturlig nok betydning for de unges syn på deres mulighet til å stille opp i en krisesituasjon. Men der barna vet/tror at foreldrenes økonomi er slik at de greier seg akkurat – og med andre ord vil ha begrenset med penger å avse – er det likevel nesten tre fjerdedeler som forventer tilbud om hjelp fra foreldrene, og tilsvarende som kan tenke seg å spørre om hjelp (tabell 7.1.6). Selv når foreldrene oppfattes å ha en økonomi der inntektene ikke strekker til, er de altså ikke uten en viss sikkerhetsnettfunksjon (størrelsen på andelene er imidlertid meget usikre på grunn av den lave basen). Muligens kan det være noen som tolker spørsmålet dobbelt hypotetisk: Dersom en slik situasjon skulle oppstå, og foreldrenes økonomi tillot det. Men sannsynligvis er funnene først og fremst et bilde på hvor langt unge voksne tror foreldrene vil være villige til å strekke seg for dem.

Tabell 7.1.6. Prosent som tror foreldre vil tilby økonomisk hjelp i en krisesituasjon og prosent som kan tenke seg å spørre foreldre om slik hjelp, etter oppfatning om foreldrenes økonomiske situasjon (Gallup 2001).¹ Basis: Personer 18–35 år i egen husholdning, med minst én av foreldrene i live

	Foreldrenes økonomiske situasjon ²		
	Inntektene strekker ikke til	Greier seg akkurat	Kan spare
Tror foreldre vil tilby økonomisk hjelp i krisesituasjon	(33)	74	92
Kan tenke seg å spørre foreldre om økonomisk hjelp i krisesituasjon	(47)	73	90
N	(15)	(128)	(406)

¹ For spørsmålsformulering, se forrige tabell.

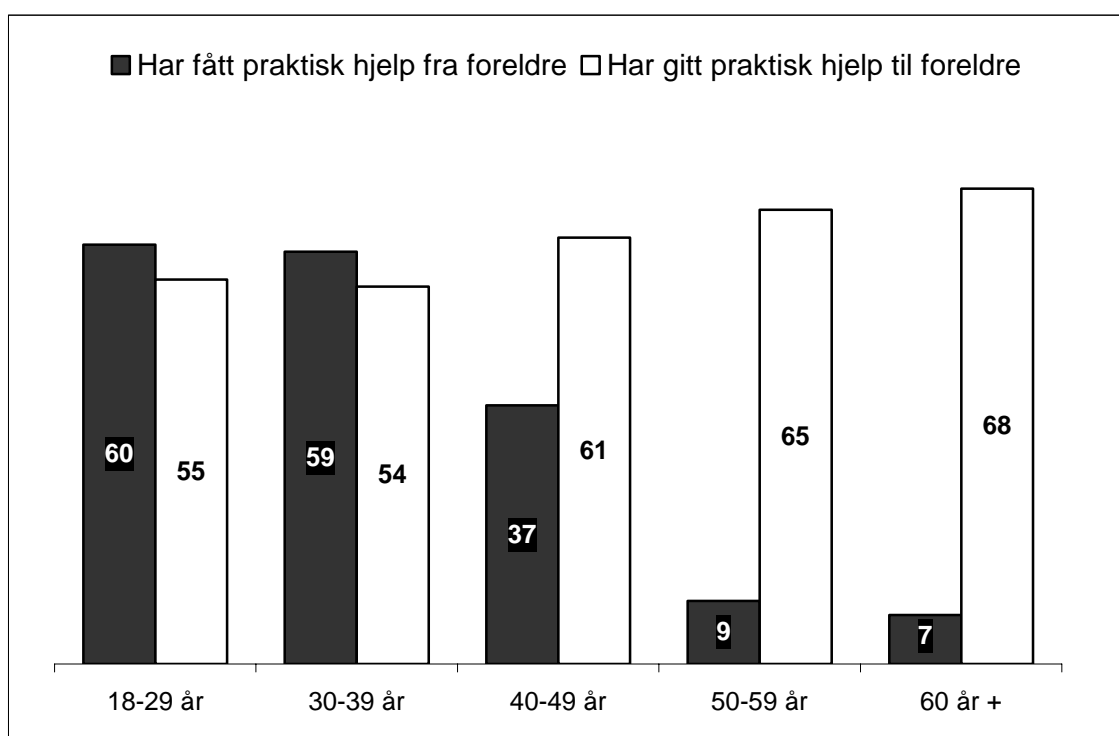
² Det spørres etter mors og fars økonomiske situasjon separat. I tilfellene der det ikke er overensstemmelse mellom de to (når foreldrene ikke bor sammen), er det den med best økonomisk situasjon som brukes i tabellen. Hvis bare én av foreldrene er i live eller spørsmålet bare er besvart for enten mor eller far, brukes dette svaret i tabellen.

⁶³ Hvis vi ser de to hypotetiske spørsmålene i et livsløpsperspektiv, viser det seg faktisk at også mange førti-, femti- og sekstiåringer anser foreldrene som en mulig kilde til økonomisk støtte i en krisesituasjon. Andelen som tror foreldrene ville tilby økonomisk hjelp og andelen som kunne tenke seg å spørre om økonomisk hjelp i en krisesituasjon er på henholdsvis 70 og 65 prosent for førtiåringer, 54 og 49 prosent for femtiåringer, og 33 og 31 prosent for sekstiåringer som har foreldre i live. Selv om økonomiske overføringer fra barn til foreldre nærmest ikke forekommer gjennom livsløpet, er det mange foreldre som ser for seg at barna vil kunne tilby økonomisk hjelp og at de vil kunne spørre barna om slik hjelp i en krisesituasjon, og dette gjelder i økende grad jo eldre de blir: Blant førtiåringer er andelene 12 og 13 prosent, og videre 38/38 prosent for femtiåringer, 57/56 prosent for sekstiåringer, 76/72 prosent for syttiåringer, og til slutt 83/78 prosent for de over åtti år.

7.2 Praktisk hjelp

Ser vi på praktisk hjelp mellom barn og foreldre gjennom livsløpet (figur 7.2.1), finner vi mye høyere forekomst av støtte og mer gjensidighet i utvekslingene enn det som var tilfelle for økonomiske overføringer – igjen i tråd med mønsteret som er beskrevet i undersøkelser fra andre land. Når barna befinner seg i tyve- og tredveårene er det noe vanligere at de mottar praktisk hjelp fra foreldrene enn at de gir slik hjelp, men forskjellen er liten. Ettersom foreldrene blir eldre skjer det naturlig nok et skifte, der assistansen fra barna til foreldrene øker noe, mens tilfellene av hjelp den motsatte veien synker drastisk. For personer i førtiårene er det flere som oppgir å ha støttet sine foreldre det siste året enn at de selv har blitt hjulpet, og når barna er kommet i femtiårene er det en ganske klar enveisretning på hjelpen, fra den yngre til den eldre generasjonen.

Figur 7.2.1. Prosent som har mottatt praktisk hjelp fra og gitt praktisk hjelp til foreldre de siste 12 månedene, etter alder (Gallup 2001).¹ Basis: Personer over 18 år i egen husholdning, med minst én av foreldrene i live²

¹ Spørsmålet om hvorvidt man har mottatt praktisk hjelp lyder "Har du/dere i løpet av de siste 12 månedene fått noen form for ulønnet praktisk hjelp fra din far/mor, med barnepass, husarbeid, transport eller andre gjøremål?" Når det er snakk om å ha gitt praktisk hjelp til foreldrene, er eksemplene som nevnes husarbeid, personlig pleie/ stell, innkjøp, transport eller andre gjøremål. Andelene omfatter både hjelp gitt jevnlig og hjelp gitt av og til.

² Basis i de fem aldersgruppene er (fra yngste til eldste) 321, 426, 345, 160 og 41.

Også når vi skiller mellom *hjelp gitt jevnlig* og *hjelp gitt av og til*, er jevnbyrdigheten mellom barn og foreldre i etableringsfasen slående (tabell 7.2.1). Riktignok er det flere som oppgir å ha mottatt praktisk hjelp fra foreldrene enn å ha gitt slik hjelp i alle alderskategoriene og for begge typene av hjelpeomfang – eneste unntaket gjelder forekomsten av mer sporadisk hjelp i den yngste aldersgruppen. Den største forskjellen finner vi i den eldste aldersgruppen, der den samlede prosentdifferansen er på 14 poeng. Sammenliknet med retningen på den økonomiske hjelpen synes det imidlertid å herske tilnærmet likeverd mellom generasjonene i utvekslingene av praktisk hjelp, på aggregatnivå – hvordan forholdet er i den enkelte familie vet vi ikke. Praktiske hjelpeutvekslinger skiller seg i tillegg fra de økonomiske ved en stor grad av stabilitet innenfor etableringsfasen. Det er ikke signifikante forskjeller mellom aldersgruppene, verken for hjelpen som gis eller mottas.

Tabell 7.2.1. Prosent som har mottatt praktisk hjelp fra og gitt praktisk hjelp til foreldre de siste 12 månedene, etter alder (Gallup 2001).¹ Basis: Personer 18–35 år i egen husholdning, med minst én av foreldrene i live

	18–23 år	24–29 år	30–35 år
<i>Mottatt praktisk hjelp</i>			
Jevnlig	16	14	16
Av og til	45	46	49
Til sammen	61	60	65
N	(101)	(220)	(241)
<i>Gitt praktisk hjelp</i>			
Jevnlig	9	12	10
Av og til	49	44	41
Til sammen	58	56	51
N	(101)	(220)	(241)

¹ Spørsmålsstilling som beskrevet i fotnote for figur 7.2.1.

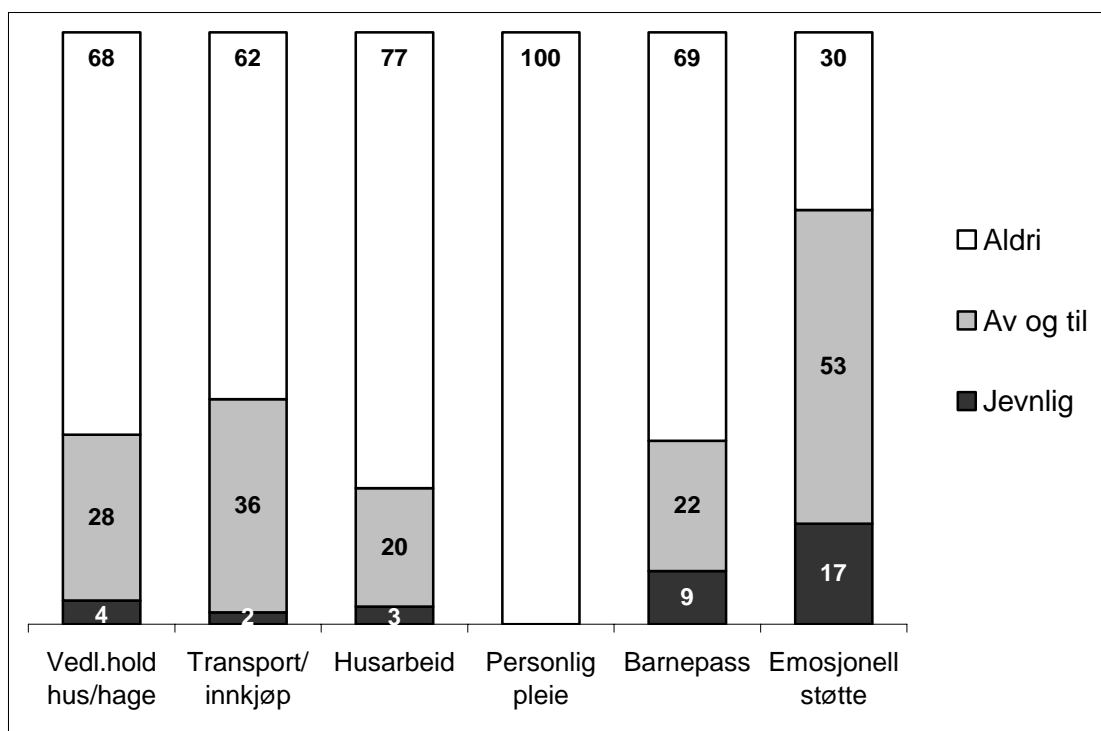
Hva slags typer av praktisk hjelp er det så unge mennesker mottar fra sine foreldre? Den vanligste formen for praktisk assistanse viser seg å gjelde transport og innkjøp (figur 7.2.2).⁶⁴ 38 prosent hadde mottatt slik støtte fra foreldrene i løpet av det siste året. Videre hadde litt under en tredjedel fått hjelp til vedlikehold av hus og hage, og en tilsvarende andel hadde fått hjelp til barnepass. At foreldrene utfører husarbeid for barna i deres nye hushold-

⁶⁴ Fordelingene i figur 7.2.2 og 7.2.3 er hentet fra en annen survey gjennomført av Norsk Gallup på vegne av NOVA høsten 2000/våren 2001, som del av et større EU prosjekt (OASIS). Undersøkelsens utvalg inkluderer ikke personer under 25 år (se metodekapittel for nærmere beskrivelse).

ninger forekommer også i en viss utstrekning. Hjelp til personlig pleie og stell er derimot fraværende, ikke så overraskende i og med ytterst få unge mennesker vil ha behov for slik bistand, og der behovet er tilstede vil det sannsynligvis bli ivaretatt av det offentlige. I all hovedsak er det snakk om at foreldre trår til med praktisk assistanse av og til, bare når det gjelder barnepass har en tiendedel av de unge foreldre som bidrar regelmessig.

Det er små forskjeller når det gjelder hvilke typer av praktisk hjelp de unge oftest mottar fra sine foreldre og hvilke de oftest gir (figur 7.2.3). De unge oppgir noe oftere at de bistår sine foreldre med vedlikehold av hus og hage enn motsatt, ellers er fordelingene tilnærmet identiske (barnepass er naturlig nok en uaktuell form for hjelp fra de yngre til de eldre). Igjen kan vi dermed slå fast at i forhold til praktisk støtte ser det ut til å være en høy grad av likhet i ytelsene mellom generasjonene, når vi ser på dette på aggregatnivå.

Figur 7.2.2. Prosent som har mottatt ulike former for praktisk hjelp eller emosjonell støtte fra foreldre siste 12 måneder (Gallup, OASIS 2001).¹ Basis: Personer 25–35 år i egen husholdning, med minst én av foreldrene i live (N 244)

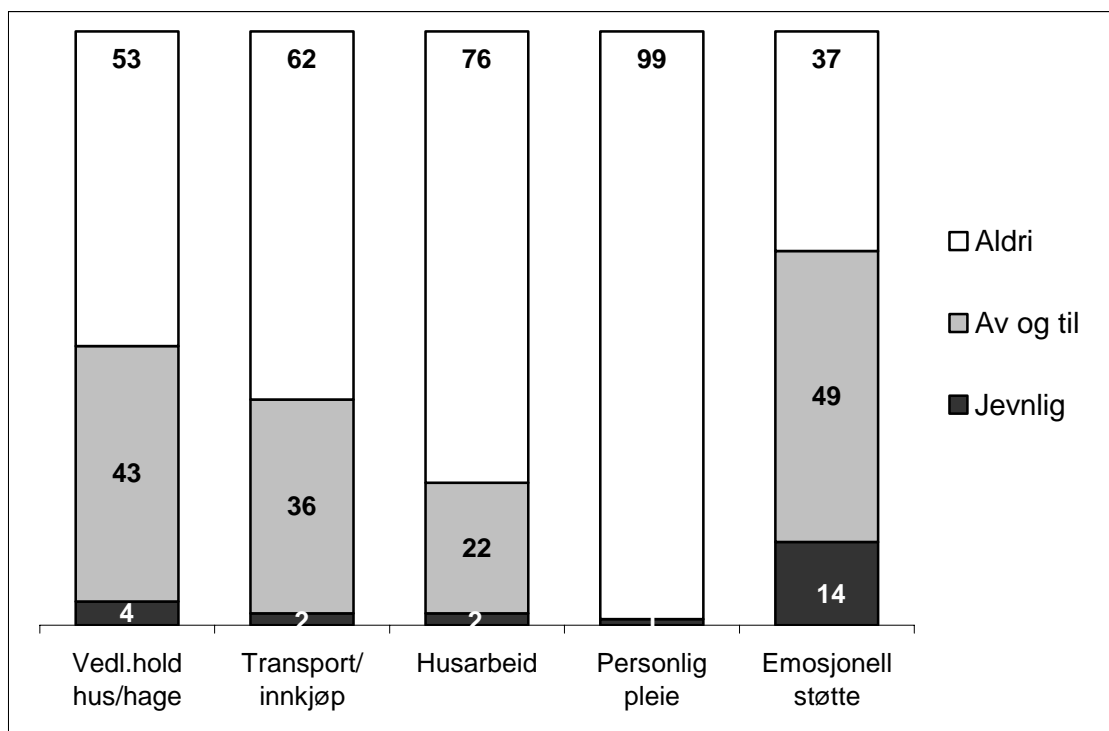

¹ Spørsmålene lyder: «Har du i løpet av de siste 12 månedene – fått noe hjelp, assistanse eller støtte fra noen av dine foreldre med vedlikehold av hus eller hage?», «fått hjelp til transport og/eller innkjøp?», «fått hjelp til husarbeid, som renhold, klesvask, etc.?», «fått hjelp til personlig pleie, som hjelp til stell eller å bade eller kle deg?», «fått hjelp til barnepass?», «fått emosjonell støtte?»

I figur 7.2.2 og 7.2.3 er det i tillegg til de ulike praktiske bidragene også inkludert kategorien *emosjonell støtte*. Som vi ser, er dette støtten som flest unge opplever både å ha mottatt fra og gitt til foreldrene, med noe større

andel for mottatt enn for gitt. I mange familier – men samtidig absolutt ikke alle – ser foreldre og barn ut til å spille en følelsesmessig rolle i hverandres liv også etter at barna har flyttet inn i egne husholdninger.⁶⁵ Dette skal vi se nærmere på i kapittel 7.3.

Figur 7.2.3. Prosent som har gitt ulike former for praktisk hjelp eller emosjonell støtte til foreldre siste 12 måneder (Gallup, OASIS 2001).¹ Basis: Personer 25–35 år i egen husholdning, med minst én av foreldrene i live (N 244)

¹ Med motsatt fortegn er spørsmålene identiske for støtte gitt til foreldrene (fotnote for figur 7.2.2). Barnepass er her en uaktuell kategori.

7.3 Kontakt og nærhet

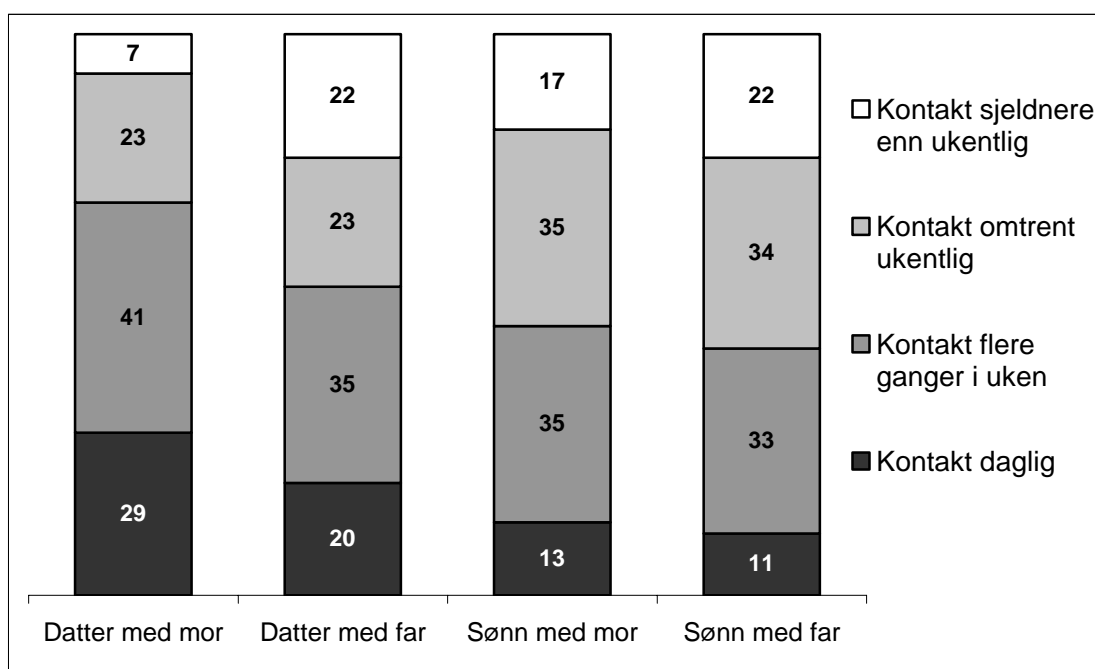
I sin sterkeste form hevder erstatningshypotesen at omfattende offentlige ordninger ikke bare vil begrense de reelle oppgavene som utføres av familien, men at dette til syvende og sist vil føre til at båndene mellom familiemedlemmene svekkes. Vi har ikke tidsseriedata som kan si noe om endring over tid, men ut fra omfanget på kontakten mellom unge voksne og

⁶⁵ Bruken av fremmedordet *emosjonell* er imidlertid ikke helt uproblematisk. Ottar Hellevik skriver at ved utforming av intervju spørsmål er det viktig å bruke enkel språkføring og lett forståelige ord, ettersom «kjennskapen til fremmedord er mindre enn mange akademikere kanskje tror» (1991: 125). Det er ikke gitt noen tilleggsopplysninger i spørreskjemaet om hva som menes med begrepet. Med andre ord er det en viss usikkerhet knyttet til hva respondentene faktisk har svart på.

deres foreldre, og de unges uttrykte nærhet til foreldrene, kan det i hvert fall slås fast at foreldre-barn relasjonen i dag langt fra er uten betydning i perioden etter at de unge har etablert seg i egne husholdninger.

Fordelingene i figur 7.3.1 viser betydelig omgang mellom de unge og deres foreldre (spørsmålet omfatter besøk eller kontakt via telefon, brev og e-mail).⁶⁶ Hyppigst kontakt ser vi at det er mellom mødre og døtre. Så mange som ni av ti kvinner fra 18 til 35 år som bor i egen husholdning oppgir at de ser eller snakker med mor minst én gang i uken, syv av ti flere ganger i uken, og tre av ti har daglig kontakt. Forholdet mellom mødre og døtre befinner seg i en egen klasse, men også i de andre tre typene av relasjoner er det snakk om ukentlig kontakt for rundt fire femtedeler. De unge kvinnene kommuniserer også noe oftere med sine fedre enn de unge mennene, og har dermed totalt sett klart mest å gjøre med foreldrene. Til slutt kan vi merke oss at de unge mennene gjør mindre forskjell på foreldrene – kontaktfrekvensen med fedrene og mødrene er omtrent lik.

Figur 7.3.1. Kontakt med mor og far, etter kjønn (prosent) (Gallup 2001).¹ Basis: Personer 18–35 år i egen husholdning, med mor/far i live²

¹ Spørsmålet lyder «Hvor ofte har du kontakt med din far/mor ved besøk eller via telefon, brev, e-mail?» Sjeldnere enn ukentlig omfatter svaralternativene omtrent annenhver uke, omtrent månedlig, flere ganger i året og sjeldnere.

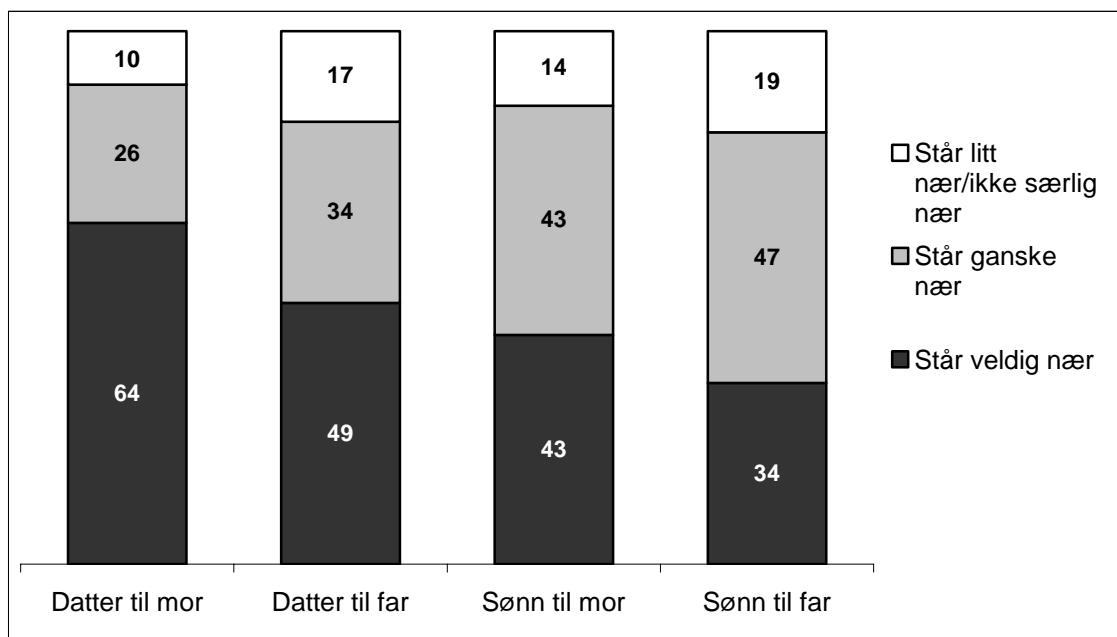
² Basis for de fire relasjonstypene er – fra venstre til høyre – 301, 275, 245 og 224.

⁶⁶ Det er spurt separat for mor og far, uavhengig av om foreldrene bor sammen eller ikke.

Det ble ikke spurt om *hvem* det var som tok initiativet til besøk og telefonsamtaler – barna eller foreldrene. At kvinner oftere enn menn kommuniserer med sine foreldre kan på den ene siden skyldes deres egne ønsker og behov, men også like gjerne at foreldre oppsøker sine døtre i større grad enn sine sønner. Hyppig kontakt innebærer heller ikke nødvendigvis en nær eller god relasjon, men kan tenkes å være til belastning dersom dette ikke er ønsket av begge parter. Uansett om unge mennesker og deres foreldre ikke bestandig har like stor glede av omgangen med hverandre, kan hyppig kontakt likevel sies å være et mål på at relasjonen på godt og vondt spiller en viktig rolle i hverdagen.

En mer direkte indikator på de unges forhold til sine foreldre er imidlertid deres uttrykte nærhet til mor og far. Også for denne variabelen må bildet som trer fram kunne sies å være av en sterk foreldre-barn relasjon (figur 7.3.2). En klar majoritet av de unge svarer at de føler seg enten veldig eller ganske nært knyttet til foreldrene – både mor og far.

Figur 7.3.2. Nærhet til mor og far, etter kjønn (prosent) (Gallup 2001).¹ Basis: Personer 18–35 år i egen husholdning, med mor/far i live²

¹ Spørsmålet lyder «Alt tatt i betraktning, hvor nær føler du deg knyttet til din far/mor?»

² Basis for de fire relasjonstypene er – fra venstre til høyre – 300, 272, 244 og 223.

Mønsteret i styrken på de fire typene av foreldre-barn relasjoner gjenspeiler det vi fant for kontaktfrekvens. Unge kvinner står generelt nærmere sine foreldre enn unge menn, og barna står generelt nærmere sin mor enn sin far (for sønner er dette siste tydeligere når det gjelder opplevd nærhet enn det var for kontaktomfang). Mor-datter relasjonen skiller seg igjen ut som

spesielt sterk. To tredjedeler av de unge kvinnene oppgir å stå sin mor veldig nær, bare ti prosent er lite knyttet til moren.

Er det slik at unge voksne har en nærere relasjon til sine foreldre i bestemte livssituasjoner? Parsons og Bales (1955) mente det var nødvendig for de unge å løsrive seg fra foreldrene for å kunne etablere seg på egenhånd, og at denne løsrivelsen fant sted gjennom prioriteringen av den ekte-skapelige relasjonen. En forventning om at unge enslige har mer kontakt med og føler at de står sine foreldre nærmere enn unge i parforhold, kan også knyttes til en antakelse om at det er visse typer relasjonsbehov som vil kunne dekkes av både en kjæreste og av foreldre, og der den første relasjonen mangler vil den siste generelt ha større betydning.

Hovedinntrykket fra analysen er imidlertid at de unges sivilstand i liten grad påvirker forholdet til foreldrene (tabell 7.3.1 og 7.3.2). Den eneste indikasjonen på at etablering i parforhold har en negativ effekt på foreldre-barn relasjonen, gjelder unge kvinners kontakt med mor og far, som er noe lavere for de gifte enn de enslige. På den annen side er følelsen av nærhet til mor større når unge kvinner lever i parforhold enn når de er enslige. En mulig forklaring på den siste sammenhengen, er at døtre føler et større felleskap med moren når de blir mer etablert. For unge menn har sivilstand ingen signifikant innvirkning verken på kontakten med eller følelsen av nærhet til foreldrene.

En antakelse om at når unge mennesker får barn fører dette til økt samvær med foreldrene – som nå også har en besteforeldrerolle å fylle – stemmer for kvinnenes del. Regresjonsanalysen viser at gjennomsnittlig antall dager unge mødre er i kontakt med sine foreldre i løpet av et år øker med 31 for mor og 45 for far sammenliknet med kontakten der de unge kvinnene er barnløse – kontrollert for de andre uavhengige variablene i tabell 7.3.1. Igjen finner vi at et forhold som har stor betydning for unge kvinners relasjon til sine foreldre, er uten signifikant effekt for unge menn. Tilstedeværelsen av barn har derimot ingen betydning verken for døtre eller sønners uttrykte nærhet til foreldrene (tabell 7.3.2). En mulig forventning om at mors- og farsrollen vil knytte de unge nærmere foreldrene følelsesmessig, innfris altså ikke.

Alder har liten betydning for kontakten med og nærheten til foreldrene. De bivariate sammenhengene er ikke signifikante (ikke vist i tabell), og kun én av 16 koeffisienter slår signifikant ut i de to multivariate analysene. Foreldre-barn relasjonen endres ikke som en konsekvens av at barna har bodd noen år i egen husholdning. Det er når de unges livssituasjon med hensyn til mann og barn endres at forholdet til foreldrene endres, og dette gjelder kun for de unge kvinnene.

Tabell 7.3.1. Ulike faktorerers sammenheng med kontaktfrekvens mellom barn og foreldre (multivariat lineær regresjon, ustandardiserte koeffisienter) (Gallup 2001).
Basis: Personer 18–35 år i egen husholdning, med mor/far i live

	Avhengig variabel: Kontaktfrekvens ¹			
	Datter med mor	Datter med far	Sønn med mor	Sønn med far
<i>Uavhengige variabler:</i>				
Alder				
Ref. kategori: 18–23 år				
24–29 år	1	– 21	15	19
30–35 år	– 14	– 30	– 14	– 1
Sivilstand				
Ref. kategori: Enslig				
Samboer	– 19	– 20	– 2	17
Ektefelle	– 31*	– 32*	15	27
Barnestatus Har barn	31*	45**	– 6	– 21
Foreldrenes sivilstand				
Skilt (hvis én er død; var skilt)	– 42**	– 104**	– 10	– 18
Forklart varians (R ²)	0,052	0,238	0,025	0,032
N	297	273	241	220

** Signifikant på 0,01 nivå.

* Signifikant på 0,05 nivå.

¹ Kontaktfrekvens er definert som antall dager med kontakt per år – ved besøk eller via telefon, brev, e-mail – og er bestemt på følgende måte: *Daglig* er omkodet til 300 dager per år, *flere ganger i uken* til 150 dager per år, *omtrent ukentlig* til 50 dager per år, *omtrent annenhver uke* til 25 dager per år, *omtrent månedlig* til 15 dager per år, *flere ganger i året* til 10 dager per år, *sjeldnere* til 5 dager per år.

Foreldrenes sivilstand påvirker både kontaktomfang og nærhetsgrad, men på ulikt vis i de fire relasjonstypene. Når foreldrene er skilt (eller var skilt, hvis én av foreldrene er døde) finner vi at døtrene har signifikant mindre kontakt både med mor og med far enn når foreldrene er gift. Dette kan være en naturlig konsekvens av at man ikke kan besøke foreldrene sammen, men må dele sin tid mellom dem. Skilsmisse har på den annen side ingen signifikant betydning for sønnenes omgang med foreldrene. Når det gjelder følelse av nærhet, er tilknytningen til far svakere både for sønner og døtre når foreldrene er skilt sammenliknet med når de er gift, mens morsrelasjonen påvirkes negativt kun for døtre og ikke for sønner.

Tabell 7.3.2. Ulike faktorerers sammenheng med nærhetsgrad mellom barn og foreldre (multivariat lineær regresjon, ustandardiserte koeffisienter) (Gallup 2001).
Basis: Personer 18–35 år i egen husholdning, med mor/far i live

	Avhengig variabel: Nærhetsgrad			
	0 = Ikke særlig/litt nær 1 = Ganske/veldig nær			
	Datter til mor	Datter til far	Sønn til mor	Sønn til far
<i>Uavhengige variabler:</i>				
Alder				
Ref. kategori: 18–23 år				
24–29 år	– 0,01	– 0,02	– 0,04	0,04
30–35 år	– 0,00	0,02	– 0,15*	– 0,02
Sivilstand				
Ref. kategori: Enslig				
Samboer	0,09*	– 0,03	0,03	0,08
Ektefelle	0,10*	0,03	– 0,00	– 0,01
Barnestatus Har barn	– 0,05	0,01	0,00	0,00
Foreldrenes sivilstand	– 0,11**	– 0,31**	– 0,09	– 0,21**
<i>Skilt (hvis én er død; var skilt)</i>				
Forklart varians (R ²)	0,057	0,164	0,041	0,058
N	296	270	240	219

** Signifikant på 0,01 nivå.

* Signifikant på 0,05 nivå.

De uavhengige variablene som er inkludert i de to regresjonene forklarer klart mest av variasjonen i far-datter relasjonen, og minst av variasjonen i mor-sønn relasjonen. Videre er det flere av variablene som slår signifikant ut når vi ser på unge kvinners relasjon til mor og far, enn tilfellet er for unge menn. For sønner er forskjeller i kontakt og nærhet med foreldrene mindre avhengig av egen og foreldrenes familiesituasjon.⁶⁷

⁶⁷ Det kan også tenkes andre variabler som har signifikant innvirkning på hvor ofte unge voksne ser og snakker med sine foreldre, og for hvor nært de føler seg knyttet til dem. Forhold under barnas oppvekst vil sannsynligvis ha en sterk sammenheng med den senere kvaliteten på foreldre-barn relasjonen. Dette er for eksempel et klart funn i Rossi og Rossis (1990) detaljerte amerikanske studie av relasjoner mellom voksne familiemedlemmer (se teorikapittel). Vår survey inneholder imidlertid ikke spørsmål om de intervjuedes barndom, og det er dermed ikke mulig å inkludere slike forhold i analysen. Hvor langt barn og foreldre bor fra hverandre kan også tenkes å ha betydning for både kontaktfrekvens og følelse av nærhet, men spørsmål om geografisk distanse er heller ikke med i spørreskjemaet.

7.4 Betydningen av øvrig familie

I teorikapitlet ble tre hovedtyper av hjelpemotiver identifisert – omsorg, forpliktelse og forventning om gjenytelse. At unge voksne kan regne med støtte fra sine foreldre i langt større grad enn fra andre medlemmer av familien virker rimelig både ut fra følelser av omsorg og forpliktelse. Også for de fleste av de mer spesifikke motivene som ble beskrevet som mulige beveggrunner for at foreldre stiller opp for barna i etableringsfasen, kan det forventes at disse vil være mindre tilstede – hvis overhode – hos fjernere familiemedlemmer, samtidig som det er vanskelig å forestille seg motiver hos fjern slekt for å hjelpe i denne situasjonen som ikke vil kunne gjelde for foreldrene. Som vi husker argumenterer Finch og Mason (1993) for at forpliktelser er noe som skapes gjennom interaksjon mellom individer over tid. I moderne samfunn er kjernefamilien, bestående av mor, far og barn, den dominerende husholdsenheten, og muligheten til å utvikle tette familiebånd og forpliktelsesansvar er dermed større mellom foreldre og barn (og mellom søsken) enn med slektninger man ser sjeldnere. Når det gjelder gjensidighetsmotiver, kan det derimot tenkes at disse vil være sterkere tilstede i andre slektsrelasjoner enn mellom foreldre og barn. Særlig for økonomisk støtte ser det ut til at foreldre hjelper barna uten å forvente gjenytelse (i hvert fall av økonomisk art), om vi skal dømme ut fra fraværet av overføringer fra barn til foreldre.

Et av de mer omfattende forsøkene på å kartlegge den normative forpliktelsesstrukturen mellom slektninger, er Rossi og Rossis (1990) undersøkelse av amerikanske familier som ble drøftet i teorikapitlet. Familierelasjonene blir her rangert ut fra de intervjuedes følelse av forpliktelse til å gjøre bestemte handlinger overfor ulike slektskategorier i ulike situasjoner. Ikke overraskende fant forfatterne at forpliktelsesfølelsen var klart sterkest mellom foreldre og barn. Uttrykte forpliktelser var også tydelige mellom søsken, og overfor henholdsvis barnebarn og besteforeldre, dernest noe svakere overfor nevøer/nieser og tanter/onkler, og svakest mellom søskenbarn. Det var en liten tendens til at ansvarsfølelsen var større overfor etterkommende enn foregående generasjoner, men i all hovedsak var mønsteret symmetrisk.

Rossi og Rossi presenterer imidlertid ikke forpliktelsesstrukturen i forhold til bestemte aldersgrupper. Gjennomsnittskårene som refereres gjelder slektsrelasjonene gjennom hele livsløpet, noe som sannsynligvis er en viktig del av forklaringen på det symmetriske mønsteret, ikke minst i foreldre-barn relasjonen (som beskrevet i fotnote i kapittel 7.1 finner vi i vårt

datamateriale at andelen barn som forventer at foreldrene vil tilby økonomisk hjelp, og andelen foreldre som forventer tilsvarende fra barna, har motsatte aldersmønstre). Forfatterne kartlegger dessuten kun *hva individene synes de bør gjøre for andre* ("what they owe to others") og ikke *hva de tror andre vil gjøre for dem* ("what they felt was owed to them"), og kombinert med at vi ikke får vite alderen på slektningene det svares i forhold til, er det ikke mulig ut fra undersøkelsen å identifisere støttenettverket som unge i etableringsalder har å lene seg på. Det kan også tenkes å være kulturelle forskjeller mellom familierelasjoner i Boston-området i USA og i Norge. Funnene til Rossi og Rossi kan likevel gi visse forventninger om hvilke slektsrelasjoner som betyr mer enn andre for unge i etableringsfasen.

Gjennom livsløpet varierer sammensetningen av individers familienettverk naturlig nok betydelig. Med økende alder får en person færre slektninger i de eldre generasjonene, og flere i de yngre – besteforeldre, foreldre, tanter og onkler faller fra, mens barn, nevøer, nieser og barnebarn kommer til. Når man blir riktig gammel tynnes det også ut i rekkene i slektskategoriene på samme trinn som en selv, det vil si blant søsken og søskenbarn. Med økningen som har funnet sted i folks levealder har slektsstrukturen blitt strukket ut i vertikal retning – stadig flere familier opplever å ha fire generasjoner i live på samme tid (noen til og med fem) – samtidig som strukturen har blitt innsnevret horisontalt på grunn av mindre barnekull (Hagestad 1997, 2000).

Det første vi må spørre om når vi skal kartlegge betydningen av storfamilien for unge i etableringsfasen, er med andre ord hvilke slektninger – voksne, siden det er snakk om utveksling av praktisk og økonomisk hjelp – de faktisk har å forholde seg til på dette tidspunktet. Vi får dermed potensialet for familien som støttenettverk. Aldersgruppen 18 til 35 år vil i første rekke ha voksne familiemedlemmer i eldre slektskategorier – blant foreldre, besteforeldre, tanter og onkler – og i slektskategorier på eget nivå – det vil si søsken, kusiner og fettere – men som hovedregel ikke i yngre generasjoner (unntak vil forekomme der personer for eksempel er «attpåklatt» barn, og nevøer og nieser kan ligge nærme i alder). I tillegg kommer eventuell inngiftet svigerfamilie.

I vår survey er det ikke kartlagt hvor mange medlemmer respondenten har innenfor en bestemt familiekategori, og det kan derfor bare gis et minimumsmål på familiens omfang for aldersgruppen i form av andelen som har minst ett medlem i de ulike kategoriene familie/slekt. For kategoriene utenom foreldre er det dessuten slik at spørsmålet om man har slektninger i live ikke bare omfatter egne slektninger, men også en eventuell

ektefelle/samboers slektninger – kategoriene utgjør altså en kombinasjon av blodsslektninger og inngiftet slekt. Analysen viser at blant 18–35-åringene oppgir 99 prosent å ha minst én av foreldrene i live. Videre oppgir 95 prosent at enten de selv eller en eventuell partner har søsken (men hvor noen av disse vil kunne være under 18 år), 72 prosent at minst én av besteforeldrene er i live, og 98 prosent at de har onkler og/eller tanter (det er ikke spurt etter søskenbarn).⁶⁸ 54 prosent svarer dessuten bekreftende på at de har svigerforeldre.⁶⁹

Datamaterialet gir grunnlag for å se på relasjonen mellom respondentene og medlemmene i de ulike familiekategoriene når det gjelder kontaktomfang, økonomiske og materielle hjelpeutvekslinger, og forventninger om økonomisk støtte. Indikatorene er imidlertid grovere enn ved kartleggingen av foreldre-relasjonen, av flere grunner. For det første svares det i forhold til medlemmene i hver kategori samlet sett – hjelp fra søsken betyr for eksempel at respondenten har fått hjelp fra *minst ett* søsken. Det gis ikke informasjon om eventuelle variasjoner i relasjonene der kategorien omfatter flere slektninger.⁷⁰ For det andre gjelder spørsmålene om økonomisk og praktiske hjelpeutvekslinger forekomsten av hjelp, ikke omfang/mengde.⁷¹ For det tredje er det slik at de registrerte opplysningene om kontaktomfang og hjelp fått/gitt henviser både til den intervjuedes egen familie og eventuell ektefelle/samboers familie, samt at de viser til utvekslinger som involverer både intervjupersonen selv og partneren.⁷² Dette siste – og at vi ser på hele kategorier og ikke spør om mannlige og kvinnelige slektninger for seg – gjør det også umulig å se på betydningen av kjønn. Til tross for disse begrensningene vil indikatorene kunne gi et inntrykk av kontakt og hjelpeutvekslinger med medlemmer av storfamilien.

⁶⁸ I Norsk Monitor spørres det kun etter respondentens egne slektninger. Andelen som svarer at de har søsken viser seg her å bli omtrent lik som i hovedmaterialet med 94 prosent, mens andelen som oppgir å ha besteforeldre i live blir noe lavere med 67 prosent (tanter og onkler er ikke med som egen kategori).

⁶⁹ Her er også samboers foreldre regnet med.

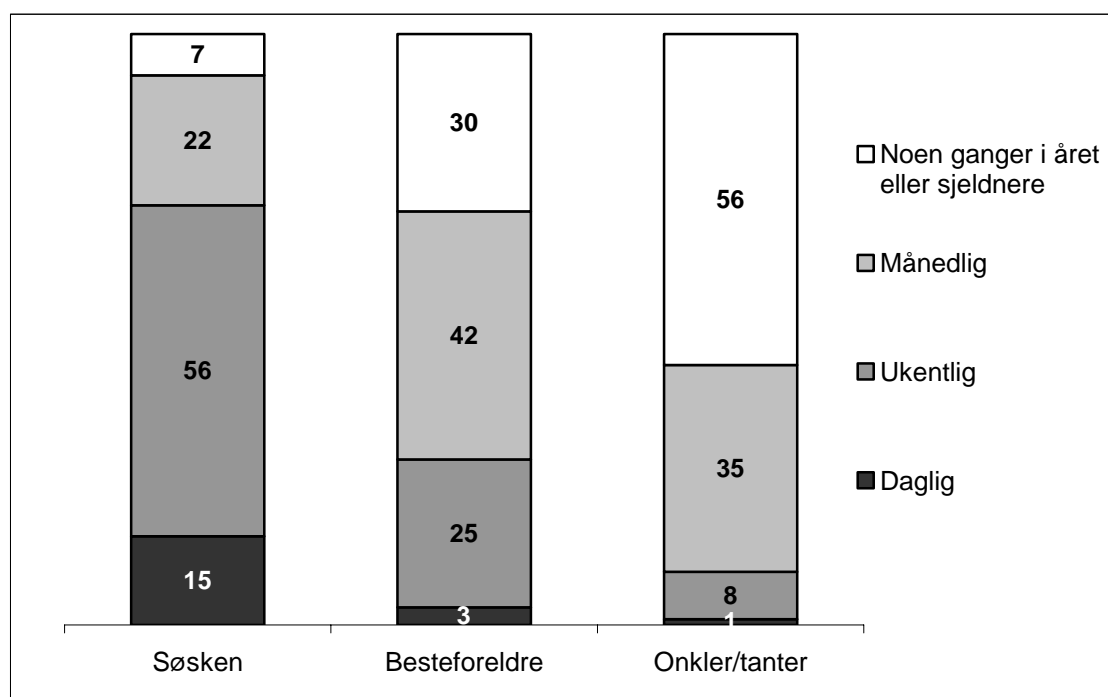
⁷⁰ Til forskjell fra foreldrene der det spørres separat for mor og far.

⁷¹ Igjen til forskjell fra spørsmålene om hjelp fra/til far og mor, der det for økonomisk støtte blir bedt om beløp og for praktisk hjelp spesifiseres om det dreier seg om hjelp gitt jevnlig eller av og til.

⁷² Den sist nevnte begrensningen – at det i spørsmålene om kontaktomfang og hjelpeutvekslinger henvises både til respondenten selv og partneren – gjør at vi for svigerforeldrene får svigerrelasjonen i kombinasjon med partnerens foreldrerelasjon (sett gjennom øynene til respondenten). På grunn av tolkningsvanskeligheter, og fordi foreldrerelasjonen er dekket opp gjennom spørsmålene om den intervjuedes relasjon til sine foreldre, er svigerforeldrekategorien utelatt fra den videre analysen i kapitlet.

Hvis vi begynner med unge voksnes kontaktomfang med ulike slektskategorier, finner vi at denne varierer betraktelig (figur 7.4.1). I forhold til søsken er det klart vanligst å ha ukentlig kontakt, dette er tilfelle for over halvparten av de unge. Til sammen har over 70 prosent kontakt enten ukentlig eller daglig med sine søsken. Omgangen med onkler og tanter er langt mindre – et flertall av de unge har ikke kontakt mer enn noen ganger i året eller enda sjeldnere, og under ti prosent har kontakt ukentlig eller daglig. Kontaktfrekvensen med besteforeldrene befinner seg mellom søsken og onkler/tanter. Her er den hyppigst forekommende kategorien månedlig kontakt.

Figur 7.4.1. Kontakt med ulike slektskategorier (prosent) (Gallup 2001).¹ Basis: Personer 18–35 år i egen husholdning, og for hver kategori – som har minst én slektning i kategorien²

¹ Spørsmålet lyder «Hvor ofte har du/dere kontakt med noen av slektingene i de aktuelle kategoriene, ved besøk eller via telefon, brev, e-mail?»

² Basis for de tre relasjonstypene er – fra venstre til høyre – 544, 396 og 556.

Selv for søsken er omgangen en god del lavere enn det vi fant for foreldrene (figur 7.3.1). Kontrasten til mors- og farsrelasjonen blir enda mer påfallende når vi tar i betraktning at slektskategoriene i figur 7.4.1 for mange vil inneholde mer enn én slektning (og vi forutsetter at ikke respondentene oppgir et gjennomsnitt for kontakten med slektingene innenfor en kategori), og at kontakten gjelder både egen og eventuell partners kontakt.⁷³

⁷³ Spørsmålet om følelse av nærhet ble kun stilt om barn og foreldre, så her er det ikke mulig å foreta noen sammenlikning.

Går vi over til hjelpeutvekslingene som finner sted mellom unge voksne og medlemmer av ulike slektskategorier i løpet av et år (figur 7.4.2 og 7.4.3), finner vi at foreldrerelasjonen skiller seg klarere ut når vi ser på økonomiske overføringer enn for den praktisk hjelpen. For å kunne måle graden av gjensidighet i overføringene, forholder figurene seg til hjelp mottatt og hjelp gitt samtidig – søylene viser hvor stor andel som kun har fått eller kun gitt, som både har fått og gitt, eller som verken har fått eller gitt.

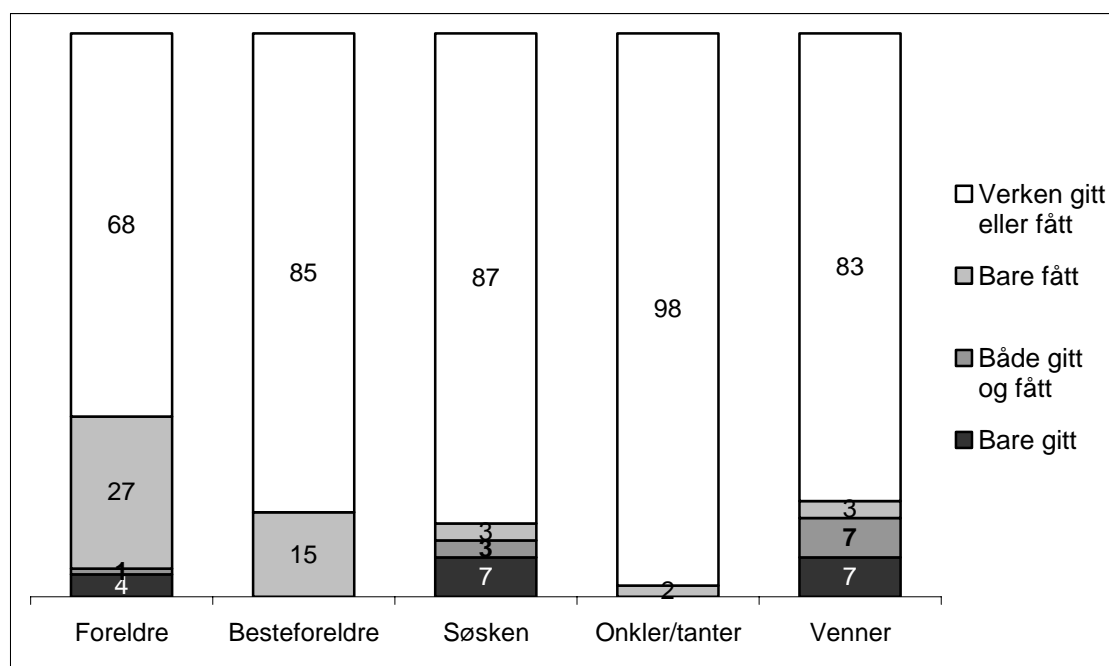
Den klare enveisretningen på økonomiske overføringer i foreldre-barn relasjonen – fra foreldre til barn – trer igjen fram (figur 7.4.2). I de få tilfellene der barna støtter foreldrene, ser vi at overføringene også i hovedsak går én vei – at foreldre og barn veksler på å gi hverandre økonomisk hjelp i løpet av et år er høyst uvanlig. Besteforeldre kommer på en god andreplass i å bidra økonomisk til unge mennesker i etableringsfasen,⁷⁴ men i vårt datamateriale forekommer det overhode ikke at 18–35-åringer gir økonomisk støtte til besteforeldrene. Det siste er også tilfelle med onkler og tanter, men her er det på den annen side bare to prosent av de unge som oppgir å ha mottatt økonomisk støtte. Først når vi kommer til søskenrelasjonen finner vi en tendens til gjensidighet i overføringene. Her er andelen som oppgir *både å ha gitt og fått* hjelp like stor som *bare fått* -andelen.

Det er flere som mener de har gitt hjelp til enn mottatt hjelp fra søsken det siste året. Forskjellen er liten, men statistisk signifikant. Siden søsken er en symmetrisk relasjon – i betydningen at man er søsken for sine søsken – skulle i prinsippet de oppgitte hjelpeutvekslingene være symmetriske på aggregatnivå. Mønsteret kan tyde på at hjelpen som gis huskes bedre enn hjelpen som mottas.⁷⁵

⁷⁴ På samme måte som med støtten fra foreldrene, synker støtten fra besteforeldrene med de unges alder. Andelen som har fått økonomisk hjelp siste året er 28 prosent blant 18–23-åringene, 14 prosent blant 24–29-åringene, og 9 prosent blant 30–35-åringene.

⁷⁵ I en svensk utvalgsundersøkelse fant man et liknende resultat. I hele den voksne befolkningen var andelen som rapporterte at de hadde gitt økonomisk støtte i løpet av siste året høyere enn andelen som oppga å ha mottatt økonomisk støtte (Fritzell & Lennartsson 2005). Forfatterne ga som en mulig grunn for den manglende overensstemmelsen at mottakerne la mindre vekt på overføringen/gaven enn det givne gjorde.

Figur 7.4.2. Prosent som har gitt og/eller mottatt økonomisk støtte de siste 12 månedene, til/fra ulike slektskategorier og venner (Gallup 2001).¹ Basis: Personer 18–35 år i egen husholdning, og for hver kategori – som har minst én slekting i kategorien²

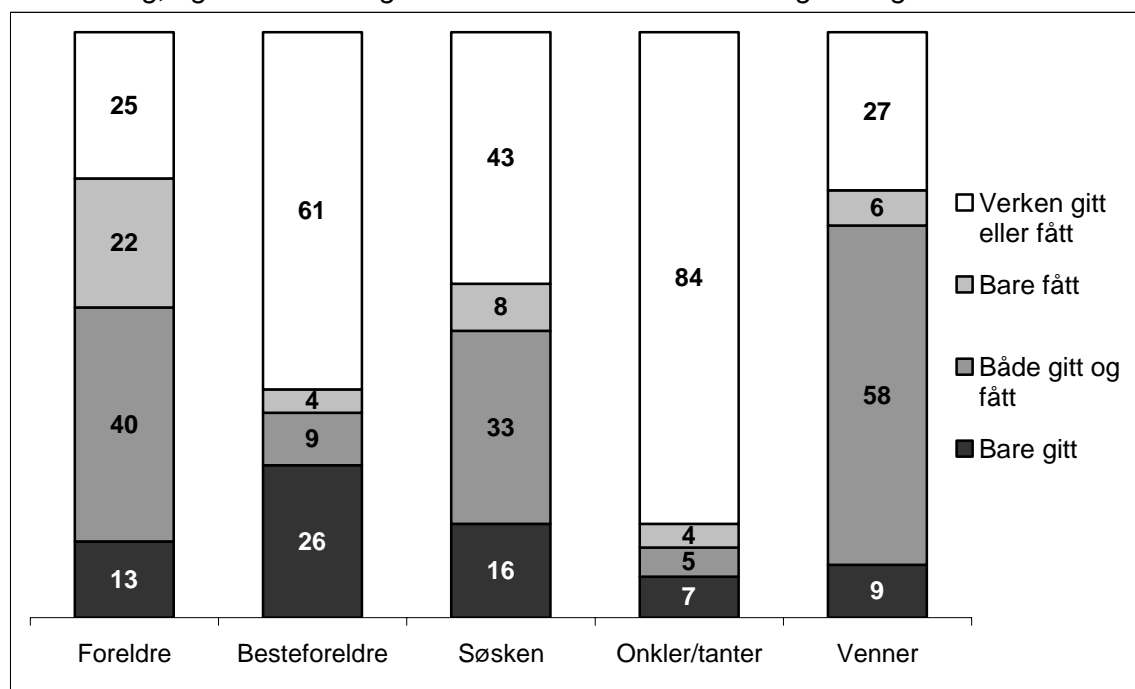
¹ Spørsmålet lyder ” Har du/dere i løpet av de siste 12 månedene gitt/fått noen form for økonomisk støtte til/fra noen av disse slektingene/vennene?”

² Basis for de fem relasjonstypene er – fra venstre til høyre – 562, 400, 546, 560 og 553.

For den praktiske hjelpen er omfanget av støtten betydelig større, og gjensidigheten sterkere, i alle slektsrelasjonene (figur 7.4.3). Aktiviteten er desidert høyest i forhold til foreldre – tre fjerdedeler av 18–35-åringene oppgir å ha gitt praktisk hjelp til og/eller mottatt praktisk hjelp fra foreldrene de siste 12 månedene. Kategorien som kommer nærmest er søsken, der den tilsvarende andelen er på 57 prosent. For både foreldre og søsken gjelder det at andelen som både har vært givere og mottakere av støtte er større enn de to andelene med ensidig hjelp til sammen – det hersker med andre ord en høy grad av gjensidighet i relasjonen i løpet av et år.⁷⁶ For besteforeldre har hovedretningen på hjelpen skiftet sammenliknet med den økonomiske støtten. Ikke overraskende er det langt vanligere for de unge å stille opp praktisk for sine besteforeldre enn motsatt. Onkler og tanter er igjen kategorien med færrest hjelpeutvekslinger.

⁷⁶ Bortsett fra at vi for søsken ikke kan være sikre på om det er forskjeller mellom søsken – noen det gis hjelp til og andre det mottas hjelp fra.

Figur 7.4.3. Prosent som har gitt og/eller mottatt praktisk hjelp de siste 12 månedene, til/fra ulike slektskategorier og venner (Gallup 2001).¹ Basis: Personer 18–35 år i egen husholdning, og for hver kategori – som har minst én slektning i kategorien²

¹ Spørsmålet lyder «Har du/dere i løpet av de siste 12 månedene gitt/fått noen form for praktisk hjelp til/fra noen av disse slektningene/vennene?»

² Basis for de fem relasjonstypene er – fra venstre til høyre – 562, 400, 546, 560 og 553.

På samme måte som for økonomiske overføringer oppgir unge voksne oftere at de har gitt praktisk hjelp til sine søsken enn at de har mottatt slik hjelp – differansen er på åtte prosentpoeng og signifikant. Igjen ser det dermed ut til at hjelpen som gis huskes bedre enn hjelpen som mottas. Kanskje er det noen typer tjenester som i større grad blir lagt merke til av giver enn av mottaker.

De to figurene inkluderer også kategorien *venner*. I dag lever mange unge i én-persons husholdninger over lengre perioder, noe som gir vennekretsen en helt annen betydning som sosialt nettverk. Spørsmålet er om de unge tyr til sine venner også når de trenger økonomisk eller praktisk hjelp. Kanskje er vennekretsen i dag viktigere enn familien – i hvert fall fjernere slektninger.⁷⁷ Antakelsen får støtte i vårt materiale. For økonomisk hjelp ser vi at vennerelasjonen er til forveksling lik søskenrelasjonen, både når det gjelder omfang av og retning på utvekslingene. Det vil si, det forekommer en del eksempler på at venner stiller opp for hverandre økonomisk, og med et klart innslag av at hjelp både er gitt og mottatt i løpet av et år. For praktisk

⁷⁷ I datamaterialet oppgir 98 prosent å ha nære venner utenom familien. Også i forhold til venner er spørsmålene formulert slik at hjelpeutvekslinger inkluderer eventuell partners vennerelasjoner.

hjelp er venner kun slått av foreldre når det gjelder aktivitetsnivå, og bare så vidt – med forbehold om at målene viser om det *overhode* har forekommet hjelp i løpet av året, ikke hvor ofte/mye. Nærmere tre fjerdedeler av 18 til 35 åringene har fått praktisk hjelp fra og/eller gitt praktisk hjelp til venner det siste året. På samme måte som med de økonomiske overføringene, er det en høy grad av gjensidighet i hjelpeutvekslingene – andelen som *både* har gitt og fått hjelp er klart dominerende.⁷⁸

En rimelig konklusjon på analysen er at unge i etableringsfasen har et visst støttenettverk også i storfamilien og vennekretsen. Vi vet ikke størrelsen på summene som gis, men det er altså ikke uvanlig å finne at besteforeldre bidrar økonomisk til unge i alderen 18–35 år i løpet av et år (og oftest til de aller yngste). Videre forekommer det også noen økonomiske utvekslinger med søsken og venner. Her er det imidlertid ganske ofte snakk om at de unge både har gitt og fått innenfor rammen av et år, og sannsynligvis dreier det seg mer om at man bytter på å spandere på hverandre mindre summer eller låner penger for en kortere periode enn noen form for understøttelse (spesielt virker det siste lite trolig mellom venner).⁷⁹ For praktisk hjelp ser det ut til at unge voksne – i tillegg til å kunne gå til sine foreldre – i høy grad kan regne med assistanse både fra søsken og venner, og i noen tilfeller også fra besteforeldre og onkler/tanter. Til forskjell fra de økonomiske overføringene er det stor gjensidighet i den praktiske hjelpen – de unge gir hjelp like ofte som de får.

Sammenlikner vi med Norsk Monitor – der det som tidligere nevnt kun spørres på vegne av den intervjuede selv og ikke en eventuell partner og hans/hennes slektninger – kan vi konkludere med at sammenblandingen av blodsslekt og inngiftet slekt i avhandlingens hovedsurvey ikke ser ut til å ha veldig stor betydning for nivået på hjelpeutvekslingene (tabell 7.4.1).

⁷⁸ På samme måte som for søsken vet vi ikke om det er til og fra de samme vennene, med andre ord – gjensidigheten på aggregatnivå behøver ikke nødvendigvis å gjelde på individnivå.

⁷⁹ I sin undersøkelse av engelske familier finner Finch og Mason (1993) også en slik tendens. I relasjoner mellom personer av samme generasjon – og da først og fremst søsken – er det vanlig å finne at hjelp gjengjeldes innenfor et kortere tidsrom og gjerne i samme form som hjelpen som ble mottatt ("direct repayment"). Strategien er først og fremst ment å skulle forhindre at det oppstår noen form for avhengighetsforhold.

Tabell 7.4.1. Prosent som har gitt og/eller mottatt økonomisk og praktisk hjelp de siste 12 månedene, til/fra ulike slektskategorier (MMI, Norsk Monitor 2001). Basis: Personer 18–35 år i egen husholdning, og for hver kategori – som har minst én slektning i kategorien.

	Besteforeldre		Søsken	
	Økonomisk	Praktisk	Økonomisk	Praktisk
Verken gitt/fått	89	57	79	30
Bare fått	10	5	3	9
Både gitt/fått	1	11	4	44
Bare gitt	-	27	14	17
N	(629)	(629)	(966)	(966)

For besteforeldre nærmer andelene seg å være identiske i de to datamateriale, både når det gjelder økonomisk og praktisk støtte. Det er litt større variasjon i forhold til søsken, men kanskje ikke i forventet retning ettersom det er verken/eller -kategorien som reduseres. For økonomiske overføringer er andelen som oppgir å ha støttet sine søsken uten gjentelse det siste året større i Norsk Monitor (igjen et tegn på at man lettere husker hjelp gitt enn fått), mens det for praktisk hjelp er både/og -kategorien som ligger høyere. I monitorsurveyen er ikke tanter/onkler noen egen kategori.

Selv om det er noen flere som oppgir å ha fått økonomisk støtte fra venner det siste året enn fra søsken (ti mot seks prosent), blir det klart ut fra spørsmålene om hvem man tror vil tilby økonomisk hjelp og hvem man kunne tenke seg å gå til og be om økonomisk hjelp i en krisesituasjon, at søsken likevel representerer mer av et sikkerhetsnett enn det venner gjør (tabell 7.4.2). De to andelene er henholdsvis 27 og 25 prosent for søsken og 16 og 13 prosent for venner. Andelen som ser for seg å bli tilbudt hjelp eller kan tenke seg å be om hjelp fra *andre slektninger* ligger på nivå med venner. Kategorien må nødvendigvis favne både besteforeldre, onkler og tanter, og kanskje også andre slektninger, og ettersom så mange som 15 prosent faktisk

Tabell 7.4.2. Prosent som tror søsken, andre slektninger, og venner vil tilby økonomisk hjelp i en krisesituasjon og prosent som kan tenke seg å spørre de samme kategoriene om slik hjelp (Gallup 2001).¹ Basis: Personer 18–35 år i egen husholdning, og for hver kategori – som har minst én slektning i kategorien

	Søsken	Andre slektninger	Venner
Tror vil tilby økonomisk hjelp i krisesituasjon	27	16	16
Kan tenke seg å spørre om økonomisk hjelp i krisesituasjon	25	14	13
N	(546)	(569)	(553)

¹ For spørsmålsformulering, se fotnote for tabell 7.1.5.

mottok støtte bare fra besteforeldrene det siste året, er det litt overraskende at ikke flere svarer bekreftende her.

Hvis vi tenker tilbake på hvor utbredt det var blant 18–35-åringer å regne med tilbud om hjelp fra foreldrene, og hvor mange som følte seg bekvemme med å spørre foreldrene om hjelp (tabell 7.1.5), understreker disse to hypotetiske spørsmålene kanskje enda sterkere enn de faktiske overføringene den spesielle posisjonen foreldrene har som økonomisk sikkerhet for unge voksne. Man kunne tenke seg at en grunn til at andre slektskategorier er lite på banen med økonomisk støtte til de unge er fordi det rett og slett ikke er bruk for dem – der de unge har behov for hjelp dekkes dette av foreldrene. Men for mange unge er det altså også slik at foreldrene er den eneste kategorien de tror vil være der for dem, og som de selv kunne tenke seg å gå til i en nødssituasjon.

7.5 Oppsummering

Foreldre spiller en viktig rolle i sine voksne barns tilværelse i perioden etter at barna flytter hjemmefra. Omfanget av kontakt er betydelig, og de fleste unge oppgir å stå foreldrene – både mor og far – ganske eller veldig nær. Mange får også økonomisk assistanse fra foreldrene i løpet av etableringsfasen, særlig i den første tiden etter at de har flyttet i egen husholdning, i forbindelse med utdanning, eller når de har økonomiske problemer. Foreldrene ser videre ut til å ha en økonomisk sikkerhetsnettfunksjon for sine voksne barn. En stor majoritet av de unge tror at dersom de skulle komme i en krisesituasjon, så vil foreldrene stille opp og hjelpe dem.

Det forekommer nesten aldri at unge voksne støtter sine foreldre økonomisk, noe som kan sees på som en naturlig forlengelse av den sterke asymmetrien som hersker i relasjonen når barna er små og foreldrene har det fulle ansvaret for familiens materielle velferd. I det hele tatt går økonomiske overføringer i all hovedsak fra den eldre til den yngre generasjonen gjennom hele livsløpet. For den praktiske hjelpen er jevnbyrdigheten langt større. På aggregatnivå ser de unge ut til å stille opp for foreldrene i omtrent like stort omfang som motsatt. I neste kapittel skal vi se nærmere på om unge mennesker gjengjelder økonomisk støtte fra foreldrene med praktiske tjenester, gjennom en analyse av utvekslinger på individnivå.

De unge får sjelden hjelp hjemmefra til boliganskaffelse. Funnet kan synes å gå imot en utbredt oppfatning om at veksten i boligprisene det siste tiåret har gjort boliganskaffelse til et formål der foreldre i stor grad må bidra for at det skal være gjennomførbart for de unge. I neste kapittel skal vi

imidlertid se på variasjoner i boligstøtten, avhengig av hvor i landet det er snakk om å kjøpe bolig: I Oslo eller andre storbyer, eller på mindre steder. I kapittel 9 vil analysen avdekke om det har vært endringer i omfanget av støtten den siste tiden.

De unge har et visst støttenettverk også i den øvrige familien. Det er ikke uvanlig for besteforeldre å gi økonomiske bidrag, særlig i begynnelsen av etableringsfasen. Med søsken ser det ut til å foregå en del gjensidige økonomiske utvekslinger, mens når det gjelder onkler og tanter er økonomiske overføringer derimot mer eller mindre fraværende. For praktisk hjelp er det klart at de unge kan ty til søsken for assistanse, og til dels også besteforeldre og onkler og tanter. På samme måte som i forhold til foreldrene, er det i mye større grad en gjensidighet i de praktiske tjenestene.

Analysen viste at de unge utveksler økonomisk hjelp med venner i samme omfang som med søsken. For praktisk hjelp er det kun overfor foreldre at hjelpeaktiviteten – det vil si forekomsten av hjelp fått og/eller gitt – er høyere enn for venner. Vennenettverket er med andre ord en ikke uvesentlig ressurs for unge i etableringsfasen, særlig når de trenger praktisk assistanse, og betyr klart mer enn fjernere slekt.

8 Forklaring av etableringsstøtte

En forutsetning for at foreldre skal gi sine barn etableringsstøtte, må rimeligvis være at de opplever at barna kan ha behov for slik hjelp. Videre må foreldrene også ha ressurser som gjør det mulig for dem å yte økonomisk bistand. I en situasjon hvor disse betingelsene er til stede, kan vi tenke oss at om de økonomiske overføringene til syvende og sist finner sted, bestemmes av foreldrenes vilje til å gi slik hjelp. Denne villigheten ble i modellen i figur 2.6.1 sett som et resultat av hvorvidt ulike motivasjoner for å gi etableringsstøtte er tilstede hos foreldrene.

I datamaterialet blir ikke foreldre som har gitt støtte til sine barn bedt om en begrunnelse for denne handlingen, og det blir heller ikke foreldre som har avstått fra å gi støtte. Det nærmeste vi kommer et motivspørsmål er stilt til foreldre med mer enn ett barn over 18 år, som dersom de ikke hadde hjulpet barna like mye blir spurt om hva som lå bak forskjellsbehandlingen. Dessuten kan svaret på det generelle holdningsspørsmålet om hvor mye man synes foreldre bør stille opp for barna etter at de har flyttet hjemmefra, gi en pekepinn om graden av forpliktelse foreldre føler overfor sine voksne barn. Men i all hovedsak må foreldrenes motiver avdekkes på en mer indirekte måte.

I dette kapitlet vil forekomsten av etableringsstøtte bli sett i forhold til foreldrenes ressurser, barnas behov, og ulike andre egenskaper ved barna, foreldrene og foreldre-barn relasjonen som kan tenkes å vise hensikten med etableringsstøtten, og i siste instans, betydningen av ulike typer motiver.

8.1 Foreldrenes ressurser

Foreldre med barn i alderen 18 til 35 år befinner seg i all hovedsak i førti-, femti- og sekstiårene.⁸⁰ Dette er en periode av livet der mange har det meget romslig økonomisk, men det vil naturligvis være forskjeller innad i foreldregenerasjonen både når det gjelder inntekt og formue. Foreldrenes husholdningsinntekt viser seg å ha en klar sammenheng med forekomsten av

⁸⁰ I utvalget er det nøyaktige aldersspennet for respondenter med minst ett barn i etableringsalder (stebarn ikke medregnet) på hele 44 år – den yngste er kun 36 og den eldste 80 (begge er kvinner, 36 åringen ble mor da hun var bare 17-18 år gammel, mens 80 åringen fikk en attpåklatt da hun var rundt 45 år).

økonomiske overføringer til barna (tabell 8.1.1).⁸¹ Sammenhengen er imidlertid ikke slik at andelen unge som har mottatt støtte siste 12 måneder, eller til utdanning og bolig etter fylte 18 år, stiger jevnt med foreldrenes inntekt.⁸² I stedet ser det ut til å gå et markert skille ved de høyeste inntektene. Rundt en femtedel av de unge har mottatt økonomiske overføringer siste året uansett om foreldrenes husholdningsinntekt er under 250 000 kroner, fra 250 000 til 359 000 kroner, eller fra 360 000 til 459 000 kroner i året. Når foreldrene derimot tjener fra 460 000 til 599 000 kroner øker andelen til godt over en tredjedel, og videre til halvparten der foreldrene tjener 600 000 kroner eller mer.

Tabell 8.1.1. Prosent som har mottatt økonomisk støtte fra foreldre de siste 12 månedene, og til bolig eller utdanning etter fylte 18 år, etter foreldrenes brutto husholdningsinntekt – inndelt i kvintiler for hele tusen kroner (Gallup 2001). Basis: Personer 18–35 år i egen husholdning. BARN AV RESPONDENTER

	Foreldrenes brutto husholdningsinntekt				
	Under 250	250–359	360–459	460–599	600 +
Har fått økonomisk støtte siste 12 mnd	18	21	18	37	49
Har fått økonomisk støtte til bolig	5	8	7	12	15
Har fått økonomisk støtte til utdanning					
- ganske mye	7	7	9	10	24
- noe	48	43	41	53	47
N	(170)	(165)	(181)	(164)	(169)

Omfanget av boligstøtten ligger betydelig lavere, men tendensen er igjen den samme – små og ikke signifikante forskjeller mellom de tre nederste inntektskategoriene, før andelen stiger i de to øverste.⁸³ For økonomisk støtte til utdanning er det bare den øverste inntektskategorien som skiller seg

⁸¹ Inntektsgrensene er satt slik at basen, som består av barn av respondenter, blir delt inn i fem tilnærmet like store grupper etter foreldrenes inntekt.

⁸² Når respondenter som er foreldre til barn i etableringsalder gir opplysninger om sin husholdningsinntekt og formue, vil husholdningen i et flertall av tilfellene omfatte mor og far til barnet. Men det kan også være snakk om at inntekts- og formuesopplysningene gjelder en husholdning der mor/far bor alene, eller med ny partner. Hvilken situasjon som foreligger er ikke mulig å slå fast i datamaterialet.

⁸³ Økonomisk støtte til bolig inkluderer her kategoriene har fått tomt, har fått bolig, har overtatt bolig billig, har fått støtte i form av penger, har fått billig eller rentefritt lån til bolig. Annen støtte til bolig (det vil si kategoriene sikkerhet for lån/kausjonering, hjelp med bygging/ modernisering av bolig, hjelp på andre måter) viser ingen systematisk sammenheng med foreldrenes inntekt.

ut, og da kun i forhold til andelen unge som har mottatt *ganske mye* støtte. Foreldrenes inntekter ser ut til å ha liten betydning for hvorvidt barna mottar *noe* støtte i utdanningsøyemed.

En analyse med utgangspunkt i foreldrenes netto samlede formue gir en tilsvarende konklusjon (tabell 8.1.2).⁸⁴ Det er først når vi kommer til de foreldrene som har spesielt stor formue at vi finner en signifikant økning i andelen barn som har mottatt støtte, henholdsvis de som har en formue på over halvannen million når det gjelder støtte til bolig eller mye støtte til utdanning, mens det for støtte mottatt siste 12 måneder er de med godt over to millioner i formue som skiller seg ut. Til slutt er det også en høyere andel unge som har mottatt noe støtte til utdanning i den øverste formueskategorien, og her skiller dessuten den nederste formueskategorien seg klart ut med en lav andel.

Tabell 8.1.2. Prosent som har mottatt økonomisk støtte fra foreldre de siste 12 månedene, og til bolig eller utdanning etter fylte 18 år, etter foreldrenes netto formue – inndelt i kvintiler for hele tusen kroner (Gallup 2001). Basis: Personer 18–35 år i egen husholdning. BARN AV RESPONDENTER.

	Foreldrenes netto formue				
	Under 450	450–999	1000–1499	1500–2249	2250 +
Har fått økonomisk støtte siste 12 mnd	21	25	28	27	38
Har fått økonomisk støtte til bolig	4	7	5	12	18
Har fått økonomisk støtte til utdanning	6	7	9	16	19
- ganske mye					
- noe	34	47	46	46	54
N	(179)	(189)	(185)	(190)	(188)

Ettersom inntekt og formue er korrelert med hverandre, må vi foreta en multivariat analyse for å kunne bestemme nettoeffektene til de to aspektene ved foreldrenes økonomiske situasjon. I regresjonsanalysen i tabell 8.1.3 beholdes inntekts- og formuesinndelingen fra tabell 8.1.1 og 8.1.2, i begge tilfellene med den laveste kategorien som referansegruppe og de øvrige kodet som dummyvariabler. I tillegg inkluderes foreldrenes utdanningsnivå som uavhengig variabel – som en siste indikator på foreldrenes ressursituasjon. Utdanningsnivå har også klar sammenheng med inntekt og formue.

⁸⁴ Netto samlet formue er brutto formue – det vil si realkapital og finanskapital – minus gjeld. En nøyaktig beskrivelse av hvordan denne økonomiske indikatoren ble beregnet ut fra spørsmålene i surveyen, er gitt i kapittel 5.2.1. Igjen er beløpsgrensene satt slik at basen deles i fem tilnærmet like store grupper.

Tabell 8.1.3. Sammenhengen mellom foreldrenes ressurser og forekomst av ulike økonomiske overføringer fra foreldre til barn (multivariat lineær regresjon, standardiserte koeffisienter) (Gallup 2001). Basis: Personer 18–35 år i egen husholdning. BARN AV RESPONDENTER

	Avhengig variabel:		
	Har fått økonomisk støtte siste 12 mnd	Har fått økonomisk støtte til bolig	Har fått økonomisk støtte til utdanning 0 = Ingen eller noe 1 = Ganske mye
Uavhengige variabler:			
Foreldrenes brutto husholdningsinntekt			
Ref. kategori: Under 250 000			
2. kvintil (250 000 – 359 000)	0,02	0,03	– 0,01
3. kvintil (360 000 – 459 000)	– 0,03	0,01	– 0,01
4. kvintil (460 000 – 599 000)	0,15**	0,04	– 0,00
5. kvintil (600 000 +)	0,24**	0,05	0,12**
Foreldrenes netto formue			
Ref. kategori: Under 450 000			
2. kvintil (450 000 – 999 000)	0,02	0,02	0,01
3. kvintil (1 000 000 – 1 499 000)	0,02	– 0,01	0,02
4. kvintil (1 500 000 – 2 249 000)	– 0,01	0,06	0,08*
5. kvintil (2 250 000 +)	– 0,00	0,10**	0,03
Foreldrenes utdanningsnivå			
Høyskole- eller universitetsnivå	0,16**	0,02	0,06**
Forklart varians (R ²)	0,099	0,034	0,057
N	(848)	(848)	(848)

** Signifikant på 0,01 nivå.

* Signifikant på 0,05 nivå.

Mens det i den bivariante analysen kunne se ut til at alle de tre formene for støtte var avhengige både av foreldrenes inntekt og formue, forsvinner imidlertid enkelte av de bivariante sammenhengene når det kontrolleres for de andre ressursfaktorene. Foreldrenes inntekt har klar innvirkning på hvorvidt barna har blitt støttet det siste året – begge de øverste inntektskategoriene har signifikant effekter – og på om barna har mottatt støtte til utdanning – her er det kun den øverste inntektskategorien som har en signifikant effekt. Derimot er det ingen sammenheng mellom foreldrenes inntekt og den økonomiske støtten til bolig. Foreldrenes formue har på den annen side først og fremst innflytelse på boligstøtten, der den øverste formueskategorien slår signifikant ut.

Sannsynligvis vil overføringssummer til bolig gjennomsnittlig være større enn summene som gis i forbindelse med utdanning, og likeledes større enn gjennomsnittssummen de unge mottar i løpet av et år. Gitt at dette stemmer (noe som ikke kan konstateres med vårt datamateriale) kan møn-

steret i tabell 8.1.3 sies å vise – kanskje ikke så overraskende – at inntekt har mest å si for mindre overføringer og formue for større overføringer.⁸⁵

Foreldrenes utdanningsnivå har signifikant sammenheng både med de unges mottak av støtte siste 12 måneder, og støtte til utdanning etter fylte 18 år. Til forskjell fra inntekt og formue er ikke utdanningsnivå noe som direkte begrenser eller muliggjør økonomisk hjelp. Betydningen av denne variabelen kan i stedet gi oss en første antydning om motiver som kan ligge bak foreldrenes etableringsstøtte. At foreldre med høy utdanning oftere gir økonomisk støtte til sine barn enn foreldre med lav utdanning – kontrollert for inntekt og formue – er også et funn i den franske generasjonsstudien til Attias-Donfut og Wolff (2000b). Forfatterne mener denne tendensen, sammen med det faktum at mye av støtten går til barn som holder på å ta eller som har tatt høyere utdanning, underbygger deres argument om at overføringer til barn i etableringsfasen i stor grad dreier seg om det de kaller investeringer i menneskelig kapital. Foreldre med høy utdanning kan tenkes å legge stor vekt på at barna får seg en utdanning, og kanskje gi løfter om støtte til eller «øremerke» overføringer for dette formålet, i håp om å påvirke barnas valg.

Spørsmålene om økonomiske overføringer er forskjellige med hensyn til om de avgrenser for *tid* eller *formål*. Dette betyr at de avhengige variablene til dels vil kunne være overlappende – støtte mottatt siste 12 måneder kan ha vært til boliganskaffelse eller til utdanning – og motsatt – støtte til bolig eller utdanning kan ha funnet sted siste året. Sannsynligheten for overlapping er større mellom støtte mottatt siste 12 måneder og støtte til utdanning – siden det å ta utdanning gjerne foregår over flere år – enn støtte mottatt siste 12 måneder og støtte til bolig – ettersom anskaffelse av bolig for de fleste er mer av en enkeltstående hendelse. At en god del av den løpende årlige støtten vil dreie seg om beløp de unge får i forbindelse med studier, kan være noe av årsaken til at de signifikante effektene i første og siste kolonne i tabell 8.1.3 til dels er de samme.⁸⁶

⁸⁵ I utgangspunktet kunne en tenkt seg at det siste forholdet blant annet skyldtes at formuen inkluderte eiendom som ble direkte overført til barna. Imidlertid består hoveddelen av den økonomiske hjelpen til bolig av ren pengestøtte, og relativt sjelden av tomt eller bolig (tabell 7.1.3).

⁸⁶ Foreldrene blir ikke spurt om de har hjulpet sine barn i forbindelse med at barna hadde økonomiske vanskeligheter, så betydningen av formue og inntekt på denne typen støtte kan ikke undersøkes direkte. Men mye av den årlige hjelpen dreier seg trolig – i tillegg til utdanningsstøtte – om bistand til de unge fordi inntekten ikke strekker til (dette vil bli analysert i kapittel 8.2). I så tilfelle kan vi slutte oss til at foreldrenes inntekt har innvirkning på forekomsten av krisestøtte til barna, men ikke deres formue.

Foreldrenes ressurser har større forklaringskraft når den avhengige variabelen er forekomsten av økonomiske overføringer de siste 12 månedene enn når det er snakk om overføringer til bolig og utdanning. Dette kan ha sammenheng med at de to siste typene av overføringer for noen vil ligge et godt stykke tilbake i tid. Foreldrenes økonomiske situasjon kan naturlig nok ha endret seg, for eksempel på grunn av skilsmisse eller fordi de har gått av med pensjon. Når det gjelder den relativt beskjedne betydningen av foreldrenes formue, er det også et poeng at det eksisterer en særegen kobling mellom denne uavhengige variabelen og de avhengige variablene. Dersom foreldrene har foretatt store overføringer til barna, for eksempel i forbindelse med boligkjøp, så vil nødvendigvis størrelsen på foreldrenes formue minske, noe som igjen reduserer effekten av formue.

Innvirkningen av foreldrenes økonomiske situasjon på hjelpeoverføringene som finner sted, kan tenkes å avhenge av den samlivssituasjonen foreldrene befinner seg i. Ved å ha respondenter som selv er i etableringsalder som basis, kan både foreldrenes sivilstand og deres økonomiske situasjon – slik den oppfattes av de unge – sees i sammenheng med forekomsten av hjelp. Et problem som melder seg i analysen er imidlertid at det er få respondenter som har foreldre som ikke bor sammen, slik at basene for de andre sivilstandsformene blir små. Når disse igjen skal deles opp etter inntektssituasjon, blir det vanskelig å påvise signifikante sammenhenger. I tabell 8.1.4 vises i stedet den bivariante sammenhengen mellom sivilstand og forekomsten av støtte, og så i tillegg hvor stor andel av husholdningene innenfor de ulike gruppene som barna mener har god nok økonomi til å spare.

Som vi ser har 29 prosent av de unge fått økonomisk støtte fra foreldre som bor sammen. Like vanlig er det å få hjelp av mor når hun bor sammen med en ny partner, mens når mor bor alene, mottar barna sjeldnere støtte. Enslige mødre er også husholdningsgruppen med dårligst økonomi. I fars tilfelle er det slik at de unge oftere blir støttet når far bor uten partner enn når han har etablert seg i nytt forhold, selv om også fedre har dårligere økonomi når de bor alene enn sammen med ny partner. Sammenhengen kan tenkes å vise at fedre som etablerer seg i nytt forhold og kanskje også får barn i dette forholdet, løsriver seg mer fra ansvaret for den gamle familien enn det mødre gjør, eller alternativt, at kvinners barn prioriteres i et nytt parforhold. Dette er spekulativt, også fordi små baser gjør at forskjellene ikke er signifikante.

Tabell 8.1.4. Prosent som har mottatt økonomisk støtte fra foreldre de siste 12 månedene, etter foreldrenes sivilstand og økonomiske situasjon (Gallup 2001). Basis: Personer 18–35 år i egen husholdning

	<i>Fra far og mor, der foreldrene bor sammen</i>	Fra far, der far bor med ny ektefelle/ partner	Fra far, der far bor uten partner	Fra mor, der mor bor med ny ektefelle/ partner	Fra mor, der mor bor uten partner
Har fått økonomisk støtte siste 12 mnd	29	20	25	29	20
N	(349)	(66)	(81)	(76)	(119)
Foreldrene (eller mor/far) kan spare ¹	78	73	67	61	47
N	(339)	(62)	(76)	(72)	(118)

¹ Slik den økonomiske situasjonen er vurdert av barna.

8.2 De unges situasjon

Analysen i kapittel 7 viste at rundt halvparten av 18–35-åringene i vårt datamateriale hadde mottatt økonomisk støtte fra sine foreldre fordi de befant seg i en vanskelig økonomisk situasjon. Like mange hadde fått støtte til utdanning, og 14 prosent hadde fått støtte til bolig. Gulbrandsen og Langsether (1999) argumenterte for at krisehjelp utløst av en aktuell behovssituasjon i første rekke vil bunne i foreldrenes følelse av forpliktelse overfor barna, mens det bak utdannings- og boligstøtte kan ligge mer strategiske motiver, for eksempel et ønske om gjenytelse fra barna på et senere tidspunkt. I prinsippet er det imidlertid mulig å tenke seg at disse tre typene av støtte også kan ha bakgrunn i de andre motivene som ble beskrevet i teori-kapitlet. De kan være utslag av foreldrenes omsorg for barna, at det i familien hersker en generell hjelpekultur som influerer på foreldrenes tilbøyelighet til å støtte barna i etableringsfasen, at foreldrene har opplevd å få de ulike formene for etableringsstøtte når de selv var unge og har lyst til å gi tilsvarende videre til egne barn, eller at de gjennom sin støtte på en eller annen måte forsøker å påvirke barnas valg.

For å finne ut mer om årsakene til at foreldre hjelper barna økonomisk etter at de har flyttet hjemmefra, virker det rimelig å starte med å kartlegge egenskaper ved de unges situasjon som ser ut til å øke sjansen for at de mottar støtte. Spørsmålene om hvorvidt man har mottatt støtte til utdanning, til bolig eller fordi man befant seg i en vanskelig økonomisk situasjon, konstaterer om dette overhode har forekommet etter at man fylte 18 år. Omstendighetene som utløste den økonomiske hjelpen kan med andre ord ligge flere år tilbake i tid. Fordi etableringsfasen for de fleste rommer store

endringer i livssituasjonen med konsekvenser for økonomien, får vi ikke nødvendigvis avdekket bakgrunnen for overføringene ved å se eksemplene på støtte i sammenheng med det som er *dagens* situasjon for de unge. En bedre framgangsmåte blir da å ta utgangspunkt i støtten de unge har mottatt siste 12 måneder, selv om spørsmålet er uspesifisert med hensyn til formål. Dette begrenser muligheten for å studere om barnas situasjon slår ulikt ut når det gjelder sannsynligheten for å motta bolig-, utdannings- og krisestøtte.

Siden det er vanlig blant 18–35 åringene å ha fått hjelp fra foreldrene på et eller annet tidspunkt i forbindelse med at de hadde det økonomisk vanskelig, er det ikke overraskende at vi finner en sammenheng mellom de unges økonomiske situasjon i dag og forekomsten av hjelp fra foreldrene det siste året (tabell 8.2.1). Andelen som har mottatt støtte stiger fra en femtedel i gruppen av unge som sier de har mulighet til å spare, til nærmere halvparten blant de som strever med å få inntektene til å strekke til. Forskjellen er altså på nærmere 30 prosentpoeng.

Tabell 8.2.1. Prosent som har mottatt økonomisk støtte fra foreldre de siste 12 månedene, etter vurdering av egen husholdnings økonomiske situasjon (Gallup 2001). Basis: Personer 18–35 år i egen husholdning, med minst én av foreldrene i live

	Inntektene strekker ikke til	Greier meg/oss akkurat	Kan spare
Har fått økonomisk støtte siste 12 mnd	49	31	20
N	(77)	(211)	(272)

Selv når barna bor i egne husholdninger føler mange foreldre tydeligvis et ansvar for deres velferd, og trer støttende til dersom de unge har problemer med økonomien. På den annen side er det slik at halvparten av 18–35 åringene som oppgir å streve økonomisk *ikke* har fått noe støtte hjemmefra det siste året. Her kan det selvsagt tenkes at foreldrene vurderer barnas situasjon som mindre problematisk enn det barna selv gjør. For eksempel kan foreldrene mene at de unge heller har et uforholdsmessig stort forbruk enn begrensede midler.⁸⁷ Analyserer vi det samme forholdet med utgangspunkt i opplysningene som gis av foreldre med barn i etableringsalder – det

⁸⁷ Det er imidlertid en klar sammenheng mellom de unges subjektive oppfatning av sin økonomiske situasjon og deres faktiske årsinntekt. Mens en tredjedel av de som har en brutto husholdningsinntekt på under 200 000 kroner svarer at de har problemer med økonomien, synker andelen til 13 prosent der inntekten ligger fra 200 000 og opp til 400 000 kroner, og videre ned til 4 prosent når inntekten er 400 000 kroner eller mer. Flertallet av de unge som har problemer med å få pengene til å strekke til hører til i det lavere inntektssjiktet.

vil si hvor forekomst av støtte blir sett i forhold til foreldrenes oppfatning om hvilken økonomisk situasjon barna befinner seg i – finner vi et større spenn enn det vi gjorde for de unges vurdering (tabell 8.2.2). Dette skyldes i første rekke at andelen som har mottatt støtte ligger høyere der barna oppfattes å ha inntekter som ikke strekker til. Med andre ord kan det se ut til at foreldrenes vurdering av de unges økonomiske situasjon som problematisk utløser hjelp i noe større grad enn de unges egen vurdering. Men fortsatt er det fire av ti unge som ikke blir hjulpet selv der foreldrene har forståelse av at de strever.

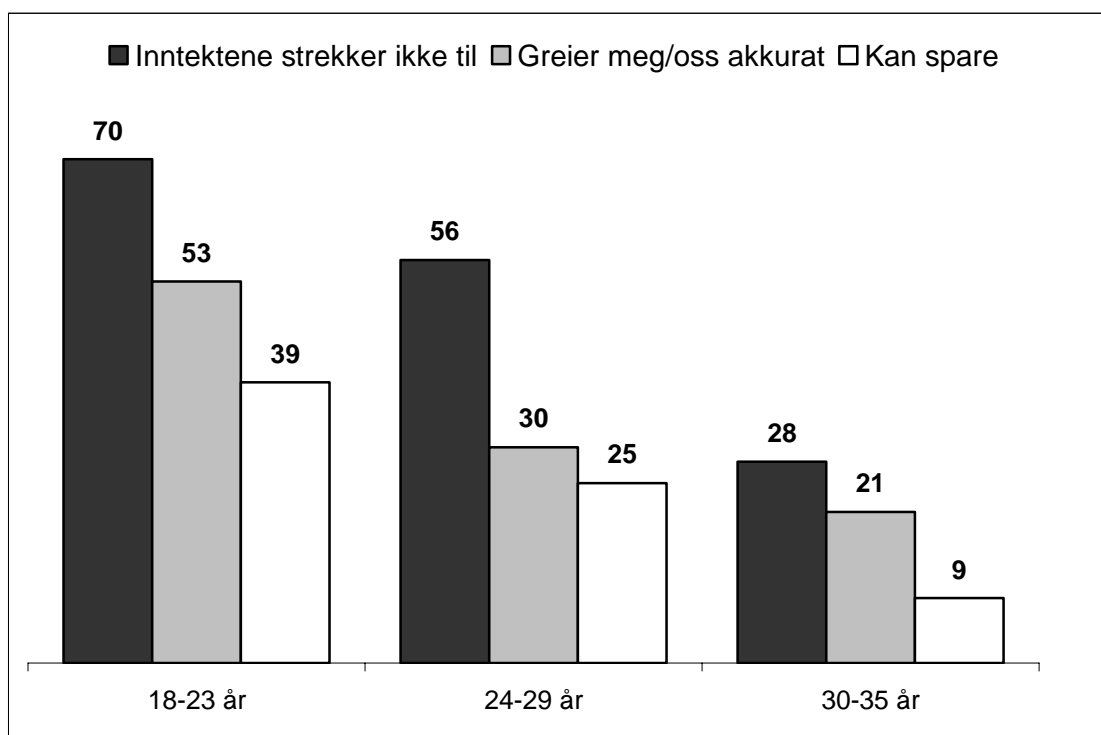
Tabell 8.2.2. Prosent som har mottatt økonomisk støtte fra foreldre de siste 12 månedene, etter foreldrenes vurdering av de unges økonomiske situasjon (Gallup 2001). Basis: Personer 18–35 år i egen husholdning. BARN AV RESPONDENTER

	Inntektene strekker ikke til	Greier seg akkurat	Kan spare
Har fått økonomisk støtte siste 12 mnd	61	33	18
N	(72)	(445)	(352)

Sannsynligheten for å motta økonomisk støtte fra foreldrene når inntektene ikke strekker til, synker klart innenfor aldersspennet 18–35 år (figur 8.2.1). Hele 70 prosent av 18–23-åringene som har en trang økonomi har fått assistanse av foreldrene i løpet av siste året. Blant 30–35-åringene i en tilsvarende situasjon er det til forskjell bare 28 prosent som er blitt støttet. Det finner også sted en nedgang i støtte med stigende alder blant unge som har middels eller god økonomi. At økonomiske overføringer fra foreldrene blir mindre vanlig når barna blir eldre, skyldes altså ikke bare at de unge kommer i en bedre økonomisk situasjon og får mindre behov for hjelp.

Vi husker at andelen som så for seg muligheten av å gå til foreldrene for å be om økonomisk hjelp i en krisesituasjon, og andelen som trodde foreldrene ville tilby hjelp i en slik situasjon, kun ble svakt redusert i løpet av etableringsfasen (tabell 7.1.5). Likevel ser det ut til at foreldrene i mindre grad gir økonomisk krisehjelp når barna blir eldre og har bodd hjemmefra en stund. Årsaken kan være at barna i mindre grad vil ta imot hjelp. Selv om man ser for seg muligheten av å kunne gå til foreldrene dersom det virkelig skulle røyne på, gir det å bli eldre formodentlig et større ønske om å klare seg på egenhånd.

Figur 8.2.1 Prosent som har mottatt økonomisk støtte fra foreldre de siste 12 månedene, etter alder og vurdering av egen husholdnings økonomiske situasjon (Gallup 2001). Basis: Personer 18–35 år i egen husholdning, med minst én av foreldrene i live¹

¹ Basis for de ni stolpene er – fra venstre til høyre – 23, 45, 33, 25, 76, 118, 29, 90 og 121.

Hvor nært barna føler seg knyttet til sine foreldre, og vise versa, synker ikke med den yngste generasjonens økende alder (ikke vist i tabell). At barnas økonomiske vanskeligheter i mindre grad fører til hjelp fra foreldrene når barna blir eldre, synes derfor ikke å kunne forklares av redusert intimitet i foreldre-barn relasjonen, og dermed sannsynligvis heller ikke av svekket omsorg fra foreldrenes side. Mønsteret for sammenhengen mellom de unges alder, økonomiske situasjon og hjelp fra foreldrene, kan i stedet være en konsekvens av at foreldrenes følelse av forpliktelse blir mindre. Vi kan blant annet tenke oss at sosiale normer for når foreldre bør stille opp for sine barn med økonomisk støtte vektlegger barnas alder.

At en stor del av de økonomiske overføringene som finner sted i løpet av et år dreier seg om støtte til barnas utdanning, får vi et klart inntrykk av når vi ser forekomsten av overføringer i sammenheng med de unges tilknytning til arbeidsmarkedet. Blant unge som holder på å ta utdanning har hele 57 prosent mottatt økonomisk hjelp fra foreldrene de siste 12 månedene. Studenter stiller dermed i en særklasse sammenliknet med unge som er trygdede eller yrkesaktive, der andelene er på henholdsvis 29 og 21 prosent (tabell 8.2.3). Studenttilværelsen er en periode av livet der mange

også har lav inntekt, og gruppen kan være mottakere av flere former for støtte fra foreldrene. Den relativt beskjedne forekomsten av støtte til unge trygdede er noe overraskende, tatt i betraktning at det er i denne gruppen vi finner den største andelen som sliter økonomisk (tabell 5.2.1). Igjen kan dette være en indikasjon på betydningen av forpliktelse for foreldrenes tilbøyelighet til å hjelpe. Støtte til unge som holder på å ta utdanning kan se ut til å oppleves som en sterk foreldreforpliktelse, mens dette ikke gjelder i samme grad overfor unge på trygd, til tross for at disse ofte har det trangt økonomisk. I tillegg er det en mindre andel som selv har god økonomi blant foreldre til unge på trygd enn blant foreldre til yrkesaktive eller studerende unge, altså et spørsmål om evne hos foreldrene som rimeligvis kan bidra til å gi en lavere støtteandel.

Tabell 8.2.3. Prosent som har mottatt økonomisk støtte fra foreldre de siste 12 månedene, etter tilknytning til arbeidsmarkedet (Gallup 2001).¹ Basis: Personer 18–35 år i egen husholdning, med minst én av foreldrene i live

	Under utdanning	Trygdet	Yrkesaktiv
Har fått økonomisk støtte siste 12 mnd	57	29	21
N	(97)	(55)	(387)

¹ For en beskrivelse av hvordan tilknytning til arbeidsmarkedet er bestemt, se fotnote 2 i tabell 5.2.1.

Sivilstand har en klar sammenheng med om de unge har mottatt økonomisk støtte hjemmefra siste året (tabell 8.2.4). Enslige får oftest bidrag fra foreldrene, og unge samboende får mer hjelp enn unge som er gift. Bakgrunnen kan til dels være de unges økonomiske situasjon, ettersom det er langt vanligere å slite økonomisk når man bor alene enn når man bor sammen med en partner (tabell 5.2.1). At foreldre oftere støtter sine barn når de lever i samboerforhold enn når de er gift kan imidlertid i mindre grad forklares ut fra de unges økonomi. Mellom disse to gruppene er det små forskjeller i hvorvidt husholdningens økonomi vurderes som dårlig, middels god eller god. Sivilstand kan tenkes å virke på samme måte som alder, både i forhold til foreldrenes ansvarsfølelse og barnas ønske om å motta støtte. Det vil si, når barna har etablert seg med en partner – og der samboerskap innehar en form for mellomposisjon i «etablerthet» – så vil foreldrene i mindre grad hjelpe til selv i situasjoner der barna sliter økonomisk, og barna blir på sin side mindre lystne på å motta hjelp. At alder og sivilstand dessuten korrelerer sterkt med hverandre kan forsterke effekten. Hvor mye av sivilstandeffekten som faktisk forsvinner ved kontroll for alder, vil bli undersøkt ved hjelp av en multivariat regresjonsanalyse senere i kapitlet.

Tabell 8.2.4. Prosent som har mottatt økonomisk støtte fra foreldre de siste 12 månedene, etter sivilstand (Gallup 2001). Basis: Personer 18–35 år i egen husholdning, med minst én av foreldrene i live

	Enslig	Samboer	Ektefelle
Har fått økonomisk støtte siste 12 mnd	39	26	16
N	(213)	(184)	(165)

Selv om vi fant at unge husholdninger med barn jevnt over ikke hadde noe dårligere råd enn de barnløse husholdningene – eneste unntaket var for enslige, der det å ha barn over seks år (men ikke fra null til seks år) ga en høyere sannsynlighet for å befinne seg i en trang økonomisk situasjon sammenliknet med de barnløse (tabell 5.2.1) – kunne vi tenke oss at det ville finne sted økonomiske overføringer fra foreldre til unge med barn, myntet på barnebarna. En slik forestilling ser ikke ut til å holde stikk. Både for enslige og unge som lever i parforhold er det flere som har mottatt økonomisk hjelp fra foreldrene blant de barnløse enn blant de som har fått barn, også når barna er små (tabell 8.2.5).

Tabell 8.2.5. Prosent som har mottatt økonomisk støtte fra foreldre de siste 12 månedene, etter sivilstand og barnestatus (Gallup 2001). Basis: Personer 18–35 år i egen husholdning, med minst én av foreldrene i live

	Enslig			Partner		
	Ikke barn	Barn	Barn 0–6 år i husholdningen	Ikke barn	Barn	Barn 0–6 år i husholdningen
Har fått støtte siste 12 mnd	42	30	25	37	15	15
N	(150)	(60)	(28)	(99)	(249)	(213)

Alder, økonomisk situasjon, tilknytning til arbeidsmarkedet, sivilstand og barnestatus korrelerer sterkt med hverandre. I tabell 8.2.6 er det derfor gjort en regresjonsanalyse for å finne nettoeffektene av de ulike egenskapene når det gjelder sannsynligheten for at de unge skal få hjelp fra foreldrene. Kontrollert for de andre variablene har alder fremdeles en klar effekt. Sannsynligheten for å ha mottatt støtte fra foreldrene ligger 10 prosentpoeng lavere blant unge som befinner seg i siste halvdel av tyveårene sammenliknet med aldersgruppen 18–23 år (endringen er så vidt ikke signifikant på 0,05 nivå), og 20 prosentpoeng lavere blant personer i første halvdel av tredveårene. Reduksjonen i støtte fra foreldrene som skjer når de unge blir eldre skyldes altså blant annet en selvstendig effekt av alder, og kan – slik det er diskutert over – tolkes som et resultat av en redusert ansvarsfølelse hos foreldrene når barna har bodd hjemmefra en stund, samt et sterkere ønske hos barna om å klare seg selv.

Sammenhengen mellom sivilstand og forekomsten av støtte fra foreldrene forsvinner derimot når det kontrolleres for de andre variablene. Med andre ord ser det ikke ut til at de unges etablering med partner i seg selv bidrar til å redusere foreldrenes villighet til å gi, og/eller barnas villighet til å motta, støtte. Forklaringen på den negative effekten av barn, som kan synes overraskende, må nettopp være at når de unge har kommet såpass langt i etableringsprosessen at de har startet egen familie, så føler både de selv og foreldrene at det er på tide at de klarer seg selv økonomisk.

Tabell 8.2.6. Sammenhengen mellom ulike sider ved de unges situasjon og forekomst av økonomisk støtte fra foreldrene de siste 12 månedene (multivariat lineær regresjon, ustandardiserte koeffisienter) (Gallup 2001). Basis: Personer 18–35 år i egen husholdning, med minst én av foreldrene i live.

Avhengig variabel:	
Har fått økonomisk støtte siste 12 mnd	
<i>Uavhengige variabler:</i>	
Alder	
Ref. kategori: 18–23 år	
24–29 år	– 0,10
30–35 år	– 0,20**
Tilknytning til arbeidsmarkedet	
Ref. kategori: Yrkesaktiv ¹	
Trygdet	– 0,00
Under utdanning	0,20**
Sivilstand	
Ref. kategori: Enslig	
Samboer	– 0,03
Ektefelle	– 0,01
Barnestatus Har barn	– 0,10*
Husholdningens økonomiske situasjon	
Ref. kategori: Kan spare	
Greier meg/oss akkurat	0,07
Inntekten strekker ikke til	0,20**
Forklart varians (R ²)	0,159
N	(550)

** Signifikant på 0,01 nivå.

* Signifikant på 0,05 nivå.

¹ Referansekategorien inkluderer også de få personene som oppgir å være forsørget eller hjemmевærende.

Ved å kontrollere for det å ha en problematisk økonomisk situasjon, fjerner vi den delen av støtten til studenter som kan tenkes å være mer krise- enn utdanningsstøtte. Vi ser at utdanning likevel sitter igjen med en av de sterkeste effektene i regresjonsanalysen – sammenliknet med å være yrkesaktiv øker sjansen for å motta støtte fra foreldrene med 20 prosentpoeng for unge

studenter. Å være trygdet øker derimot ikke forekomsten av foreldreassistanse signifikant i forhold til å være yrkesaktiv. Når det kontrolleres for de unges økonomiske situasjon, forsvinner altså den beskjedne forskjellen mellom unge yrkesaktive og unge på trygd som var til stede i den bivarierte tabellen.⁸⁸

Til slutt ser vi at den bivarierte forskjellen i støtte mellom unge som har en middels god økonomi og unge som har en god økonomi, også er forsvunnet i regresjonsanalysen etter kontroll for de andre egenskapene ved de unges situasjon. Det er når de unge virkelig strever økonomisk at foreldrene fortrinnsvis hjelper til. Med andre ord, støtte knyttet til de unges økonomiske situasjon er i hovedsak krisestøtte, og i liten grad forsøk på å heve levestandarden for de som har en økonomi som akkurat går rundt.

For å oppsummere kapittel 8.2 så langt: Sammenhengen mellom ulike aspekter ved de unges situasjon og forekomsten av økonomiske overføringer fra foreldrene, viser at støtte til de unges utdanning og støtte i forbindelse med at de unge har en anstrengt økonomisk situasjon utgjør et betydelig innslag i hjelpen som finner sted årlig. I tillegg ser det ut til at foreldre også er tilbøyelige til å hjelpe barna den første tiden etter at de har flyttet hjemmefra, uavhengig av om de er studenter eller har økonomiske vanskeligheter. Effekten av alder, og til dels også av tilstedeværelsen av barn, kan tolkes dit hen at det er et element av forpliktelse i den hjelpen foreldrene stiller opp med, der denne svekkes med barnas alder og etablerhet.

I kapittel 5 så vi at det var langt vanligere å eie bolig blant unge som levde i parforhold enn blant unge enslige. Sammenhengen mellom pardannelse og boligkjøp er sannsynligvis i stor grad en konsekvens av sammenhengen mellom sivilstand og husholdningens økonomiske situasjon – der det å være to gjør et boliglån lettere å betjene. På denne bakgrunnen kunne det tenkes at foreldre oftere gikk inn og bidro økonomisk for å hjelpe enslige barn med boliganskaffelse enn barn som kjøper bolig sammen med en partner. Med forbehold om at de unges sivilstand i dag ikke behøver å være den samme som på det tidspunktet boligen ble anskaffet – noe som vil redusere variabelenes forklaringskraft – er andelen unge enslige som har kjøpt bolig med hjelp fra foreldrene ikke signifikant større enn andelen blant unge som er samboende eller gifte (tabell 8.2.7). Forholdet kan synes overraskende, når vi også blant boligeierne finner at unge enslige har klart dårligere økonomi enn unge par.

⁸⁸ At referanse-kategorien i tillegg til de yrkesaktive også inkluderer personer som er forsørget eller hjemmeværende, har ingen betydning for effekten av arbeidsmarkeds-tilknytning. I en regresjon gjennomført uten disse respondentene blir koeffisientene for utdanning og trygd nøyaktig de samme som i tabellen.

Høye boligpriser gjør det til mer av et økonomisk løft å komme inn på boligmarkedet i Oslo og de andre store byene, enn på mindre steder med lavere boligpriser. Mens ulik kjøpeevne hos de unge (målt i form av de unges sivilstand) ikke ser ut til å ha betydning for hvorvidt foreldrene stiller opp med boligstøtte, gir ulike forutsetninger på boligmarkedet helt klart opphav til ulik støtteatferd hos foreldrene. Særlig kan unge i hovedstaden regne med økonomisk bistand i stor grad (tabell 8.2.8). Nesten annenhver person i 18–35-årsalderen som har kjøpt bolig i Oslo har fått økonomisk støtte av foreldrene, og en femtedel oppgir at det dreier seg om ganske mye støtte. Forekomsten av boligstøtte synker til 21 prosent i de tre andre større byene, videre til 12 prosent i mindre byer, og kun 5 prosent på steder med under 2000 innbyggere.⁸⁹

Tabell 8.2.7. Prosent som har mottatt økonomisk støtte fra foreldre til bolig etter fylte 18 år, etter sivilstand (Gallup 2001). Basis: Personer 18–35 år i egen husholdning, der boligen er eid

	Enslig ¹	Samboende	Gift
Har fått ganske mye støtte til bolig	12	6	9
Har fått noe støtte til bolig	12	12	7
N	(58)	(113)	(138)

¹ Her er personer som svarer at de er tidligere gift utelatt fra enslig-kategorien.

Tabell 8.2.8. Prosent som har blitt boligeiere og prosent som har mottatt økonomisk støtte fra foreldre til bolig etter fylte 18 år, etter bosted (Gallup 2001). Basis: Personer 18–35 år i egen husholdning

	Oslo	Bergen/ Trondheim/ Stavanger	By/tettbygd strøk, 2000 innbyggere eller mer	By/tettbygd strøk, under 2000 innbyggere/ spredtbygd strøk
Har fått ganske mye støtte til bolig	20	6	6	5
Har fått noe støtte til bolig	27	15	6	0
N ¹	(49)	(47)	(177)	(40)
Har blitt boligeier	46	53	62	50
N	(107)	(89)	(285)	(80)

¹ Basen omfatter personer som har blitt boligeiere.

⁸⁹ Ut fra barnas oppfatning av foreldrenes økonomiske situasjon, kan vi slå fast at forklaringen på en høyere forekomst av boligstøtte blant unge som har kjøpt bolig i Oslo, ikke er at disse har foreldre med bedre råd.

I nederste del av tabell 8.2.8 ser vi at andelen 18–35-åringer som har kjøpt bolig varierer mindre mellom de fire bostedskategoriene. At Oslo har den laveste andelen boligeiere, kan tenkes å vise at hjelp fra foreldrene for mange er et nødvendig bidrag her, og at når foreldrene ikke ønsker eller har mulighet til å stille med boligstøtte må de unge vente noe lenger med å etablere seg på boligmarkedet i hovedstaden enn i andre deler av landet. Mønsteret for boligeierandel kan også ha sammenheng med de unges flytteleplaner. I de største byene, og kanskje særlig i Oslo, er mange unge bare innom i en periode, for eksempel i forbindelse med studier, og velger derfor å være leietakere. På mindre steder kan det være at de unge venter med boligkjøp fordi de går med planer om å flytte ut. Til sammen forklarer dette hvorfor vi finner den største eierandelen i mellomstore byer/på mellomstore steder.

8.3 Foreldre–barn relasjonen

Følelser av forpliktelse dreier seg om hva foreldre synes de *bør gjøre* overfor sine barn, og det virker derfor rimelig å forvente at økonomiske overføringer som er motivert ut fra forpliktelse finner sted relativt uavhengig av styrken på foreldre–barn relasjonen. Hvis vi derimot finner en sammenheng mellom på den ene siden hvor nær barna og foreldrene står hverandre eller hvor mye kontakt de har, og på den andre siden forekomsten av økonomisk støtte fra foreldrene til barna, kan det i stedet tyde på at slike handlinger bunnar i et omsorgsmotiv.

Tendensen er klar der hvor foreldrene *ikke* bor sammen: Andelen unge som har mottatt økonomisk støtte fra henholdsvis mor og far siste året stiger i takt med hvor nært de unge føler seg knyttet til mor og far, og hvor mye kontakt de har med mor og far (tabell 8.3.1 og 8.3.2). Når foreldrene bor sammen, er mønsteret u-formet – midtkategorien kommer dårligst ut i begge tabellene. Men kategorien der de unge har den svakeste relasjonen til foreldrene har i begge tilfeller så lav basis at forskjellen mellom denne og midtkategorien ikke er signifikant.

Selv om hovedtendensen er at barna oppgir å stå mor og far like nær – samt å ha lik kontaktfrekvens med begge to – der hvor foreldrene bor sammen, finner vi også noe variasjon. Spørsmålet er hvordan mors- og farsrelasjonen her virker sammen på hjelpen som finner sted. Det kunne for eksempel tenkes at typologiseringen av de to relasjonsvariablene i tabell 8.3.1 og 8.3.2 påvirket utfallet for sammenhengen med den avhengige variabelen. Ulike forsøk på å gjøre analysen med andre inndelinger endrer imidlertid ikke mønsteret.

Tabell 8.3.1. Prosent som har mottatt økonomisk støtte fra foreldre de siste 12 månedene, etter oppfatning av nærhet til foreldrene (Gallup 2001). Basis: Personer 18–35 år i egen husholdning, med mor/far i live

	Har fått økonomisk støtte fra foreldrene (eller mor/far)	N
Der foreldrene bor sammen		
Begge foreldrene veldig nære	31	(156)
Foreldrene ganske nære	25	(149)
Lite nært forhold til minst én av foreldrene	38	(42)
Der foreldrene ikke bor sammen ¹		
Mor veldig nær	30	(106)
- ganske nær	19	(53)
- lite nær	11	(38)
Far veldig nær	28	(43)
- ganske nær	26	(53)
- lite nær	13	(52)

¹ På grunn av skilsmisse eller dødsfall.

Tabell 8.3.2. Prosent som har mottatt økonomisk støtte fra foreldre de siste 12 månedene, etter omfang på kontakt med foreldrene (Gallup 2001). Basis: Personer 18–35 år i egen husholdning, med mor/far i live

	Har fått økonomisk støtte fra foreldrene (eller mor/far)	N
Der foreldrene bor sammen		
Har kontakt med foreldrene flere ganger i uken	34	(225)
- ukentlig	16	(98)
- sjeldnere enn ukentlig	35	(26)
Der foreldrene ikke bor sammen ¹		
Har kontakt med mor flere ganger i uken	28	(104)
- ukentlig	21	(56)
- sjeldnere enn ukentlig	14	(37)
Har kontakt med far flere ganger i uken	28	(39)
- ukentlig	23	(40)
- sjeldnere enn ukentlig	18	(71)

¹ På grunn av skilsmisse eller dødsfall.

Vi kan også se betydningen av nærhet til og kontakt med foreldrene i forhold til om de unge har mottatt utdanningsstøtte, boligstøtte og støtte i økonomisk vanskelige situasjoner etter fylte 18 år. Det viser seg at forskjellene mellom kategoriene på de uavhengige variablene her er jevnt over små, og der det er signifikante forskjeller peker disse i ulik retning (se tabell 1 og 2 i vedlegg).

Dersom støtten ligger en del år tilbake i tid, kan følelsen av nærhet og kontaktomfanget ha endret seg etter at overføringene fant sted, noe som kan forklare at variablene har svake og varierende effekter. I tillegg kan analysen

kun gjøres med foreldre som bor sammen, ettersom spørsmålene ikke skiller mellom støtte mottatt fra mor og fra far. I og med det heller ikke var en entydig sammenheng når foreldrene bodde sammen mellom de to relasjonsindikatorerne på den ene siden og forekomsten av støtte de siste 12 månedene på den andre (der tidsdimensjonen ikke er en faktor), kan vi lure på om det på en eller annen måte er vanskelig å fange opp det essensielle i *kombinasjonen* av styrken på relasjonen til mor og far når de begge spiller inn. En slik hypotese styrkes av den klare sammenhengen mellom kvaliteten på foreldre–barn relasjonen og støtte fra foreldrene, der hvor foreldrene bor hver for seg.

Et annet element i forholdet mellom barn og foreldre som kan tenkes å ha betydning for foreldrenes tilbøyelighet til å støtte barna økonomisk, er i hvilken grad de unge på sin side stiller opp for foreldrene. I en studie av engelske familieforhold konkluderte Janet Finch (1989) med at prinsippet om gjensidighet er svakere i foreldre–barn relasjonen enn i andre familierelasjoner, ettersom foreldre ser ut til å støtte sine barn i stor grad uten forventning om å få en tilsvarende mengde støtte tilbake. Analysen i kapittel 7 viste da også at foreldres økonomiske etableringsassistanse til barna neppe blir gitt fordi foreldrene regner med økonomiske gjenytelser fra barna, ettersom dette nesten ikke forekommer. På den annen side var det relativt vanlig for den yngste generasjonen å hjelpe den eldste med praktiske tjenester – nesten like vanlig som at tjenestene gikk motsatt vei. Funnet åpner opp for den muligheten at foreldre og barn i etableringsalder utveksler hjelp, der de unge gjengjelder økonomisk støtte fra foreldrene med praktisk assistanse.

Fordelingene i tabell 8.3.3 peker desidert i en slik retning. Andelen 18–35-åringer som har fått økonomisk støtte fra foreldrene de siste 12 månedene er høyere der barna innenfor det samme tidsrommet har gitt praktisk hjelp til foreldrene enn der de ikke har gitt slik hjelp, og dessuten høyere der den praktiske hjelpen er blitt gitt jevnlig enn der den har funnet sted mer sporadisk. Eneste unntaket fra tendensen er i forhold til fedre som bor i egne husholdninger, men her består gruppen som har gitt hjelp jevnlig av bare seks personer, og resultatet kan derfor ikke legges vekt på.

Tabell 8.3.3. Prosent som har mottatt økonomisk støtte fra foreldre de siste 12 månedene, etter hvorvidt personen har gitt praktisk hjelp til foreldrene i samme tidsrom (Gallup 2001). Basis: Personer 18–35 år i egen husholdning, med mor/far i live

	Har fått økonomisk støtte fra foreldrene (eller mor/far)	N
Der foreldrene bor sammen		
Har gitt praktisk hjelp til mor eller far jevnlig	45	(33)
Har gitt praktisk hjelp til mor eller far av og til	35	(153)
Har ikke gitt praktisk hjelp til foreldrene	20	(157)
Der foreldrene ikke bor sammen ¹		
Har gitt praktisk hjelp til mor jevnlig	33	(24)
Har gitt praktisk hjelp til mor av og til	23	(74)
Har ikke gitt praktisk hjelp til mor	22	(97)
Har gitt praktisk hjelp til far jevnlig	(17)	(6)
Har gitt praktisk hjelp til far av og til	41	(39)
Har ikke gitt praktisk hjelp til far	16	(103)

¹ På grunn av skilsmisse eller dødsfall.

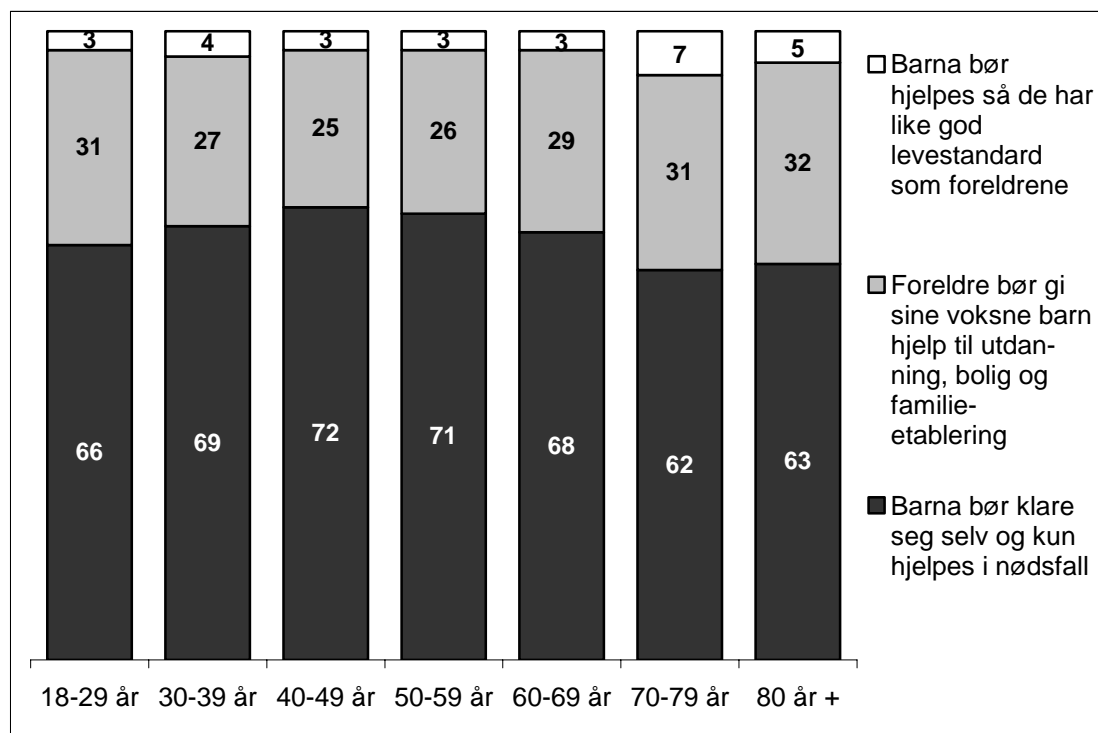
Resultatene i tabell 8.3.3 kan tolkes dit hen at gjensidighetsprinsippet spiller en rolle også når det gjelder foreldrenes villighet til å støtte barna økonomisk i etableringsfasen. En alternativ forklaring på mønsteret er at både foreldrenes økonomiske bistand og barnas praktiske tjenester er utslag av en generell hjelpekultur i familien. Dette skal vi se nærmere på i kapittel 8.4.

8.4 Samfunnsnormer og familiekultur

Mens slekten tidligere har hatt plikt til å yte omsorg og forsørge individer som ikke klarte seg selv, eksisterer det som før nevnt, ingen juridiske forpliktelser mellom voksne familiemedlemmer utenom ektefeller i Norge i dag. Videre er det grunn til å tro at kulturelt bestemte familieforpliktelser jevnt over vil være relativt beskjedne. Særlig gjelder dette overfor fjernere slektninger, men som vi ser i figur 8.4.1, er det også en dominerende holdning i den norske befolkning at foreldres forpliktelser overfor voksne barn som har flyttet hjemmefra kun strekker seg til å hjelpe i nødsfall. Synspunktet innehas av rundt to tredjedeler blant personer over 18 år. Mellom en tredjedel og en fjerdedel synes foreldre bør hjelpe barna med utdanning, bolig og familieetablering, mens bare noen ytterst få mener at barna bør hjelpes så de får like god levestandard som sine foreldre. Til tross for ulike interesser – noen svarer som potensielle mottakere, noen som potensielle givere, og noen uten spesiell egeninteresse i saken – er det stor enighet mellom aldersgruppene. Mest sjenerøse overfor den yngre generasjonen er de

over 70 år. Få blant de eldste vil være direkte involvert i slike utvekslinger, men her kan personene tenkes å være opptatt av barnebarnas situasjon.

Figur 8.4.1. Holdning til hvilke økonomiske forpliktelser foreldre har overfor voksne barn som har flyttet hjemmefra, etter alder (prosent) (Gallup 2001).¹ Basis: Personer over 18 år²

¹ Spørsmålet lyder «Hvilke økonomiske forpliktelser synes du foreldre bør ha/føle overfor voksne barn som har flyttet hjemmefra?»

² Basis i de syv aldersgruppene er (fra yngste til eldste) 384, 432, 390, 301, 232, 179 og 63.

At barn i prinsippet bør klare seg selv når de har flyttet ut av foreldrehjemmet, viser seg å være den dominerende holdningen også når vi deler befolkningen inn i geografiske og sosiale grupper. En regresjonsanalyse avdekker at verken urbaniseringsgrad eller geografisk region for bosted, eget utdanningsnivå eller fars utdanningsnivå, har noen signifikant effekt på sannsynligheten for å mene at barn bør klare seg selv utenom i nødsfall (se tabell 3 i vedlegg).⁹⁰ Holdningsfordelingen gjør det rimelig å hevde at det ikke eksisterer en samfunnsnorm som sier at foreldre skal gi etableringsstøtte. De som ikke gir barna rikelig med økonomisk hjelp, risikerer dermed neppe å få negative reaksjoner fra omgivelsene.

⁹⁰ Dette gjelder både når basis er alle personer over 18 år, og dersom vi kun inkluderer foreldre som har minst ett barn i etableringsalder. Forklart varians er på så lite som 0,006 og 0,001, i de to tilfellene.

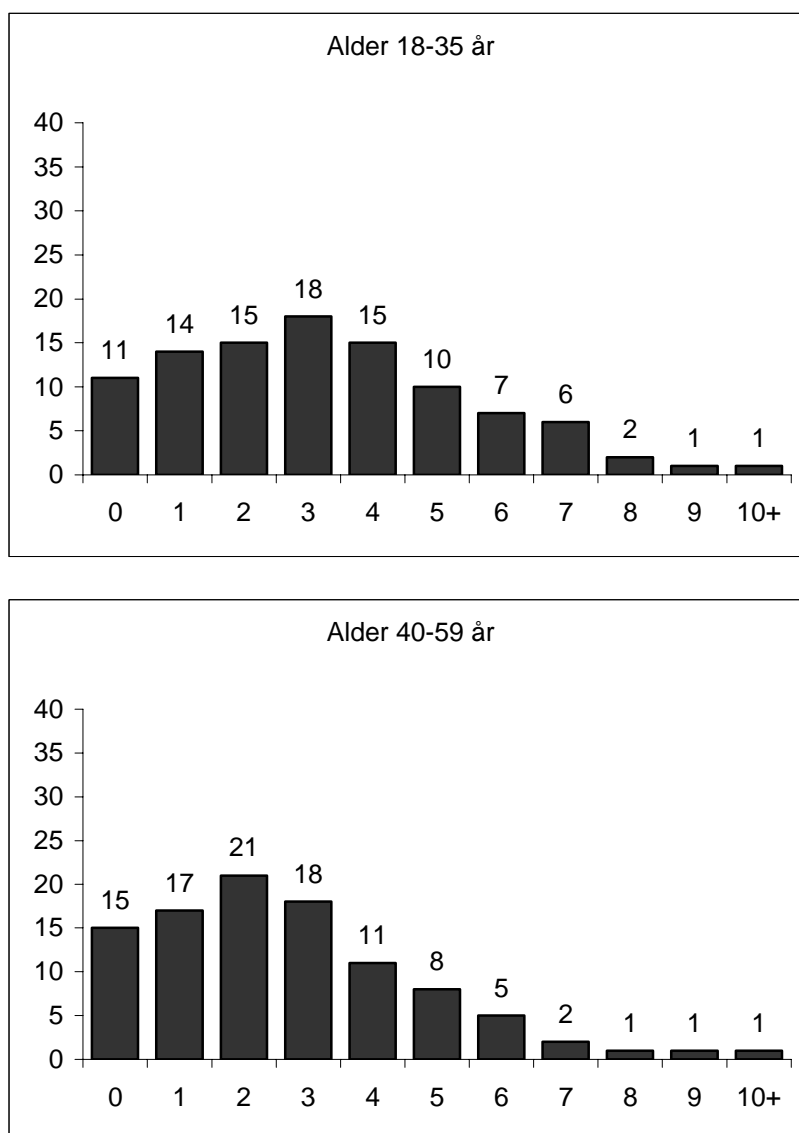
Men kan det tenkes at vi finner ulike hjelpekultur eller hjelpetradisjon innenfor forskjellige familier? Med andre ord at tidligere tiders utstrakte forpliktelser lever videre i enkelte familier, hvor det anses som selvfølgelig at familiemedlemmene stiller opp for hverandre med praktisk og økonomisk støtte i mange ulike typer av slektsrelasjoner, mens det i andre familier er slik at hjelpehandlinger oppfattes som unaturlige, selv mellom de nærmeste familiemedlemmene. Hvorvidt det gis etableringsstøtte fra foreldre til barn eller ikke, kan tenkes å være påvirket av forekomsten av slike normer innenfor familien og slektsnettverket.

Siden det kun er intervjuet ett medlem fra hver familie i datamaterialet, vil en kartlegging av ulike familiers hjelpekultur her måtte bestå av en oversikt over hjelpen som utveksles mellom dette familiemedlemmet og resten av familien. Figur 8.4.2 gir en slik oversikt med utgangspunkt i to aldersgrupper: Respondenter som er i etableringsalder og respondenter som er på foreldregenerasjonens alder. I surveyen ble det spurt om hjelp hadde forekommet i ulike typer av slektsrelasjoner i løpet av et år, og ikke om hvor mange tilfeller av hjelp det eventuelt dreide seg om. Figur 8.4.2 belyser altså i hvilken grad respondentene gir og mottar hjelp i mange, noen eller få/ingen slektsrelasjoner.

Med mulighet for både å ha gitt og mottatt både praktisk og økonomisk hjelp i forhold til fire voksne slektskategorier (foreldre, besteforeldre, søsken og onkler/tanter), kan personer i alderen 18–35 år potensielt være registrert med 16 ulike typer av hjelp de siste 12 månedene. For personer i 40–59 års alderen er det snakk om fem slektsrelasjoner (foreldre, barn, søsken, onkler/tanter og nevøer/nieser), og dermed en teoretisk sjans for at hele 20 hjelpe-typer kan opptre.⁹¹ I begge aldersgruppene havner imidlertid det store flertallet i den nedre delen av skalaen, få personer kan vise til mer enn seks–syv eksempler på hjelp gitt eller mottatt. Kurvene er svakt a-formede, der det vanligste antallet er tre i den yngste aldersgruppen og to i den eldste.

⁹¹ For den eldste gruppen er øvre aldersgrense satt til 59 år slik at det ikke skal bli for stor forskjell mellom respondentene ut fra hvilke slektninger de har i live. Det skjer et skifte i aldersgruppen fra de yngste til de eldste når det gjelder hvorvidt de har barn over 18 år eller foreldre i live (kun 6 prosent har ingen av delene, 40 prosent begge). Nærmere halvparten har minst ett familiemedlem i fire kategorier, og i tillegg har over en tredjedel slekt i hele fem kategorier. I den yngste aldersgruppen er det en tredjedel som ikke har minst ett familiemedlem i hver kategori, og dette dreier seg i all hovedsak om personer som ikke har besteforeldre i live (bare to prosent mangler medlemmer i mer enn én slektskategori).

Figur 8.4.2. Antall tilfeller av praktisk og økonomisk hjelp som respondentene har gitt til eller mottatt fra andre voksne slektskategorier¹ de siste 12 månedene, etter alder (Gallup 2001)²

¹ Det vil si foreldre, besteforeldre, søsken og onkler/tanter for respondenter i alderen 18–35 år, og foreldre, barn, søsken, onkler/tanter og nevøer/nieser for respondenter i alderen 40–59 år.

² Basis for de to fordelingene er henholdsvis 649 i yngste aldersgruppe, og 712 i eldste aldersgruppe.

Konklusjonen på mønsteret i de to fordelingene i figur 8.4.2 – der basis til sammen dekker et aldersspenn i befolkningen på hele 38 år – må bli at det i majoriteten av norske familier utveksles hjelp i et begrenset antall nære slektsrelasjoner i løpet av et år.⁹²

⁹² På samme måte som for holdningen til etableringsstøtte, ser familiers hjelpekultur i liten grad ut til å være forbundet med bosted eller sosial status: Urbaniseringsgrad og geografisk region for bosted, samt eget utdanningsnivå og fars utdanningsnivå, har beskjedne effekt på antall tilfeller av hjelp i familien.

På den annen side finner vi en sammenheng mellom hvorvidt de unge har mottatt ulike former for økonomisk støtte fra foreldrene eller ikke, og forekomsten av annen type hjelp i familien. Selv om stigningen fra venstre mot høyre i tabell 8.4.1 er noe ujevn, er forskjellen mellom ytterpunktene klar nok: Der 18–35-åringene oppgir ingen eller kun ett tilfelle av hjelp mottatt fra eller gitt til andre voksne familiemedlemmer, er sannsynligheten for at de har blitt støttet økonomisk av foreldrene langt lavere enn der hvor det er mange tilfeller av annen hjelp. Mønsteret er likt i forhold til økonomisk støtte de unge har mottatt siste året, og til bolig, utdanning eller i forbindelse med økonomiske vanskeligheter etter at de fylte 18 år.⁹³

Tabell 8.4.1. Prosent som har mottatt økonomisk støtte fra foreldre de siste 12 månedene, og til ulike formål etter fylte 18 år, etter utbredelsen av annen type hjelp mellom de unge og familien (Gallup 2001). Basis: Personer 18–35 år i egen husholdning, med minst én slektning i live i alle kategoriene

	Antall tilfeller av hjelp gitt eller mottatt siste 12 mnd ¹						
	0	1	2	3	4	5	6 +
Har fått økonomisk støtte fra foreldrene siste 12 mnd	16	16	36	28	19	37	54
Har fått økonomisk støtte til bolig ²	4	9	9	15	12	29	19
Har fått støtte i økonomisk vanskelig situasjon ²	33	50	51	57	52	57	63
Har fått økonomisk støtte til utdanning ²	36	38	49	51	44	63	58
N	(45)	(56)	(70)	(61)	(52)	(35)	(57)

¹ Omfatter de unges hjelpeutvekslinger med voksne familiemedlemmer de siste 12 månedene. Nærmere bestemt praktisk hjelp gitt til og mottatt fra besteforeldre, søsken, onkler/tanter og foreldre, økonomisk støtte gitt til og mottatt fra besteforeldre, søsken og onkler/tanter, og økonomisk støtte gitt til foreldre.

² Inkluderer både noe og ganske mye støtte.

Ser vi de økonomiske overføringene som unge i etableringsfasen mottar fra foreldre og fra andre slektskategorier i sammenheng (tabell 8.4.2), er tendensen igjen det vi kan kalle en *oppnopning* av hjelp. Andelen 18–35-åringene som har fått økonomisk støtte fra besteforeldre, søsken, og onkler og tanter de siste 12 månedene er høyere der de unge har fått tilsvarende hjelp

⁹³ Tendensen kan til en viss grad tenkes å ha en metodologisk forklaring, nemlig at noen respondenter er mer tilbøyelige til å si at de får og/eller gir hjelp enn andre. Det er imidlertid ikke mulig å sjekke gyldigheten av en slik tolkning, og vi velger derfor å tro at funnene viser substansielle sammenhenger.

fra foreldrene enn der de ikke har fått hjelp fra foreldrene – differansene er på henholdsvis 13, 11 og 5 prosentpoeng. Det er med andre ord ikke slik at fjernere slekt først og fremst trår til og kompenserer for lite eller manglende assistanse fra foreldrene.

Tabell 8.4.2. Prosent som har mottatt økonomisk støtte fra ulike slektskategorier utenom foreldre de siste 12 månedene, etter hvorvidt slik støtte har blitt gitt av foreldrene (Gallup 2001). Basis: Personer 18–35 år i egen husholdning, med minst én av foreldrene i live, og for hver av de andre slektskategoriene – som har minst én slekting i kategorien

	Har fått økonomisk støtte fra foreldre	Har ikke fått økonomisk støtte fra foreldre
Har fått økonomisk støtte fra besteforeldre	25	12
N	(119)	(276)
Har fått økonomisk støtte fra søsken	14	3
N	(147)	(392)
Har fått økonomisk støtte fra onkler/tanter	6	1
N	(153)	(400)

I kapittel 8.2 så vi at de unges økonomiske situasjon hadde en signifikant betydning for forekomsten av økonomiske overføringer fra foreldrene. Mønsteret i tabell 8.4.2 kan tenkes å skyldes at de unges behov er såpass store når foreldrene gir dem økonomisk assistanse at andre medlemmer av familien føler trang til å bidra. Til en viss grad ser dette ut til å være tilfelle – både for besteforeldre og for onkler og tanter er koblingen med den økonomiske hjelpen fra foreldrene sterkest der hvor de unge har problemer med å få inntektene til å strekke til, og svakest når de unge har så god økonomi at de kan spare (ikke vist i tabell). Samtidig gjelder dette ikke for søskenrelasjonen – her er prosentdifferansen størst når de unge har middels god økonomi. Sammenhengen mellom støtte fra foreldrene og støtte i de tre andre slektsrelasjonene er dessuten til stede uansett hvilken økonomisk situasjon de unge befinner seg i.

Foreldrenes tilbøyelighet til å bidra økonomisk i barnas etableringsfase har en tydelig sammenheng med hvorvidt de også stiller opp for andre familiemedlemmer praktisk og/eller økonomisk (tabell 8.4.3). Der foreldrene ikke har gitt noen form for hjelp, verken til sine foreldre, søsken, onkler og tanter, eller nevøer og nieser, er det 23 prosent av de unge som har mottatt økonomisk støtte siste 12 måneder. Andelen øker så jevnt med foreldrenes hjelpeaktivitet, og kommer opp i 52 prosent i gruppen av unge der

foreldrene har gitt assistanse i minst tre tilfeller siste året. Forskjellen er altså på hele 31 prosentpoeng. Når det gjelder økonomisk støtte til de unges utdanning, øker andelen med 25 prosentpoeng fra der hvor foreldrene overhode ikke har støttet andre slektninger, til der de har vært mest aktive. Økonomisk støtte til bolig er imidlertid unntatt fra tendensen, her finner vi tilnærmet ingen variasjon ut fra foreldrenes allmenne hjelpeaktivitet.

Tabell 8.4.3. Prosent som har mottatt økonomisk støtte fra foreldre de siste 12 månedene, og til bolig eller utdanning etter fylte 18 år, etter hvorvidt foreldrene har gitt ulike former for hjelp til andre slektninger (Gallup 2001). Basis: Personer 18–35 år i egen husholdning. BARN AV RESPONDENTER

	Antall tilfeller av hjelp gitt av foreldrene til andre slektninger siste 12 mnd ¹			
	0	1	2	3+
Har fått økonomisk støtte siste 12 mnd	23	29	41	52
Har fått økonomisk støtte til bolig	10	7	12	9
Har fått økonomisk støtte til utdanning ²	52	58	71	77
N	(516)	(267)	(92)	(56)

¹ Omfatter foreldrenes praktiske og økonomiske hjelp til egne foreldre, søsken, onkler/tanter og nevøer/nieser.

² Inkluderer både noe og ganske mye støtte.

Egen erfaring i forhold til å ha mottatt etableringsstøtte ser også ut til å ha betydning for foreldrenes tilbøyelighet til å hjelpe barna i etableringsfasen (tabell 8.4.4). Foreldre som oppgir at de ikke fikk noe støtte – verken til bolig, utdanning, eller i vanskelig økonomisk situasjon – har i mindre grad hjulpet sine barn enn foreldre som fikk noe støtte til minst ett av de tre formålene, og blant disse igjen er det færre som har gitt etableringsstøtte til barna enn blant foreldre som fikk mye støtte til minst ett av formålene. For boligstøtte er stigningen jevn, mens det for utdanningsstøtte i første rekke er foreldrene som måtte klare seg helt på egen hånd som skiller seg ut – mellom de to øverste kategoriene er forskjellen ikke signifikant. Det siste gjelder også utdanningsstøtte hvis vi slår sammen *noe* og *ganske mye* hjelp. Men sjansen for at foreldrene har gitt *mye* støtte til sine barns utdanning øker dersom de selv har mottatt mye støtte til minst ett formål sammenliknet med bare noe støtte. Tendensen i tabell 8.4.4 kan beskrives som en slags gjensidighet over flere generasjoner. Hjelpen som gis fra foreldre til barn i

etableringsfasen utløser i sin tur hjelp til egne barn fra de siste når de selv er blitt foreldre.⁹⁴

Tabell 8.4.4. Prosent som har mottatt økonomisk støtte fra foreldre de siste 12 månedene, og til bolig eller utdanning etter fylte 18 år, etter foreldrenes erfaring med selv å ha mottatt støtte fra egne foreldre (Gallup 2001). Basis: Personer 18–35 år i egen husholdning. BARN AV RESPONDENTER

	Foreldrenes erfaring med støtte etter fylte 18 år		
	Har fått lite eller ingen støtte	Har fått noe støtte til minst ett formål	Har fått mye støtte til minst ett formål
Har fått økonomisk støtte siste 12 mnd	23	36	38
Har fått økonomisk støtte til bolig	6	12	18
Har fått økonomisk støtte til utdanning			
- ganske mye	10	11	20
- noe	38	58	46
N	(535)	(270)	(104)

At de erfaringene en gjør i rollen som barn innvirker på egen atferd i den senere rollen som foreldre, kan tolkes som en indikasjon på betydningen av kulturelle normer for hjelpeatferd. I noen familier sosialiseres en til å se på utveksling av støtte mellom nære slektninger som et naturlig aspekt ved det å være i familie.

En stor gruppe unge må klare seg uten noen av de formene for økonomisk hjelp fra foreldrene som her er undersøkt (tabell 8.4.5). 31 prosent i aldersgruppen 18–35 som har flyttet i egne husholdninger oppgir at de verken har fått støtte til utdanning, bolig eller i en vanskelig økonomisk situasjon etter at de fylte 18 år. På motsatt ytterpunkt finner vi at åtte prosent har mottatt alle tre typene av hjelp. Vi kan beregne hvilken fordeling vi ville hatt dersom det ikke var noen sammenheng mellom det å motta boligstøtte,

⁹⁴ En forventning om å finne sterkere sammenhenger dersom vi kun ser foreldrenes erfaring med å ha fått boligstøtte i forhold til hjelpen de selv gir barna til bolig, og tilsvarende for utdanningsstøtte, viser seg å ikke stemme. For utdanningsstøtte skjer det nærmest ingen endringer i andelene under lite, noe eller mye støtte. For boligstøtte blir mønsteret uregelmessig på den måten at det er flere unge som har mottatt støtte der foreldrene fikk noe støtte enn der de fikk mye støtte. Basene er imidlertid meget små for disse to kategoriene, og den statistiske usikkerheten derfor meget stor.

utdanningsstøtte og krisestøtte.⁹⁵ Forskjellen mellom denne fordelingen og den faktiske fordelingen viser at det er en overhyppighet i forhold til *ikke* å få hjelp, eller å få *mange typer* av hjelp. Det som forekommer sjeldnere enn ved statistisk uavhengighet mellom hjelpetypene, er å få støtte til *kun ett* av formålene.

Tabell 8.4.5. Prosent som har mottatt økonomisk støtte fra foreldre til henholdsvis ingen, ett, to eller tre formål etter fylte 18 år, etter alder (Gallup 2001).¹ Basis: Personer 18–35 år i egen husholdning

	Faktisk fordeling	Fordeling ved statistisk uavhengighet	Differanse
Har ikke fått støtte, verken til bolig, utdanning eller i en vanskelig økonomisk situasjon	31	21	10
Har fått støtte til ett formål	31	46	-15
Har fått støtte til to formål	30	29	1
Har fått støtte til alle tre formål	8	4	4
N / Sum	(569)	100	0

¹ Å ha mottatt støtte inkluderer både noe og ganske mye støtte.

Mønsteret viser at det må være positive korrelasjoner mellom de tre hjelpetypene, noe som bekreftes i tabell 8.4.6. Den sterkeste sammenhengen finner vi mellom utdanningsstøtte og støtte gitt i forbindelse med en vanskelig økonomisk situasjon. Tendensen til at foreldre enten ikke gir noen form for hjelp eller flere former for hjelp, og de klare bivariate korrelasjoner mellom hjelpetypene, kan igjen sees som et tegn på at familiekultur er en del av forklaringen på variasjoner i etableringsstøtte.

Tabell 8.4.6. Sammenhengen mellom det å ha mottatt ulike former for støtte fra foreldre (bivariate korrelasjoner, Pearsons *r*) (Gallup 2001). Basis: Personer 18–35 år i egen husholdning (N 569)

	Støtte til bolig	Støtte til utdanning	Støtte i krisesituasjon
Støtte til bolig			
Støtte til utdanning	0,18**		
Støtte i krisesituasjon	0,21**	0,32**	

** Signifikant på 0,01 nivå.

⁹⁵ En slik beregning gjøres ved å multiplisere sannsynligheten (det vil si den univariate andelen) for å få (alternativt ikke få) hver av de ulike formene for hjelp, med hverandre. For eksempel er sannsynligheten for ikke å ha fått noen form for hjelp lik $0,86 \cdot 0,49 \cdot 0,51 = 0,21$ (andelene er hentet fra tabell 7.1.2).

Vi finner også en signifikant positiv korrelasjon mellom økonomisk og praktisk hjelp mottatt siste året (ikke vist i tabell). Med andre ord, unge som har fått økonomisk støtte fra foreldrene har større sannsynlighet for å ha blitt hjulpet praktisk enn unge som ikke har fått økonomisk støtte. Dersom det er slik at enkelte foreldre som ikke har mulighet/råd til å hjelpe barna økonomisk, kompenserer for dette ved i stedet å yte praktisk assistanse, så overskygges dette av en sterkere tendens til at foreldre enten har et høyt hjelpeengasjement, der de stiller opp både praktisk og økonomisk, eller et lavt engasjement, der det ikke forekommer noen former for hjelp.

8.5 Foreldrenes verdier og holdninger

Verdier kan defineres som en persons oppfatninger om hva som er de grunnleggende målene i tilværelsen, og om hvilke midler som det er riktig å bruke for å nå disse målene (Hellevik 1996). Det synes rimelig å anta at slike oppfatninger vil ha betydning for hvordan foreldre ser på det å støtte barna økonomisk i etableringsfasen. For eksempel fører en materialistisk verdiorientering, med sterke ønsker om anskaffelser og forbruk, ofte til en følelse av å ha for lite penger (Hellevik 2003). Dersom foreldre har en slik verdioppfatning, kan en forestille seg at dette vil redusere deres vilje til å prioritere barnas behov framfor egne, og i neste omgang – til faktisk å stille opp med økonomisk støtte til de unge.

En analyse av sammenhengen mellom verdier og hjelp til voksne barn kan gjennomføres ved hjelp av Norsk Monitor. I datamaterialet måles 25 verdipar ved hjelp av additive verdiindekser som hver er basert på to eller flere spørsmål. Gjennom en faktoranalyse avdekkes hoveddimensjonene i nordmenns verdisyn.⁹⁶ En av disse skiller mellom et materialistisk og et idealistisk verdisyn. Ser vi foreldres støtteatferd i forhold til plassering på denne dimensjonen, er det en tendens i den forventede retningen (øverste linje, tabell 8.5.1).⁹⁷ Andelen som har gitt økonomisk hjelp til barna i løpet av det siste året er høyere blant idealister enn materialister. Forskjellen er imidlertid liten, og ikke signifikant.

⁹⁶ For en nærmere beskrivelse av måleinstrumenter og analyseresultater, se Hellevik (1996).

⁹⁷ Dimensjonen er delt i tre på en slik måte at det i befolkningsutvalget faller en tredjedel i hver kategori. Fordi analysen her gjelder en undergruppe – foreldre i alderen 40-60 år med minst ett voksent barn – er imidlertid ikke fordelingen helt jevn.

Tabell 8.5.1. Prosent som har gitt økonomisk støtte til voksne barn de siste 12 månedene, etter plassering på materialisme-idealisme dimensjonen og utvalgte verdiindekser (MMI, Norsk Monitor 2001). Basis: Personer 40–60 år som har minst ett voksent barn

	Idealister	Midtkategori	Materialister
Har gitt støtte	68	66	64
N	(396)	(372)	(327)
	Har verdien altruisme ¹	Midtkategori	Har verdien egoisme
Har gitt støtte	68	66	64
N	(276)	(567)	(252)
	Har verdien likhet ²	Midtkategori	Har verdien ulikhet
Har gitt støtte	68	66	63
N	(336)	(528)	(231)
	Har verdien anti-materialisme ³	Midtkategori	Har verdien materialisme
Har gitt støtte	65	69	61
N	(349)	(531)	(215)
	Har verdien hedonisme ⁴	Midtkategori	Har verdien nøysomhet
Har gitt støtte	67	67	63
N	(241)	(531)	(323)
	Har verdien nærhet ⁵	Midtkategori	Har verdien avstand
Har gitt støtte	68	66	64
N	(256)	(562)	(277)
	Har verdien anti-autoritet ⁶	Midtkategori	Har verdien autoritet
Har gitt støtte	73	66	57
N	(305)	(528)	(262)

Spørsmålene som brukes i indeksene for de ulike verdidimensjonene – i stikkords form:

¹ Sette hensynet til andre foran egne ønsker. Løse problemene i eget land før hjelp til andre.

² Øke versus fordele velstanden mer jevnt. Anledning til kjøp av helse-/utdanningstjenester.

³ Savner materielle goder. Ett ønske oppfylt: Anskaffe noe. Bruke uventet fridag til å handle.

⁴ Ønsker å følge lyster og nyte livets gleder. Mennesker ikke godt av å få alt de ønsker seg.

⁵ Foretrekker å holde en viss avstand til andre. Ett ønske oppfylt: Oppleve mer vennskap. Bruke uventet fridag med familie/venner.

⁶ Barn må lære lydighet og respekt. Bruk av påbud og ordrer.

Utslagene av plassering på de enkelte verdiindeksene, som vi ut fra innholdet kunne tenke oss skulle påvirke foreldres hjelpeinnstilling, går også alle i forventet retning (tabell 8.5.1).⁹⁸ De som vektlegger hensynet til andre framfor egne behov (altruisme), har litt oftere gitt støtte til egne barn. De som er mest opptatt av likhet mellom samfunnsmedlemmer støtter barna litt oftere enn de som ser mer positivt på ulikhet. Verdiindeksen for materia-

⁹⁸ Indeksene er kategorisert slik at befolkningsfordelingen er en fjerdedel på hvert av ytterpunktene og halvparten i midten for utvalget som helhet.

lisme viser samme tendens som den mer omfattende dimensjonen med samme navn. Tanker om at vi ikke har godt av å få alt vi ønsker oss (nøysomhet) går sammen med en litt svakere tilbøyelighet til å hjelpe. De som legger vekt på nærhet i sosiale relasjoner hjelper litt oftere enn de som foretrekker å holde en viss avstand til andre. Men igjen er prosentdifferansene hele veien små og ikke signifikante. Det eneste unntaket gjelder for verdiindeksen som går på autoritære versus anti-autoritære oppfatninger. Personer med et kritisk syn på autoriteter, også i barneoppdragelsen, er langt mer tilbøyelige til å bidra økonomisk enn andre. Funnet bidrar ikke til å styrke en hypotese om at et ønske om å kontrollere barnas valg er framtrædende som motiv for foreldrenes støtte.

Verdiindeksene er korrelerte innbyrdes, og de kan også ha sammenheng med andre egenskaper ved foreldrene. Det er derfor på sin plass med en multivariat analyse. Etter kontroll for inntekt, alder og de øvrige verdiindeksene, er det kun den anti-autoritære verdiorienteringen som har signifikant effekt (se tabell 4 i vedlegg).

De meget beskjedne utslagene som verdioppfatninger har på foreldres tilbøyelighet til å hjelpe barna økonomisk, står i kontrast til de klare sammenhengene disse variablene har med holdninger og atferd på en rekke ulike områder (Hellevik 1996). En beslektet type atferd – hvor mye en person i løpet av siste år har gitt i bidrag til veldedige formål eller nødhjelpsaksjoner – varierer for eksempel markert etter respondentenes plassering på materialisme-idealisme dimensjonen (tabell 8.5.2). Det ser med andre ord ut til at beslutninger om å gi økonomisk støtte til barna i etableringsfasen i liten grad er påvirket av ønsker om å realisere slike grunnleggende målsettinger som verdiindeksene og verdidimensjonen er ment å skulle fange opp.

Tabell 8.5.2. Økonomisk støtte til veldedige og humanitære formål og/eller nødhjelpsaksjoner etter ulykker og katastrofer i løpet av de siste 12 månedene, etter plassering på materialisme-idealisme dimensjonen (prosent og gjennomsnitt) (MMI, Norsk Monitor 2001). Basis: Personer 40–60 år som har minst ett voksent barn

	Idealister	Midtkategori	Materialister
0–249 kr	23	33	46
250–999 kr	38	47	38
1000–2999 kr	24	16	13
3000 kr +	15	4	3
Gjennomsnitt i kroner	1373	760	597
N	(396)	(372)	(327)

Hvis vi går over til å se mer spesifikt på foreldres holdning til hvor mye etableringsstøtte de synes det er rimelig å gi sine barn, finner vi derimot – ikke så overraskende – at dette klart har betydning for hvorvidt og i hvilket omfang de faktisk har gitt slik støtte (tabell 8.5.3). Forekomsten av de ulike formene for etableringsstøtte ligger hele veien høyere blant foreldre som mener at barna bør få støtte til utdanning, bolig og familieetablering, enn blant foreldre som er av den oppfatning at barna kun bør hjelpes i nødsfall. Forskjellen er særlig markert for boligstøtte og omfattende støtte til utdanning, altså der det vil være snakk om større overføringer. At såpass mange foreldre som synes barn bør klare seg selv likevel har bidratt med økonomisk hjelp, behøver ikke være inkonsistent, ettersom det også kan ligge andre motiver enn forpliktelse bak støtten. Det vil si, det er ikke slik at foreldrene føler de må hjelpe barna, men de velger å gjøre det av andre grunner. Det kan dessuten tenkes at en del av barna har befunnet seg i økonomiske vanskeligheter, med andre ord at det har foreligget en form for nødsfall som dekkes av dette svaralternativet.

Tabell 8.5.3. Prosent som har mottatt økonomisk støtte fra foreldre de siste 12 månedene, og til bolig eller utdanning etter fylte 18 år, etter foreldrenes holdning til hvilke økonomiske forpliktelser foreldre bør ha overfor voksne barn som har flyttet hjemmefra (Gallup 2001). Basis: Personer 18–35 år i egen husholdning. BARN AV RESPONDENTER

	Barna bør klare seg selv og kun hjelpes i nødsfall	Foreldre bør gi sine voksne barn hjelp til utdanning, bolig- og familieetablering	Barna bør hjelpes så de har like god levestandard som foreldrene
Har fått økonomisk støtte siste 12 mnd	26	37	27
Har fått økonomisk støtte til bolig	6	22	0
Har fått økonomisk støtte til utdanning			
- ganske mye	8	21	14
- noe	43	52	59
N	(673)	(212)	(22)

I utgangspunktet ser holdninger og handlinger ut til å samsvare dårlig for den lille gruppen av foreldre som mener barna bør hjelpes slik at de oppnår en like god levestandard som dem selv, fordi vi ikke finner spesielt høy hjelpeaktivitet fra disse foreldrenes side. Nå viser det seg at foreldrene som oppgir den mest positive holdningen til etableringsstøtte, samtidig har markert dårligere økonomi sammenliknet med foreldrene som plasserer seg i de to andre holdningskategoriene. Dette gjelder både når vi ser på faktisk husholdningsinntekt, og vurderingen av husholdningens økonomiske situa-

sjon. Ingen av disse foreldrene oppfatter det slik at barna har problemer med å få inntektene til å strekke til, mens over en femtedel hevder at dette er tilfelle for dem selv. I foreldrenes øyne har altså barna en *bedre* levestandard enn dem selv, og hjelp er dermed ikke påkrevd.

8.6 Etableringsstøtte til sønner og døtre

I sin detaljerte kartlegging av familiers normative forpliktelsesstruktur fra Boston-området i USA, konkluderte Rossi og Rossi (1990) med at kjønn hadde liten betydning for styrken på forpliktelsesfølelsen mellom foreldre og barn – til forskjell fra hva som var tilfelle i de andre familierelasjonene. Attias-Donfut og Wolff (2000b) fant derimot at *faktiske* økonomiske overføringer fra franske foreldre til barn i etableringsalder varierte med barnas kjønn – unge kvinner mottok støtte oftere enn unge menn. Dette behøver ikke å bety at også forpliktelsesnormene avhenger av barnas kjønn i Frankrike, mønsteret kan tenkes å være en følge av ulike behov hos barna. På samme måten som i resten av Vest-Europa forlater franske kvinner barndomshjemmet tidligere enn franske menn. Av denne grunn kan foreldrenes økonomiske bidrag være større overfor døtre den første tiden etter at de har etablert seg i egen husholdning enn overfor sønner, som når de først flytter hjemmefra blir ansett å være bedre i stand til å klare seg selv.⁹⁹

Ut fra et slikt resonnement kan vi ha forventning om å finne den samme kjønnsforskjellen i Norge, ettersom jenter er ett til to år tidligere ute enn gutter med å flytte hjemmefra også her. I tillegg kommer den følelsesmessige siden av foreldre-barn relasjonen inn som et moment. Analysen i kapittel 7.3 viste at døtre oppgir hyppigere kontakt med, og en nærere relasjon til, både mor og far enn det sønner gjør. I kapittel 8.3 fant vi at nærhet og kontakt til dels hadde en positiv sammenheng med forekomst av hjelp – mønsteret var noe uklart der foreldrene bodde sammen, men entydig der de bodde hver for seg. Dette er dermed ytterligere et forhold som kunne tenkes å gi seg utslag i at unge kvinner oftere mottar støtte enn unge menn.

Hovedkonklusjonen på analysen er imidlertid at norske gutter og jenter stort sett behandles likt etter at de har etablert seg i egen husholdning – i hvert fall når vi ser på *andelen* som har mottatt ulike former for økonomisk assistanse fra foreldrene. Kjønnsforskjellene er gjennomgående små, og ikke statistisk signifikante (tabell 8.6.1). Det eneste unntaket gjelder støtten som

⁹⁹ Riktignok er kjønnseffekten som påvises av Attias-Donfut og Wolff (2000b) kontrollert for alder (som løpende variabel), men ettersom den avhengige variabelen dreier seg om støtte mottatt *siste fem år* kan forklaringen likevel være holdbar.

er gitt de unge etter at de fylte 18 år i forbindelse med en vanskelig økonomisk situasjon, der det er en differanse på 13 prosentpoeng i unge kvinners favør. Hovedsakelig skyldes forskjellen at kvinner oftere enn menn svarer at de har fått *noe* hjelp under slike omstendigheter. At nettopp økonomisk krisehjelp i større grad har gått til jentene enn til guttene kan være en naturlig konsekvens av deres lavere utflyttingsalder, med påfølgende trang økonomi i den første tiden utenfor foreldrehjemmet.¹⁰⁰

Tabell 8.6.1. Prosent som har mottatt økonomisk støtte fra foreldre de siste 12 månedene, og til ulike formål etter fylte 18 år, etter kjønn (Gallup 2001). Basis: Personer 18–35 år i egen husholdning

	Menn	Kvinner
Har fått økonomisk støtte siste 12 mnd ¹	27	29
N	(250)	(312)
Bodde hjemme uten å betale fullt ut		
- ganske mye	27	32
- noe	30	25
Har fått økonomisk støtte til bolig		
- ganske mye	4	8
- noe	9	7
Har fått støtte i økonomisk vanskelig situasjon		
- ganske mye	12	16
- noe	32	41
Har fått økonomisk støtte til utdanning		
- ganske mye	15	17
- noe	32	34
N	(253)	(316)

¹ For støtte mottatt siste 12 måneder omfatter basis de som oppgir å ha minst én av foreldrene i live.

Den samlede andelen som oppgir at de bodde hos foreldrene etter at de fylte 18 år uten å betale fullt ut for seg, er omtrent lik for kvinner og menn, men med en svak tendens til at kvinner noe oftere enn menn svarer at støtten var omfattende. Funnet er noe overraskende i og med at kvinnene flytter tidligere hjemmefra, og kan forstås dit hen at når unge menn blir boende hjemme utover i tyveårene, så betaler de for kost og losji. Imidlertid er kjønnsforholdet omvendt når vi tar utgangspunkt i foreldrenes opplysninger – altså med en signifikant større andel gutter som har bodd hjemme uten å

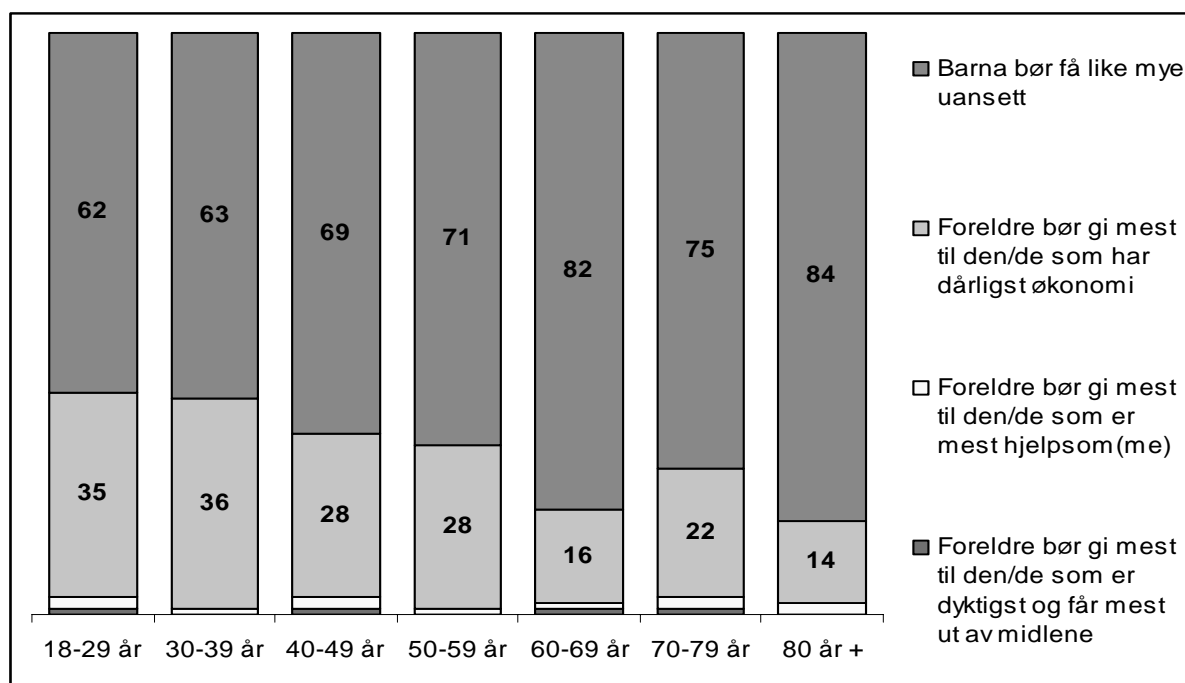
¹⁰⁰ I datamaterialet er det ingen kjønnsforskjell i forhold til de unges vurdering av husholdningens økonomiske situasjon. Men så avspeiler heller ikke utvalget forskjellen i utflyttingsalder mellom kvinner og menn, ettersom aldersfordelingen (gjennomsnitt, kvartiler) er helt lik for kjønnene. Et fullstendig representativt utvalg av unge mennesker i egne husholdninger ville hatt et noe yngre alderstygdepunkt blant kvinner enn blant menn.

betale fullt ut (ikke vist i tabell). Det kan dermed se ut til at unge menn underrapporterer denne formen for støtte fra foreldrene.

8.7 Fordeling mellom søsken

I den norske arvelovgivning har man forsøkt å sikre at søsken skal stille likt i forhold til å arve sine foreldre. At prinsippet om lik fordeling mellom søsken også er godt rotfestet i befolkningen, får vi bekreftet ved å se på holdningene til inter vivos overføringer. Når foreldre har flere barn, er det et klart dominerende syn at eventuell økonomisk støtte til barna bør fordeles likt – *uansett* (figur 8.7.1). Mest egalitære er de eldste aldersgruppene, andelen som har likefordelingsholdningen stiger fra noe under to tredjedeler blant de yngste, til over fire femtedeler blant de eldste. Den andre holdningen med en viss utbredelse er at foreldre bør gi mest til barn med dårligst økonomi. Her finner vi en motsatt aldersutvikling – andelen er størst blant de yngste og minst blant de eldste. At søsken skal konkurrere om foreldrenes gunst, det vil si at de som er mest hjelpsomme, eller alternativt, mest driftige, bør få mest støtte, er det uansett alder bortimot ingen som mener.

Figur 8.7.1. Holdning til hvordan økonomisk støtte fra foreldrene bør fordeles mellom flere barn, etter alder (prosent) (Gallup 2001).¹ Basis: Personer over 18 år²

¹ Spørsmålet lyder «Når foreldre som har flere barn gir barna økonomisk støtte, hvordan mener du da de bør fordele midlene?»

² Basis i de syv aldersgruppene er (fra yngste til eldste) 391, 427, 388, 295, 230, 179 og 63.

Går vi over til den faktiske fordelingen som er foretatt av foreldre med barn i etableringsalder – og minst to barn over 18 år – ser vi at barna har fått omtrent like mye støtte i litt over 60 prosent av tilfellene (tabell 8.7.1).¹⁰¹ Når foreldrene oppgir at fordelingen har vært skjev, er den vanligste begrunnelsen at barna har hatt ulike behov. Noen få foreldre svarer at årsaken til ulik behandling er ulik alder på barna. Her regner foreldrene tydeligvis med at tilstanden er foreløpig og at støtten skal utjevnes mellom barna i det lange løp. En siste liten gruppe av foreldre oppgir at det ligger andre årsaker enn alder og behov bak den ulike fordelingen. Sannsynligheten for at foreldrene har hatt en bestemt type fordelingspraksis er som vi ser tilnærmevis upåvirket av størrelsen på barneflokk.

Tabell 8.7.1. Foreldres vurdering av hvordan de har fordelt støtte mellom barna (prosent) (Gallup 2001). Basis: Personer med minst ett barn i etableringsalder, og minst to barn over 18 år

	To barn	Tre barn	Fire barn +	Alle
Barna har fått omtrent like mye	60	60	64	61
Barna har ikke fått like mye:				
- På grunn av ulike behov	26	29	27	27
- På grunn av ulik alder	5	2	5	4
- Andre årsaker	9	9	4	8
N	(257)	(126)	(75)	(458)

¹ Spørsmålet lyder «Når du tenker på den hjelp og støtte du/dere har gitt til barna etter at de fylte 18 år, hvilket av disse alternativene mener du passer best?»

Også andre fordelingsprinsipper enn *likefordeling* kan resultere i at barna får like mye støtte fra foreldrene. Men ut fra holdningsmønsteret i figur 8.7.1 virker det rimelig å gå ut fra at et ønske hos foreldrene om faktisk å fordele likt mellom barna i hovedsak vil ligge bak. Der barna ikke har blitt tildelt like mye støtte og grunnen oppgis å være ulike behov, innebærer dette sannsynligvis i en stor del av tilfellene at barn som har hatt det trangt økonomisk har fått ekstra hjelp, altså at foreldrene har foretatt en form for *kompensatorisk* fordeling. Når det gjelder de tre siste fordelingsprinsippene som ble gjennomgått i teorikapitlet – fordeling ut fra *fortjeneste*, *forventet avkastning*, eller som *del av en utveksling* – ser disse ut til å ha meget begrenset betydning. Konklusjonen trekkes på bakgrunn av den minimale oppslut-

¹⁰¹ Foreldre som ikke har gitt støtte til noen av barna, har trolig også oftest valgt dette svaret (at barna har fått omtrent like mye). Å oppgi *ubesvart/vet ikke* er også en mulighet, men det er ikke en spesielt høy andel ubesvart for spørsmålet.

ningen i befolkningen om å gi mest støtte til hjelpsomme eller flinke barn,¹⁰² og ut fra at kategorien *andre årsaker* til ulik fordeling mellom barna ble valgt av under en tiendedel av foreldrene i tabell 8.7.1. Alt i alt må foreldrenes fordelingspraksis (slik den framstilles av dem selv) kunne tydes dit hen at verken forsøk på å kontrollere barnas atferd, eller en forventning om å få noe tilbake fra barna, er viktige beveggrunner for det meste av støtten som gis. Ansvars- og omsorgsfølelser ser derimot ut til å spille en betydelig rolle, ettersom det er naturlig å tenke seg at disse to typene av motivasjon vil gå sammen med bruk av lik eller kompensatorisk fordeling (Gulbrandsen og Langsether 1999).

Når det er så vanlig blant foreldre å følge en likefordelingspraksis, er det ikke overraskende å finne en klar sammenheng mellom hvor mange søsken de unge har, og sannsynlighet for å motta støtte overhode fra foreldrene, og støtte av et visst omfang (tabell 8.7.2¹⁰³). Vi ser at det største skillet går mellom enebarna på den ene siden, og unge med søsken på den andre. Mens over halvparten av 18–35-åringene som ikke har søsken har fått støtte

¹⁰² Som også gjelder blant foreldre med minst to voksne barn, der ett er i etableringsfasen.

¹⁰³ Et første blikk på tabellens baser kan vekke en mistanke om at utvalget ikke er representativt med hensyn til hva slags type søskenflokk respondentene tilhører. Det kan se ut som om enebarn er sterkt underrepresentert i datamaterialet, mens respondenter fra større søskenflokker er tilsvarende overrepresentert. En slik skjevhet ville resulterte i en underrapportering av etableringsstøtte, ettersom enebarn viser seg i langt større grad å motta hjelp fra foreldrene enn de unge som har mange søsken. Imidlertid er ikke utvalget spesielt skjevt på denne variabelen når det kommer til stykke. Dersom utvalget hadde vært universet, ville vi hatt følgende antall av de ulike typene søskenflokker: 23 (23/1) søskenflokker bestående av ett barn, 90 (180/2) søskenflokker med to barn, ca. 66 (199/3) søskenflokker med tre barn, ca. 25 (98/4) søskenflokker med fire barn, og ca. 12 (68/5,5) søskenflokker med fem eller flere barn. Med andre ord i alt 216 søskenflokker, som gir følgende søskenflokkfordeling: 11 prosent enebarnssøskenflokker ($(23/216)*100$), 42 prosent tobarnssøskenflokker ($(90/216)*100$), 31 prosent trebarnssøskenflokker ($(66/216)*100$), 12 prosent firebarnssøskenflokker ($(25/216)*100$) og 6 prosent fembarns(+søskenflokker ($(12/216)*100$). Dette stemmer overens med opplysningene som er gitt av foreldregenerasjonen om hvor mange barn de har. Blant respondenter som har minst ett barn i etableringsalder oppgir 11 prosent at de er foreldre til ett barn, 40 prosent til to, 32 prosent til tre, 10 prosent til fire, og 7 prosent til fem eller flere barn – biologiske, adopterte eller stebarn. Vi kan foreta en siste sjekk med utgangspunkt i SSBs befolkningsstatistikk: Hvis vi ser på kvinner født i henholdsvis 1935, 1945 og 1955, det vil si dekkende for mødre generasjonen til 18-35 åringene i vårt datamateriale, og beregner et gjennomsnitt for disse tre gruppene i forhold til hvor vanlig det var å få ett, to, tre eller minst fire barn, får vi igjen en meget lik fordeling på søskenflokker. Blant de som hadde fått barn var det 14 prosent som hadde fått ett, 43 prosent to, 29 prosent tre og 15 prosent fire eller flere barn (Lappegård 2001, tabell 1).

de siste 12 månedene, er andelen redusert til en tredjedel blant de som har ett søsken.¹⁰⁴ I den andre enden av skalaen er det først i de virkelig store søskenflokkene på fem eller flere barn at støtten fra foreldrene synker markert, her er det litt under en femtedel som har mottatt hjelp siste år. Både for støtte gitt i en vanskelig økonomisk situasjon og støtte gitt i forbindelse med utdanning finner vi at enebarn oftere har fått *mye* støtte av foreldrene enn der det er flere barn inne i bildet. Den totale andelen av noe og ganske mye støtte varierer i mindre grad med antall søsken. Når det gjelder forekomst av boligstøtte, har antall søsken ingen signifikant effekt.¹⁰⁵ Selv blant enebarna er denne formen for støtte lite utbredt.

Tabell 8.7.2. Prosent som har mottatt økonomisk støtte fra foreldre de siste 12 månedene, og til ulike formål etter fylte 18 år, etter antall søsken (Gallup 2001). Basis: Personer 18–35 år i egen husholdning

	Antall søsken ¹				
	Ingen	Ett	To	Tre	Minst fire
Har fått økonomisk støtte siste 12 mnd ²	52	33	24	30	18
N	(23)	(180)	(194)	(97)	(67)
Har fått økonomisk støtte til bolig					
- ganske mye	9	8	7	3	5
- noe	9	8	6	10	9
Har fått støtte i økonomisk vanskelig situasjon					
- ganske mye	35	13	13	13	16
- noe	22	46	35	38	25
Har fått økonomisk støtte til utdanning					
- ganske mye	30	14	17	17	13
- noe	30	39	30	35	24
N	(23)	(180)	(199)	(98)	(68)

¹ Spørsmålet lyder «Hvor mange søsken har du?» Dersom respondenten spurte om avdøde søsken også skulle telles med, skulle intervjueren svare bekreftende på dette. Det er derimot ingen opplysninger i spørreskjemaet om hvordan respondentene skulle svare i forhold til stesøsken.

² For støtte mottatt siste 12 måneder omfatter basis de som oppgir å ha minst én av foreldrene i live.

¹⁰⁴ Den lave basen for enebarn gjør at det er knyttet usikkerhet til størrelsen på andelen i denne gruppen. Men tilsvarende analyser gjort med barn av respondenter som basis gir den samme konklusjonen – enebarna skiller seg klart fra barn som har ett søsken. For støtte mottatt siste 12 måneder blir andelen mer eller mindre identiske med de i tabell 8.7.2, 51 prosent av enebarna har fått støtte og 32 prosent av barna med ett søsken.

¹⁰⁵ Den samme analysen utført med utgangspunkt i foreldrenes opplysninger gir imidlertid et noe annet resultat. Her synker andelen unge som har mottatt boligstøtte jevnt med antall søsken, fra 19 prosent i gruppen av enebarn til 3 prosent blant unge som har minst fire søsken. Forskjellen er signifikant.

8.8 Forklaringsfaktorene sett i sammenheng

Analysen så langt har avdekket flere forhold som ser ut til å ha betydning for hvorvidt foreldre gir sine barn økonomisk støtte i etableringsfasen. Imidlertid er egenskaper ved foreldrene, egenskaper ved barna, egenskaper ved foreldre-barn relasjonen og egenskaper ved familiens hjelpekultur sett i separate bolker. Fordi disse faktorene høyst sannsynlig korrelerer med hverandre, må det foretas en siste multivariat analyse med alle forklaringsvariablene samlet for å kunne bestemme variabelenes nettoeffekter.

Tabell 8.8.1 og 8.8.2 viser resultatet av to regresjonsanalyser, der basis er henholdsvis respondenter som selv er i 18–35 års alderen, og barn av respondenter når disse er i 18–35-årsalderen.¹⁰⁶ Å ha begge analyserundene er nødvendig for å få med alle forholdene – ettersom noen variabler kun er tilgjengelige med utgangspunkt i de unges opplysninger, og noen kun i foreldrenes opplysninger. For de uavhengige variablene som går igjen i begge regresjonene, får vi en dobbeltsjekk av effekter. Den avhengige variabelen som benyttes, er forekomsten av støtte de siste 12 månedene. For spørsmålene med spesifisert støtteformål – bolig, utdanning, vanskelig økonomisk situasjon – er det som tidligere diskutert et problem at overføringene kan ligge et stykke tilbake i tid, mens de uavhengige variablene er bestemt ut fra dagens situasjon. Eventuelle endringer som har funnet sted vil dermed forstyrre inntrykket vi får av variabelenes forklaringskraft.¹⁰⁷

Flertallet av variablene beholder en effekt også etter den multivariate kontrollen. Hvis vi begynner med egenskaper ved de unge, har økende alder og et økende antall søsken begge en klar negativ sammenheng med sannsynligheten for å ha mottatt støtte fra foreldrene det siste året. De to regresjonene gir imidlertid ulike resultater med hensyn til hvor det sentrale skillet går for både alder og antall søsken. I tabell 8.8.1 er det ingen signifikant forskjell mellom yngste og midterste aldersgruppe. Her ser det altså ut til å være i første rekke når barna passerer tredivetve at foreldrenes tilbøyelighet til å hjelpe reduseres. I tabell 8.8.2 har derimot begge de eldste aldersgruppene

¹⁰⁶ I tabell 8.8.1 teller respondenter som har begge foreldrene i live – men der foreldrene ikke bor sammen – to ganger. Dette gjøres for at både mors- og farsrelasjonen skal inkluderes i analysen. De to registreringene for disse personene er deretter vektet ned, slik at samlet vekt for begge blir 1. Analysen i tabell 8.8.2 er basert på opplysninger gitt av foreldrene om egne barn.

¹⁰⁷ Gulbrandsen og Langsether (1999) nevner dette som et metodisk problem i sin analyse av 1997-materialet. Survey-runden inneholdt spørsmål om respondentene hadde mottatt ulike former for støtte etter fylte 18 år, men ikke spørsmål om de hadde mottatt støtte det siste året.

like store signifikante effekter, hvilket betyr at det ikke er noen forskjell dem imellom, og at hovedskillet for foreldrenes støtte går ved de aller yngste. For *antall søsken* må resultatene i tabell 8.8.1 leses dit hen at det er enebarna som i første rekke skiller seg ut ved oftere å få økonomisk assistanse fra foreldrene, ettersom de to signifikante effektene er like store for ett eller to søsken, og for tre eller flere søsken. Men med utgangspunkt i foreldrenes opplysninger er den signifikante effekten klart høyere for de største søskenflokkene enn for mindre søskenflokker, og det ser ut til å foregå en mer gradvis reduksjon i foreldrenes tendens til å gi støtte, med antall barn.

Analyseresultatet viser igjen at mye av støtten til de unge dreier seg om utdannings- og krisestøtte. I den første tabellen ser de to forholdene ut til å ha omtrent like stor betydning, mens i tabell 8.8.2 – der det er foreldrene som vurderer de unges økonomiske situasjon som problematisk – har krisestøtte et større omfang enn støtte til utdanning. Det eneste aspektet ved de unges situasjon som er uten signifikant betydning for om foreldrene bidrar med økonomisk assistanse i løpet av et år, er tilstedeværelsen av barn. I regresjonsanalysen i kapittel 8.2 hadde variabelen en negativ sammenheng med forekomsten av støtte – den svakeste av de signifikante effektene – som ble tolket dit hen at foreldrenes støtte reduseres ettersom barna blir mer etablert. Ved kontroll for flere forhold er effekten fremdeles negativ, men altså ikke lenger signifikant.

Går vi over til egenskaper ved foreldrene, ser vi at det etter kontroll for andre forhold fremdeles er slik at foreldrenes ressurser har signifikant betydning for forekomsten av etableringsstøtte. Vi finner en klar økning i sannsynligheten for at foreldrene har støttet barna siste året når (minst én av) foreldrene har universitets- eller høyskoleutdanning, sammenliknet med der foreldrene kun har lavere utdanning. Når det gjelder foreldrenes økonomiske situasjon, er det en signifikant høyere forekomst av støtte fra foreldre som av barna vurderes å ha så god økonomi at de kan spare, sammenliknet med foreldre som vurderes å ha dårlig eller middels god økonomi (tabell 8.8.1), og tilsvarende for foreldre som selv oppgir å ha en brutto årsinntekt på minst 500 000 kroner, sammenliknet med foreldre som tjener et lavere beløp (tabell 8.8.2). Derimot avdekker regresjonen i tabell 8.8.1 at hvorvidt foreldrene fremdeles er gift med hverandre eller ikke, ikke har noen signifikant innvirkning på om de stiller opp økonomisk for barna.

En forpliktende holdning hos foreldrene om at voksne barn bør støttes mer enn i nødsfall, har en positiv sammenheng med hvorvidt de faktisk har stilt opp for barna – om enn den svakeste signifikante effekten i tabell 8.8.2. Derimot er både foreldrenes egen erfaring med å ha fått etableringsstøtte av

sine foreldre, og deres generelle hjelpeaktivitet i løpet av året overfor andre familiemedlemmer – to forhold som i den bivariate analysen så ut til å ha klar sammenheng med foreldrenes tilbøyelighet til å gi etableringsstøtte til barna – blitt uten signifikante effekter i tabell 8.8.2.

Tabell 8.8.1. Sammenhengen mellom egenskaper ved barn og foreldre – og forekomst av økonomisk støtte fra foreldre til barn de siste 12 månedene (multivariat lineær regresjon, ustandardiserte koeffisienter) (Gallup 2001). Basis: Personer 18–35 år i egen husholdning, med mor/far i live

Uavhengige variabler:	Avhengig variabel: Har fått økonomisk støtte siste 12 mnd
EGENSKAPER VED BARNA	
Alder Ref. kategori: 18–23 år	
24–29 år	– 0,09
30–35 år	– 0,17**
Utdanning Er for tiden under utdanning	0,19**
Barnestatus Har barn	– 0,04
Økonomisk situasjon Inntekten strekker ikke til	0,21**
Antall søsken Ref. kategori: Enebarn	
Ett eller to søsken	– 0,22*
Tre eller flere søsken	– 0,20*
EGENSKAPER VED FORELDRENE	
Foreldrenes sivilstand Skilt (hvis én er død; var skilt)	– 0,04
Foreldrenes økonomiske situasjon Kan spare	0,10*
Foreldrenes utdanningsnivå Høyskole- eller universitetsnivå (minst én har høyere utdanning der foreldrene bor sammen)	0,09*
FORELDRE-BARN RELASJONEN	
Praktisk hjelp til foreldrene Har gitt foreldrene praktisk hjelp siste 12 mnd – av og til eller jevnlig	0,04
Kontakt med foreldrene Daglig eller flere ganger i uken	0,05
FAMILIENS HJELPEKULTUR	
Antall tilfeller av hjelp i familien ¹ Ref. kategori: 0–1 tilfeller av hjelp	
2–5 tilfeller av hjelp	0,09
6 eller flere tilfeller av hjelp	0,24**
Forklart varians (R ²)	0,211
N	(517)

** Signifikant på 0,01 nivå.

* Signifikant på 0,05 nivå.

¹ Omfatter de unges hjelpeutvekslinger med voksne familiemedlemmer de siste 12 månedene. Nærmere bestemt praktisk hjelp gitt til og mottatt fra besteforeldre, søsken, onkler/tanter og foreldre, økonomisk støtte gitt til og mottatt fra besteforeldre, søsken og onkler/tanter, og økonomisk støtte gitt til foreldre.

Tabell 8.8.2. Sammenhengen mellom egenskaper ved barn og foreldre – og forekomst av økonomisk støtte fra foreldre til barn de siste 12 månedene (multivariat lineær regresjon, ustandardiserte koeffisienter) (Gallup 2001). Basis: Personer 18–35 år i egen husholdning. BARN AV RESPONDENTER

Uavhengige variabler:	Avhengig variabel: Har fått økonomisk støtte siste 12 mnd
EGENSKAPER VED BARNA	
Alder Ref. kategori: 18–23 år	
24–29 år	– 0,12**
30–35 år	– 0,13**
Utdanning Er for tiden under utdanning	0,16**
Barnestatus Har barn	– 0,03
Økonomisk situasjon Inntekten strekker ikke til	0,25**
Antall søsken	
Ref. kategori: Enebarn	
Ett eller to søsken	– 0,19**
Tre eller flere søsken	– 0,31**
EGENSKAPER VED FORELDRENE	
Foreldrenes brutto husholdningsinntekt På minst 500 000	0,16**
Foreldrenes utdanningsnivå Høgskole- eller universitetsnivå	0,14**
Foreldrenes holdning til å støtte voksne barn Barn bør hjelpes – ikke bare i nødsfall	0,08*
Foreldrenes støtteerfaring Har fått støtte av egne foreldre etter fylte 18 år – til bolig, utdanning eller i vanskelig økonomisk situasjon	0,01
Foreldrenes allmenne hjelpeaktivitet ¹ Foreldrene har bidratt med hjelp i minst to andre slektsrelasjoner siste året	0,05
FORELDRE-BARN RELASJONEN	
Praktisk hjelp til foreldrene Har gitt foreldrene praktisk hjelp siste 12 mnd – av og til eller jevnlig	0,06
Kontakt med foreldrene Daglig eller flere ganger i uken	– 0,01
Forklart varians (R ²)	0,255
N	(733)

** Signifikant på 0,01 nivå.

* Signifikant på 0,05 nivå.

¹ Omfatter foreldrenes praktiske og økonomiske hjelp til egne foreldre, søsken, onkler/tanter og nevøer/nieser.

Foreldre som selv har mottatt støtte når de var unge har et høyere utdanningsnivå og bedre inntekt enn foreldre som ikke fikk etableringsstøtte, samt oftere barn som studerer. Siden støtten dagens foreldre mottok fra sine foreldre kommer først i tid, blir de andre forholdene – egen utdanning, inntekt og barnas utdanning – mellomliggende variabler. Den opprinnelige

bivariate sammenhengen for støtteerfaring, som ble borte ved den multivariate kontrollen, utgjør dermed en indirekte kausaleffekt. Funnet kan illustrere hvordan hjelp fra foreldre bidrar til å reprodusere sosial ulikhet over generasjoner: Støtten hjemmefra gjør det mulig å få en bedre utdanning og inntekt, en mulighet som i neste omgang blir gitt videre til egne barn.

Vi finner full overensstemmelse mellom de to regresjonsanalysene i at omfanget av kontakt mellom de unge og foreldrene ikke påvirker den avhengige variabelen signifikant. I de bivariate tabellene i kapittel 8.3 var mønsteret noe uklart, men det ser altså mer og mer ut til at økonomisk støtte fra foreldre til barn i liten grad avhenger av kvaliteten på foreldre-barn relasjonen.¹⁰⁸ Det betyr heller ikke noe for forekomsten av støtte om de unge har hjulpet foreldrene praktisk det siste året, et resultat som gjør det lite sannsynlig at den økonomiske assistansen gis som belønning for tjenester barna allerede har utført, eller med en forventning om gjenytelser på kort sikt.

Det siste forholdet som er med i analysen – familienes hjelpekultur – er den uavhengige variabelen med sterkest effekt i tabell 8.8.1. I familier der de unge rapporterer mange – minst seks – tilfeller av hjelp gitt eller mottatt i ulike familierelasjoner, er det også langt vanligere å finne at de har mottatt økonomisk støtte fra foreldrene, enn der det forekommer færre tilfeller av hjelp i løpet av et år. Familiens hjelpekultur er ikke med som uavhengig variabel i tabell 8.8.2. I denne regresjonen, der det tas utgangspunkt i foreldrenes opplysninger, må hjelpekultur måles ved å se på støtten som *foreldrene* har gitt til eller fått fra ulike voksne familiemedlemmer. Fordi dette delvis er den samme summeringen som gjøres ved registreringen av foreldrenes allmenne hjelpeaktivitet, blir de to variablene sterkt korrelert – Pearsons r er på over 0,8. Å ha med begge som uavhengige variabler i regresjonsanalysen gir større usikkerhet rundt regresjonskoeffisientene (multikolinearitet). Hvis vi tar ut indikatoren på foreldrenes hjelpeaktivitet og i stedet gjør analysen med dummyvariabler for hjelpekultur, viser det seg, noe overraskende i lys av den klare effekten vi fant i tabell 8.8.1, at disse ikke slår signifikant ut. Her avviker med andre ord funnene i de to regresjonsanalysene markert fra hverandre.

Som påpekt i kapittel 8.4, er det en tendens til at unge som har fått økonomisk støtte fra foreldrene også har blitt hjulpet praktisk. Korrelasjonen

¹⁰⁸ De to målene for relasjonskvalitet – nærhetsgrad og kontaktomfang – har sterk sammenheng med hverandre. For å begrense antall uavhengige variabler, er bare én av dem tatt med i de to regresjonene. Byttes kontakt ut med nærhet blir resultatet av analysen det samme – heller ikke denne relasjonsvariabelen har noen signifikant effekt på omfanget av økonomisk støtte. Dette gjelder uansett om verdien 1 blir definert som veldig nær, eller ganske og veldig nær.

mellom de to formene for hjelp er signifikant positiv med base både i respondenter fra 18 til 35 år, og barn av respondenter i denne aldersgruppen. Gjøres de to regresjonsanalysene fra tabell 8.8.1 og 8.8.2 med praktisk hjelp som den avhengige variabelen, får vi likevel nærmest stikk motsatt resultat hva angår hvilke forhold som slår signifikant ut (se tabell 5 og 6 i vedlegg).

Enkelte av de uavhengige variablene – slik som foreldrenes holdning til å hjelpe voksne barn økonomisk etter at de har flyttet hjemmefra og barnas økonomiske situasjon – er klart relatert til økonomiske forhold, og det er dermed rimelig at de ikke virker inn på forekomsten av praktisk assistanse. Den manglende effekten av foreldrenes utdanningsnivå, samt delvis også foreldrenes økonomiske situasjon – resultatet spriker mellom de to analysene – tyder på at praktisk hjelp fra foreldre til unge voksne barn i liten grad varierer med sosial gruppetilhørighet. Funnet er i tråd med det som tidligere er avdekket når det gjelder holdning til etableringsstøtte og familiers hjelpekultur.

Til forskjell fra den økonomiske støtten, er foreldres tilbøyelighet til å gi barna praktisk hjelp ikke et forbigående fenomen, som reduseres med barnas alder, og heller ikke noe som begrenses av at foreldrene har flere barn.

Går vi over til å se på variabler som *har* innvirkning på forekomsten av praktisk hjelp, gjelder dette for det første de unges status med hensyn til barn. Sannsynligheten for å ha mottatt praktisk hjelp fra foreldrene det siste året øker signifikant dersom de unge selv har blitt foreldre. Trolig vil dette for en stor del dreie seg om at den eldste generasjonen bidrar med barnepass. Av større interesse er betydningen av de relasjonelle forholdene. Vi ser for det første at hvorvidt de unge selv har hjulpet foreldrene praktisk har en positiv sammenheng med om de får praktisk hjelp av foreldrene. Med andre ord ser det ut til å være en gjensidighet for denne typen hjelp som ikke var tilstede for den økonomiske støtten fra foreldrene. Videre har omfang av kontakt signifikant betydning. Nå vil det som regel være slik at praktisk hjelp innebærer en eller annen form for kontakt, noe som er en naturlig forklaring på korrelasjonen mellom disse to variablene. Byttes kontaktfrekvens ut med nærhetsgrad, har imidlertid også dette målet på relasjonskvalitet en signifikant effekt (vises ikke i tabell) – i analysen der respondenter i etableringsalder er basis, men ikke i den siste regresjonen der det er foreldrenes opplysninger om nærhet som ligger til grunn.¹⁰⁹

Omfanget av annen hjelp, både foreldrenes hjelp til andre familied medlemmer siste året og målene på generell hjelpekultur i familien, har

¹⁰⁹ Begge deler gjelder uansett om verdien 1 er gitt til veldig nær, eller til ganske/veldig nær.

signifikante effekter på om foreldrene har gitt praktisk hjelp til barna siste året. Til forskjell fra økonomisk støtte, er dette siste tilfelle i begge regresjonsanalysene, også når vi tar utgangspunkt i foreldrenes opplysninger.

8.9 Oppsummering

Analysen har vist at økonomiske forklaringsvariabler har stor betydning for hvorvidt foreldre hjelper sine barn økonomisk etter at de flytter inn i egne husholdninger. Dette gjelder både foreldrenes evne eller mulighet til å hjelpe – det vil si deres ressursituasjon og hvor mange barn de har å fordele støtten mellom – og barnas behov.

Av foreldrenes økonomiske ressurser, har inntekt mest å si for støtten som gis til barnas utdanning og dersom barna befinner seg i en vanskelig økonomisk situasjon, mens formue først og fremst er utslagsgivende for om foreldre gir barna boligstøtte. Når det gjelder de ulike aspektene ved de unges behovssituasjon, ser det ut til at en vanskelig økonomi er det som oftest utløser hjelp fra foreldrene. At de unge holder på å ta utdanning kommer på en god andreplass.

Sannsynligvis vil det som regel ligge en blanding av motiver bak den økonomiske støtten som gis av foreldre til barn i etableringsfasen. Det vil være vanskelig eller umulig å skulle bestemme akkurat hvor mye de ulike motivene forklarer av støtten som finner sted. Forventningen med analysen er i stedet å få et mer grovt bilde av hva som er viktig og hva som kanskje er mindre viktig som beveggrunn for foreldrene.

Omsorgs- og forpliktelsesfølelser vil trolig gi opphav til mye av den samme typen støtteatferd, noe som gjør det vanskelig å skille disse to motivene fra hverandre. At unge som befinner seg i en problematisk økonomisk situasjon får hjelp, kan for eksempel like godt forklares ut fra foreldrenes omsorg for barna og ønske om at de ikke skal ha det strevsomt, som at de føler seg forpliktet til å hjelpe under disse omstendighetene. Det faktum at en vanskelig økonomi i mindre grad utløser støtte fra foreldrene når barna blir eldre, kan derimot være et tegn på rollen som forpliktelse spiller. Det virker ikke urimelig å gå ut fra at forpliktelsesnormer vil vektlegge barnas alder. Videre viste analysen at kontaktfrekvens og nærhet mellom foreldrene og barna ikke hadde signifikant effekt på omfanget av etableringsstøtte. Funnet tyder også på at følelser av forpliktelse betyr mer for foreldrenes økonomiske støtte enn følelser av omsorg, ettersom vi da nettopp kan forvente at overføringer forekommer relativt uavhengig av kvaliteten på foreldre-barn relasjonen. Til slutt samsvarer uttrykte forpliktelser hos foreldrene i stor grad med deres støtteatferd. Foreldre som har den holdningen at

barna bør få hjelp til utdanning, bolig- og familieetablering har langt oftere stilt opp med støtte til boliganskaffelse eller med utdanningsstøtte i stort omfang, enn foreldre som synes barna bør klare seg selv utenom i nødsfall.

Gjensidighetsmotivet får liten støtte i materialet. De to siste regresjonsanalysene viste at det ikke var noen signifikant sammenheng mellom hvorvidt de unge hadde hjulpet foreldrene praktisk det siste året, og forekomsten av etableringsstøtte. Det kan imidlertid ikke utelukkes at foreldrene har forventninger om senere gjenytelser fra barna, med andre ord at det er snakk om opparbeidelse av goodwill fra foreldrenes side.

Analysen ga noe sprikende resultat med hensyn til om familiers hjelpekultur spiller en rolle for foreldres etableringsstøtte. Unge som hadde inngått i andre typer av hjelpeutvekslinger det siste året hadde en større sannsynlighet for å ha mottatt økonomisk støtte fra foreldrene. Målet på hjelpekultur var den uavhengige variabelen med størst effekt i regresjonsanalysen som inkluderte hele settet med uavhengige variabler. Med utgangspunkt i foreldrenes hjelpeutvekslinger hadde derimot ikke en tilsvarende variabel for hjelpekultur noen signifikant innvirkning. Videre så det i den bivariante analysen ut til at både foreldres erfaring med selv å ha fått støtte fra sine foreldre, samt foreldrenes allmenne hjelpeaktivitet, hadde klar betydning for om de hjalp barna. Men begge variablene var uten signifikant effekt etter den multivariate kontrollen.

Tilstedeværelsen av et kontrollmotiv, der foreldrene gir støtte med et ønske om på en eller annen måte å påvirke barnas valg, er vanskelig å teste med vårt kvantitative materiale. Det forholdet at foreldre som selv har høyskole- eller universitetsutdanning oftere gir støtte til barnas utdanning enn foreldre med et lavere utdanningsnivå, kan tenkes å skyldes at den første gruppen legger stor vekt på at barna får seg en utdanning, og kanskje bruker støtten til å gi barna en dytt i «riktig» retning, eller å bidra til at de fullfører utdanningsløpet. Men det kan selvsagt også være slik at barna følger i foreldrenes fotspor av seg selv, og at foreldrene stiller opp etter at valget er gjort.

Bak den praktiske hjelpen foreldre gir barna i etableringsfasen ser det ut til å ligge en annen logikk. Til forskjell fra det som var tilfelle for den økonomiske støtten, finner vi at forekomsten av praktisk hjelp har sammenheng både med kvaliteten på foreldre-barn relasjonen – det vil si omfang av kontakt og opplevd nærhet fra barnas side – og med hvorvidt barna på sin side har stilt opp praktisk for foreldrene siste året. Funnet kan tolkes dit hen at foreldre føler seg mindre forpliktet til å hjelpe barna praktisk enn økonomisk, noe som gir større rom for andre typer av motiver som intimitet og gjensidighet. Videre ser praktisk hjelp – i enda sterkere grad enn økonomisk støtte – ut til å være del av en generell hjelpekultur innenfor familien.

9 Etableringsstøtte over tid: Holdnings- og atferdsendring

Så langt er det altså avdekket at det er relativt vanlig for norske foreldre i dag å gi barna økonomisk assistanse i den første tiden etter at de har etablert seg i egne husholdninger. Særlig opplever de unge å få støtte til utdanning, eller dersom de strever økonomisk. Med andre ord har verken utbyggingen av den norske velferdsstaten, eller en eventuell reduksjon i forpliktelsesnormer på bakgrunn av individualiseringstendenser i samfunnet, ført til at foreldrenes bidrag til forsørging av voksne, utflyttede barn har falt helt bort. I dette kapitlet skal det undersøkes i hvilken grad det likevel har vært en tilbakegang i foreldrenes følelse av forpliktelse til å stille opp økonomisk for barna, og i de faktiske overføringene.

I figur 2.6.1 ble fire samfunnsforhold utpekt som mulige påvirkningskilder for foreldrenes etableringsstøtte til voksne barn. Kapitlet starter med å kartlegge endringer i disse, som i tillegg til omfanget av offentlig forsørging og individualiseringstendenser, omfatter den økonomiske utviklingen i samfunnet, og utbredelsen av materialistiske verdier. For noen av utviklingstendensene synes det rimelig å forvente andre konsekvenser enn en nedgang i forekomsten av etableringsstøtte.

9.1 Endrede samfunnsforhold

9.1.1 Utbygging av offentlig forsørging

Initiativ i forhold til å opprette statlig sosialforsikring i Norge kom allerede på slutten av 1800-tallet, inspirert av utviklingstendenser ute i Europa (Kuhnle & Solheim 1991). Den første sosialforsikringsloven – mot ulykke – ble vedtatt i 1894. Deretter fulgte forsikring mot arbeidsledighet i 1906 og sykeforsikring i 1909. En nasjonal alderspensjonsordning ble innført først i 1936. Lovene var til å begynne med begrenset til å gjelde bestemte grupper av befolkningen eller i arbeidslivet, men ble gradvis utvidet.

Bred partipolitisk enighet om å bygge ut velferdsordningene, sammen med rask økonomisk vekst, ga støtet til framveksten av den moderne norske velferdsstaten etter andre verdenskrig (Kuhnle 1996). Partiene gikk sammen om et felles program i 1945, der en rekke målsettinger for sosialpolitikken ble satt opp. En av de største reformene som ble gjennomført var å utvide

sosialforsikringen til å omfatte hele befolkningen. På slutten av 1950- og begynnelsen av 1960-tallet ble alle de eksisterende trygdeordningene gjort universelle. Det kom også til nye trygdeordninger i denne første tiden, viktigst her er barnetrygden fra 1946.

I tiårene etter har velferdsstaten fortsatt å ekspandere. Eksisterende stønadsordninger har blitt utvidet. For eksempel ble barnetrygden vedtatt å skulle gjelde også første barnet i 1970, og pensjonsalderen ble senket fra 70 til 67 år i 1973. Fødselspermisjonstiden ble forlenget i flere omganger på 1980-tallet. Nye ordninger har kommet til, som stønadsordninger for enslige forsørgere, og etterlattepensjon/pensjon til gjenlevende ektefelle (innført som enkepensjon i 1964). Videre har stønadsnivået til dels blitt hevet (Kuhnle 1996). Selv om velferdsstaten etter hvert kom under press på grunn av store utgifter, og det på 1980-tallet ble gjennomført innstramminger på enkelte områder, har trygdeforbruket fortsatt å vokse (Hatland 1996). Mens stønadsutbetalinger utgjorde rundt fem prosent av bruttonasjonalproduktet i 1950, var andelen kommet opp i 16 prosent i 1995 (Bowitz & Cappelen 1996, figur 3.1).

En historisk gjennomgang av alle velferdsordninger med betydning for unge i etableringsfasen ville bli meget omfattende. Senere i kapitlet skal vi se på ulike fødselskohorters erfaring med å få støtte fra foreldrene til bolig, utdanning eller i forbindelse med økonomiske vanskeligheter. For de to spesifiserte formålene – bolig og utdanning – har den offentlige støtten til de unge i første rekke bestått av lån, gitt av henholdsvis Husbanken og Lånekassen. En beskrivelse av utviklingen for disse to offentlige institusjonene er derfor spesielt relevant.

Å skaffe til veie tilfredsstillende boliger for hele befolkningen, samt å sikre at alle som ønsket det skulle gis anledning til å ta en ordentlig utdanning, var begge nevnt som målsetninger i samarbeidsprogrammet fra 1945. I løpet av de to neste årene ble Den Norske Stats Husbank (1946) og Statens Lånekasse for utdanning (1947) opprettet.¹¹⁰

I utgangspunktet var Lånekassens låneordninger et tilbud til personer som ikke kunne skaffe seg utdanningsmidler på andre måter.¹¹¹ Berettigelse til lån ble skjønnsmessig avgjort, før det etter hvert kom faste kriterier for behovsprøving mot foreldrenes økonomi. I perioden 1956–1962 ble alle

¹¹⁰ Ved opprettelsen het institusjonen Statens Lånekasse for studerende ungdom. Den fikk sitt nåværende navn i 1969.

¹¹¹ Opplysningene om Lånekassens utvikling er hentet fra to offentlige utredninger: NOU 1995: 11 *Statsbankene under endrede rammevilkår*, og NOU 1999: 33 *Nyttige lærepenger – om utdanningsfinansieringen gjennom Lånekassen*.

stipendordninger samlet i Lånekassen. Også disse var i begynnelsen rettet mot svakt bemidlede studenter. Imidlertid var det innenfor stipenddelen at behovsprøving først falt bort. Fra 1968 fikk studenter og elever som ikke bodde hjemme et borteboerstipend, uavhengig av foreldrenes økonomi. Endringen la press på en tilsvarende omstilling for låneordningen, og fra undervisningsåret 1972–73 ble behovsprøving på all utdanningsstøtte opphevet for personer over 20 år. Behovsprøvingen ble ytterligere innskrenket da aldersgrensen ble senket til 19 år i 1987.

Låneordningene har blitt kraftig utvidet i forhold til utdanningsområdene som dekkes. I 1947 ble det kun gitt støtte til universitets- og høyskoleutdanning. Behovet for yrkesfaglig arbeidskraft gjorde at stadig flere yrkesutdanninger og tekniske skoler ble inkludert, og i 1957 var det få typer av studier eller utdanning etter gymnaset som ikke ga rett til utdanningsstøtte. I 1969 fikk dessuten elever i lavere yrkesfag og i videregående skole rett til lånestøtte (mulighet til å motta stipend fra Lånekassen på disse utdanningstrinnene hadde foreligget siden 1962).

Lettelser i behovsprøvingen og stadig videre lånerett for ulike typer av utdanning, sammen med den generelle veksten i antall utdanningsøkende, har gitt en formidabel økning i antall støttemottakere og i tildelt støtte, fra Lånekassens opprettelse og fram til i dag. Første året fikk 2200 studenter lån. I 1957, da låneordningene omfattet alle postgymnasiale utdanninger, lå antall lånetakere rundt 9000, mens i 1970, da også videregående elever hadde fått lånerettigheter, var antallet støttemottakere (av lån og/eller stipend) kommet opp i nærmere 100 000. De siste ti årene har tallet ligget mellom 220 000 og 240 000. Når det gjelder den samlede utbetalingssummen, har denne steget fra 3,3 millioner gitt som lån i 1947, til 15 milliarder i 2002–2003 – 9,3 i form av lån og 5,7 som stipend (her skyldes økningen naturligvis i tillegg den generelle prisveksten).

Husbanken har forvaltet et bredere spekter av låne- og tilskuddsordninger enn Lånekassen. Disse har omfattet både *generelle* virkemidler som har skullet bidra til å gi en høy og stabil boligproduksjon, kostnadsdemping, og kvalitet på boliger og bomiljø, og *selektive* virkemidler rettet spesielt mot vanskeligstilte hushold eller personer, der siktemålet har vært å sørge for en god boligfordeling.

Etter andre verdenskrig var boligunderskuddet i Norge stort. Gjenreisning av boligmassen som var ødelagt i løpet av krigen og bygging av nye boliger, stod i fokus. Politikerne ville også hindre at befolkningens boligbehov skulle utnyttes kommersielt av boligspekulanter gjennom å spre eienomsretten til mange, og begrense utleiemarkedet (Gulbrandsen 1998,

2004). Husbanken ble opprettet som det sentrale gjennomføringsapparatet for norsk boligpolitikk. Banken ga rimelige lån til individer som skulle bygge egen bolig, og til boligbyggelag med innskuddsleiligheter.

De første to tiårene ble behovene til unge som skulle etablere seg for første gang, ivaretatt gjennom Husbankens generelle subsidiering av nyproduksjon. Men etter hvert som det vokste fram et bruktmarked – og det ble mer aktuelt for unge mennesker å skaffe seg bolig her – gjaldt dette i stadig mindre grad. Fra 1970-årene ble det økende fokusering på grupper av vanskeligstilte på boligmarkedet, inkludert de unge. Blant annet ble det i dette tiåret innført en ordning med kjøpslån, som ga grunnfinansiering av brukte selveierboliger for vanskeligstilte (NOU 2002: 2). I 1980 ble det også innført rentetrapp på lån i Husbanken, der boligsubsidiene ble konsentrert til den første delen av låneperioden av hensyn til utgiftene i etableringsfasen. De ambisiøse forsøkene på å bedre de unges situasjon ble imidlertid vurdert til å ha relativt begrenset effekt (Gulbrandsen & Sandlie 2003).

Dreiningen i retning av en mer selektiv boligpolitikk fortsatte på 1990-tallet (Bachke 2003). Den selektive toppfinansieringsordningen ble videreført og styrket under betegnelsen etableringslån (fra 2003 slått sammen med kjøpslån til startlån), og ga nå mulighet til toppfinansiering av både nye og brukte boliger. Unge i etableringsfasen er en viktig målgruppe, og personer under 35 utgjør den klart største andelen av mottakerne. En øvre inntektsgrense for lånetakerne, samtidig som også tilbakebetalingsevne har blitt vektlagt, har begrenset lånets utbredelse. De siste årene har retningslinjene blitt endret noe for å gjøre ordningen mer inkluderende. Det er åpnet opp for at personer med mindre trang økonomi skal kunne bevilges lån, og kravet til egenkapital er senket. Fra 1998 til 2000 doblet Oslo kommune sin bruk av etableringslån (Holm & Dyb 2001). Men fremdeles tar et flertall av førstegangskjøpende opp boliglån i private banker (Langsether 2003).

Endringene i Lånekassens ordninger har gjort det mulig for stadig flere grupper av studerende unge å få offentlig støtte i tiårene etter krigen. Ut fra en erstatningstankegang kan vi se for oss at den offentlige støtten har fortrenget foreldrenes ansvarsfølelse på området, og at det har blitt mindre vanlig for foreldrene å stille opp med støtte til barnas utdanning i løpet av perioden. Det er mer uklart hvilke hypoteser utviklingen i Husbankens låneordninger gir opphav til, når det gjelder endringer i omfanget av boligstøtte fra foreldrene. Et skifte kan muligens ha inntruffet i 1970-årene, i og med det fra dette tiåret av ble økt fokusering i de offentlige ordningene på vanskeligstilte på boligmarkedet, inkludert de unge, og for eksempel mulighet til å ta opp lån i Husbanken også til brukte boliger.

9.1.2 Økonomisk vekst og høyere levestandard

Lønnsutviklingen i Norge har gitt den gjennomsnittlige nordmann betydelig høyere levestandard med årene. En oversikt som går tilbake til 1959, viser at reallønnen steg fram til slutten av 1970-tallet med et årlig gjennomsnitt på 3,3 prosent (Historisk statistikk 1994, figur 10.1¹¹²). På 1980-tallet flatet veksten ut, for å gå over i en negativ utviklingstrend på slutten av 1980- og begynnelsen av 1990-tallet. Etter dette har kurvene igjen pekt oppover. Fra 1992 til 2002 steg reallønnen med 26 prosent, altså et gjennomsnitt på 2,6 prosent per år. Veksten har funnet sted for alle husholdstyper, men er klart svakest for enslige personer under 45 år. Akkurat denne gruppen kan sies å ha sakkert akterut i forhold til den generelle inntektsutviklingen i det norske samfunnet (Barstad & Hellevik 2004).

Nordmenns forbruksvaner det siste tiåret avspeiler den kraftige velstandsøkningen. Det har for eksempel blitt langt vanligere å eie ulike typer husholdningsartikler. Mens mellom 10 og 40 prosent av husholdningene var utstyrt med henholdsvis videospiller, CD-spiller, fargefjernsyn med tekst-tv, mikrobølgeovn, oppvaskmaskin og komfyr med varmluft eller grill på slutten av 1980-tallet, hadde andelene økt til mellom 70 og 90 prosent ved tusenårsskiftet (MMIs Norsk Monitor). Andelen husholdninger med tilgang på pc steg fra 33 prosent i 1994 til 77 prosent i 2003 (Barstad & Hellevik 2004). Når det gjelder boligstørrelse og -standard, finner vi at en utvikling gjennom hele etterkrigstiden med stadig høyere konsum, stoppet opp på begynnelsen av 1990-tallet. På dette tidspunktet befant imidlertid boligkonsumet seg på et meget høyt nivå (Gulbrandsen & Sandlie 2001).¹¹³

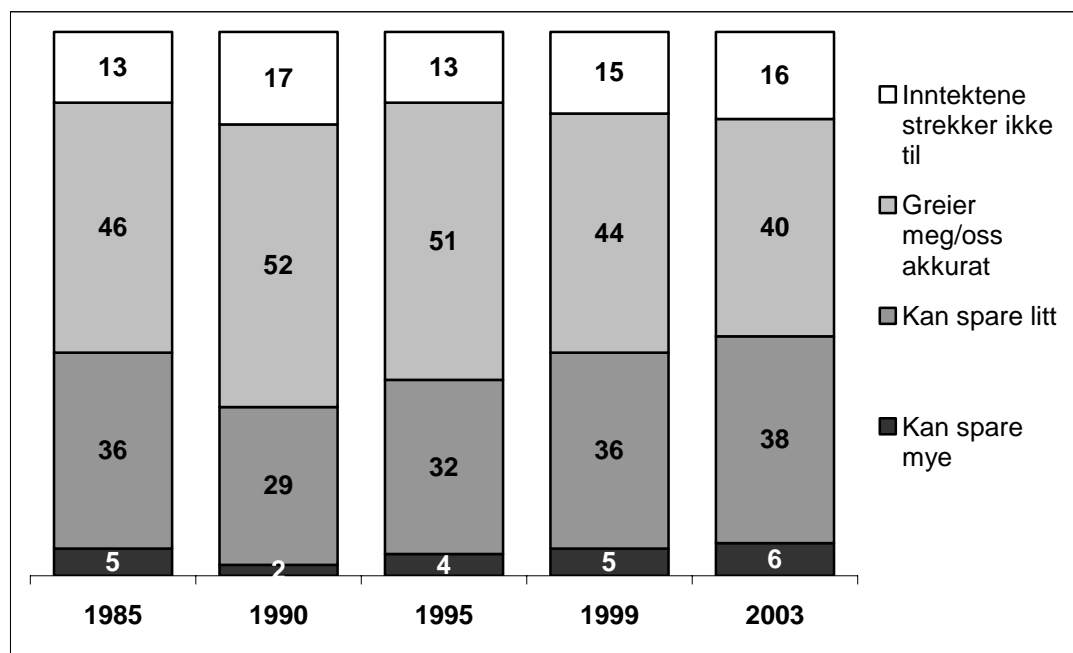
Figur 9.1.1 og 9.1.2 viser opplevd økonomisk situasjon for unge i etableringsalder og foreldregenerasjonen, i perioden fra 1985 til 2003. I begge aldersgruppene finner vi en endring mellom de to første målingene som samsvarer med reallønnsnedgangen på slutten av 1980- og begynnelsen av 1990-tallet. Fra 1985 til 1990 ble det langt mer vanlig å oppgi at husholdningens inntekter ikke strakk til eller at man klarte seg akkurat, mens færre hadde en økonomi som ga dem mulighet til å spare. Dette gjelder både i den yngste og den eldste aldersgruppen. I de tre neste målingene – i 1995, 1999 og 2003 – ser vi at husholdningenes økonomi vurderes litt bedre for

¹¹² Figuren viser beregnet gjennomsnittlig månedsfortjeneste for heltidsansatte lønns-takere, omregnet til 1985-kroner.

¹¹³ Som tidligere nevnt eier 80 prosent av norske husholdninger i dag boligen sin. Av disse består 80 prosent av minst fire rom utenom bad og kjøkken, og mer enn 50 prosent av minst fem rom (Gulbrandsen & Sandlie 2001).

hver gang. Blant 20–34-åringer¹¹⁴ synker den samlede andelen som oppgir at husholdningens økonomi er problematisk eller at den akkurat går rundt, med 13 prosentpoeng fra 1990 til 2003. De to kategoriene går fra å omfatte litt over to tredjedeler av respondentene til noe over halvparten. Blant førti-, femti- og sekstiåringer reduseres forekomsten av de to dårligste økonomiske svaralternativene med 14 prosentpoeng mellom de to undersøkelsestidspunktene, slik at utbredelsen går fra å omfatte litt under to tredjedeler, til litt under halvparten av respondentene. Med forbehold om at de fire kategoriene for opplevd økonomisk situasjon utgjør et relativt grovt mål, kan det se ut til utviklingen for den yngre og den eldre delen av befolkningen har vært nokså lik.

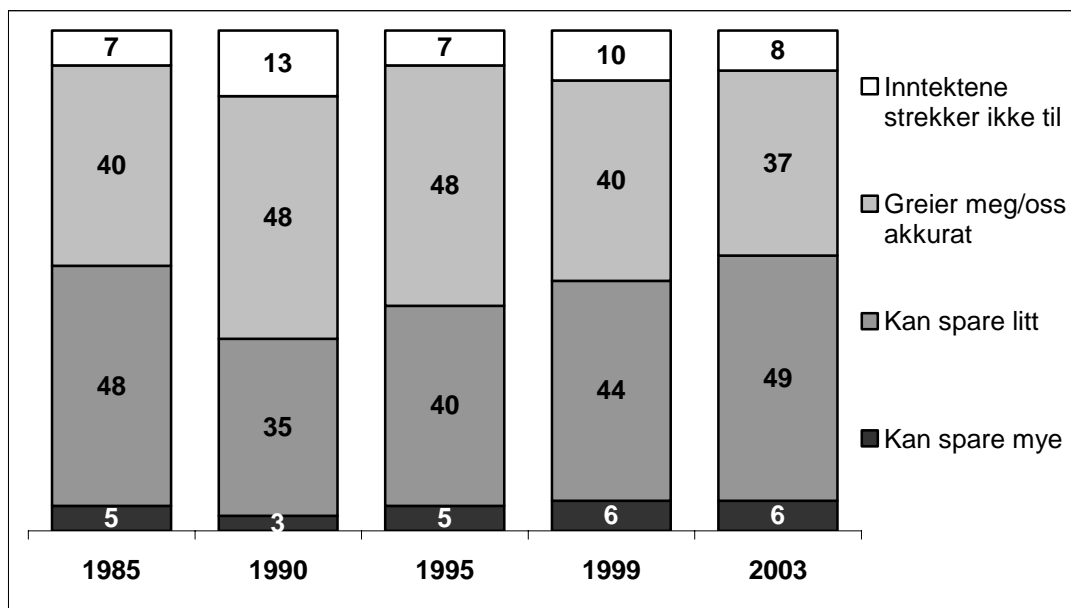
Figur 9.1.1. Egenvurdering av husholdningens økonomiske situasjon, etter årstall (prosent) (MMI, omnibus 1985–1995 og Norsk Monitor 1999–2003). Basis: Personer 20–34 år i egen husholdning¹

¹ Basis for de fem tidspunktene er – fra venstre til høyre – 958, 670, 958, 1104 og 781.

¹¹⁴ I de to første undersøkelsene er alder oppgitt i form av alderskategorier, og ikke som en løpende variabel. Dette er forklaringen på at aldersgrensen for unge i etableringsalder er noe annerledes i figur 9.1.1 enn i resten av avhandlingen.

Figur 9.1.2. Egenvurdering av husholdningens økonomiske situasjon, etter årstall (prosent) (MMI, omnibus 1985–1995 og Norsk Monitor 1999–2003). Basis: Personer 40–69 år¹

¹ Basis for de fem tidspunktene er – fra venstre til høyre – 1139, 794, 1243, 1765 og 2006.

Som beskrevet i kapittel 4 har eierandelen blant tyveåringer vært synkende på hele 1990-tallet, til tross for de generelle høykonjunktorene med gunstig renteutvikling og en positiv inntekts- og arbeidsmarkedsutvikling. Det kan dermed se ut til at den sterke prisveksten på boliger som også har funnet sted i denne perioden, særlig for de minste boligene som er mest aktuelle for lavlønnsgrupper og de som etablerer seg for første gang (Medby 2002), har gjort det vanskeligere å etablere seg på boligmarkedet for de unge.

Økonomisk vekst og økende levestandard kan gi foreldre større mulighet til å gi barna økonomisk støtte i etableringsfasen. På den annen side kan behovet for hjelp hos de unge tenkes å bli mindre. De generelle oppgangstidene behøver imidlertid ikke gjelde alle, det kan være grupper av befolkningen som sakter akterut relativt sett. Det siste tiåret har for eksempel enslige under 45 år ikke hatt en like positiv inntektsutvikling som resten av samfunnet. Når det samtidig har funnet sted en sterk prisvekst på boliger, og det er rimelig å gå ut fra at foreldregenerasjonen til denne gruppen har fått en bedre økonomi, kan situasjonen i dag forventes å resultere i spesielt mye etableringsstøtte fra foreldrene.

9.1.3 Selvforsørging og materialisme

Ifølge Syltevik og Wærness (2004) har det vært en utvikling de siste femti årene der *selvforsørgelse* og *uavhengighet* mer og mer har blitt en norm som skal gjelde for alle. Endringen er slående i synet på hvordan forsørger-

ansvaret skal fordeles innenfor familien. Fra 1950-tallet, der idealet var mannen som forsørger og kvinnen som hjemmeværende husmor, har vi i dag et ideal om likestilling mellom partene. Kvinner forventer at menn skal være med og dele på omsorgsoppgavene i hjemmet, mens menn på sin side forventer at kvinnene skal ta sin del av forsørgeransvaret. Det siste kaller forfatterne for menns «rasling i forsørgerlenkene».

Utbyggingen av offentlige velferdsordninger i Norge har vært med å sikre individer økonomisk selvstendighet og uavhengighet, og redusert familiens forsørgeransvar for personer som ikke er i stand til å inneha lønnsarbeid. Det siste tiåret har imidlertid også velferdsstaten «raslet i forsørgerlenkene», gjennom den såkalte *arbeidslinja* i velferdspolitikken (Syltevik & Wærness 2004). Den enkeltes ansvar for egen selvoppholdelse har i økende grad blitt vektlagt. Kravene for tildeling av sykepenger, attføringspenger og uføretrygd er skjerpet, og det er innført en strengere tidsbegrensning i enslige mødres rett til forsørgelse av det offentlige (det vil si i overgangsstøtten).

Hvorvidt et ideal om selvforsørging er et innlysende aspekt ved individualisering, kan diskuteres. Beck og Beck-Gernsheim (2002) advarer for eksempel mot ensidig å tolke individualisering som en utvikling mot et mer egoistisk samfunn med selvsentrerte handlingsmønstre. Deres poeng er at når atferden ikke lenger er strengt tradisjonsbundet eller normregulert, så oppstår det en avhengighet av andre som gjør det nødvendig å skjerpe oppmerksomheten i forhold til deres behov og ønsker. Syltevik og Wærness spør imidlertid om foreldres villighet til å støtte voksne barn i perioder der de ikke klarer seg ved egne økonomiske midler også kan være i ferd med å svekkes, og bringer inn «individualiseringsideologiens økte vekt på å tolke det 'å ta sitt ansvar' som begrenset til 'å ta ansvar for seg selv'» (2004: 110–111), som en mulig årsak til redusert opplevelse av forsørgingsansvar hos foreldrene. Forfatterne skriver at den foreliggende kunnskapen gjør det vanskelig å besvare problemstillingen.

En annen type tidsånd som det hevdes at har preget de siste to tiårene, er en såkalt *materialismebølge*. I sin analyse av nordmenns verdier og holdninger fra midten av 1980- til midten av 1990-tallet, finner Ottar Hellevik at bevegelsen fra et idealistisk over mot et mer materialistisk verdisyn er en av de aller klareste utviklingstendensene (1996). Å være opptatt av anskaffelser og eiendeler, og å vektlegge nytelse og konsum, har blitt mer utbredt. Tendensen har holdt seg fram til i dag (MMI 2004).

Velstandsøkningen som har funnet sted i etterkrigstiden har naturlig nok hevet minstekravene til materiell standard i befolkningen. Men det kan se ut som ønsker i forhold til forbruk og anskaffelser for mange har blitt så

omfattende at det ikke er realistisk gjennomførbart, noe som videre fører til misnøye med egen livssituasjon (Hellevik 1996). I stedet for å akseptere etableringsfasen som en periode i livet der levestandarden midlertidig vil være lavere, kan unge mennesker i dag i større grad ha forventninger om å opprettholde den materielle standarden de er vant med fra foreldrehjemmet. Brekke og Sommervoll (2002) spekulerer rundt hvorvidt ungdommens (eventuelle) voksende problemer på boligmarkedet ikke skyldes høyere priser – tatt i betraktning veksten i lønninger og reell kjøpekraft – men høyere krav til standard. «... unge som fortsatt bor hjemme ... bor vesentlig bedre enn unge gjorde på femtitallet; det i seg selv kan være en grunn til å kreve en høyere standard før en velger å flytte til sin første bolig» (2002: 63). En undersøkelse av boligpreferanser blant elevene på Sogn videregående skole i Oslo, viser at en fjerdedel ønsker å bosette seg i enebolig eller rekkehus *som første bolig* (Ruud 2001).¹¹⁵ Et mer nøkternt alternativ – hybel eller ungdomsbolig – ble bare oppgitt av noen få. Det var et klart samsvar mellom ungdommens boligpreferanser og hvordan de var vant til å bo.

I Oslo-området vil relativt få unge mennesker være i stand til å oppnå en så høy boligstandard som enebolig/rekkehus, kun basert på egne midler. Ruuds undersøkelse viser da også at en tredjedel av elevene forventer å få økonomisk støtte fra familien til å skaffe første bolig. Selv om kanskje ikke så mange foreldre føler de bør hjelpe barna med å etablere seg i enebolig når de flytter hjemmefra, kan det likevel tenkes at et generelt høyere krav til levestandard kan virke inn på hvor mye hjelp de synes de bør gi i etableringsfasen (forutsatt at ikke foreldrenes egne materielle behov legger beslag på deres økonomiske midler).

På bakgrunn av idealet om det selvforsørgede individ kan man se for seg at foreldre føler mindre ansvar for å støtte sine barn økonomisk, og dessuten at barna heller ikke forventer slik assistanse. Høyere krav til materiell standard kan derimot tenkes å føre til økt behov for – og forventninger om – økonomisk hjelp hos den yngre generasjonen, og (kanskje) større villighet til å gi den fra foreldrenes side. Analysen i kapittel 8.5 viste at foreldre med en materialistisk holdning ikke støttet sine barn sjeldnere enn foreldre med en mindre materialistisk holdning. Funnet kan tolkes dit hen at selv de som er

¹¹⁵ Det kan ha en viss betydning at det er Sogn videregående som ligger til grunn for undersøkelsen. Skolen har et stort innslag av innvandrerungdom, og undersøkelser viser at disse har høyere – og kanskje mer urealistiske – forventninger til framtiden enn unge med etnisk norsk bakgrunn. Bakken og Sletten (2000) fant for eksempel at unge med innvandrerbakgrunn hadde mer ambisøse planer i forhold til høyere utdanning, enn etnisk norsk ungdom som befant seg på samme karakternivå.

mest opptatt av materielle goder i den eldre generasjonen, er villige til å sette til side egne behov for barnas skyld.

9.2 Endringer i synet på etableringsstøtte

I surveyen som ble gjennomført av Norsk Gallup i 1993 ble respondentene spurt om hvilke økonomiske forpliktelser de synes foreldre burde ha/føle overfor voksne barn som har flyttet hjemmefra, tilsvarende spørsmålet fra 2001-undersøkelsen. For å kunne måle eventuelle holdningsendringer i befolkningen som har funnet sted mellom disse to tidspunktene, samt lete etter livsfase-, generasjons- og/eller periodeeffekter, er det i tabell 9.2.1 laget en standard kohortmatrise (det vil si at aldersintervallene på åtte år tilsvarer avstanden mellom de to undersøkelsene). Vi ser at det fra 1993 til 2001 har blitt klart vanligere å mene at barn bør klare seg selv og kun hjelpes i nødsfall, altså at foreldre ikke har noen økonomiske forpliktelser. Andelen har steget innenfor alle aldersgruppene.

Tabell 9.2.1. Prosent som oppgir at barn bør klare seg selv og kun hjelpes i nødsfall, etter alder og tidspunkt (Gallup 1993 og 2001). Basis: Personer over 18 år

Alder ¹	1993	2001	Kohort	Kohort- endring	Alders- endring
18–25 år	53	62	1976–83		9
26–33 år	53	69	1968–75	16	16
34–41 år	49	71	1960–67	18	22
42–49 år	53	72	1952–59	23	19
50–57 år	57	71	1944–51	18	14
58–65 år	62	71	1936–43	14	9
66–73 år	59	67	1928–35	5	8
74–81 år	49	53	1920–27	-6	4
Alle/gjennomsnitt	54	68	14	13	13
Aldersforskjell (eldste minus yngste)	-4	-9			

¹ Basis i de åtte aldersgruppene er (fra yngste til eldste) 441, 529, 445, 396, 237, 234, 255 og 134 for 1993, og 226, 314, 372, 294, 252, 200, 168 og 106 for 2001.

Som vi tidligere fant var tilfelle i 2001 (figur 8.4.1), er det også i 1993 relativt små holdningsforskjeller mellom de ulike aldersgruppene. Et slikt mønster tyder på at det verken finnes *generasjons-* eller *livsfaseeffekter* av særlig betydning i dette holdningsspørsmålet. Samme slutning kan også trekkes av det faktum at kohort- og aldersendringer er forholdsvis like. Utviklingen som har funnet sted fra 1993 til 2001 i synet på foreldres

forpliktelser kan dermed tolkes som en *periodeeffekt*.¹¹⁶ Med andre ord må det ha skjedd samfunnsmessige endringer som påvirker holdningsklimaet i befolkningen som helhet, slik at det har blitt mer vanlig å mene at barn bør greie seg selv når de flytter hjemmefra. Tendensen er helt klart i tråd med at et selvforsørgerideal har fått større utbredelse, og kan også sees som et uttrykk for individualiseringstendenser, der forpliktelsesnormer mellom familiemedlemmer blir svakere.

Vi finner et lite unntak fra endringstendensen i de eldste aldersgruppene. I prinsippet skal periodeeffekter virke noenlunde likt i alle aldersgrupper, men at endringene likevel er minst hos de eldste (faktisk med en negativ kohortendring for personer født 1920–27) kan forklares med at de er mindre motakelige for samfunnsstrømninger. I teorier om betydningen av alder for holdningsstabilitet, har hovedsynspunktet vært at det skjer en konsolidering av holdninger med alder og at yngre mennesker derfor er mer bevegelige enn eldre (se for eksempel Jennings 1989). Det er nettopp dette synspunktet som ligger til grunn for generasjonsperspektivet på aldersforskjeller.¹¹⁷

9.3 Endringer i omfanget av faktiske overføringer

Ut fra holdningsendringen som fant sted fra 1993 til 2001, kan det se ut til at Syltevik og Wærness (2004) sitt spørsmål om foreldres forsørgingsforpliktelse overfor unge voksne barn er i ferd med å svekkes, må gis et bekreftende svar. Den mest restriktive holdningen til etableringsstøtte ble klart mer utbredt blant personer i førti-, femti- og sekstiårene, det vil si aldersspennet som omfatter foreldre med barn i etableringsalder. At også de potensielle mottakerne av etableringsstøtte ble mer tilbøyelige til å mene at de bør klare seg selv, gir avgjort en forventning om å finne en nedgang i den faktiske forekomsten av overføringer fra foreldre til unge voksne barn fram mot tusenårsskiftet.

¹¹⁶ I 1993 fikk respondentene se svaralternativene på et kort, med *har ingen bestemt mening* som eget alternativ. Til forskjell ble det å la være å ta standpunkt ikke nevnt som en mulighet i 2001 (her ble svaralternativene lest opp). Ikke overraskende er ubesvartandelen noe større i 1993 enn i 2001 – 5,6 mot 3,3 prosent. Differansen er imidlertid så liten at den ikke kan utgjøre noen metodologisk forklaring på de store endringene i fordelingene mellom de to undersøkelsestidspunktene. Ordlyden på de mer substansielle kategoriene er også noe ulik i de to spørre rundene, men variasjonen er minimal og virker derfor heller ikke som en plausibel forklaring på endringene.

¹¹⁷ Som en påminnelse om at hvordan holdninger skapes og endres er et komplisert spørsmål, finner vi imidlertid en delvis motsatt konklusjon i en undersøkelse av holdningsutviklingen i den danske befolkningen fra mai 1999 til september 2002. Riktignok er de eldste oftest i utakt med resten av befolkningen, men i flere saker skyldes dette spesielt store holdningsendringer i gruppen (Togeby 2004).

Til forskjell fra spørsmålet om hvilke økonomiske forpliktelser man synes foreldre har overfor barna etter at de har flyttet hjemmefra, finnes det ingen spørsmål om faktiske hjelpeutvekslinger som er så likt stilt i surveyene fra 1993 og 2001 at det kan lages tidsserier. For å kartlegge eventuelle endringer som har funnet sted i omfanget av etableringsstøtte vil det derfor bli benyttet erindringsspørsmål, nærmere bestemt spørsmålene om man har mottatt utdanningsstøtte, boligstøtte eller støtte i en økonomisk vanskelig situasjon fra foreldrene etter at man fylte 18 år. I tabell 9.3.1, 9.3.2 og 9.3.3 ser vi andelen som svarer bekreftende på disse tre spørsmålene, innenfor tiårs aldersklasser.

Bruken av erindringsspørsmål gjør det altså mulig å se forekomsten av etableringsstøtte over et lengre tidsspenn enn kun det siste tiåret.¹¹⁸ Ikke minst kan vi studere endringer i foreldrenes støtteatferd fra den moderne norske velferdsstaten var i sin spede begynnelse, og fram til i dag, med godt utbyggede velferdsordninger. Den eldste aldersgruppen i tabellene er født før 1922, og kom dermed i etableringsalder i perioden fram til andre verdenskrig, før både Lånekassen og Husbanken var etablert. Det siste er tilfelle også for flertallet i den nest eldste aldersgruppen. Kun de tre yngste aldersgruppene hadde mulighet til å søke om lån i Lånekassen når de fylte 20 år, uten at det ble foretatt en behovsprøving opp mot foreldrenes økonomi. Det er også i første rekke fra og med den tredje yngste aldersgruppen at det skjedde en overgang til mer selektive ordninger i Husbanken, og et fokus på unge som en vanskeligstilt gruppe på boligmarkedet.

Andelen som oppgir å ha mottatt økonomisk hjelp fra foreldrene i forbindelse med utdanning har steget kraftig i løpet av de seksti årene som skiller eldste og yngste aldersgruppe i tabell 9.3.1. Forekomsten av utdanningsstøtte er fire–fem ganger så høy blant respondenter som er født fra 1972 til 1983, enn blant de som er født før 1922. Forklaringen på utviklingen er først og fremst økningen i tendensen til å ta høyere utdanning. Ser vi kun på personer med høyere utdanning (nederste halvdel av tabellen), ligger den samlede andelen for *noe* og *ganske mye* støtte på mellom 43 og 45 prosent i alle aldersgrupper bortsett fra i den aller eldste og den aller yngste.¹¹⁹ I den yngste aldersgruppen gjør hjelpeomfanget et markert sprang oppover. Andelen som har fått hjelp er rundt 20 prosentpoeng høyere blant 18–29-åringene enn blant 30–39-åringene, uansett om vi ser på alle individene innenfor aldersgruppene, eller kun på de med høyere utdanning. Stigningen er fordelt likt mellom noe og mye støtte.

¹¹⁸ For en diskusjon av erindringsproblematikken knyttet til spørsmål om etableringsstøtte, se metodekapitlet.

¹¹⁹ Fordi høyere utdanning er mindre utbredt i de eldste aldersgruppene, er basis for syttiåringer, og i enda sterkere grad for åttiåringer, så lav at resultatene blir usikre.

Tabell 9.3.1. Prosent som har mottatt økonomisk støtte fra foreldre til **utdanning** etter fylte 18 år, etter alder (Gallup 2001). Basis: Personer over 18 år

	Personer født før 1922 (80 år +)	Personer født 1922- 1931 (70-79 år)	Personer født 1932- 1941 (60-69 år)	Personer født 1942- 1951 (50-59 år)	Personer født 1952- 1961 (40-49 år)	Personer født 1962- 1971 (30-39 år)	Personer født 1972- 1983 (18-29 år)
Ganske mye støtte	5	5	4	10	8	11	22
Noe støtte	8	12	15	20	22	27	37
Sammenlagt	13	17	19	30	30	38	59
N	(64)	(186)	(240)	(309)	(403)	(444)	(400)
Blant personer med høyere utdanning ¹							
Ganske mye støtte	(38)	21	8	16	13	11	21
Noe støtte	(0)	24	35	28	30	34	44
Sammenlagt	(38)	45	43	44	43	45	65
N	(8)	(29)	(51)	(116)	(179)	(192)	(137)
Andel med høyere utdanning	13	16	21	38	44	43	34

¹ Personer som svarer høyskole- eller universitetsutdanning på spørsmål om høyeste utdanningsnivå.

At tredveåringer skulle stille veldig mye svakere enn tyveåringer når det gjelder å huske hjelpen de har mottatt virker lite sannsynlig, i hvert fall i forhold til de større overføringene. Dermed kan det se ut til å ha funnet sted en kraftig endring relativt nylig i foreldrenes tilbøyelighet til å bidra økonomisk til barnas utdanning.¹²⁰

¹²⁰ Analysen er gjort med utgangspunkt i alle personer over 18 år. I den yngste aldersgruppen innebærer dette at en femtedel av basis består av unge som fremdeles bor sammen med foreldrene. Serien av spørsmål om man har mottatt ulike typer hjelp/støtte fra foreldrene etter fylte 18 år sier ingenting om at dette skal ha funnet sted etter at respondentene var flyttet i egen husholdning. Begrunnelsen for å ta med de hjemmeboende i den yngste aldersgruppen er altså at personer i alle aldersgrupper kan tenkes å inkludere støtte de mottok før de hadde flyttet for seg selv. Å utelate disse respondentene fra analysen har uansett begrenset betydning for omfanget av utdanningsstøtte blant 18-29 åringene – forekomsten synker med fire prosentpoeng for hele aldersgruppen og med ett prosentpoeng blant de som har høyere utdanning. Når det gjelder støtte mottatt i en vanskelig økonomisk situasjon, vil nok dette i hovedsak forbindes med å ha egen husholdningsøkonomi, og det sier seg selv at støtte til bolig er støtte til etablering utenfor foreldrehjemmet. Men siden unge som bor sammen med foreldrene kan ha bodd hjemmefra på et tidligere tidspunkt, inkluderes de hjemmeboende i basis også for disse to fordelingene (for boligstøtte – i øverste del av tabellen). Igjen er det snakk om små utslag på forekomsten av støtte, den samlede andelen i den yngste aldersgruppen endres med henholdsvis to prosentpoeng for boligstøtte og ett prosentpoeng for krisestøtte.

Å ha fått økonomisk støtte til bolig fra sine foreldre, er også langt vanligere i yngste enn i eldste aldersgruppe (tabell 9.3.2). Med basis i alle personer over 18 år (øverste del av tabellen), har det imidlertid ikke vært noen økende tendens de siste tiårene – den samlede andelen for noe og mye støtte ligger på noe over ti prosent i de fire yngste aldersgruppene, og forholdet mellom noe og mye støtte er tilnærmet likt.

Tabell 9.3.2. Prosent som har mottatt økonomisk støtte fra foreldre til **bolig** etter fylte 18 år, etter alder (Gallup 2001).¹ Basis: Personer over 18 år

	Personer født før 1922 (80 år +)	Personer født 1922- 1931 (70-79 år)	Personer født 1932- 1941 (60-69 år)	Personer født 1942- 1951 (50-59 år)	Personer født 1952- 1961 (40-49 år)	Personer født 1962- 1971 (30-39 år)	Personer født 1972- 1983 (18-29 år)
Ganske mye støtte	0	2	2	3	5	6	5
Noe støtte	2	0	3	8	9	7	8
Sammenlagt	2	2	5	11	14	13	13
N	(64)	(186)	(240)	(309)	(403)	(444)	(400)
Blant personer som eier/har eid bolig ²							
Ganske mye støtte	0	2	2	3	5	6	8
Noe støtte	2	0	3	8	9	7	15
Sammenlagt	2	2	5	11	14	13	23
N	(62)	(184)	(236)	(300)	(379)	(378)	(144)
Andel boligeiere	97	99	98	97	94	85	36

¹ Rentefritt eller billig lån til bolig, eller annen økonomisk støtte til bolig.

² Personer som svarer selveier, andelseier eller aksjeeier på spørsmål om eie/leieform til nåværende bolig, eller som oppgir at de har eid minst én bolig siden de flyttet hjemmefra for godt.

Nå skiller særlig den yngste aldersgruppen seg fra de eldre ved å inneholde en større andel personer som ennå ikke er blitt boligeiere. I nederste del av tabellen er analysen gjort med basis i respondenter som oppgir å eie sin nåværende bolig, eller eventuelt å ha eid bolig på et tidligere tidspunkt. Som vi ser har dette ingen betydning for fordelingene i de seks eldste gruppene. Men blant 18–29-åringene stiger andelen som har mottatt ganske mye boligstøtte til 8 prosent, og andelen som har mottatt noe boligstøtte, til 15 prosent.¹²¹ Målt på denne måten finner vi altså igjen et markert høyere støttenivå

¹²¹ Det viser seg at en del av de unge respondentene som oppgir å ha fått støtte til bolig av foreldrene, verken eier bolig i dag eller har eid bolig på et tidligere tidspunkt. Med andre ord må det enten være slik at disse personene viser til bidrag fra foreldrene til betaling av husleie i leiebolig, alternativt har de fått en sum fra foreldrene som er ment å skulle gå til boligkjøp, men der kjøpet ikke har funnet sted ennå.

i den yngste aldersgruppen sammenliknet med den nest yngste. Resultatet kan signalisere en utvikling i retning av mer støtte fra foreldre til barn også i forbindelse med boliganskaffelse. Økningen fra nest yngste til yngste aldersgruppe viser seg i første rekke å gjelde for personer som er bosatt i Oslo-området, der unge førstegangskjøpende kan trenge mest støtte på bakgrunn av den kraftige stigningen i boligprisene.¹²² En tilleggsforklaring kan være at de som er tidligst ute med å begi seg inn på boligmarkedet er de som har mulighet til å få økonomisk assistanse fra foreldrene.

Det er ikke satt noen øvre aldersgrense på når den økonomiske hjelpen fra foreldrene skulle være mottatt. Men det virker likevel rimelig å gå ut fra at støtten som har forekommet i majoriteten av tilfellene ble gitt av foreldrene til respondentene som etableringsstøtte da de var unge. Selv om det selvfølgelig hender at personer tar etterutdanning på et senere tidspunkt i livet, gjør de aller fleste seg ferdig med utdanningen i tyveårene.¹²³ Kjøp av bolig blir også gjennomført av et flertall i løpet av tyveårene og begynnelsen av tredveårene. De eldste aldersgruppene var imidlertid klart senere ute. Alderen der halvparten i aldersgruppen var blitt boligeiere (medianen) er 34 år blant personene på 80 år og oppover og 31 år for syttiåringene, mens den for førtiåringene har sunket ned til 26 år.¹²⁴ Muligens er alder for boliganskaffelse en del av forklaringen på at flere har fått støtte til dette formålet blant de yngste respondentene – boligkjøpet fant sted mens foreldrene fremdeles følte et visst økonomisk ansvar for barna. Men her er det – som nevnt i avsnittet foran – også mulig å tenke seg motsatt årsaksrekkefølge, det vil si at det var foreldrenes villighet til å stille opp økonomisk som gjorde det mulig for barna å kjøpe når de var yngre.

Når det gjelder støtte som er mottatt i en vanskelig økonomisk situasjon, er dette i mindre grad enn utdannings- og boligstøtte forbundet med etableringsovergangene. Men ettersom den normale livsløpsutviklingen er å få bedre økonomi med alder – fram til pensjonsalder – virker det rimelig å

¹²² Prosentdifferansen i mottatt boligstøtte mellom yngste og nest yngste aldersgruppe er på 24 prosentpoeng hvis vi ser på respondenter som bor i Oslo, ni prosentpoeng for respondenter som bor i Bergen eller Trondheim, og bare tre prosentpoeng for respondentene som er bosatt i resten av landet.

¹²³ Selv med dagens tendens til å ta lang utdanning, viser figur 5.1.1 at på slutten av 1990-tallet var det bare fem prosent som fremdeles holdt på med studier når de fylte 30 år.

¹²⁴ For de to yngste aldersgruppene er medianen på henholdsvis 25 og 23 år, men disse vil komme til å stige, særlig blant de aller yngste, ettersom resten av gruppen blir boligeiere.

anta at et positivt svar for de fleste også her vil gjelde økonomiske overføringer man fikk som ung voksen.

En problematisk økonomisk situasjon skiller seg videre fra bolig og utdanning ved å være et mindre spesifikt formål. Dette kan bety at vi får høyere forekomst av erindringssvikt hos respondentene, særlig dersom støtten ligger et stykke tilbake i tid. Selv om vi tar høyde for en slik delvis metodologisk forklaring – der eldre generasjoner i større grad enn yngre kan ha fått mer støtte enn de husker og oppgir – er likevel stigningen fra eldste til yngste aldersgruppe i tabell 9.3.3 såpass markert at det synes udiskutabelt at krisestøtte fra foreldre forekommer langt oftere i dag enn for noen tiår tilbake. Andelen som har mottatt støtte øker også fra den nest yngste til den yngste aldersgruppen, og mest for kategorien *ganske mye* støtte.

Tabell 9.3.3. Prosent som har mottatt økonomisk støtte fra foreldre i **økonomisk vanskelige situasjoner** etter fylte 18 år, etter alder (Gallup 2001). Basis: Personer over 18 år

	Personer født før 1922 (80 år +)	Personer født 1922- 1931 (70-79 år)	Personer født 1932- 1941 (60-69 år)	Personer født 1942- 1951 (50-59 år)	Personer født 1952- 1961 (40-49 år)	Personer født 1962- 1971 (30-39 år)	Personer født 1972- 1983 (18-29 år)
Ganske mye støtte	5	5	2	6	8	11	18
Noe støtte	5	12	13	24	28	34	38
Sammenlagt	10	17	15	30	36	45	56
N	(64)	(186)	(240)	(309)	(403)	(444)	(400)

I forhold til utdanning – og muligens også bolig – kan det altså se ut til at det relativt nylig har blitt vanligere for foreldre å bidra økonomisk. Når det gjelder støtte i en økonomisk vanskelig situasjon, har det vært en jevn økning i foreldrenes økonomiske assistanse de siste seksti årene, en utvikling som har fortsatt fram til i dag. Innenfor aldersintervallet vi har definert som etableringsfasen, har de aller yngste – personer i alderen 18 til 23 år – mottatt støtte til *flere formål* langt oftere enn personer som har passert 30 år (tabell 9.3.4). Andelen som har mottatt støtte – noe eller ganske mye – til to eller tre formål synker med 17 prosentpoeng fra yngste til eldste gruppe, og andelen som ikke har fått noe støtte stiger tilsvarende. Tendensen i tabellen til at de yngste oftere enn de eldste også har mottatt *ganske mye* støtte til to eller tre formål, mens andelen som har klart seg uten større overføringer fra foreldrene stiger med alder, er derimot – med vår utvalgsstørrelse – ikke signifikant.

Tabell 9.3.4. Prosent som har mottatt økonomisk støtte fra foreldre til henholdsvis ingen, ett, to eller tre formål¹ etter fylte 18 år, etter alder (Gallup 2001). Basis: Personer 18–35 år i egen husholdning

	Noe eller ganske mye støtte			Ganske mye støtte		
	18–23 år	24–29 år	30–35 år	18–23 år	24–29 år	30–35 år
Ingen av formålene	22	29	38	71	76	80
Ett formål	30	31	31	13	15	10
To formål	37	32	24	10	8	8
Alle tre formål	11	8	7	6	1	2
N	(101)	(223)	(245)	(101)	(223)	(245)

¹ Omfatter bolig, utdanning og økonomisk vanskelig situasjon.

9.4 Oppsummering

Utvidelsen av det offentlige forsørgingsansvaret i Norge ser ikke ut til å ha resultert i at foreldre i mindre grad stiller opp økonomisk for sine barn. Tvert imot oppgir aldersgruppene som kom i etableringsalder da den moderne velferdsstaten var helt i startgroppen, langt sjeldnere å ha fått støtte fra sine foreldre enn hva yngre generasjoner gjør. Eneste unntaket er andelen som har mottatt støtte til utdanning – når vi ser kun på respondenter med høyere utdanning har denne holdt seg relativt stabil de siste femti årene (med et oppsving først nylig). Forekomsten av utdanningsstøtte totalt sett stiger derimot markert, ettersom det har blitt mye vanligere å ta høyere utdanning. Erstatningshypotesens påstand om at velferdsordninger svekker familiemedlemmers tilbøyelighet til å hjelpe hverandre, underbygges altså ikke når vi ser på foreldres støtteatferd overfor voksne barn.

Samtidig med velferdsstatens framvekst har vi hatt en kraftig real-lønnsstigning i Norge. Høyere levestandard betyr at foreldre i større grad har økonomiske og materielle ressurser de kan overføre til barna, og dette kan være en del av årsaken til at unge i dag får mer støtte enn tidligere generasjoner. Kravene til materiell standard har sannsynligvis også steget hele veien i takt med velstandsøkningen i samfunnet. Veksten i krisestøtte kan tenkes blant annet å være en konsekvens av at yngre generasjoner i større grad har behov de ikke klarer å tilfredsstille, og at de av den grunn oftere opplever sin økonomiske situasjon som problematisk, enn tilfellet var for eldre, mer nøysomme generasjoner. Et siste moment som kan være en del av forklaringen på at forekomsten av støtte har økt, er reduksjonen i størrelsen på barneflokkene. Fra eldste til yngste aldersgruppe er medianen for antall søsken henholdsvis 4-3-3-2-2-2 – og gjennomsnittet 4,8-3,5-3,1-2,4-2,5-2,4-1,9. Foreldre har med andre ord fått større mulighet til å hjelpe hvert av barna fordi de har færre barn å hjelpe.

Det siste tiåret har det blitt mer vanlig i den norske befolkningen å mene at barn bør greie seg selv etter at de har flyttet hjemmefra. Holdningsendringen er relativt lik i alle aldersgrupper, og dessuten innenfor kohortene. Et slikt mønster peker i retning av at vi har å gjøre med en periodeeffekt, som kan tolkes som en individualiseringstendens med reduserte forpliktelsesnormer mellom familiemedlemmer. I den samme tiårsperioden ser det imidlertid ut til at den faktiske støtten fra foreldre til voksne barn har blitt mer utbredt. Holdningsskiftet ser altså ut til i liten grad å ha fått konsekvenser for folks atferd. En mulig forklaring av de to, tilsynelatende motstridende utviklingstendensene, er at det har skjedd et skifte i motivasjonen for foreldres støtteatferd – fra en pliktnorm til et frivillighetsprinsipp. Foreldrene føler mindre at de bør eller må hjelpe barna, men mange velger likevel å bruke sin økonomiske og materielle velstand til å hjelpe barna i en første periode etter at de har flyttet hjemmefra – ut fra omsorgsfølelser eller kanskje mer strategiske motiver.

10 Oppsummering og konklusjoner

Avhandlingen har hatt to hovedtemaer: Hvordan forløper etableringsfasen for unge nordmenn, sett både i et historisk og et komparativt perspektiv, og – i en godt utbygd velferdsstat som den norske – hvilken rolle spiller familien i de unges etableringsfase. To hypoteser har vært sentrale for analysen. Individualiseringstesen forutsier en differensiering av livsløp og mer uforutsigbare livsløpsoverganger, og ser dessuten den muligheten at innslaget av forpliktelse i familierelasjonene kan komme til å bli redusert (Beck & Beck-Gernsheim 2002, Giddens 1991). Erstatningshypotesen spør at en omfattende velferdsstat vil begrense ikke bare familiens reelle oppgaver, men også følelser av forpliktelse mellom familiemedlemmer. Til syvende og sist vil familiebandene kunne svekkes (Janowitz 1976, Berger & Neuhaus 1977, Glazer 1988).

Overgangen fra å være barn i foreldrehjemmet til selvstendig voksen i egen husholdning, med egen inntekt og egen familie, er av kritisk betydning for det enkelte individ. Ingen annen periode i livet rommer så store omveltninger. Utfallet av etableringsfasen har følger for resten av livsløpet. At de unge lykkes med å etablere seg, er videre avgjørende for befolkningens reproduksjon, og dermed for samfunnets overlevelse. Utviklingen de siste tiårene har skapt bekymring i mange europeiske land for hvordan unge i dag mestrer etableringsfasen. En hovedkonklusjon i denne avhandlingen er at en slik engstelse er ubegrunnet for Norges del.

Den norske velferdsstaten gir betydelige bidrag til unge i etableringsfasen, og har slik overtatt et forsørgingsansvar som tidligere lå hos familien. Et annet hovedfunn i avhandlingen er at erstatningshypotesen, der offentlige ordninger antas å svekke familiens rolle, ikke får støtte. Foreldrenes tilbøyelighet til å stille opp økonomisk for barna i etableringsfasen er ikke blitt redusert de siste tiårene – tvert imot har den økt. Omfanget av kontakt og opplevd nærhet mellom de to generasjonene viser også at foreldre har en sentral plass i barnas liv etter at de unge har flyttet hjemmefra.

Tidligere er det gitt detaljerte oppsummeringer av analyseresultatene i de enkelte kapitlene. Her vil de mer generelle mønstrene som avtegner seg bli diskutert ut fra avhandlingens teoretiske utgangspunkt og problemstillinger. Som nevnt i metodekapitlet, har utfordringene ved målingen av sentrale variabler i analysen til dels vært store. Dette kan ha bidratt til at de påviste sammenhengene i noen tilfeller er svakere enn de underliggende

reelle sammenhengene. Det kommer likevel fram klare tendenser i analyse-resultatene som gir substansiell mening.

10.1 Etableringsmønstre og velferdsordninger

10.1.1 Etablering på norsk – en suksesshistorie

Oppslag i norske media kan gi inntrykk av at det har blitt mye vanskeligere å etablere seg, og at unge mennesker av den grunn er en utsatt gruppe i samfunnet. Virkeligheten er imidlertid en annen. Både ut fra resultatene av tidligere undersøkelser og de nye som er presentert her, kan det slås fast at etableringsfasen forløper relativt problemfritt for de aller fleste unge nordmenn.

For flere av etableringsovergangene har det vært en bemerkelsesverdig høy grad av stabilitet de siste tiårene. Dette gjelder særlig for alder ved utflytting fra foreldrehjemmet, som ikke har endret seg siden slutten av 1950-tallet. Alder ved etablering i parforhold har også vært relativt stabil – men med en dreining fra ekteskap til samboerskap som samlivsform. Barna kommer på et senere tidspunkt i livet. Til tross for dette har fertiliteten holdt seg stabil de siste 25 årene. Det har funnet sted en frikobling mellom første barnefødsel og formell samlivsstart. I dag blir like mange barn født utenfor som innenfor ekteskap.

Den mest fundamentale endringen finner vi for overgangen mellom skole/utdanning og arbeid. Unge mennesker tilbringer i dag langt flere år i utdanningssystemet enn det som var vanlig tidligere, noe som igjen betyr en senere inntreden på arbeidsmarkedet. For unge kvinner og småbarnsmødre har det skjedd en markert vekst i yrkesaktiviteten.

Den norske stabiliteten i alder ved utflytting og egen familieetablering skiller seg fra utviklingstendensen i mange andre europeiske velferdsstater, spesielt de søreuropeiske. Her blir unge mennesker boende stadig lenger i foreldrehjemmet. Konsekvensene er betydelige, ikke minst for fertilitetsratene.

Variasjoner i etableringsmønstre mellom stater kan skyldes forskjeller i både kulturelle, materielle og institusjonelle samfunnsforhold. Det kan være vanskelig å skille effekten av disse faktorene fra hverandre. Når vi ser offentlige forsørgingsordninger i ulike europeiske land i forhold til hvordan etableringsfasen forløper, blir inntrykket likevel at statenes velferdspolitik har stor betydning. På flere velferdsområder med relevans for unge mennesker befinner Norge og Sør-Europa seg på hvert sitt ytterpunkt med

hensyn til omfanget av offentlig støtte. Samtidig er landene meget forskjellige når det gjelder forløpet av etableringsovergangene. Paradoksalt nok ser det ut til, slik Esping-Andersen (1999) har påpekt, at velferdspolitikken i de familieorienterte søreuropeiske landene vanskeliggjør etableringen av nye familier.

Ulike europeiske studier konkluderer med at unge mennesker har fått vesentlig dårligere levestandard det siste tiåret sammenliknet med eldre aldersgrupper. I Norge har derimot utviklingen i opplevd økonomisk situasjon vært relativt lik for unge i etableringsalder og deres foreldregenerasjon. Begge grupper av husholdninger opplevde å få en dårligere økonomi fra slutten av 1980-tallet fram til begynnelsen av 1990-tallet, og så en gradvis forbedring det neste tiåret. Selv om de yngre husholdningene har den høyeste andelen som vurderer sin økonomi som problematisk, er forskjellen mellom aldersgruppene relativt beskjeden. Ser vi kun på to-inntekts husholdninger, forsvinner aldersforskjellene helt. Heller ikke småbarnsfamiliene sliter spesielt økonomisk.

Økonomiske vanskeligheter er i hovedsak knyttet til to forhold ved etableringsfasen – å være student og å være enslig. Å holde på med utdanning er en forbigående tilstand. Majoriteten vil også på et eller annet tidspunkt etablere seg med en partner. En gruppe som klart har sakkert akterut økonomisk i det norske samfunnet, er unge «langtids enslige».

10.1.2 Samboerskap og boligkjøp

Bekymringen for de unge har mye knyttet seg til økende boligpriser i Norge det siste tiåret. Men prisveksten har som sagt ikke ført til at alder ved utflytting fra foreldrehjemmet er steget. De unge blir i stedet leietakere i en første periode etter at de flytter hjemmefra. Blant tredveåringer har eierandelen holdt seg stabilt høy.

Hvordan klarer så de unge boligkjøpet? En del benytter seg av Husbankens låneordninger. Disse har imidlertid etter hvert blitt behovsprøvd, slik at søkere med for høy inntekt ikke har fått innvilget lån. Hensynet til betjeningsevne har samtidig utelukket unge med for lav inntekt, og begrenset lånenes størrelse. Særlig i pressområder med høye boligpriser har det å finne boliger innenfor lånerammen vært problematisk. Flertallet av de førstegangskjøpende tar opp lån i private banker.

Få unge får hjelp av foreldrene til boliganskaffelse. Boligeierskap oppnås først og fremst ved å være to om utgiftene. For flertallet av norske tyveåringer skjer dette gjennom et samboerforhold, og ikke gjennom ekteskap. Økonomisk sett ser samboerskap ut til å gjøre samme nytten som

ekteskap. Det er små forskjeller når vi ser på opplevd økonomisk situasjon mellom unge som er gift og unge som er samboere. Samboerskap viser seg også å være nesten like mye av et utgangspunkt for boligkjøp som det ekteskap er. Vi kan si at mens de unge tidligere fikk økonomien i orden før de flyttet sammen, flytter de i dag sammen, og får dermed økonomien i orden.

I Norge og resten av Norden har veksten i samboerskap langt på vei kompensert for nedgangen i inngåtte giftermål blant de yngste. Til forskjell er samboerforhold fremdeles svært uvanlig i Sør-Europa, til tross for at også disse statene har opplevd økende alder for ekteskapsinngåelse. Veksten i samboerskap blir av noen betraktet som en bekymringsfull utvikling, fordi samlivsformen er mindre stabil. Men samtidig ser det ut til at den kulturelle aksepten av samboerforhold som en legitim samlivsform gjør det lettere for unge nordmenn å oppnå et ressursmessig grunnlag for å etablere seg i egen bolig.

10.2 Familiens rolle i etableringsfasen

10.2.1 Økning i etableringsstøtten

I dagens norske velferdsstat er det juridiske ansvaret for å ivareta voksne individers grunnleggende behov – der individet ikke klarer dette selv – overført fra familien til samfunnet. De offentlige ordningene er bygget kraftig ut de siste 50–60 årene. Spørsmålet har vært reist om dette ville svekke familie-medlemmers følelse av ansvar for hverandres velferd, og redusere forekomsten av hjelpehandlinger innenfor familien. Resultatene fra avhandlingens analyse gir imidlertid liten støtte til et slikt pessimistisk syn på familiens rolle innenfor den norske velferdsstaten.

Det finnes ikke data som muliggjør en nøyaktig sammenlikning av foreldres bidrag i de unges etableringsfase i ulike europeiske velferdsstater. Enkeltundersøkelsene som foreligger varierer for mye med hensyn til overføringstyper, tidsperspektiv, og hvilke alders- og populasjonsgrupper som omfattes av analysen. Dermed kan vi ikke se økonomisk støtte fra foreldre i forhold til variasjoner i statenes offentlige tilbud til de unge. Holdbarheten i antakelsen om at offentlig støtte svekker familiens betydning som bidragsyter i etableringsfasen, kan altså ikke testes komparativt. Men en analyse av den historiske utviklingen i Norge viser at det tvert imot har skjedd en kraftig *økning* i omfanget av etableringsstøtten fra foreldrene i perioden etter andre verdenskrig, parallelt med utbyggingen av den norske velferdsstaten.

Erstatningshypotesen har funnet liten støtte i resultatene fra forskning rundt omsorg for de eldre. Som en forklaring på at eldre får mer praktisk hjelp fra familiemedlemmer i stater med omfattende offentlig forsørging enn i mer begrensede velferdsstater, vises det til at den offentlige støtten gir mot-takerne økt levestandard. Dermed får de eldre mulighet til å gi økonomisk hjelp til sine slektninger – med andre ord delta i gjensidighetsbaserte utvekslinger. En slik mekanisme er mindre aktuell når det gjelder forekomsten av økonomiske overføringer fra foreldre til unge voksne barn. Her ville det i tilfelle være snakk om at den offentlige støtten gir barna større mulighet til å gjengjelde med tilsvarende overføringer. I tillegg har avhandlingens analyse vist at det i liten grad ser ut til å ligge noen forventning om gjenytelser – verken av praktisk eller økonomisk art – bak foreldrenes økonomiske etableringsstøtte til barna.

En rimelig forklaring på at det har blitt vanligere at barn mottar økonomisk hjelp fra foreldrene, ligger i utviklingen for foreldrenes evne til å hjelpe. I etterkrigstiden har det skjedd en kraftig velstandsøkning i det norske samfunn, og en reduksjon i størrelsen på barnekullene. Dette har gitt foreldre større økonomisk mulighet for å gi støtte, og færre barn å fordele støtten mellom. Selv om også yngre aldersgrupper har fått bedre økonomi, vil etableringsovergangene uansett representere et økonomisk løft der hjelp fra foreldrene representerer et verdifullt bidrag. Kanskje har også økte krav til materiell standard gjort at det opplevde behovet hos de unge ikke har avtatt i takt med faktiske forbedringer i deres økonomi.

10.2.2 Mye støtte til utdanning, lite til bolig

Mange foreldre hjelper altså sine voksne barn økonomisk etter at de har etablert seg i egne husholdninger. Særlig gjelder dette den første tiden etter at barna har flyttet. Perioden kan sies å utgjøre en slags «forlenget barndom».

At barna strever økonomisk utløser ofte økonomisk assistanse fra foreldrene. Foreldrene har i tillegg en viktig sikkerhetsnettfunksjon. Et stort flertall av de unge tror nemlig at foreldrene *ville* stille opp økonomisk dersom de skulle havne i en krisesituasjon. Denne vissheten synker i liten grad fra man er tyve til man er i midten av tredveårene.

Det er også vanlig for foreldre å bidra til barnas utdanning. Utdanningsstøtte kan anses som en fornuftig investering for å sikre barnas framtid, og kanskje derfor føles som en sterk forpliktelse. Foreldre som selv har høy utdanning – og som vi kan regne med i størst grad ser verdien av å ta en lengre utdanning – er spesielt tilbøyelige til å gi utdanningsstøtte.

På landsbasis er det derimot få foreldre som hjelper barna økonomisk i forbindelse med boliganskaffelse. Ettersom den offentlige støtten er betydelig i forhold til utdanning, mens det er mindre hjelp å få fra staten til bolig, har vi igjen et mønster som er i strid med erstatningshypotesen. Oslo skiller seg imidlertid ut. Her oppgir nesten annenhver 18–35-åring som eier bolig at de har fått hjelp av foreldrene, og hver femte at det dreide seg om ganske mye støtte. Det er videre noe vanligere å bli hjulpet i større byer enn på mindre steder, der nesten ingen får hjelp hjemmefra.

Det siste tiåret ser det ut til å ha blitt mer utbredt blant foreldre å gi boligstøtte når barna kjøper bolig i storbyer. Tendensen gjelder særlig i Oslo, og kan være en konsekvens av at foreldre ser seg nødt til å hjelpe på grunn av den sterke prisstigningen på boliger som har funnet sted i pressområdene.

10.2.3 Sterk foreldre–barn relasjon

I sin mest ekstreme utgave spår erstatningshypotesen at velferdsstaten kan – som ytterste konsekvens – føre til at de følelsesmessige relasjonene mellom familiemedlemmene forvitrer. Vi har ikke data som muliggjør en analyse av endring over tid for kvaliteten på foreldre–barn relasjonen. Kontakten mellom barn og foreldre etter at den yngste generasjonen har flyttet hjemmefra er imidlertid av et slikt omfang, og den uttrykte nærheten så sterk, at det er lite som tyder på svekkede familieband.

Den tettete relasjonen finner vi mellom mødre og døtre. Her er kontakten minst ukentlig i over ni av ti tilfeller. For tre av ti er det snakk om daglig kontakt. Videre oppgir ni av ti unge kvinner at de står moren ganske eller veldig nær. Selv for fedre og sønner, som er den svakeste relasjonen, er det snakk om ukentlig kontakt i åtte av ti relasjoner. Åtte av ti unge menn oppgir å stå faren ganske eller veldig nær. Foreldrene spiller åpenbart en sentral rolle i barnas liv også etter at de unge har flyttet i egen husholdning. Den følelsesmessige tilknytningen til foreldrene blir heller ikke redusert når de unge etablerer seg med en partner.

Unge kvinner har mer kontakt med både mor og far enn unge menn, og føler seg også mer knyttet til begge foreldrene. Kjønnforskjellen i intimitet gjenspeiles ikke i støtten som blir de unge til del. Sønnere og døtre får like ofte økonomisk hjelp hjemmefra. Dette stemmer med den egalitære holdningen foreldre gir uttrykk for på spørsmål om hvordan økonomisk støtte bør fordeles mellom flere barn. Ulike behov godtas som en gyldig grunn til forskjellsbehandling av enkelte. Derimot er det bortimot ingen som mener at søsken skal konkurrere om foreldrenes gunst, slik at de som er mest

hjelpsomme eller mest driftige får mest hjelp. Det store flertallet oppgir at barna bør få like mye – uansett.

10.2.4 Reproduksjon av ulikhet

Foreldre med en solid økonomi gir oftere støtte til sine barn enn foreldre som befinner seg i en mindre romslig økonomisk situasjon.inntekt ser ut til å ha størst betydning for om foreldrene gir utdanningsstøtte, mens formue har mest å si for boligstøtte. I tillegg er det som tidligere nevnt slik at foreldre med et høyt utdanningsnivå oftere bidrar økonomisk til barnas utdanning enn foreldre med et lavt utdanningsnivå.

Sammenhengen mellom foreldrenes ressurser og forekomsten av økonomiske overføringer til barna, innebærer i seg selv at unge mennesker fra ressurssterke familier får et noe bedre utgangspunkt når de tar fatt på voksentilværelsen. Vi finner også at foreldre som selv mottok etableringsstøtte når de var unge har et høyere utdanningsnivå og bedre inntekt enn foreldre som ikke fikk noe støtte, og dessuten barn som oftere studerer – altså en klar reproduksjon av ulikhet over flere generasjoner. Men hvilken betydning de økonomiske overføringene faktisk har, er vanskelig å slå fast. Andre aspekter ved en persons familiebakgrunn kan for eksempel tenkes å være vel så utslagsgivende for en beslutning om å studere, som et løfte om økonomisk assistanse fra foreldrene. Det er på samme måte tilnærmet umulig å skulle isolere effekten en eventuell etableringsstøtte har hatt på dagens økonomiske situasjon for de unge.

10.2.5 Vennenettverk viktigere enn fjern familie

Når det gjelder hjelpeutvekslinger med familiemedlemmer utenom foreldrene, gir ikke avhandlingens datamateriale mulighet til å se utviklingen over tid. Men dagens situasjon viser at det ikke er uvanlig for unge voksne å få økonomisk støtte fra besteforeldrene i etableringsfasen. Særlig gjelder dette den første perioden etter at de unge har flyttet hjemmefra. Videre hender det at søsken hjelper hverandre økonomisk. Her er det en høy grad av gjensidighet i utvekslingene – man har gjerne både fått fra og gitt til søsken innenfor rammen av et år. Overfor fjernere slekt som onkler og tanter er økonomisk hjelp så godt som fraværende.

Vennerelasjonen likner til forveksling på søskenrelasjonen. Det forekommer en del eksempler på at venner stiller opp økonomisk, og det er et klart innslag av gjensidighet i hjelpen. Ut fra de hypotetiske spørsmålene om hvem man i en krisesituasjon kunne tenke seg å gå til, eller forventer å

bli tilbudt hjelp fra, er det likevel tydelig at søsken representerer mer av et økonomisk sikkerhetsnett enn det venner gjør.

Praktisk hjelp mellom familiemedlemmer finner sted i et betydelig større omfang enn økonomisk assistanse. Med unntak av besteforeldre-relasjonen, der den praktiske hjelpen i hovedsak går fra de unge til de gamle, er gjensidigheten høy. Også overfor besteforeldre kan det imidlertid være snakk om gjensidige hjelpeutvekslinger. Den praktiske hjelpen fra barnebarna kan tenkes å bli besvart med økonomisk støtte fra besteforeldrenes side.

Det har blitt langt vanligere for unge mennesker å leve alene i perioder. Så lenge man ikke har startet egen familie, er vennekretsen naturlig nok et viktig sosialt nettverk. Bortsett fra foreldre, er det vennene de unge oftest tyr til når de trenger praktisk hjelp. Her kan det ha foregått en erstatning over tid i forhold til mer fjern slekt. Onkler/tanter og nevøer/nieser spiller i dag en ytterst perifer rolle for hverandre, når det gjelder praktisk bistand.

10.2.6 Praktisk og økonomisk støtte: Ulik hjelpelogikk

Følelser av forpliktelse ser ut til å være mer utslagsgivende enn omsorgsfølelser for den økonomiske støtten foreldre gir barn i etableringsfasen. Konklusjonen baseres på flere forhold. En vanskelig økonomisk situasjon hos de unge utløser sjeldnere hjelp fra foreldrene når barna blir eldre. At dette skulle skyldes redusert omsorgsfølelse fra foreldrenes side, virker lite trolig. Målene på relasjonskvalitet varierer ikke med de unges alder. Det er like hyppig kontakt og like sterk følelse av nærhet mellom barn og foreldre når barna befinner seg i begynnelsen av tyveårene, som når barna er i begynnelsen av tredveårene. Da virker det rimeligere at det i normer om forpliktelse til å hjelpe barn legges vekt på nettopp alder. Videre er forekomsten av økonomiske overføringer relativt uavhengig av kvaliteten på foreldre–barn relasjonen, mens hvilken forpliktelse foreldrene gir uttrykk for å ha overfor voksne barn, har klar sammenheng med deres tilbøyelighet til faktisk å stille opp.

En forventning om gjenytelse – i hvert fall på kort sikt – kan ikke være noe viktig motiv for foreldres etableringsstøtte. Økonomisk støtte fra barn til foreldre forekommer nærmest ikke, og det er ikke slik at unge som yter foreldrene praktisk hjelp oftere får økonomisk assistanse enn unge som ikke hjelper foreldrene.

Bak den praktiske hjelpen som foreldre gir barn i etableringsfasen, ser det ut til å ligge en annen logikk. Om de unge har mottatt slik hjelp fra foreldrene, avhenger både av kvaliteten på relasjonen, og av om foreldrene

selv har fått hjelp av barna. Mens mange foreldre opplever det å gi økonomisk støtte som en forlengelse av ansvaret de har for barna mens de er små, i hvert fall i den første fasen etter at barna har flyttet hjemmefra, gjelder dette tydeligvis i mindre grad for den praktiske hjelpen. Dermed blir denne mer påvirket av andre forhold, som hvor nært en føler seg knyttet til barna, og om barna gir noe tilbake. Den økonomiske relasjonen mellom unge voksne barn og deres foreldre har altså et preg av ensidighet og automatikk, mens utvekslingen av praktisk hjelp er mer gjensidig og betinget av forholdets kvalitet.

I de fleste norske familier utveksles det hjelp i et begrenset antall slektsrelasjoner i løpet av et år. Det er likevel et visst spenn i familiers kultur for å hjelpe hverandre. Analysen gir noe sprikende resultater når det gjelder spørsmålet om økonomisk støtte fra foreldre til barn i etableringsfasen er del av en slik generell hjelpekultur i familien. For foreldrenes praktiske hjelp til unge voksne barn, er det derimot en utvetydig sammenheng med omfanget av hjelp i familien forøvrig. Resultatene kan tolkes slik at mens økonomisk etableringsstøtte til barn foregår mer uavhengig av annen hjelp innenfor familien, inngår den praktiske hjelpen i et nettverk av ytelser, sannsynligvis basert på gjensidighet mellom familiemedlemmene.

10.2.7 Sosiale normer og verdier

Et stort flertall i den norske befolkning mener at barn i prinsippet bør klare seg selv etter at de har flyttet hjemmefra. Oppfatninger om foreldres forpliktelser varierer verken etter bostedets urbaniseringsgrad eller geografiske region, eller etter mål for sosial klasse som respondentens eget utdanningsnivå eller fars utdanningsnivå. At unge fra ressurssterke familier oftere får etableringsstøtte enn unge som kommer fra mindre ressurssterke hjem, kan altså ikke forklares av ulikheter i synet på hva som er riktig å gjøre. Trolig er dette en konsekvens av forskjeller i foreldrenes økonomi og dermed evne til å hjelpe.

Holdningsfordelingen viser at det ikke eksisterer en samfunnsnorm som krever at foreldre gir barna etableringsstøtte. Foreldre som gir lite eller ingen økonomisk hjelp, risikerer ikke å bli utsatt for negative reaksjoner fra omgivelsene. Antakelig vil de heller ikke oppleve at barna føler seg stemoderlig behandlet. Til tross for de motsatte interessene ulike aldersgrupper har i dette spørsmålet, finner vi at holdning til etableringsstøtte har liten sammenheng med alder. Også blant de yngste mener et solid flertall at voksne barn bør greie seg selv økonomisk.

Individens verdier – som beskriver hvilke mål man ønsker å realisere i livet samt hvordan man bør gå fram for å nå disse målene – er faktorer som kan ha stor forklaringskraft i forhold til atferd. Men for foreldres tilbøyelighet til å bidra økonomisk i barnas etableringsfase, viser det seg at deres verdisyn har minimal betydning. Plasseringen på en materialisme-idealisme dimensjon er nærmest uten effekt, et forhold som til sammenlikning har stor innvirkning på hvor mye foreldrene har gitt i bidrag til veldedige formål i løpet av det siste året. Å hjelpe barna økonomisk i etableringsfasen er altså et fenomen som gir mindre spillerom for kulturelle forklaringer enn tilfellet er for atferd på andre områder, også for beslektede typer av atferd. Kanskje skyldes dette at økonomisk støtte til barna *ikke* har sitt utspring i foreldrenes ønske om å realisere bestemte målsetninger, men utløses av en følelse av forpliktelse.

10.2.8 Fra plikt til frivillighet?

Diskusjonen rundt motiver for å hjelpe, konkluderte med at foreldres ansvarsfølelse overfor barna trolig var den viktigste årsaken til at de ga økonomisk assistanse i etableringsfasen. Motsatte tendenser for utviklingen i holdninger til etableringsstøtte og omfanget av den faktiske etableringsstøtten kan imidlertid tolkes dit hen at følelser av forpliktelse betyr mindre i dag enn tidligere.

Det siste tiåret har det blitt mer vanlig å mene at barna bør greie seg selv etter at de har flyttet hjemmefra. Holdningsendringen kan være et tegn på at normer om forpliktelse mellom familiemedlemmer er i ferd med å bli svakere. En slik utvikling er i tråd med individualiseringstesen, som ser for seg at økt vektlegging av individuell valgfrihet og selvrealisering kan komme til å redusere innslaget av plikt også i familierelasjonene. Men det har ikke ført til en reduksjon i faktisk forekomst av hjelp. Tvert imot har det blitt langt mer utbredt at de unge mottar økonomiske overføringer. Dette kan være et resultat av at foreldre har fått bedre økonomisk mulighet for å gi hjelp. Med andre ord, når det tidligere ble gitt mindre hjelp, var årsaken at økonomien ikke tillot det.

En annen mulig forklaring er at det har skjedd en forskyvning i foreldrenes motivasjon for å yte hjelp. De føler i mindre grad enn før at de er forpliktet til å stille opp økonomisk, men velger likevel oftere enn før å bruke økonomiske ressurser på barna i en første periode etter at de har flyttet hjemmefra. En slik frivillig eller selvvalgt hjelpeatferd kan bunne i omsorgsfølelser, eller også i mer strategiske motiver – for eksempel med tanke på å bygge en god relasjon til barna som kan være til glede i egen alderdom.

En dreining fra plikt til frivillighet i foreldres hjelpeatferd overfor barn i etableringsfasen kan synes å stå i strid med den tidligere konklusjonen om at sammenhengen mellom barnas alder og omfanget av hjelp tyder på en aldersrelatert forpliktelsesnorm. Dette dreier seg imidlertid om to ulike forhold, på den ene siden hva som preger dagens situasjon, på den andre hva som er utviklingstendensen. Fortsatt kan det være slik at en følelse av forpliktelse spiller en vesentlig rolle for beslutninger om å gi barn hjelp, men at hjelp gitt ut fra andre motiver er i ferd med å få større betydning.

10.3 Videre framover

Tidligere statsminister Willoch har, i avisinnlegg og TV-debatter våren 2005, uttrykt bekymring for at dagens middelaldrende vil kunne komme til å bruke mer av sine oppsparte midler på seg selv i stedet for barna, og at dette vil få store konsekvenser for unge i etableringsfasen. Avhandlingens analyseresultater viser ingen tegn til en slik utvikling, men det er naturligvis ingen garanti for at endringer ikke vil kunne skje i årene framover. En dreining fra plikt til frivillighet i foreldrenes motivasjon for å hjelpe barna, åpner for eksempel muligheten for at dersom det skulle komme dårligere økonomiske tider, vil dette kunne ha en negativ effekt på omfanget av støtte fra foreldrene.

Økonomiske nedgangstider kan også virke negativt på to av de andre elementene som i dag bidrar til å bringe unge nordmenn relativt uproblematisk gjennom etableringsfasen, sammenliknet med unge i mange andre europeiske stater: Lav ungdomsledighet og omfattende offentlig støtte på områder av relevans for de unge. Vi har altså ingen garanti for at dagens gunstige situasjon vil forbi uendret. I lys av situasjonen i Sør-Europa, kan det være på sin plass å avslutte avhandlingen med en liten advarsel til norske politikere: Innstramminger på velferdsområder av betydning for unge i etableringsfasen, kan komme til å gi konsekvenser for samfunnet som er vel så store som konsekvensene for det enkelte individ.

Summary

The doctoral thesis has two main topics: How does the transition from childhood and reliance on parents to independent adulthood take place for young Norwegians? Furthermore, in today's comprehensive Norwegian welfare state, what role does the family play for young people in this life-phase?

Two key hypotheses within the social sciences form the starting point for the analysis. First, the individualization hypothesis, which envisages increasing differentiation and unpredictability of life histories as people make life-choices more based on their own particular situation and less as a result of their position in the social structure. Second, the crowding-out hypothesis, which expects comprehensive welfare states not only to limit the actual exchanges of support within families, but also to weaken feelings of solidarity and commitment between family members.

Several European studies indicate that the transition to adulthood has become more difficult in recent decades. There has been mounting concern for young people's situation. One of the main findings of this doctoral thesis is that such worries seem groundless in the case of Norway. Compared to other European states – particularly the Mediterranean states – Norway has had a remarkably high degree of stability in the age of attaining residential independence and the age of partnering, as well as in fertility rates. Even though we find the highest percentage with a strained economic situation among the youngest households, the variation from older households is relatively modest. Financial difficulties are primarily related to two specific conditions of young adulthood – being a student and being single.

Another main conclusion is that the willingness of parents to help their young adult children financially has not been reduced as a consequence of expanding welfare provision. On the contrary, in the last decades parental support has increased. Many parents appear to consider giving financial assistance to children – particularly in the first phase after they move into independent households – as an extension of their responsibility from when the children were still living under the same roof. Extensive contact and strong feelings of intimacy between the two generations also reveal that parents occupy a central place in their children's lives even after the youngest generation has started an independent adult existence.

Litteraturliste

- Andersen, A. S. (2001). Høykonjunktur på boligmarkedet: Det er da de unge etablerer seg. *Samfunnsspeilet*, 15: 28–32
- Annaniassen, E. (2001). Nordic housing policy: A Scandinavian model or national solutions? I J. Eriksen, L. Gulbrandsen & C. Koren (red.), *Increasing Social Inequality – From a Uniform to a Fragmented Social Policy?* NOVA Rapport 5/01. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring
- Annaniassen, E. (2004). Korporatisme og boligregimer – en begrepsanalyse. *Sociologisk Forskning*, nr. 4: 27–34
- Attias-Donfut, C. & F-C. Wolff (2000a). Complementarity between private and public transfers. I S. Arber & C. Attias-Donfut (red.), *The Myth of Generational Conflict. The family and state in aging societies*. London: Routledge
- Attias-Donfut, C. & F-C. Wolff (2000b). The redistributive effects of generational transfers. I S. Arber & C. Attias-Donfut (red.), *The Myth of Generational Conflict. The family and state in aging societies*. London: Routledge
- Bachke, N. (2003). *Fra en generell til en selektiv boligpolitikk? En analyse av den statlige boligpolitikken gjennom Husbanken på 1990-tallet*. Hovedoppgave i statsvitenskap ved Universitetet i Oslo
- Bakken, A. & M. Sletten (2000). Innvandrerdoms planer om høyere utdanning – realistiske forventninger eller uoppnåelige aspirasjoner? *Søkelys på arbeidsmarkedet*, 17: 27-36
- Barstad, A. & O. Hellevik (2004). *På vei mot det gode samfunn? Om forholdet mellom ønsket og faktisk samfunnsutvikling*. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå
- Beck, U. & E. Beck-Gernsheim (2002). *Individualization. Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*. London/Thousand Oaks: Sage Publications
- Becker, G. S. (1981). *A Treatise on the Family*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press
- Berger, P. L. & R. J. Neuhaus (1977). *To Empower People. The Role of Mediating Structures in Public Policy*. Washington, D.C.: American Enterprise Institute for Public Policy Research
- Bernheim, B. D., A. Shleifer & L. H. Summers (1985). The strategic bequest motive. *Journal of Political Economy*, 93: 1045-1076
- Bohrnstedt, G. W. (1983). Measurement. I P. H. Rossi, J. D. Wright & A. B. Anderson (red.), *Handbook of survey research*. New York: Academic Press

- Bowitz, E. & Å. Cappelen (1996). Velferdsstatens økonomiske grunnlag. I A. Hatland, S. Kuhnle & T. I. Romøren (red.), *Den norske velferdsstaten*. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Bowles, S. & H. Gintis (2000). Reciprocity, Self-Interest and the Welfare State. *Nordic Journal of Political Economy*, 26: 33-53
- Brekke, K. A. & D. E. Sommervoll (2002). Hvordan kan det være vanskelig å etablere seg på boligmarkedet i 2002? *Økonomiske analyser*, 21: 59-64
- Buchmann, M. (1989). *The Script of Life in Modern Society. Entry into Adulthood in a Changing World*. Chicago/London: The University of Chicago Press
- Bø, T. P. & T. H. Molden (2000). Arbeid. Kapittel 5 i *Sosialt utsyn 2000*. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå
- Chappell, N. & A. Blandford (1991). Informal and formal care: exploring the complementarity. *Ageing and Society*, 11: 299-317
- Cheal, D. (2002). *Sociology of Family Life*. Hampshire/New York: Palgrave
- Coles, B. (1995). *Youth and Social Policy*. London: University College London
- Cordón, J. A. F. (1997). Youth Residential Independence and Autonomy. A Comparative Study. *Journal of Family Issues*, 18: 576-607
- Cox, D. (1987). Motives for private income transfers. *Journal of Political Economy*, 95: 508-556
- Cox, D. & O. Stark (1994). *Intergenerational Transfers and the Demonstration Effect*. Working Paper no.329, Boston College Department of Economics (<http://fmwww.bc.edu/EC-P/WP329.pdf>)
- Cox, D. & G. Jakubson (1995). The connection between public transfers and private interfamily transfers. *Journal of Public Economics*, 57: 129-167
- Cutler, D. M. & J. Gruber (1996). Does public insurance crowd out private insurance? *Quarterly Journal of Economics*, 111: 391-430
- Daatland, S. O. (1990). What are families for? On family solidarity and preference for help. *Ageing and Society*, 10: 1-15
- Daly, M. (2000). A Fine Balance. Women's Labor Market Participation in International Comparison. I F. W. Scharpf & V. A. Schmidt (red.), *Welfare and Work in the Open Economy. Vol 2: Diverse Responses to Common Challenges*. Oxford: Oxford University Press
- Doty, P. (1986). Family care of the elderly: the role of public policy. *Milbank Quarterly*, 64: 34-75
- Eckhoff, T. (1971). *Rettferdighet*. Oslo/Bergen: Universitetsforlaget
- Elder, G. H. Jr. (1994). Time, Human Agency, and Social Change: Perspectives on the Life Course. *Social Psychology Quarterly*, 57: 4-15
- Ellingsæter, A. L. & G. Iversen (1984). *Endringer i kvinners arbeidsmarkedstilpasninger*. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå

- Ellingsæter, A. L. & L. Gulbrandsen (2003). *Barnehagen – fra selektivt til universelt velferdsgode*. NOVA Rapport 24/03. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring
- Ellingsæter, A. L. & A. Leira (2004). Innledning: Velferdsstaten og familien. I A. L. Ellingsæter & A. Leira (red.), *Velferdsstaten og familien. Utfordringer og dilemmaer*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press
- Esping-Andersen, G. (1999). The Household Economy. Kapittel 4 i *Social Foundations of Postindustrial Economies*. Oxford: Oxford University Press
- Europarådet (2002). *Recent demographic developments in Europe 2002*. Council of Europe Publishing
- Fauske, H. (1996). Livsløp og etablering. I T. Øia (red.), *Ung på 90-tallet. En antologi*. Oslo: UNGforsk/Cappelen Akademisk forlag
- Finch, J. (1989). *Family obligations and Social Change*. Cambridge: Polity Press
- Finch, J. & J. Mason (1993). *Negotiating Family Responsibilities*. London/New York: Routledge
- Fox, J. (1997). *Applied Regression Analysis, Linear Models, and Related Methods*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications
- Fritzell, J. & C. Lennartsson (2005). Financial transfers between generations in Sweden. *Ageing and Society*, 25: 1-18
- Frønes, I., K. Heggen & J. O. Myklebust (1997). Livsløpsanalyse – begreper og forståelsesformer. I I. Frønes, K. Heggen & J. O. Myklebust (red.), *Livsløp. Oppvekst, generasjon og sosial endring*. Oslo: Universitetsforlaget
- Furlong, A. & F. Cartmel (1997). *Young People and Social Change. Individualization and risk in late modernity*. Buckingham/Philadelphia: Open University Press
- Gallie, D. & S. Paugam (2000). The Experience of Unemployment in Europe: The Debate. I D. Gallie & S. Paugam (red.), *Welfare Regimes and the Experience of Unemployment in Europe*. Oxford: Oxford University Press
- Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press
- Giddens, A. (1992). *The Transformation of Intimacy. Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*. Stanford, California: Stanford University Press
- Glazer, N. (1988). *The Limits of Social Policy*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press
- Goldscheider, F. & C. Goldscheider (1999). *The Changing Transition to Adulthood. Leaving and Returning Home*. Thousand Oaks/London: Sage Publications

- Greenland, S. (1998). Introduction to Regression Modeling. I K. J. Rothman & S. Greenland (red.), *Modern Epidemiology. Second edition*. Philadelphia: Lippincott-Raven Publishers
- Gulbrandsen, L. (1998). *Husholdningenes boligfinansiering*. NOVA Skriftserie 3/98. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring
- Gulbrandsen, L. & T. Hellevik (1998). *Norske husholdningers økonomiske situasjon. Resultater fra en undersøkelse høsten 1997*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring
- Gulbrandsen, L. & Å. Langsether (1999). *Transfers and Maintenance Responsibility. The Relationship between Parents and Young Adult Children*. NOVA Skriftserie 6/99. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring
- Gulbrandsen, L. & H.-C. Sandlie (2001). *Housing Consumption and Lifestyle – New Trends among Young Norwegians?* Paper presentert på konferansen Housing and Urban Development in New Europe, i Pultusk, Polen 25.-29. juni
- Gulbrandsen, L. & Å. Langsether (2001). *The elderly: asset management, generational relations and independence*. Paper presentert på ESA-konferanse i Helsinki 28. august - 1. september
- Gulbrandsen, L. (2002). Aldri har det vært så ille som akkurat nå. Om norsk ungdoms utflytting fra barndomshjemmet og etablering i egen bolig. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 2: 33-50
- Gulbrandsen, L. & A. W. Pedersen (2003). *Bostøtte og boustgifter*. NOVA Rapport 19/03. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring
- Gulbrandsen, L. & H.-C. Sandlie (2003). *Boligetablering i Oslo og Akershus*. NOVA Rapport 23/03. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring
- Gulbrandsen, L. (2004). Home Ownership and Social Inequality in Norway. I K. Kurz & H.-P. Blossfeld (red.), *Home Ownership and Social Inequality in Comparative Perspective*. Stanford, California: Stanford University Press
- Gulbrandsen, O., T. Hansen & L. Gulbrandsen (1992). *Ungdom og bolig. Hva vet vi i dag om unges etablering?* Prosjektrapport 112. Oslo: Norges byggforskningsinstitutt
- Hagestad, G. O. (1997). Første etappe: Historiske endringer i barns familiemønstre. I I. Frønes, K. Heggen & J. O. Myklebust (red.), *Livsløp. Oppvekst, generasjon og sosial endring*. Oslo: Universitetsforlaget
- Hagestad, G. O. (2000). *Intergenerational relationships*. Paper forberedt til the Gender and Generations Programme, UN Economic Commission for Europe, august 2000
- Hammer, T. & I. Julkunen (2003). Surviving Unemployment: A Question of Money or Families? I T. Hammer (red.), *Youth Unemployment and Social Exclusion in Europe: A Comparative Study*. Bristol: Policy Press

- Hareven, T. K. (2000). *Families, History, and Social Change. Life-Course & Cross-Cultural Perspectives*. Boulder, Colorado/Oxford: Westview Press
- Harloe, M. (1995). *The People's Home? Social Rented Housing in Europe & America*. Oxford: Blackwell
- Harris, N. S. (1989). *Social Security for Young People*. Aldershot: Avebury
- Hatland, A. (1996). Trygdepolitikken ved et veiskille? I A. Hatland, S. Kuhnle & T. I. Romøren (red.), *Den norske velferdsstaten*. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Held, T. (1986). Institutionalization and Deinstitutionalization of the Life Course. *Human Development*, 29: 157-162
- Hellevik, O. (1972). *Gallupdemokratiet*. Oslo: Det Norske Samlaget
- Hellevik, O. (1984). *Introduction to Causal Analysis. Exploring Survey Data by Crosstabulation*. London: George Allen & Unwin
- Hellevik, O. (1991). *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap*. Oslo: Universitetsforlaget
- Hellevik, O. (1993). Postmaterialism as a dimension of cultural change. *International Journal of Public Opinion Research*, 5: 211-233
- Hellevik, O. (1996). *Nordmenn og det gode liv. Norsk Monitor 1985-1995*. Oslo: Universitetsforlaget
- Hellevik, O. (2002). Age differences in value orientation – life cycle or cohort effect? *International Journal of Public Opinion Research*, 14: 286-302
- Hellevik, O. (2003). Economy, values and happiness in Norway. *Journal of Happiness Studies*, 4: 243-283
- Hellevik, T. (1999). *Kontantstøttens effekter for barnetilsyn og yrkesdeltakelse. En analyse av småbarnsmødrenes planer i forkant av kontantstøttens innføring*. NOVA Rapport 4/99. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring
- Hellevik, T. & Å. Langsether (2001). *The Middle-aged Generation: Giving and Receiving in a Life Course and Generational Perspective*. Paper presentert på ESA-konferanse i Helsinki 28. august - 1. september
- Historisk statistikk 1994 (1995). Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå
- Holdsworth, C. (2000). Leaving Home in Britain and Spain. *European Sociological Review*, 16: 201-222
- Holm, A. & E. Dyb (2001). *Boliger for vanskeligstilte. En studie av boligutviklingen i Oslo og Akershus*. Oslo: Norges byggforskningsinstitutt
- Homans, G. C. (1950). *The Human Group*. New York: Harcourt Brace
- Høydahl, E., H. Skiri & L. Østby (2000). Befolkning. Kapittel 1 i *Sosialt utsyn 2000*. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå
- Iacovou, M. & R. Berthoud (2001). *Young People's Lives: a Map of Europe*. Colchester: University of Essex, Institute for Social and Economic Research

- Inglehart, R. (1977). *The Silent Revolution. Changing Values and Political Styles among Western Publics*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press
- Inglehart, R. (1990). *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press
- Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger 2000 (2003). Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå
- Janowitz, M. (1976). *The Social Control of the Welfare State*. New York: Elsevier
- Jennings, K. M. (1989). The Crystallization of Orientations. I K. M. Jennings & J. W. van Deth (red.), *Continuities in Political Action*. Berlin/New York: de Gruyter
- Jensen, A-M. (2004). Harde fakta om myke menn. I A. L. Ellingsæter & A. Leira (red.), *Velferdsstaten og familien. Utfordringer og dilemmaer*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Jones, G. (1995). *Leaving Home*. Buckingham/Philadelphia: Open University Press
- Kanagy, C. L., C. R. Humphrey & G. Firebaugh (1994). Surging environmentalism: Changing Public Opinion or Changing Publics. *Social Science Quarterly*, 75: 804-819
- Kemeny, J. (2003). Korporatism och bostadsregimer. *Sociologisk Forskning*, nr. 3: 37-56
- Kjeldstad, R. & A. Skevik (2004). Enslige forsørgere – en sosialpolitisk kategori utgått på dato? I A. L. Ellingsæter & A. Leira (red.), *Velferdsstaten og familien. Utfordringer og dilemmaer*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Kohli, M. & Meyer, J. W. (1986). Social Structure and Social Construction of Life Stages. Introduction. *Human Development*, 29: 145-149
- Kohli, M. (1999). Private and public transfers between generations: Linking the family and the state. *European Societies*, 1: 81-104
- Koren, C. (2001). Individ, familie eller husholdning? I A.-H. Bay, B. Hvinden & C. Koren (red.), *Virker velferdsstaten?* Kristiansand: Høyskoleforlaget
- Kotlikoff, L. J. & J. N. Morris (1989). How much care do the aged receive from their children? A bimodal picture of contact and assistance. I D. A. Wise (red.), *The Economics of Ageing*. Chicago: University of Chicago Press
- Krange, O. (2004). *Grenser for individualisering. Ungdom mellom ny og gammel modernitet*. NOVA Rapport 4/04. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring
- Kreps, J. M. (1977). Intergenerational Transfers and the Bureaucracy. I E. Shanas & M. B. Sussman (red.), *Family, Bureaucracy and the Elderly*. Durham, N. C.: Duke University Press
- Kuhnle, S. & L. Solheim (1991). *Velferdsstaten – vekst og omstilling*. Oslo: Tano
- Kuhnle, S. (1996). Velferdsstatens idégrunnlag i perspektiv. I A. Hatland, S. Kuhnle & T. I. Romøren (red.), *Den norske velferdsstaten*. Oslo: Ad Notam Gyldendal

- Künemund, H. & M. Rein (1999). There is more to receiving than needing: theoretical arguments and empirical explorations of crowding in and crowding out. *Ageing and Society*, 19: 93-121
- Langsether, Å. (1991). *Arv og gaver i forsørgingsperspektiv. Opplegg til en undersøkelse med noen foreløpige resultater*. INAS Notat 1991:8. Oslo: Institutt for sosialforskning
- Langsether, Å. (2003). *Etablering, generasjonsulikhet og generasjonsoverføringer i boligsektoren. En kunnskapsoversikt utarbeidet etter oppdrag for Kommunal- og regionaldepartementet*. NOVA Skriftserie 6/03. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring
- Lappegård, T. (2001). Fruktbarhet og familiepolitikk. *Samfunnsspeilet*, 15: 20-26
- Lappegård, T. & H. Brunborg (2004). Ungdom og demografi. Om endringer i demografisk atferd i overgangen fra ung til voksen. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 4: 93-104
- Lewis, J. (1992). Gender and the Development of Welfare Regimes. *Journal of European Social Policy*, 2: 159-173
- Lingsom, S. (1997). *The Substitution Issue. Care policies and their consequences for family care*. NOVA Rapport 6/97. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring
- Løwe, T. (1995). "Etableringsassistanse". *Om omfang og fordeling av økonomisk bistand fra foreldre til unge i etableringsfasen*. INAS Rapport 95:5. Oslo: Institutt for sosialforskning
- Marshall, T. H. (1970). *Social Policy in the Twentieth Century*. London: Hutchinson & Co
- Matznetter, W. (2001). *Housing Classes and Welfare Regimes*. Paper presentert på HSA-konferanse (Housing Studies Association) i Cardiff 4.-5. september
- Mauss, M. (1990). *The Gift*. London/New York: Routledge. Originalt publisert på engelsk i 1954, av Cohen & West
- Mayer, K. U. & W. Müller (1994). Lebensverläufe im Wohlfahrtsstaat. I U. Beck & E. Beck-Gernsheim (red.), *Riskante Freiheiten. Individualisierung in modernen Gesellschaften*. Frankfurt: Suhrkamp
- Medby, P. (2002). *Prisutviklingen for selveide boliger. En empirisk analyse av perioden 1991-2000*. Prosjektrapport 323. Oslo: Norges byggforskningsinstitutt
- Menchik P. L. & N. A. Jianakoplos (1998). Economics of Inheritance. I R. K. Miller & S. J. McNamee (red.), *Inheritance and Wealth in America*. New York/London: Plenum Press
- Millar, J. & A. Warman (1996). *Family Obligations in Europe*. London: Family Policy Studies Centre

- Miller, R. K. & S. J. McNamee (1998). The Inheritance of Wealth in America. I R. K. Miller & S. J. McNamee (red.), *Inheritance and Wealth in America*. New York/London: Plenum Press
- MMI (2004). *Hovedrapport for Norsk Monitor*. Oslo: Markeds- og mediainstituttet
- Murie, A. (1994). *Cities and Housing after the Welfare State*. Essay from visiting professor, Amsterdam study centre for the Metropolitan Environment (AME)
- Noack, T. & N. Keilman (1993). Familie og husholdning. Kapittel 8.1 i *Sosialt utsyn 1993*. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå
- Noack, T. (1996). Familieutvikling i demografisk perspektiv. I B. Brandth & K. Moxnes (red.), *Familie for tiden. Stabilitet og forandring*. Oslo: Tano Aschehoug
- Noack, T. (2004). Familien i velferdsstaten: fra støttespiller til trojansk hest? I A. L. Ellingsæter & A. Leira (red.), *Velferdsstaten og familien. Utfordringer og dilemmaer*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- NOU 1995: 11. *Statsbankene under endrede rammevilkår*
- NOU 1996: 13. *Offentlige overføringer til barnefamilier*
- NOU 1999: 25. *Samboerne og samfunnet*
- NOU 1999: 33. *Nyttige lærepenger – om utdanningsfinansieringen gjennom Lånekassen*
- NOU 2002: 2. *Boligmarkedene og boligpolitikken*
- Orloff, A. S. (1993). Gender and the Social Rights of Citizenship: The Comparative Analysis of Gender Relations and Welfare States. *American Sociological Review*, 58: 303-328
- Parsons, T. & R. F. Bales (1955). *Family, Socialization and Interaction Process*. Glencoe, Illinois: Free Press
- Qureshi, H. & A. Walker (1989). *The Caring Relationship*. Philadelphia: Temple University Press
- Roberts, R. D. (1984). A positive model of private charity and public transfers. *Journal of Political Economy*, 92: 136-148
- Rokeach, M. (1973). *The Nature of Human Values*. New York: The Free Press
- Rossi, A. S. & P. H. Rossi (1990). *Of Human Bonding. Parent-Child Relations across the Life Course*. New York: Aldine de Gruyter
- Rothman, K. J. (1986). *Modern Epidemiology*. Boston: Little, Brown and Company
- Rubin, D. R. (1997). Estimating causal effects from large data sets using propensity scores. *Annals of Internal Medicine*, 127: 757-763
- Ruud, M. E. (2001). *Eget hjem for første gang. Å flytte hjemmefra blant et utvalg ungdom i Oslo*. Prosjektrapport 311. Oslo: Norges byggforskningsinstitutt

- Sandlie, H. C. (2005). *To må man være – boligetablering i et livsløps- og kohortperspektiv*. Kommende doktoravhandling ved Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo
- Schoeni, R. F. (1997). Private interhousehold transfers of money and time: new empirical evidence. *Review of Income and Wealth*, 43: 423-448
- Sgritta, G. B. (2003). *Family and Welfare Systems in the Transition to Adulthood: An Emblematic Case Study*. ÖIF-Materialiensammling Heft 16: 59-86
- Silva, E. B. & C. Smart (1999). The 'new' practices and politics of family life. I E. B. Silva & C. Smart (red.), *The New Family?* London/Thousand Oaks: Sage Publications
- Silverstein, M., S. J. Conroy, H. Wang, R. Giarrusso, V. L. Bengtson (2002). Reciprocity in Parent-Child Relations over the Adult Life Course. *Journal of Gerontology: Social Sciences*, 57B: S3-S13
- Skevik, A. (2001). *Family Ideology and Social Policy. Policies towards Lone Parents in Norway and the UK*. NOVA Rapport 7/01. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring
- Skog, O.-J. (1998). *Å forklare sosiale fenomener. En regresjonsbasert tilnærming*. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Skrede, K. (2003). Gender, Generations and Life Courses in the Melting Pot. I J. Eriksen & L. Gulbrandsen (red.), *Natalie Rogoff Ramsøy: En pioner i norsk og internasjonal sosiologi. Et minneskrift*. NOVA Rapport 10/03. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring
- Stark, O. (1995). *Altruism and beyond. An economic analysis of transfers and exchanges within families and groups*. Cambridge: Cambridge University Press
- Statistisk årbok 2001. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå
- Stjernø, Steinar (2001). Solidariteten og velferdsstaten. I M. Sandbæk (red.), *Fra mottaker til aktør. Brukernes plass i praktisk sosialt arbeid og forskning*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Syltevik, L. J. & K. Wærness (2004). Det rasler i lenker – forsørgernormer i endring? I A. L. Ellingsæter & A. Leira (red.), *Velferdsstaten og familien. Utfordringer og dilemmaer*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Texmon, I. (1994). Ut av redet – utflytting i flere trinn. *Samfunnsspeilet*, 8: 9-15
- Texmon, I. (1996). På egne ben – flytting fra foreldrehjemmet. I B. Brandth & K. Moxnes (red.), *Familie for tiden. Stabilitet og forandring*. Oslo: Tano Aschehoug
- Texmon, I. (1999). Samliv i Norge mot slutten av 1900-tallet. En beskrivelse av endringer og mangfold. Vedlegg 3 i NOU 1999: 25 *Samboerne og samfunnet*
- Thurow, L. (1975). *Generating Inequality*. New York: Basic Books
- Togebj, L. (2004). *Man har et standpunkt... Om stabilitet og forandring i befolkningens holdninger*. Århus: Aarhus Universitetsforlag

- Torgersen, U. (1987). Housing: The Wobbly Pillar under the Welfare State. I B. Turner, J. Kemeny & L.J. Lundqvist (red.), *Between State and Market: Housing in the Post-Industrial Era*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International
- Try, S. (1991). Alternative mål for ledigheten blant unge. *Søkelys på arbeidsmarkedet*, 8: 156-163
- Try, S. (1999a). Arbeidsmarked og studentvekst. *Søkelys på arbeidsmarkedet*, 16: 149-158
- Try, S. (1999b). Overgangen fra høyere utdanning til arbeidsmarkedet. *Søkelys på arbeidsmarkedet*, 16: 19-28
- Vogel, J. (2003). *European Welfare Regimes and the Transition to Adulthood: A Comparative and Longitudinal Perspective*. ÖIF-Materialiensammling Heft 16: 125-142
- White, L. (1994). Co-residence and Leaving Home: Young Adults and their Parents. *Annual Review of Sociology*, 20: 81-102
- Aamodt, P. O. (2001). *Studiegjennomføring og studiefravall. En statistisk oversikt*. NIFU Skriftserie 14/2001. Oslo: Norsk institutt for studier av forskning og utdanning

Vedlegg 1: Tabeller

Tabell 1. Prosent som har mottatt økonomisk støtte fra foreldre til ulike formål etter fylte 18 år, etter oppfatning av nærhet til foreldrene (Gallup 2001). Basis: Personer 18-35 år i egen husholdning, som har foreldre som bor sammen

	Nærhet til foreldrene		
	Lite nært forhold til minst én	Ganske nært forhold	Veldig nært forhold til begge
Har fått økonomisk støtte til bolig			
- ganske mye	5	7	5
- noe	12	9	10
Har fått støtte i økonomisk vanskelig situasjon			
- ganske mye	19	13	16
- noe	38	40	38
Har fått økonomisk støtte til utdanning			
- ganske mye	19	17	20
- noe	38	34	39
N	(42)	(149)	(156)

Tabell 2. Prosent som har mottatt økonomisk støtte fra foreldre til ulike formål etter fylte 18 år, etter omfang på kontakt med foreldrene (Gallup 2001). Basis: Personer 18-35 år i egen husholdning, som har foreldre som bor sammen

	Kontakt med foreldrene		
	Sjeldnere enn ukentlig	Ukentlig	Flere ganger i uken
Har fått økonomisk støtte til bolig			
- ganske mye	4	5	7
- noe	15	7	10
Har fått støtte i økonomisk vanskelig situasjon			
- ganske mye	23	14	15
- noe	31	33	43
Har fått økonomisk støtte til utdanning			
- ganske mye	19	20	18
- noe	31	29	41
N	(26)	(98)	(225)

Tabell 3. Sammenhengen mellom egenskaper ved respondentenes bosted og sosiale status – og holdning til foreldres økonomiske forpliktelser overfor voksne barn (multivariat lineær regresjon, ustandardiserte koeffisienter) (Gallup 2001).

	Avhengig variabel: Holdning til etableringsstøtte 0 = Barna bør klare seg selv 1 = Foreldre bør gi barna hjelp til utdanning, bolig, familieetablering/barna bør hjelpes så de har like god levestandard som foreldrene	
	Basis: Personer over 18 år i egen husholdning	Basis: Foreldre med barn i etableringsalder
Uavhengige variabler:		
Bostedets urbaniseringsgrad		
Ref. kategori: Storbyer (Oslo, Bergen, Trondheim og Stavanger)		
By/tettbygd strøk med 2000 innbyggere eller mer	0,03	0,01
By/tettbygd strøk med under 2000 innbyggere, eller spredtbygd strøk	0,05	- 0,01
Bostedets geografisk region		
Ref. kategori: Østlandet (Oslo, Akershus, Østfold, Vestfold, Hedmark, Oppland, Buskerud, Telemark)		
Sør- og Vestlandet (Agder-fylkene, Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal)	- 0,01	0,02
Midt- og Nord-Norge (Trøndelags-fylkene, Nordland, Troms, Finnmark)	- 0,06	0,03
Fars utdanningsnivå		
Ref. kategori: Folkeskolenivå		
Realskole- eller gymnasnivå	0,03	- 0,00
Høyskole- eller universitetsnivå	0,02	- 0,00
Eget utdanningsnivå		
Høyskole- eller universitetsnivå	0,05	0,02
Forklart varians (R^2)	0,006	0,001
N	1846	598

** Signifikant på 0,01 nivå.

* Signifikant på 0,05 nivå.

Tabell 4. Sammenhengen mellom inntekt, alder og plassering på ulike verdidimensjoner – og økonomisk støtte gitt til voksne barn de siste 12 månedene (multivariat lineær regresjon, ustandardiserte koeffisienter) (MMI, Norsk Monitor 2001). Basis: Personer 40-60 år som har minst ett voksent barn

	Avhengig variabel: Har gitt økonomisk støtte til voksne barn siste 12 mnd
Uavhengige variabler:	
Brutto husholdningsinntekt	
Ref. kategori: Under 300 000	
300 000 - 599 000	0,14**
600 000 +	0,16**
Alder	
Ref. kategori: 40-46 år	
47-53 år	0,06
54-60 år	- 0,01
Verdier ¹	
Midtkategori altruisme – egoisme	- 0,00
Egoisme	- 0,02
Midtkategori likhet – ulikhet	0,02
Ulikhet	- 0,01
Midtkategori anti-materialisme - materialisme	0,04
Materialisme	- 0,01
Midtkategori nøyksomhet – hedonisme	0,05
Hedonisme	0,05
Midtkategori nærhet – avstand	- 0,02
Avstand	- 0,02
Midtkategori autoritet - anti-autoritet	0,07
Anti-autoritet	0,13**
Forklart varians (R ²)	0,041
N	(1094)

** Signifikant på 0,01 nivå.

* Signifikant på 0,05 nivå.

¹ For alle verdiene er referansekategorien det andre ytterpunktet på dimensjonen.

Tabell 5. Sammenhengen mellom egenskaper ved barn og foreldre – og forekomst av praktisk hjelp fra foreldre til barn de siste 12 månedene (multivariat lineær regresjon, ustandardiserte koeffisienter) (Gallup 2001). Basis: Personer 18-35 år i egen husholdning, med mor/far i live

Uavhengige variabler:	Avhengig variabel: Har fått praktisk hjelp siste 12 mnd
EGENSKAPER VED BARNA	
Alder Ref. kategori: 18-23 år	
24-29 år	- 0,03
30-35 år	0,04
Utdanning Er for tiden under utdanning	0,04
Barnestatus Har barn	0,11*
Økonomisk situasjon Inntekten strekker ikke til	- 0,02
Antall søsken Ref. kategori: Enebarn	
Ett eller to søsken	0,04
Tre eller flere søsken	- 0,04
EGENSKAPER VED FORELDRENE	
Foreldrenes sivilstand Skilt (hvis én er død; var skilt)	- 0,11*
Foreldrenes økonomiske situasjon Kan spare	- 0,02
Foreldrenes utdanningsnivå Høyskole- eller universitetsnivå (minst én har høyere utdanning der foreldrene bor sammen)	0,04
FORELDRE-BARN RELASJONEN	
Praktisk hjelp til foreldrene Har gitt foreldrene praktisk hjelp siste 12 mnd – av og til eller jevnlig	0,10*
Kontakt med foreldrene Daglig eller flere ganger i uken	0,16**
FAMILIENS HJELPEKULTUR	
Antall tilfeller av hjelp i familien ¹ Ref. kategori: 0-1 tilfeller av hjelp	
2-5 tilfeller av hjelp	0,27**
6 eller flere tilfeller av hjelp	0,44**
Forklart varians (R ²)	0,228
N	(517)

** Signifikant på 0,01 nivå.

* Signifikant på 0,05 nivå.

¹ Omfatter de unges hjelpeutvekslinger med voksne familiemedlemmer de siste 12 månedene. Nærmere bestemt praktisk hjelp gitt til og mottatt fra besteforeldre, søsken, onkler/tanter og foreldre, økonomisk støtte gitt til og mottatt fra besteforeldre, søsken og onkler/tanter, og økonomisk støtte gitt til foreldre.

Tabell 6. Sammenhengen mellom egenskaper ved barn og foreldre – og forekomst av praktisk hjelp fra foreldre til barn de siste 12 månedene (multivariat lineær regresjon, ustandardiserte koeffisienter) (Gallup 2001). Basis: Personer 18-35 år i egen husholdning. BARN AV RESPONDENTER

Uavhengige variabler:	Avhengig variabel: Har fått praktisk hjelp siste 12 mnd
EGENSKAPER VED BARNA	
Alder Ref. kategori: 18-23 år 24-29 år 30-35 år	 – 0,09 – 0,06
Utdanning Er for tiden under utdanning	0,02
Barnestatus Har barn	0,26**
Økonomisk situasjon Inntekten strekker ikke til	– 0,01
Antall søsken Ref. kategori: Enebarn Ett eller to søsken Tre eller flere søsken	 0,03 0,01
EGENSKAPER VED FORELDRENE	
Foreldrenes brutto husholdningsinntekt På minst 500 000	0,09**
Foreldrenes utdanningsnivå Høgskole- eller universitetsnivå	0,01
Foreldrenes holdning til å støtte voksne barn Barn bør hjelpes – ikke bare i nødsfall	0,02
Foreldrenes støtteerfaring Har fått støtte av egne foreldre etter fylte 18 år – til bolig, utdanning eller i vanskelig økonomisk situasjon	0,05
Foreldrenes allmenne hjelpeaktivitet ¹ Foreldrene har bidratt med hjelp i minst to andre slektsrelasjoner siste året	0,10*
FORELDRE-BARN RELASJONEN	
Praktisk hjelp til foreldrene Har gitt foreldrene praktisk hjelp siste 12 mnd – av og til eller jevnlig	0,29**
Kontakt med foreldrene Daglig eller flere ganger i uken	0,23**
Forklart varians (R ²)	0,254
N	(733)

** Signifikant på 0,01 nivå.

* Signifikant på 0,05 nivå.

¹ Omfatter foreldrenes praktiske og økonomiske hjelp til egne foreldre, søsken, onkler/tanter og nevøer/nieser.

Vedlegg 2: Spørreskjema

1 2 3 4 5 6 7 8 9 0

God dag/god kveld. Mitt navn er fra Norsk Gallup.
 Vi gjennomfører nå en undersøkelse for forskningsinstituttet NOVA. Den dreier seg om boligfinansiering, arv og forsørging, og vi er særlig opptatt av hvordan folk i våre dager ser på forsørgingsansvaret mellom nære pårørende. Vi gjerne stille noen spørsmål til den i husstanden som sist fylte år, blant de som er 18 år eller over, hvis vi får lov. Som en belønning for bryderiet får man 2 flaxlodd.

!!! Slik skal tall skrives !!!

s15858

1. Hva er din alder?

Noter alder

Dersom IP er under 18 år avslutt intervjuet.

2. Sivil status, er du...LES OPP

(S)

Gift	☐	1	GÅ TIL SPM. 3
Samboende.....	☐	2	
Ugift.....	☐	3	GÅ TIL SPM. 5
Tidligere gift, separert, skilt	☐	4	
Enke/enkemann	☐	5	

3. Når flyttet du sammen med din nåværende partner, det vil si med din samboer eller ektefelle?

Noter årstall.....

4. Har du vært gift tidligere

(S)

- Ja..... 1
 Nei..... 2

5. REGISTRER KJØNN

(S)

- Mann..... 1
 Kvinne..... 2

6. Urbaniseringsgrad

(S)

- Oslo..... 1
 Bergen..... 2
 Trondheim..... 3
 By/tettbygd strøk 2.000 innbyggere eller mer..... 4
 By/tettbygd strøk under 2.000 innbyggere..... 5
 Spredtbygd strøk færre enn 2.000 innbyggere i klynge..... 6

7. Fylke

(S)

- Østfold..... 1
 Akershus..... 2
 Oslo..... 3
 Hedmark..... 4
 Oppland..... 5
 Buskerud..... 6
 Vestfold..... 7
 Telemark..... 8
 Aust-Agder..... 9
 Vest-Agder..... 10
 Rogaland..... 11
 Hordaland..... 12
 Sogn og Fjordane..... 13
 Møre og Romsdal..... 14
 Sør-Trøndelag..... 15
 Nord-Trøndelag..... 16
 Nordland..... 17
 Troms..... 18
 Finnmark..... 19

8. Boligtype

(S)

- Enebolig 1
 2 – 4 mannsbolig 2
 Leilighet i rekkehus 3
 Leilighet i blokk 4
 Hybel i småhus 5
 Hybel i blokk 6
 Annet 7

9. Hvor mange er det i denne husstanden i alt?
 Alle voksne og barn medregnet.

(S)

- 1 person 1
 2 personer 2
 3 personer 3
 4 personer 4
 5 personer 5
 6 personer eller flere 6

10. Hvilke av følgende grupper er representert med ett eller flere medlemmer i din husstand?
LES. HUSK FLERE SVAR MULIG.

(M)

- Husfar 1
 Husmor 2
 Barn 0 – 6 år 3
 Barn 7 – 15 år 4
 Barn 16 – 19 år 5
 Annen voksen;
 slektning/familiemedlem 6
 Annen voksen; ikke slektning eller familie 7

11. Omtrent hvor stor er denne husstandens samlede brutto årsinntekt, før skatt og fradrag? **NOTER ANTALL 1000 KR NEDENFOR. FORTELL OM NØDVENDIG AT DETTE ER INTERESSANT KUN FOR GALLUP FOR Å KUNNE LAGE FULLSTENDIGE STATISTIKKER.**

Noter i hele 1000 kr (eks. 350 000 skrives 0350)

--	--	--	--

12. Omtrent hvor stor er din samlede brutto årsinntekt, før skatt og fradrag?

Noter i hele 1000 kr (eks. 350 000 skrives 0350)

--	--	--	--

13. Hva er ditt høyeste utdanningsnivå?

(S)

- Grunnskoleutdanning (7-årig folkeskole, framhalds- eller fortsettelseskole, 9-årig grunnskole) 1
 Videregående skole (Artium eller eksamen ved økonomisk gymnas, middelskole, realskole, 10-årig grunnskole, folkehøyskole, landbruksskole, fagskole/yrkesskole, handelsskole, mer enn grunnskoleutdanning) 2
 Høyskoleutdanning 3
 Universitetsutdanning (NTH og NHH regnes som universitet) 4

GÅ TIL SPM. 15

GÅ TIL SPM. 14

14. Har du oppnådd en akademisk tittel ved universitet eller høyskole?

(S)

- Ja 1
 Nei 2

15. Er du for tiden under utdanning?

(S)

- Ja 1
 Nei 2
 Ubesvart/vet ikke 3

16. Hvilke av følgende kilder til livsopphold har du? **LES OPP. HUSK FLERE SVAR MULIG.**

(M)

- Inntektsgivende arbeid (som inntektsgivende arbeid regnes også arbeid som familiemedlem uten fast avtalt lønn på gårdsbruk, i forretninger og i familiebedrift ellers) 1
 Studielån/stipend 2
 Alderspensjon 3
 Annen type trygd 4
 Formue 5
 Husarbeid i hjemmet 6
 Forsørget 7

17. Arbeider du...?

(S)

- Heltid 1
 Deltid 2
 Varierer 3
 Ikke yrkesaktiv 4

GÅ TIL SPM. 18

GÅ TIL SPM 19

18. Har du ditt hovedyrke i offentlig eller privat virksomhet?

(S)

- Offentlig virksomhet 1
Privat virksomhet..... 2

19. Hvilken stilling har du i ditt hovedyrke?
Dersom du ikke er yrkesaktiv i dag: hvilken stilling hadde du i din siste ordinære jobb?

(S)

- Arbeider/operatør:
ufaglært/lærling 1
Faglært arbeider, formann 2
- Tekniker, ingeniør:
ikke lederstilling..... 3
- Fagutdannet stilling i helse- og
sosialsektoren: ikke lederstilling... 4
- Fagutdannet stilling innen
undervisning og forskning: ikke
lederstilling 5
- Underordnet funksjonær i privat
eller offentlig virksomhet 6
- Overordnet stilling/lederstilling i
privat eller offentlig virksomhet..... 7
- Selvstendig næringsdrivende, inkl
eiere i jordbruk og fiske, og
personer i frie erverv (f.eks
advokater, tannleger, kunstnere og
lignende) 8
- Annen stilling..... 9
- Har aldri vært yrkesaktiv 10
- Ubesvart/vet ikke..... 11

HVIS IP HAR EKTEFELLE/SAMBOER STILL SPM. 20-26. HVIS IKKE, GÅ TIL SPM. 27.

20. Hva er ektefelles/samboers høyeste utdanningsnivå?

(S)

- Grunnskoleutdanning
(7-årig folkeskole, framhalds- eller
fortsettelseskole, 9-årig
grunnskole)..... 1
- Videregående skole
(Artium eller eksamen ved
økonomisk gymnas, middelskole,
realskole, 10-årig grunnskole,
folkehøyskole, landbruksskole,
fagskole/yrkesskole, handelskole,
mer enn grunnskoleutdanning) 2
- Høyskole utdanning..... 3
- Universitets utdanning (NTH og
NHH regnes som universitet) 4

**GÅ TIL
SPM. 22**

**GÅ TIL
SPM. 21**

21. Har ektefelle/samboer oppnådd en akademisk tittel ved universitet eller høyskole?

(S)

- Ja..... 1
Nei..... 2

22. Er din ektefelle/samboer for tiden under utdanning?

(S)

- Ja 1
Nei..... 2
Ubesvart/vet ikke..... 3

23. Hvilke av følgende kilder til livsopphold har ektefelle/samboer? **LES OPP. HUSK FLERE SVAR MULIG**

(M)

- Inntektsgivende arbeid
(som inntektsgivende arbeid regnes også
arbeid som familiemedlem uten fast avtalt lønn
på gårdsbruk, i forretninger og i familiebedrift
ellers)..... 1
- Studielån/stipend 2
- Alderspensjon 3
- Annen type trygd 4
- Formue 5
- Husarbeid i hjemmet..... 6
- Forsørget..... 7

24. Arbeider ektefelle/samboer ...?

(S)

- Heltid..... 1
 Deltid..... 2
 Varierer..... 3
 Ikke yrkesaktiv..... 4

**GÅ TIL
SPM. 25**

**GÅ TIL
SPM. 26**

25. Har din ektefelle/samboer sitt hovedyrke i offentlig eller privat sektor?

(S)

- Offentlig virksomhet..... 1
 Privat virksomhet..... 2

26. Hvilken stilling har din ektefelle/samboer i sitt hovedyrke? Dersom hun/han ikke er yrkesaktiv i dag: hvilken stilling hadde han/hun i sin siste ordinære jobb?

(S)

- Arbeider/operatør:
 ufaglært/lærling..... 1
 Faglært arbeider, formann..... 2
- Tekniker, ingeniør:
 ikke lederstilling..... 3
- Fagutdannet stilling i helse- og
 sosialsektoren: ikke lederstilling... 4
- Fagutdannet stilling innen
 undervisning og forskning: ikke
 lederstilling..... 5
- Underordnet funksjonær i privat
 eller offentlig virksomhet..... 6
- Overordnet stilling/lederstilling i
 privat eller offentlig virksomhet..... 7
- Selvstendig næringsdrivende, inkl
 eiere i jordbruk og fiske, og
 personer i frie erverv (f.eks
 advokater, tannleger, kunstnere og
 lignende)..... 8
- Annen stilling..... 9
- Har aldri vært yrkesaktiv..... 10
- Ubesvart/vet ikke..... 11

27. Dersom det var Stortingsvalg i morgen, hvilket parti tror du at du ville stemme på?

(S)

- Arbeiderpartiet..... 1
 Fremskrittspartiet..... 2
 Høyre..... 3
 Kristelig Folkeparti..... 4
 RV/Rød Valgallianse..... 5
 Senterpartiet..... 6
 Sosialistisk Venstreparti..... 7
 Venstre..... 8
 Andre..... 9
 Ville ikke stemme..... 10
 Vet ikke..... 11

Vi vil nå gjerne stille deg noen spørsmål om hvem som inngår i husstanden du tilhører og om din families boligsituasjon.

28. Hva er din stilling i husstanden?

(S)

- Husfar (mann)..... 1
 Husmor (kvinne)..... 2
 Sønn..... 3
 Datter..... 4
 Annet..... 5
 Ubesvart/vet ikke..... 6

**GÅ TIL
SPM 31**

**GÅ TIL
SPM 29**

**GÅ TIL
SPM 31**

29. Har du bodd utenfor barndomshjemmet i en periode av minst seks måneder? Fravær pga. sivilteneste eller militærtjeneste skal ikke tas med.

(S)

- Ja..... 1
 Nei..... 2
 Ubesvart/vet ikke..... 3

**GÅ TIL
SPM. 30**

**GÅ TIL
SPM. 33**

30. Hvor gammel var du da du første gang flyttet hjemmefra for minst 6 måneder?

Noter alder **GÅ TIL
SPM. 33**

31. Hvor gammel var du da du flyttet ut fra barndomshjemmet for godt? **HVIS IP FORTSATT BOR I BARNDOMSHJEMMET SAMMEN MED MINST EN AV SINE FORELDRE, NOTER 98. HVIS IP FORTSATT BOR I BARNDOMSHJEMMET OG BEGGE FORELDRENE ER DØDE ELLER FLYTTET, OPPGI IP'S ALDER DA SISTE AV FORELDRENE DØDE ELLER FLYTTET.**

Noter alder.....

32. Så to spørsmål om dine boforhold etter at du flyttet hjemmefra.

- 1 Hvor mange boliger har du eid, siden du flyttet hjemmefra for godt (inkludert også aksje-/borettslagsleiligheter)?
- 2 **DERSOM EIER / HAR EID BOLIG:** Når ble du eier første gang? **NOTER ÅRSTALL**

Noter

HVIS IP BOR ALENE GÅ TIL SPM. 34

33. Vi vil gjerne vite DE ANDRE medlemmene i husstandens alder, kjønn og deres slektskap til deg.

- SLEKTSKAPSKODER:**
- 1 = EKTEFELLE
 - 2 = SAMBOER
 - 3 = FAR/MOR
 - 4 = SØNN/DATTER
 - 5 = SØSTER/BROR
 - 6 = ANNEN SLEKTNING/FAMILIEMEDLEM
 - 7 = ANNET: IKKE SLEKTNING

	Slektskap til IP	Alder	Mann/gutt	Kvinne/pike	Ubesvart/vet ikke
1	☐	<input type="text"/>	☐	1	☐
2	☐	<input type="text"/>	☐	1	☐
3	☐	<input type="text"/>	☐	1	☐
4	☐	<input type="text"/>	☐	1	☐
5	☐	<input type="text"/>	☐	1	☐
6	☐	<input type="text"/>	☐	1	☐
7	☐	<input type="text"/>	☐	1	☐

Nå følger noen spørsmål om din nåværende bolig

34. Når flyttet du/dere inn i denne boligen?
DERSOM BODD I BOLIGEN HELE LIVET
NOTER FØDSELSÅR.

Årstall:

35. Når ble boligen bygget?

Årstall:

36. Hvor mange rom utenom kjøkken har denne boligen? Bad, gang, vaskerom regnes ikke med. I kjeller og på loft tas kun beboelsesrom med.

Noter antall rom:

37. Hvordan anskaffet du/dere den nåværende boligen? **LES:**

(S)

- Bygget selv 1
- Gjennom arv 2
- På annen måte gjennom familien 3
- Kjøpt av byggmester/entreprenør . 4
- Kjøpt gjennom boligbyggelag 5
- Tildelt av kommunen..... 6
- Kjøpt gjennom eiendomsmegler .. 7
- Kjøpt gjennom advokat 8
- Leid på det åpne marked 9
- Annet 10
- Ubesvart/vet ikke 11

38. Hva slags bolig ville være en passende bolig for deg/din husholdning i dag når vi tenker på antall rom?

(S)

- Ett roms bolig 1
 To roms bolig 2
 Tre roms bolig 3
 Fire roms bolig 4
 Fem roms bolig 5
 Seks rom eller større 6
 Ubesvart/vet ikke 7

39. Hvis vi tenker på eieform, hvilken av følgende vil du foretrekke?

(S)

- Selveierbolig 1
 Andelsbolig i borettslag 2
 Leid bolig 3
 Ubesvart/vet ikke 4

40. Vil din husholdning bli boende i denne boligen lenge eller har dere planer om å flytte nå eller senere? Hvilket av de følgende svarene passer best? **LES OPP**

(S)

- Har klare flytteplaner 1
 Regner med å flytte innen 3 år, men har ingen klare planer 2 **GÅ TIL SPM. 41**
 Regner med å bo her minst 3 år til dersom ikke noe uventet skjer 3
 Har ingen planer 4 **GÅ TIL SPM. 42**
 Regner med å bo her alltid/resten av livet 5
 Ubesvart/vet ikke 6

41. Hvorfor vil du/dere flytte? **LES. HUSK FLERE SVAR MULIG.**

(M)

- Ønsker en bolig som passer bedre til familiens boligbehov 1
 Må få oss en rimeligere bolig . 2
 På grunn av arbeidsforhold 3
 Vil flytte av andre årsaker 4
 Ubesvart/vet ikke 5

42. Hvilken eie/leieform har du/dere til nåværende bolig?

(S)

- Selveier 1 **GÅ TIL SPM.43**
 Andelseier i borettslag tilknyttet et Boligbyggelag (BBL) 2 **GÅ TIL SPM. 46**
 Andelseier i frittstående borettslag 3
 Aksjeeier i boligaksjeselskap 4
 Vanlig leiebolig 5
 Spesiell leieavtale 6 **GÅ TIL SPM. 55**
 Annet 7
 Ubesvart/vet ikke 8

43. Har denne husstanden husbanklån i dag?

(S)

- Ja 1 **GÅ TIL SPM.44**
 Nei 2 **GÅ TIL SPM. 46**
 Ubesvart/vet ikke 3

44. Hvorfor valgte du/dere Husbanken som långiver? **LES. HUSK FLERE SVAR MULIG.**

(M)

- Trygt med statlig bank 1
 Bedre betingelser enn i andre finansinstitusjoner 2
 Utbyggeren ga tilbud om husbanklån 3
 Fikk ikke lån andre steder 4
 Andre grunner 5
 Ubesvart/vet ikke 6

45. Har du/dere planer om å refinansiere ditt/deres husbanklån eller foreta ekstraordinære innbetalinger på dette lånet i løpet av 2001?

(S)

- Ja, refinansiere 1
 Ja, ekstraordinær innbetaling 2
 Nei 3
 Ubesvart/vet ikke 4

46. Leier du/dere ut en del av huset/boligen til andre?

(S)

- Ja..... 1 **GÅ TIL SPM. 47**
- Nei..... 2 **GÅ TIL SPM. 48**

47. Hvem leier du/dere ut til?

(S)

- Foreldre/svigerforeldre..... 1
- Barn..... 2
- Andre slektninger..... 3 **GÅ TIL SPM. 51**
- Venner..... 4
- Andre, verken venner eller slekt... 5
- Ubesvart/vet ikke..... 6

48. Har du/dere tidligere leiet ut deler av dette huset/denne boligen?

(S)

- Ja..... 1 **GÅ TIL SPM. 50**
- Nei..... 2 **GÅ TIL SPM. 49**

49. Er det mulig å skille ut rom til en ekstra bolig med en egen inngang, eller med inngang fra felles entre eller vindfang, f.eks en hybelleilighet. **LES**

(S)

- Klart mulig..... 1 **GÅ TIL SPM. 50**
- Mulig, men ikke uten vanskeligheter..... 2
- Helt umulig..... 3 **GÅ TIL SPM. 51**
- Ubesvart/vet ikke..... 4

50. Hvordan stiller du deg til å leie ut en del av huset/boligen? **LES. HUSK FLERE SVAR MULIG.**

(M)

- Kommer til å gjøre det..... 1
- Kommer til å gjøre det hvis familiens økonomi blir presset..... 2
- Kommer til å gjøre det hvis slekt / venner får behov for det..... 3
- Vurderer å gjøre det når barna flytter ut..... 4
- Kunne aldri tenke meg å leie ut..... 5

51. Hva var kjøpesummen for din/deres nåværende bolig? Ta ikke med din/deres del av borettslag/aksjeselskapets fellesgjeld. Oppgi arvetakst dersom boligen er arvet.

Oppgi i hele 1000 kr (eks. 350 000 skrives 0350)

--	--	--	--

52. Hvor stor del av kjøpesummen var ikke lån, dvs. den egenkapitalen du/dere disponerte?

Oppgi i hele 1000 kr (eks. 350 000 skrives 0350)

--	--	--	--

53. Hvordan skaffet du/dere resten av pengene til kjøpet? **LES. HUSK FLERE SVAR MULIG.**

(M)

- Lånte i bank, eller annen kredittinstitusjon..... 1
- Lånte i husbanken..... 2
- Lånte av kommunen/bydelskontoret..... 3
- Fikk tilskudd fra kommunen/bydelskontoret..... 4
- Fikk tilskudd fra husbanken..... 5
- Lånte av venner..... 6
- Lånte av slektninger..... 7
- Annet..... 8
- Ubesvart/vet ikke..... 9

54. Hva tror du du/dere ville få for denne boligen dersom den skulle selges i dag? Ta ikke med din/deres del av fellesgjeld dersom du/dere er borettslaver.

Oppgi i hele 1000 kr (eks. 350 000 skrives 0350)

--	--	--	--

GÅ TIL SPM. 60

TIL LEIETAGERE. DERSOM EIER GÅ TIL 60

55. Hvor lenge vil du/dere fortsette å leie bolig?

(S)

- Under ett år framover..... 1
- Ett til to år framover..... 2
- To til fire år framover..... 3
- Mer enn fire år, men ikke for bestandig 4
- Så lenge som mulig, alltid 5
- Vanskelig å si..... 6
- Ubesvart/vet ikke..... 7

56. Hvorfor leier du/dere? Hvilket av disse utsagnene passer best for deg/dere? LES OPP

(S)

- Fordi boligen er spesielt godt egnet..... 1
- Leie gir mindre risiko enn eie 2
- Ønsker å kjøpe bolig, men greier ikke å skaffe egenkapital/får ikke lån 3
- Skal helt sikkert/sannsynligvis flytte snart og da er leie greiere 4
- Annen grunn 5
- Ubesvart/vet ikke..... 6

57. Hvem eier boligen som du/dere leier

(S)

- Kommune 1
- Stat 2
- Stiftelse..... 3 **GÅ TIL SPM. 59**
- Privat selskap..... 4
- Andelseier i borettslag 5
- Eier av selveierbolig..... 6 **GÅ TIL SPM. 58**
- Annen privat person/husholdning. 7
- Annet 8
- Ubesvart/vet ikke..... 9 **GÅ TIL SPM. 59**

58. Hvilket slektskapsforhold har du til eieren av denne boligen?

(S)

- Boligen eies av mine foreldre/svigerforeldre 1
- Boligen eies av et av mine/min ektefelles barn..... 2
- Boligen eies av annet familie - medlem 3
- Boligen eies av nær venn av familien..... 4
- Eieren er verken slektning eller venn 5
- Ubesvart/vet ikke..... 6

59. Hva betaler du/dere i husleie per. måned?

Oppgi i **hele kroner**

--	--	--	--	--

TIL ALLE

60. Hvordan tror du boligprisene vil utvikle seg i de nærmeste tre årene? LES

(S)

- De vil stige like sterkt som i år 2000 1
- De vil stige, men mindre enn i år 2000..... 2
- De vil bli forbli omtrent uendret 3
- De vil falle litt 4
- De vil falle mye 5
- Ubesvart/vet ikke 6

61. Disponerer (eier/leier) du/dere minst en ekstra bolig som enten står tom eller er leid ut? LES

(S)

- Ja, en bolig som står tom..... 1
- Ja, en bolig som er leid ut midlertidig 2
- Ja, en bolig som er leid ut varig, dvs. minst 3 – 4 år 3
- Ja, flere og minst en står tom 4
- Ja, flere og alle er leid ut..... 5
- Nei 6
- Ubesvart/vet ikke 7

GÅ TIL SPM. 62

GÅ TIL SPM. 64

GÅ TIL SPM. 68

62. Hva slags bolig er dette?

(S)

- Andelsbolig i borettslag eller boligselskap..... 1
- Annen bolig som jeg/vi eier..... 2
- Bolig som jeg/vi leier av andre..... 3
- Annen type 4
- Ubesvart/vet ikke 5

63. Hvor ligger boligen?

(S)

- I samme hus som vi bor 1
- På samme tomt som vi bor..... 2
- I samme kommune som vi bor 3
- I annen kommune i Norge 4
- I utlandet..... 5
- Ubesvart/vet ikke 6

GÅ TIL SPM. 65

64. Hvor mange boliger dreier det seg om?

Noter antall boliger

65. Fikk du/dere boligen/noen av disse boligene gjennom arv eller på annen måte gjennom familien?

(S)

- Ja..... 1
- Nei..... 2
- Ubesvart/vet ikke..... 3

66. Regner du/dere med å selge boligen/noe av boligene i løpet av de neste 2 årene?

(S)

- Ja..... 1
- Nei..... 2
- Ubesvart/vet ikke..... 3

67. Hva tror du du/dere ville få for denne/disse boligen(e) dersom den/de skulle selges i dag? Ta ikke med del av fellesgjeld dersom det er en borettslagsleilighet. **TIL DEN SOM ER I TVIL ELLER IKKE VIL SVARE: PROBE: KUNNE DU LIKEVEL PRØVE Å OPPGI ET BELØP?**

Oppgi i hele 1000 kr (eks. 350 000 skrives 0350)

68. Oppgi for hvert utsagn jeg leser opp om du er helt enig, delvis enig, helt uenig eller delvis uenig? **VIS KORT**

	Helt enig	Delvis enig	Verken enig eller uenig	Delvis uenig	Helt uenig
1 Min bolig er en pengeplassering. Dersom jeg finner en annen bolig som er en bedre investering, kan jeg tenke meg å flytte	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
2 Min bolig er en bruksgjenstand. Dersom den ikke lengre passer, enten det gjelder plass eller utstyr, så vil jeg se meg om etter en annen	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
3 Min bolig er mitt hjem. Her hører jeg til og det skal mye til for å få meg til å flytte	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5

69. Hvilket av alternativene på dette kortet ville vært mest aktuelt for deg dersom du skulle bruke av en eventuell boligformue. **BARE ETT SVAR. IP TRENGER IKKE HA EGEN FORMUE FOR Å SVARE PÅ SPØRSMÅLET: ALTSÅ EN TENKT SITUASJON. VIS KORT.**

(S)

- Ville ikke brukt av boligformuen ... 1
- Selge hele eller deler av boligen til finansinstitusjon, med mulighet til å bo i boligen framover..... 2
- Ta opp lån med pant i boligen..... 3
- Frigjøre midler ved å kjøpe en mindre bolig 4
- Frigjøre midler ved å selge bolig og bli leietaker..... 5
- Annet..... 6
- Ubesvart/vet ikke..... 7

70. Benytter du deg av bospareordningen for ungdom?

(S)

- Ja..... 1 **GÅ TIL SPM 72**
- Nei..... 2 **GÅ TIL SPM 71**
- Ubesvart/vet ikke..... 3 **GÅ TIL SPM 71**

71. Har du benyttet deg av denne ordningen tidligere?

(S)

- Ja, har benyttet ordningen før 1
- Nei, har aldri benyttet meg av denne ordningen 2
- Ubesvart/vet ikke..... 3

Nå følger noen spørsmål om din families økonomiske situasjon. Først noen spørsmål om evt. gjeld.

72. Vi vil gjerne vite hva slags type gjeld/låneformål du har selv eller sammen med evt. ektefelle/samboer, og hvor stor restgjelden er for hver type lån. Lån du/dere har til private personer skal også tas med. **DERSOM IP HAR FLERE LÅN AV SAMME TYPE, BE OM ET ANSLAG PÅ SAMLET RESTGJELD FOR HVER LÅNETYPE.**

Lånetype	Ja, har	Nei, har ikke	Ubesvart/vet ikke	Restgjeld i 1000 kr (eks. 350 000 skrives 0350)
1 Har du/dere boliglån	☐ 1	☐ 2	☐ 3	<input type="text"/>
2 Har du/dere studielån	☐ 1	☐ 2	☐ 3	<input type="text"/>
3 Har du/dere lån til bil	☐ 1	☐ 2	☐ 3	<input type="text"/>
4 Har du/dere andre forbrukslån	☐ 1	☐ 2	☐ 3	<input type="text"/>
5 Har du/dere annen gjeld	☐ 1	☐ 2	☐ 3	<input type="text"/>

DERSOM MAN IKKE HAR LÅN GÅ TIL 75.

73. Har du/dere for noen av disse lånene stilt som sikkerhet dine foreldres eller svigerforeldres bolig eller deres faste eiendom?

- (S)
- Ja..... 1
- Nei..... 2
- Ubesvart/vet ikke..... 3

74. Når du tenker på din/deres samlede gjeld: har du/dere større eller mindre gjeld i dag enn for ett år siden?

- (S)
- Like stor gjeld i dag som for ett år siden..... 1
- Større gjeld i dag enn for ett år siden..... 2
- Mindre gjeld i dag enn for ett år siden..... 3
- Ubesvart/vet ikke..... 4

75. Har du/dere noen gang lånt penger av dine foreldre eller eventuelle svigerforeldre til bolig, studier, bil eller andre formål?

- (S)
- Nei aldri..... 1 **GÅ TIL SPM 77**
- Ja, hadde lån tidligere, men ikke nå..... 2 **GÅ TIL SPM. 76**
- Ja, har lån nå..... 3
- Ubesvart/vet ikke..... 4 **GÅ TIL SPM 77**

76. Til hvilke formål lånte/låner du/dere? **HUSK FLERE SVAR MULIG.**

- (M)
- Til bolig..... 1
- Til studier..... 2
- Til bil..... 3
- Andre formål..... 4
- Ubesvart/vet ikke..... 5

77. Har du eller din evt. ektefelle/samboer stilt kausjon i forbindelse med et lån som er tatt opp av andre familiemedlemmer eller andre? **HUSK FLERE SVAR MULIG.**

- (M)
- Nei, ikke stilt kausjon..... 1
- Ja, til barn/barnebarn..... 2
- Ja, til ektefelle/samboer..... 3
- Ja, til andre familiemedlemmer.... 4
- Ja, til andre..... 5
- Ubesvart/vet ikke..... 6

De fleste familier sparer på en eller annen måte. Vi vil nå stille deg noen spørsmål om hvordan du og din evt. ektefelle/samboer sparer.

78. Har du og/eller din evt ektefelle/samboer noen form for innskudd i bank, andelslag eller finansieringsselskap? Også innstående på lønnskonto skal tas med.

- (S)
- Ja..... 1 **GÅ TIL SPM. 79**
- Nei..... 2 **GÅ TIL SPM. 80**
- Ubesvart/vet ikke..... 3

79. Kan du anslå omtrent hvor mye disse innskuddene samlet beløper seg til? Husk også å ta med innskudd på lønnskonto. Er du usikker, så gi et cirka-anslag.

Innskudd i hele 1000 kroner (eks. 350 000 skrives 0350)

--	--	--	--

80. Eier du/dere aksjer, grunnfondsbevis, obligasjoner eller andeler i aksjefond/verdipapir-fond? **FLERE SVAR MULIG.**

(M)

Ja, aksjer / grunnfondsbevis / obligasjoner.....	☐	1	GÅ TIL SPM. 81
Ja, andeler i fond.....	☐	2	
Nei.....	☐	3	GÅ TIL SPM. 82
Ubesvart/vet ikke.....	☐	4	

81. Kan du anslå den samlede markedsverdien av disse verdipapirene i dag? Er du usikker, så gi et cirka-anslag.

Innskudd i hele 1000 kroner (eks. 350 000 skrives 0350)

--	--	--	--

82. Har du/dere tegnet kontrakt om individuell pensjonssparing eller livrente?

(S)

Ja.....	☐	1
Nei.....	☐	2
Ubesvart/vet ikke.....	☐	3

83. Hva er de viktigste grunnene til at du/dere sparer - i bank, gjennom sparekontrakter eller i verdipapirer? **LES OPP. HUSK FLERE SVAR MULIG.**

(M)

Sparer ikke	☐	1	GÅ TIL SPM. 85
For å kjøpe bolig/fast eiendom	☐	2	
For å kjøpe kapitalvarer som bil, båt, møbler eller annet.....	☐	3	
For å foreta reiser, ferier mv.	☐	4	
For å trygge egen fremtid	☐	5	
For å trygge fremtiden til barn/barnebarn.....	☐	6	
For å ha penger i bakhånd til uforutsette hendelser.....	☐	7	
For å få avkastning fra den oppsparte formuen	☐	8	
Andre årsaker.....	☐	9	
Ingen spesielle årsaker.....	☐	10	
Ubesvart/vet ikke	☐	11	

GÅ TIL SPM. 84

84. Hvor mye tror du at du/din ektefelle/samboer samlet kommer til å spare i år? Regn ikke med evt. nedbetaling av gjeld.

(S)

Vil ikke spare noe i år	☐	1
Under 10.000 kr.....	☐	2
Mellom 10.000 – 24.999 kr	☐	3
Mellom 25.000 – 49.999 kr	☐	4
50.000 eller mer.....	☐	5
Ubesvart/vet ikke	☐	6

85. Har du/dere i dag lånt ut minst 10 000 kr. til....? **LES OPP. HUSK FLERE SVAR MULIG**

(M)

Egne barn	☐	1
Foreldre/svigerforeldre.....	☐	2
Andre slektninger.....	☐	3
Venner.....	☐	4
Bedrifter, annet.....	☐	5
Ubesvart/vet ikke	☐	6
Nei, ingen av disse	☐	7

86. Har en eller flere av de følgende livsbegivenhetene hendt deg og din evt ektefelle/samboer i siste toårsperiode? **VIS KORT. HUSK FLERE SVAR MULIG.**

(M)

- Skilsmisse 1
 Brudd i samboerforhold..... 2
 Min ektefelle/samboer døde..... 3
 En av oss/begge ble rammet av langvarig sykdom (6 mnd el. mer).. 4
 En av oss/begge er blitt pensjonist(er) 5
 En av oss/begge er blitt uføre (mer enn 50%)..... 6
 En av oss/begge ble rammet av langtidsledighet (6 mnd el. mer)..... 7
 En av oss/begge ble rammet av kortere ledighet, (mindre enn 6 mnd) 8
 Jeg/vi fikk uforutsette utgifter på kr. 10.000 eller mer 9
 En av oss/begge tvunget til nedsatt arbeidstid/delvis permittert 10
 Ingen av disse..... 11
 Ubesvart/vet ikke..... 12

87. Hvordan tror du utlånsrenten vil utvikle seg i de kommende 3 årene?

(S)

- Den vil falle 1
 Den vil forbli som nå..... 2
 Den vil stige litt..... 3
 Den vil stige ganske mye 4
 Ubesvart/vet ikke..... 5

88. Hvordan er den nåværende økonomiske situasjon for din husholdning/familie? **VIS KORT.**

(S)

- Pengene/inntektene strekker ikke til 1
 Må bruke av sparepenger for å greie meg/oss 2
 Greier meg/oss akkurat med de inntekter jeg/vi har..... 3
 Greier meg/oss så bra at jeg/vi kan spare litt 4
 Greier meg/oss så bra at jeg/vi kan spare temmelig mye..... 5
 Ubesvart/vet ikke..... 6

89. Har husstanden bil (er)?

(S)

- Ja, én bil..... 1 **GÅ TIL SPM. 90**
 Ja, to eller flere biler..... 2 **GÅ TIL SPM. 92**
 Nei..... 3 **GÅ TIL SPM. 92**
 Ubesvart/vet ikke..... 4

90. Er én eller flere av disse bilene firmabil eller leasingbil?

(S)

- Nei..... 1
 Ja, firmabil..... 2
 Ja, leasingbil 3
 Ja, både firmabil og leasingbil 4
 Ubesvart/vet ikke..... 5

91. Kan du anslå omtrent hvor mye du/dere ville få dersom du/dere skulle selge den/dem i dag? **TA IKKE MED VERDIEN AV EVT FIRMABIL/LEIEBIL**

Oppgi i hele 1000 kr (eks. 350 000 skrives 0350)

--	--	--	--

92. Eier husstanden én eller flere hytter eller landsteder alene eller sammen med andre?

(S)

- Ja, alene 1 **GÅ TIL SPM. 93**
 Ja, sammen med andre 2 **GÅ TIL SPM. 95**
 Nei..... 3 **GÅ TIL SPM. 95**
 Ubesvart/vet ikke..... 4

93. Kan du anslå omtrent hvor mye du/dere ville få dersom du/dere skulle selge den/dem i dag? *Angi bare din andel dersom hytta/hyttene eies sammen med andre.*

Oppgi i hele 1000 kr (eks. 350 000 skrives 0350)

--	--	--	--

94. Er hytta/hyttene overtatt som en del av arveoppgjør eller som forskudd på arv?

(S)

- Ja 1
 Nei..... 2
 Ubesvart/vet ikke..... 3

95. Har du/dere planer om å kjøpe hytte eller bolig i de nærmeste 12 månedene?

	Ja, helt sikkert	Ja, kanskje	Nei, helt sikkert ikke	Ubesvart / vet ikke
1 Å kjøpe hytte, fritidshus	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
2 Å kjøpe ny bolig.....	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4

96. Jeg skal nå lese opp noen ulike former for offentlige trygder/stønader. Vi vil gjerne vite om du og/eller din evt ektefelle/samboer i løpet av de siste 12 månedene har mottatt noen av disse trygdene/stønadene? **LES OPP**

	Ja	Nei	Vet ikke
1 Alderspensjon.....	☐ 1	☐ 2	☐ 3
2 Uførepensjon.....	☐ 1	☐ 2	☐ 3
3 Etterlattepensjon	☐ 1	☐ 2	☐ 3
4 Grunn/hjelpestønad.....	☐ 1	☐ 2	☐ 3
5 Overgangsstønad (stønad for enslige forsørgere) ...	☐ 1	☐ 2	☐ 3
6 Rehabiliterings -/ attføringspenger	☐ 1	☐ 2	☐ 3
7 Dagpenger fra arbeidsledighetstrygden	☐ 1	☐ 2	☐ 3
8 Sosialhjelp	☐ 1	☐ 2	☐ 3
9 Barnetrygd.....	☐ 1	☐ 2	☐ 3
10 Kontantstøtte	☐ 1	☐ 2	☐ 3
11 Bostøtte	☐ 1	☐ 2	☐ 3

97. Har du og/eller din evt ektefelle/samboer i løpet av de siste 12 månedene brukt/tatt i mot noen av følgende offentlige tjenester? Dersom nei, har du/dere likevel hatt behov for den hjelpen som disse tjenestene gir?

	Brukt?		Dersom nei: Har du/dere hatt behov?	
	Ja	Nei	Ja	Nei
1 Hjemmehjelp/hjemmesykepleie	☐ 1	☐ 2	☐ 1	☐ 2
2 Andre off.tjenester for eldre/uføre som TT-tjenester, alarm, dagsentre/eldresenter og lignende	☐ 1	☐ 2	☐ 1	☐ 2

De neste spørsmålene dreier seg om familien din – først og fremst dine foreldre og barn

98. Har du/dere noen gang mottatt arv eller forskudd på arv fra dine foreldre?

(S)

Ja, mottatt forskudd på arv	☐	1	GÅ TIL
SPM. 99
Ja, mottatt ordinær arv.....	☐	2	
Ja, begge deler	☐	3	
Nei	☐	4	GÅ TIL
SPM. 101
Ubesvart/vet ikke	☐	5	

99. Når skjedde dette siste gang?

Oppgi årstall

--	--	--	--

100. Kan du si omtrent hvor mye du/dere alt i alt har mottatt i arv og arveforskudd fra dine foreldre?

Oppgi i hele 1000 kr. (eks. 350 000 skrives 00350)

--	--	--	--	--

101. Har du/dere noen gang mottatt arv eller forskudd på arv fra din evt. ektefelles/samboers foreldre?

(S)

Ja, mottatt forskudd på arv	☐	1	GÅ TIL
SPM. 102
Ja, mottatt ordinær arv.....	☐	2	
Ja, begge deler	☐	3	
Nei	☐	4	GÅ TIL
SPM. 104
Har aldri hatt svigerforeldre.....	☐	5	
Ubesvart/vet ikke	☐	6	

102. Når skjedde dette siste gang?

Oppgi årstall

--	--	--	--

103. Kan du si omtrent hvor mye du/dere alt i alt har mottatt i arv og arveforskudd fra din evt. ektefelles/samboers foreldre?

Oppgi i hele 1000 kr. (eks. 350 000 skrives 00350)

--	--	--	--	--

104. Har du/dere noen gang mottatt arv eller forskudd på arv fra andre enn foreldre/svigerforeldre?

(S)

Ja, fra besteforeldre.....	☐	1
Ja, fra andre slektninger.....	☐	2
Ja, fra andre, ikke slekt.....	☐	3
Nei.....	☐	4
Ubesvart/vet ikke.....	☐	5

105. DERSOM MOTTATT ARV, DVS SVART ALT. 1, 2 ELLER 3 PÅ SPØRSMÅL 98, 101 ELLER 104. Har du/dere gitt noe av arven videre til egne barn eller barnebarn?

(S)

Nei, ingenting.....	☐	1
Ja, noe av det vi har arvet	☐	2
Ja, det meste av det vi har arvet..	☐	3
Har ikke arvet	☐	4
Nei, har ikke livsarvinger.....	☐	5
Ubesvart/vet ikke	☐	6

106. Har du/dere noen gang overtatt bolig/del av bolig eller boligtomt ved arveoppgjør eller som forskudd på arv? Hvis ja, av hvem har du/dere overtatt? HUSK FLERE SVAR MULIG

(M)

Nei.....	☐	1	GÅ TIL
SPM. 108
Ja, fra mine foreldre.....	☐	2	
Ja, fra ektefelles / samboers foreldre	☐	3	GÅ TIL
SPM. 107
Ja, fra andre slektninger.....	☐	4	
Ubesvart/vet ikke.....	☐	5	GÅ TIL
SPM. 108

107. Gjelder dette den boligen du/dere bor i i dag?

(S)

Ja.....	☐	1
Nei.....	☐	2
Ubesvart/vet ikke	☐	3

108. Hvis du tenker på alderdommen, kunne du tenke deg å bruke av en eventuell oppspart formue selv? **VIS KORT**

(S)

- Ville ikke bruke noe av formuen på meg selv 1
- Ville bruke litt av formuen på meg selv 2
- Ville bruke over halvparten av formuen på meg selv 3
- Ville bruke det meste av formuen på meg selv 4
- Ubesvart/vet ikke 5

109. Har du opprettet testamente?

(S)

- Ja, har opprettet..... 1
- Nei, men har overveid det..... 2
- Nei, ikke opprettet/ikke overveid det..... 3
- Ubesvart/vet ikke 4

110. Dersom du tenker på din egen situasjon, hvor viktig er det for deg at du blir istand til å gi dine arvinger forskudd på arv eller etterlate deg noe formue som arv?

(S)

- Svært viktig 1
- Noe viktig 2
- Mindre viktig..... 3
- Ikke viktig i det hele tatt 4
- Ubesvart/vet ikke 5

VI SKAL NÅ STILLE NOEN SPØRSMÅL OM DINE FORELDRE OG SVIGERFORELDRE.

111. Hva er, eller var (*hvis døde*) høyeste fullførte utdanning til din (*far/mor..*)?

(S)

(S)

Far Mor

Folkeskole nivå.....	☐ 1	☐ 1
Til og med realskole nivå.....	☐ 2	☐ 2
Gymnas nivå e.l.....	☐ 3	☐ 3
Universitet/Høgskole.....	☐ 4	☐ 4
Ubesvart/vet ikke.....	☐ 5	☐ 5

112. Er dine foreldre i live; dersom ja, er de gift med hverandre?

(S)

- Begge i live, gift med hverandre .. 1
- Begge i live, ikke gift med hverandre 2
- Far er i live, mor er død 3
- Mor er i live, far er død..... 4
- Begge er døde..... 5
- Ubesvart/vet ikke 6

GÅ TIL SPM. 115

GÅ TIL SPM. 113

GÅ TIL SPM. 114

GÅ TIL SPM.119

113. Var dine foreldre gift med hverandre da din (*far/mor*)døde?

(S)

- Ja, gift med hverandre..... 1
- Nei, de var skilt..... 2
- Ubesvart/vet ikke 3

GÅ TIL SPM 115

STILL SPM 115 OM DEN AV FORELDRENE SOM ER I LIVE OG SPM 116 OM DEN SOM ER DØD

GÅ TIL SPM.119

114. Var dine foreldre gift med hverandre da den første av dem døde?

(S)

- Ja, gift med hverandre..... 1
- Nei, de var skilt..... 2
- Ubesvart/vet ikke 3

GÅ TIL SPM. 116

GÅ TIL SPM. 119

115. Hvordan disponerer din (*far/mor..*) sin nåværende bolig?

(S)

(S)

Far Mor

Han/hun bor på alders- eller sykehjem.....	☐ 1	☐ 1
Han/hun er selveier	☐ 2	☐ 2
Han/hun er andelseier	☐ 3	☐ 3
Han/hun leieboer	☐ 4	☐ 4
Han/hun disponerer boligen på annen måte ...	☐ 5	☐ 5
Ubesvart/vet ikke.....	☐ 6	☐ 6

GÅ TIL SPM. 116

GÅ TIL SPM. 119

116. Hvordan disponerte din (*far/mor..*) sin siste ordinære bolig?

(S)

(S)

Far Mor

Han/hun var selveiere.....	☐ 1	☐ 1
Han/hun var andelseiere.	☐ 2	☐ 2
Han/hun var leieboere	☐ 3	☐ 3
Han/hun disponerte boligen på annen måte ...	☐ 4	☐ 4
Ubesvart/vet ikke.....	☐ 5	☐ 5

GÅ TIL SPM. 117

GÅ TIL SPM. 119

117. Hvem overtok boligen?

	(S) Fars bolig	1	(S) Mors bolig	1
Jeg overtok.....	☐		☐	
Ett eller flere av mine barn overtok	☐	2	☐	2
Min bror eller søster overtok	☐	3	☐	3
Andre i familien overtok.	☐	4	☐	4
Boligen ble solgt til andre	☐	5	☐	5
Ubesvart/vet ikke.....	☐	6	☐	6

**GÅ TIL
SPM. 118**

**GÅ TIL
SPM. 119**

118. Eier du fortsatt boligen?

	(S) Fars bolig	1	(S) Mors bolig	1
Eier boligen og bor der fortsatt	☐		☐	
Eier boligen, men bor ikke der	☐	2	☐	2
Boligen er overført til barn	☐	3	☐	3
Boligen er solgt til andre	☐	4	☐	4
Ubesvart/vet ikke.....	☐	5	☐	5

119. Når ble din mor og far født?

Fødselsår på far:

--	--	--	--

Fødselsår på mor:

--	--	--	--

SPØRSMÅLENE SOM FØLGER SKAL BESVARES FOR FORELDRE SOM ER I LIVE. FOR EN DEL AV SPØRSMÅLENE BLIR SVARENE NØDVENDIGVIS LIKE FOR MOR OG FAR NÅR DE BOR SAMMEN.

STILL SPØRSMÅLENE OM FAR FREM TIL OG MED SPØRSMÅL 126. DERETTER GJENTAS SPØRSMÅLENE 120-126 FOR MOR.

120. Bor din (far/mor...) alene eller sammen med andre? **KRYSS AV FOR ALLE AKTUELLE KATEGORIER**

	(M) Far	(M) Mor
Bor alene.....	☐ 1	☐ 1
Med ektefelle/partner.....	☐ 2	☐ 2
Med barn	☐ 3	☐ 3
Med sine foreldre.....	☐ 4	☐ 4
Med andre	☐ 5	☐ 5
Ubesvart/vet ikke.....	☐ 6	☐ 6

121. Hva er din (fars/mors...) yrkesmessige status?

	(S) Far	(S) Mor
Yrkesaktiv.....	☐ 1	☐ 1
Pensjonist/trygdet.....	☐ 2	☐ 2
Husmor/husfar.....	☐ 3	☐ 3
Student.....	☐ 4	☐ 4
Arbeidsledig	☐ 5	☐ 5
Annet.....	☐ 6	☐ 6
Ubesvart/vet ikke.....	☐ 7	☐ 7

122. Hvordan vil du bedømme den økonomiske situasjonen for din (far/mor...)? **LES OPP**

	(S) Far	(S) Mor
Pengene strekker ikke til	☐ 1	☐ 1
Klarer seg akkurat med de midlene (han/hun) har	☐ 2	☐ 2
Klarer seg så bra at (han/hun) kan spare	☐ 3	☐ 3
Ubesvart/vet ikke.....	☐ 4	☐ 4

123. Hvor ofte har du kontakt med din (far/mor...) ved besøk eller via telefon, brev, e-mail?

	(S) Far	(S) Mor
Daglig	☐ 1	☐ 1
Flere ganger i uken.....	☐ 2	☐ 2
Omtrent ukentlig	☐ 3	☐ 3
Omtrent annenhver uke.....	☐ 4	☐ 4
Omtrent månedlig	☐ 5	☐ 5
Flere ganger i året	☐ 6	☐ 6
Sjeldnere	☐ 7	☐ 7
Ubesvart/vet ikke	☐ 8	☐ 8

124. Hvor likt er ditt og din (fars/mors...) syn på hvilke forpliktelser foreldre og barn bør ha overfor hverandre?

	(S) Far	(S) Mor
Overhode ikke like	☐ 1	☐ 1
Ikke særlig like.....	☐ 2	☐ 2
Litt like	☐ 3	☐ 3
Ganske like.....	☐ 4	☐ 4
Veldig like	☐ 5	☐ 5
Helt like.....	☐ 6	☐ 6
Ubesvart/vet ikke	☐ 7	☐ 7

125. Er det spørsmål/tema du helst unngår å snakke med din (far/mor...) om, av hensyn til familiefreden?

	(S) Far	(S) Mor
Ja, mange.....	☐ 1	☐ 1
Ja, noen.....	☐ 2	☐ 2
Nei, overhode ikke.....	☐ 3	☐ 3
Ubesvart/vet ikke	☐ 4	☐ 4

126. Alt tatt i betraktning, hvor nær føler du deg knyttet til din (far/mor...)?

	(S) Far	(S) Mor
Ikke særlig nær.....	☐ 1	☐ 1
Litt nær	☐ 2	☐ 2
Ganske nær.....	☐ 3	☐ 3
Veldig nær	☐ 4	☐ 4
Ubesvart/vet ikke	☐ 5	☐ 5

Nå følger noen spørsmål om hjelp, assistanse og støtte du har gitt til eller fått fra dine foreldre i løpet av de siste 12 månedene.

127. Har din (far/mor...)behov for jevnlig hjelp med husarbeid som renhold og klesvask eller personlig pleie som hjelp til stell eller å bade eller kle seg? HUSK FLERE SVAR MULIG.

	(M) Far	(M) Mor	
Trenger ikke jevnlig hjelp.....	☐ 1	☐ 1	GÅ TIL SPM. 129
Trenger jevnlig hjelp til husarbeid.....	☐ 2	☐ 2	
Trenger hjelp til personlig pleie.....	☐ 3	☐ 3	GÅ TIL SPM. 128
Ubesvart/vet ikke.....	☐ 4	☐ 4	

128. DERSOM ALT 2 ELLER 3 I SPM. 127. Har din (far/mor...) jevnlig hjelp fra tjenester som hjemmehjelp eller hjemmesykepleie, eller bor han/hun i institusjon (alders- eller sykehjem)?

	(S) Far	(S) Mor
Ingen tjeneste eller institusjon ...	☐ 1	☐ 1
Hjemmehjelp eller liknende	☐ 2	☐ 2
Bor i institusjon	☐ 3	☐ 3

129. Har du og/eller din ektefelle/samboer i løpet av de siste 12 månedene **gitt** din (far/mor...) noen form for **ulønnet praktisk hjelp**, med husarbeid, personlig pleie/stell, innkjøp, transport eller andre gjøremål?

	(S) Far	(S) Mor
Ja, jevnlig	☐ 1	☐ 1
Ja, av og til	☐ 2	☐ 2
Nei.....	☐ 3	☐ 3
Ubesvart/vet ikke.....	☐ 4	☐ 4

130. Har du/dere i løpet av de siste 12 månedene **gitt** din (far/mor...) noen form for **økonomisk støtte**? Her tenker vi på støtte til å dekke både faste og ekstraordinære utgifter, utgifter til ferier/reiser, renter/avdrag på lån og støtte ved at (far/mor) har kunnet overta eller disponere hus/bil eller andre goder uten å betale fullt ut for det.

	(S) Far	(S) Mor	
Ja	☐ 1	☐ 1	GÅ TIL SPM. 131
Nei.....	☐ 2	☐ 2	
Ubesvart/vet ikke.....	☐ 3	☐ 3	GÅ TIL SPM. 132

131. **DERSOM GITT STØTTE TIL FAR ELLER MOR.**
Omtrent hvor mye vil du anslå den samlede verdien av denne økonomiske støtten til å være?

Oppgi i hele 1000 kr. (eks. 350 000 skrives 0350)

--	--	--	--

132. Har du/dere i løpet av de siste 12 månedene **fått** noen form for **ulønnet praktisk hjelp** fra din (far/mor), med barnepass, husarbeid, transport eller andre gjøremål?

(S) (S)
Far Mor

Ja, jevnlig.....	☐	1	☐	1
Ja, av og til.....	☐	2	☐	2
Nei	☐	3	☐	3
Ubesvart/vet ikke	☐	4	☐	4

133. Har du/dere i løpet av de siste 12 månedene **fått** noen form for **økonomisk støtte** fra din (far/mor...)? Her tenker vi på støtte til å dekke både faste og ekstraordinære utgifter, utgifter til ferier/reiser, renter/avdrag på lån og støtte ved at du/dere har kunnet overta eller disponere hus/bil eller andre goder uten å betale fullt ut for det.

	Far	Mor			
Ja.....	☐	1	☐	1	GÅ TIL SPM.134
Nei	☐	2	☐	2	GÅ TIL SPM. 135
Ubesvart/vet ikke	☐	3	☐	3	

134. **DERSOM FÅTT STØTTE FRA FAR ELLER MOR.**
Omtrent hvor mye vil du anslå den samlede verdien av denne økonomiske støtten å være?

Oppgi i hele 1000 kr. (eks. 350 000 skrives 0350)

--	--	--	--

135. Er foreldrene til din evt ektefelle/samboer i live; hvis ja, er de gift med hverandre?

(S)

Har ikke ektefelle/samboer	☐	1	GÅ TIL SPM. 142
Begge i live, gift med hverandre ..	☐	2	GÅ TIL SPM. 138
Begge i live, ikke gift med hverandre	☐	3	
Faren i live, moren er død.....	☐	4	GÅ TIL SPM. 136
Moren i live, faren er død.....	☐	5	GÅ TIL SPM. 137
Begge er døde	☐	6	GÅ TIL SPM.142
Ubesvart/vet ikke	☐	7	

136. Var dine svigerforeldre gift med hverandre da din (svigerfar/svigermor)døde?

(S)

Ja, gift med hverandre.....	☐	1	GÅ TIL 138
Nei, de var skilt.....	☐	2	STILL SPM 138 OM DEN AV SVIGERFORELDRENE SOM ER I LIVE OG SPM 139 OM DEN SOM ER DØD
Ubesvart/vet ikke	☐	3	GÅ TIL 142

137. Var dine svigerforeldre gift med hverandre da den første av dem døde?

(S)

Ja, gift med hverandre.....	☐	1	GÅ TIL SPM. 139
Nei, de var skilt.....	☐	2	
Ubesvart/vet ikke	☐	3	GÅ TIL SPM. 142

138. Hvordan disponerer din (svigerfar/svigermor) sin nåværende bolig.

(S)

(S)

	Svigerfar	Svigermor			
Han/hun bor på alders- eller sykehjem	☐	1	☐	1	GÅ TIL SPM. 139
Han/hun er selveier	☐	2	☐	2	
Han/hun er andelseier.....	☐	3	☐	3	
Han/hun er leieboer.....	☐	4	☐	4	GÅ TIL SPM. 142
Han/hun disponerer boligen på annen måte	☐	5	☐	5	
Ubesvart/vet ikke	☐	6	☐	6	

139. Hvordan disponerte din (svigerfar/svigermor) sin siste ordinære bolig?

	(S)		(S)	
	Svigerfar		Svigermor	
Han/hun var selveier	☐	1	☐	1
Han/hun var andelseier	☐	2	☐	2
Han/hun var leieboer.....	☐	3	☐	3
Han/hun disponerte boligen på annen måte.....	☐	4	☐	4
Ubesvart/vet ikke	☐	5	☐	5

GÅ TIL SPM. 140

GÅ TIL SPM. 142

140. Hvem overtok boligen?

(S) (S)

Svigerfars bolig Svigermors bolig

Min ektefelle/samboer overtok	☐	1	☐	1	GÅ TIL SPM. 141
Ett/flere av våre barn overtok	☐	2	☐	2	
Bror/søster av ektefelle/samboer overtok	☐	3	☐	3	GÅ TIL SPM. 142
Andre i ektefelles/samboer s familie overtok	☐	4	☐	4	
Boligen ble solgt til andre.....	☐	5	☐	5	
Ubesvart/vet ikke...	☐	6	☐	6	

141. Eier din ektefelle/samboer fortsatt boligen?

(S) (S)

Svigerfars bolig Svigermors bolig

Eier boligen, vi bor der fortsatt	☐	1	☐	1
Eier boligen, men vi bor der ikke.....	☐	2	☐	2
Boligen er overført til barn	☐	3	☐	3
Boligen er solgt til andre.....	☐	4	☐	4
Ubesvart/vet ikke....	☐	5	☐	5

TIL ALLE

142. Vi er nå interessert i å få vite litt om omfanget av økonomisk hjelp og støtte fra dine foreldre etter at du fylte 18 år og frem til i dag. På dette kortet nevner vi 5 former for slik hjelp og støtte. Har du mottatt ganske mye, noe, lite eller ingenting av disse formene for hjelp og støtte? **VIS KORT**

	Ja, ganske mye slik hjelp/støtte	Ja, noe slik hjelp/støtte	Nei, lite eller ingen slik hjelp/støtte	Ubesvart/vet ikke				
1 Bodd hjemme etter at jeg fylte 18 år uten å betale fullt ut for meg.....	☐	1	☐	2	☐	3	☐	4
2 Mottatt praktisk hjelp til bygging og/eller modernisering av bolig/leilighet	☐	1	☐	2	☐	3	☐	4
3 Fått økonomisk støtte/hjelp i situasjoner hvor jeg hadde det økonomisk vanskelig	☐	1	☐	2	☐	3	☐	4
4 Mottatt økonomisk støtte i perioder hvor jeg var under utdanning	☐	1	☐	2	☐	3	☐	4
5 Fått rentefritt eller billig lån til bolig eller annen økonomisk støtte til bolig.....	☐	1	☐	2	☐	3	☐	4

143. Har du selv noen gang gitt dine foreldre noen former for økonomisk hjelp og støtte? Vi tenker her både på hjelp til daglig forbruk, hjelp til å betjene gjeld, hjelp med bolig eller hjelp til å dekke uventede/ekstraordinære utgifter.

(S)

Ja, gitt mye slik hjelp.....	☐	1	GÅ TIL
Ja, gitt noe slik hjelp.....	☐	2	SPM. 144
Nei, gitt lite eller ingen slik hjelp ...	☐	3	GÅ TIL
Ubesvart/vet ikke.....	☐	4	SPM. 145

144. Har du hjulpet begge eller bare den ene av dine foreldre med slik hjelp?

(S)

Hjulpet begge.....	☐	1
Bare hjulpet mor.....	☐	2
Bare hjulpet far.....	☐	3
Ubesvart/vet ikke.....	☐	4

VI SKAL NÅ STILLE DEG NOEN SPØRSMÅL OM DITT SYN PÅ DET Å GI OG MOTTA HJELP.

145. Dersom du/dere i dag havnet i en krisesituasjon f.eks på grunn av arbeidsløshet, sykdom, skilsmisse el, og fikk behov for økonomisk hjelp, hvem av dine pårørende tror du da ville tilby deg/dere slik hjelp? **LES. HUSK FLERE SVAR MULIG.**

(M)

Foreldre	☐	1
Svigerforeldre	☐	2
Barn.....	☐	3
Søsken	☐	4
Andre slektninger.....	☐	5
Venner.....	☐	6
Ingen.....	☐	7
Ubesvart/har ingen pårørende.....	☐	8

146. Hvem av dine pårørende vil du i en slik situasjon føle at du kan spørre om økonomisk hjelp? **LES. HUSK FLERE SVAR MULIG.**

(M)

Har ingen jeg kan spørre	☐	1
Har ingen jeg vil spørre.....	☐	2
Vil kunne spørre foreldre	☐	3
Vil kunne spørre svigerforeldre....	☐	4
Vil kunne spørre barn	☐	5
Vil kunne spørre søsken.....	☐	6
Vil kunne spørre andre slektninger	☐	7
Vil kunne spørre venner.....	☐	8
Ubesvart/vet ikke	☐	9

147. De følgende utsagnene dreier seg også om dine holdninger til å gi og å motta hjelp fra nære pårørende. Hvor enig eller uenig er du i disse utsagnene? **VIS SKALAKORT**

	Helt enig	Delvis enig	Delvis uenig	Helt uenig	Vanskelig å svare på
--	-----------	-------------	--------------	------------	----------------------

1 Dersom mine pårørende trenger hjelp vil jeg alltid tre støttende til , uten tanke på om jeg vil få noe tilbake.....	☐	1	☐	2	☐	3	☐	4	☐	5
2 Jeg vil kvie meg for å motta hjelp fra mine pårørende dersom jeg vet at det blir vanskelig for meg å yte gjengjeld for hjelpen	☐	1	☐	2	☐	3	☐	4	☐	5
3 Jeg synes ikke det er riktig å hjelpe noen som selv aldri hjelper andre, selv når de har råd til å gjøre det.....	☐	1	☐	2	☐	3	☐	4	☐	5
4 De av mine pårørende som jeg ikke liker, de hjelper jeg heller ikke	☐	1	☐	2	☐	3	☐	4	☐	5
5 Når jeg hjelper noen av mine pårørende venter jeg også selv å få hjelp av dem	☐	1	☐	2	☐	3	☐	4	☐	5

148. Vi vil også stille deg noen spørsmål om ditt syn på hvordan ansvaret for å sikre de eldre en rimelig levestandard bør fordeles mellom det enkelte individ, familien og samfunnet / det offentlige. Hvor enig eller uenig er du i disse utsagnene? **VIS SKALAKORT**

	Helt enig	Delvis enig	Delvis uenig	Helt uenig	Vanskelig å svare på
1 Enhver bør sørge slik for sin egen alderdom, gjennom privat sparing og forsikringer, at man ikke ligger andre til byrde, verken familien eller det offentlige	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
2 Jeg trenger ikke hjelpe mine pårørende, da det jo finnes nok offentlig hjelp	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
3 Det er det offentliges ansvar å sørge for at alle har en tilfredsstillende inntekt i alderdommen.....	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
4 De eldre bør betale det meste av det tjenester som hjemmehjelp og hjemmesykepleie koster.....	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
5 Å ta seg av de eldre bør i første rekke være familiens ansvar..	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
6 Det er en viktig oppgave for myndighetene å redusere den økonomiske ulikheten mellom folk.....	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5

149. Hvor enig eller uenig er du i disse påstandene? **VIS SKALAKORT**

	Helt enig	Delvis enig	Delvis uenig	Helt uenig	Vanskelig å svare på
1 Man bør alltid sette hensynet til andre foran egne ønsker.....	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
2 Mangfold, og det å ha valgfrihet ,er svært viktig for meg.....	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
3 Det er viktigere å følge tradisjonene enn å leve slik man selv ønsker	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
4 Jeg er villig til å ta store sjanser for å få ut av livet det jeg ønsker	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
5 Jeg kunne godt tenke meg en kjedelig jobb, bare den er godt betalt.....	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
6 Folk bør kunne få se ut, kle seg og leve som de vil, enten andre liker det eller ikke.....	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
7 Jeg foretrekker å leve et rolig liv.....	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5

150. Hvilke økonomiske forpliktelser synes du foreldre bør ha/føle overfor voksne barn som har flyttet hjemmefra? Velg det alternativet du er mest enig i. **LES OPP**

Barna bør klare seg selv og kun hjelpes i nødsfall	☐	1
Foreldre bør gi sine voksne barn hjelp til utdanning, bolig- og familieetablering	☐	2
Barna bør hjelpes så de har like god levestandard som foreldrene	☐	3
IKKE LES. Ubesvart/vet ikke.....	☐	4

151. Når foreldre som har flere barn gir barna økonomisk støtte, hvordan mener du da de bør fordele midlene? Velg det alternativet du er mest enig i. **LES OPP**

Alle barna bør få like mye uansett.....	☐	1
Foreldre bør gi mest til den/de som har dårligst økonomi	☐	2
Foreldre bør gi mest til den/de som er mest hjelpsom(me).....	☐	3
Foreldre bør gi mest til den/de av barna som er dyktigst og får mest ut av midlene	☐	4
IKKE LES. Ubesvart/vet ikke.....	☐	5

152. Hvor mange søsken har du?
Også avdøde søsken skal telles med dersom
IP spør om det.

Oppgi antall

OM BARN:

NÅ FØLGER NOEN SPØRSMÅL OM BARN

153. Har du noen barn (i live)? Vær snill å
inkludere alle dine biologiske barn, adopterte
barn og eventuelle stebarn
(ektefelles/samboers særkullsbarn)

(S)

Nei 1

GÅ TIL
SPM. 159

Ja..... 2

GÅ TIL
SPM. 154

154. Hvor mange?

(S)

- 1 barn 1
2 barn 2
3 barn 3
4 barn 4
5 barn 5
6 barn 6
7 barn 7
8 barn 8
9 barn 9
10 barn 10
11 barn 11
12 barn 12
13 barn eller flere..... 13

155. Hvor mange av disse er over 18 år (født i 1982 eller tidligere)?

(S)

- Ingen barn..... 1
1 barn..... 2
2 barn..... 3
3 barn..... 4
4 barn..... 5
5 barn..... 6
6 barn..... 7
7 barn..... 8
8 barn..... 9
9 barn..... 10
10 barn..... 11
11 barn..... 12
12 barn..... 13
13 barn eller flere 14

SPM. 156 STILLES KUN FOR BARN SOM ER 18 ÅR OG OVER.

156. START MED DET ELDSTE BARNET OG STILL ALLE SPØRSMÅLENE RELATERT TIL DETTE BARNET FØR DU GÅR OVER TIL NESTE BARN.

(S)	Eldste barn	Nest eldste	Tredje eldste	Fjerde eldste	Femte eldste	Sjette eldste
Alder:						
Kjønn:						
Mann:	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1
Kvinne:	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2
Er han/hun ditt:						
Biologiske barn	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1
Adopterte barn	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2
Stebarn	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3
Bor han/hun hjemme hos deg nå?						
Nei.....	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1
Ja	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2

Hvis nei, når flyttet han/hun hjemmefra? DERSOM BARNET ALDRI HAR BODD SAMMEN MED IP ELLER BARNET OG IP HAR FLYTTET FRA HVERANDRE PGA. SKILSMISSE, REGISTRER 8-TALL

Årstall

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Har han/hun bodd hjemme etter at han/hun fylte 18 år uten å betale for seg?:	(S)					
Ja, bodde hjemme uten å betale for seg	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1
Bodde hjemme og betalte noe	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2
Bodde hjemme og betalte det meste av utgiftene til kost og losji	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3
Har ikke bodd hjemme etter fylte 18 år	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4
Ubesvart/vet ikke.....	☐ 5	☐ 5	☐ 5	☐ 5	☐ 5	☐ 5
Hva er hans/hennes yrkesmessige status?	(S)					
Yrkesaktiv	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1
Pensjonist	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2
Husmor/husfar	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3
Student.....	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4
Arbeidsledig	☐ 5	☐ 5	☐ 5	☐ 5	☐ 5	☐ 5
Annet.....	☐ 6	☐ 6	☐ 6	☐ 6	☐ 6	☐ 6
Ubesvart/vet ikke.....	☐ 7	☐ 7	☐ 7	☐ 7	☐ 7	☐ 7
Hva er hans/hennes høyeste fullførte utdanningsnivå?	(S)					
Grunnskole.....	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1
Videregående skole	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2
Påbegynt høgskoleutdanning.....	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3
Fullført høgskoleutdanning.....	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4
Påbegynt universitetsutdanning	☐ 5	☐ 5	☐ 5	☐ 5	☐ 5	☐ 5
Fullført universitetsutdanning	☐ 6	☐ 6	☐ 6	☐ 6	☐ 6	☐ 6
Ubesvart/vet ikke.....	☐ 7	☐ 7	☐ 7	☐ 7	☐ 7	☐ 7
Har du/dere gitt han/henne økonomisk støtte til utdanningen etter fylte 18 år?	(S)					
Nei, lite eller ingen støtte.....	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1
Ja, noe støtte	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2
Ja, ganske mye støtte.....	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3
Ubesvart/vet ikke.....	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4
Dersom flyttet hjemmefra. Hva slags bolig har han/hun fått seg?	(S)					
Er selveier	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1
Er andelseier i borettslag	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2
Er leieboer.....	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3
Ubesvart/vet ikke.....	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4

	Eldste barn	Nest eldste	Tredje eldste	Fjerde eldste	Femte eldste	Sjette eldste
Har du/dere hjulpet ham/henne med boliganskaffelse? HUSK FLERE	(M)					
SVAR MULIG. LES:						
Nei	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1
Ja, gitt ham/henne tomt	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2
Ja, gitt ham/henne bolig.....	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3
Ja, latt ham/henne overta bolig billig..	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4
Ja, gitt støtte i form av penger	☐ 5	☐ 5	☐ 5	☐ 5	☐ 5	☐ 5
Ja, gitt billig eller rentefritt lån	☐ 6	☐ 6	☐ 6	☐ 6	☐ 6	☐ 6
Ja, stilt sikkerhet for lån, kausjonert...	☐ 7	☐ 7	☐ 7	☐ 7	☐ 7	☐ 7
Ja, gitt hjelp med bygging/modernisering av hus/leilighet	☐ 8	☐ 8	☐ 8	☐ 8	☐ 8	☐ 8
Ja, på andre måter.....	☐ 9	☐ 9	☐ 9	☐ 9	☐ 9	☐ 9
Ubesvart/vet ikke	☐ 10	☐ 10	☐ 10	☐ 10	☐ 10	☐ 10
Har du/dere gitt ham/henne noen form for forskudd på arv?	(S)					
Nei.....	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1
Ja	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2
Ubesvart/vet ikke.....	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3
Hva er hans/hennes ekteskapelige status:	(S)					
Gift	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1
Samboer	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2
Enke/mann.....	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3
Skilt/separert.....	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4
Ugift/aldri vært gift.....	☐ 5	☐ 5	☐ 5	☐ 5	☐ 5	☐ 5
Ubesvart/vet ikke.....	☐ 6	☐ 6	☐ 6	☐ 6	☐ 6	☐ 6
Dersom flyttet hjemmefra: Hvordan vil du bedømme hans/hennes nåværende økonomiske situasjon?	(S)					
LES:						
Pengene strekker ikke til.....	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1
Klarer seg akkurat med midlene han/hun har.....	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2
Klarer seg så bra at han/hun kan spare	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3
Ubesvart/vet ikke.....	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4
Har han/hun selv fått barn?	(S)					
Nei.....	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1
Ja	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2
Ubesvart/vet ikke.....	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3
Hvor ofte har du/dere kontakt med ham/henne ved besøk eller via telefon, brev, e-mail?	(S)					
Daglig.....	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1
Flere ganger i uken	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2
Omtrent ukentlig.....	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3
Omtrent annenhver uke	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4
Omtrent månedlig.....	☐ 5	☐ 5	☐ 5	☐ 5	☐ 5	☐ 5
Flere ganger i året.....	☐ 6	☐ 6	☐ 6	☐ 6	☐ 6	☐ 6
Sjeldnere.....	☐ 7	☐ 7	☐ 7	☐ 7	☐ 7	☐ 7
Ubesvart/vet ikke.....	☐ 8	☐ 8	☐ 8	☐ 8	☐ 8	☐ 8

	Eldste barn	Nest eldste	Tredje eldste	Fjerde eldste	Femte eldste	Sjette eldste
Hvor like er dine og hans/hennes syn på hvilke forpliktelser foreldre og barn bør ha overfor hverandre?	(S)					
Overhode ikke like.....	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1
Ikke særlig like	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2
Litt like.....	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3
Ganske like	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4
Veldig like.....	☐ 5	☐ 5	☐ 5	☐ 5	☐ 5	☐ 5
Helt like	☐ 6	☐ 6	☐ 6	☐ 6	☐ 6	☐ 6
Ubesvart/vet ikke.....	☐ 7	☐ 7	☐ 7	☐ 7	☐ 7	☐ 7
Er det spørsmål/tema du helst unngår å snakke med ham/henne om av hensyn til familiefreden?	(S)					
Ja, mange	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1
Ja, noen	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2
Nei, overhode ikke	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3
Ubesvart/vet ikke.....	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4
Alt tatt i betraktning, hvor nær føler du deg knyttet til han/henne?	(S)					
Ikke særlig nær	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1
Litt nær.....	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2
Ganske nær.....	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3
Veldig nær.....	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4
Ubesvart/vet ikke.....	☐ 5	☐ 5	☐ 5	☐ 5	☐ 5	☐ 5

Nå følger noen spørsmål om hjelp, assistanse og støtte du/dere kan ha gitt til eller fått fra dine voksne barn (barn over 18 år) i løpet av de siste 12 månedene.

	Eldste barn	Nest eldste	Tredje eldste	Fjerde eldste	Femte eldste	Sjette eldste
Har du og/eller din ektefelle/samboer i løpet av de siste 12 månedene <u>gitt</u> ham/henne noen form for <u>ulønnet praktisk hjelp</u>, med barnepass, husarbeid, transport eller andre gjøremål?	(S)					
Ja, jevnlig.....	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1
Ja, av og til.....	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2
Nei.....	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3
Ubesvart/vet ikke.....	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4
Har du/dere i løpet av de siste 12 månedene <u>gitt</u> ham/henne noen form for <u>økonomisk støtte</u>? Her tenker vi på støtte til å dekke både faste og ekstraordinære utgifter, utgifter til ferier/reiser, renter/avdrag på lån og støtte ved at han/hun har kunnet overta eller disponere hus/bil eller andre goder uten å betale fullt ut for det.	(S)					
Ja	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1
Nei.....	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2
Ubesvart/vet ikke.....	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3

	Eldste barn	Nest eldste	Tredje eldste	Fjerde eldste	Femte eldste	Sjette eldste
Dersom gitt slik støtte: Omtrent hvor mye vil du anslå den samlede verdien av denne økonomiske støtten til å være? REGISTRER BELØPET I HELE TUSEN KRONER, (EKS. 350 000 SKRIVES 0350).	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Har du/dere i løpet av de siste 12 månedene fått noen form for ulønnet praktisk hjelp fra han/henne med husarbeid, personlig pleie/stell, innkjøp, transport eller andre gjøremål?	(S)					
Ja, jevnlig.....	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1
Ja, av og til.....	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2
Nei.....	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3
Ubesvart/vet ikke.....	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4
Har du/dere i løpet av de siste 12 månedene fått noen form for økonomisk støtte fra ham/henne? Her tenker vi på støtte til å dekke både faste og ekstraordinære utgifter, utgifter til ferier/reiser, renter/avdrag på lån og støtte ved at du/dere har kunnet overta eller disponere hus/bil eller andre goder uten å betale fullt ut for det.	(S)					
Ja	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1
Nei.....	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2
Ubesvart/vet ikke.....	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3
Dersom fått slik støtte: Omtrent hvor mye vil du anslå den samlede verdien av denne økonomiske støtten til å være? REGISTRER BELØPET I HELE TUSEN KRONER, (EKS. 350 000 SKRIVES 0350).	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>

HUSK Å GÅ TILBAKE TIL STARTEN AV 156 OG STILL SPØRSMÅLENE VEDRØRENDE NESTE BARN FØR DU GÅR VIDERE.

157. Når du tenker på den hjelp og støtte du/dere har gitt ditt/dine barn etter at det/de fylte 18 år, tror du du/dere har gitt mer enn det som er vanlig i dag i andre familier, omtrent som vanlig, eller mindre enn vanlig?

- (S)
- Mer enn vanlig 1
- Omtrent som vanlig 2
- Mindre enn vanlig..... 3
- Ubesvart/vet ikke..... 4

158. **VIS KORT. DERSOM MER ENN ET BARN OVER 18 ÅR.** Når du tenker på den hjelp og støtte du/dere har gitt til barna etter at de fylte 18 år, hvilket av disse alternativene mener du passer best?

- (S)
- Barna har fått omtrent like mye..... 1
- Barna har ikke fått like mye, hovedsakelig fordi de har hatt ulike behov 2
- Barna har ikke fått like mye, hovedsakelig pga. ulik alder 3
- Barna har ikke fått like mye, hovedsakelig av andre årsaker 4
- Ubesvart/vet ikke 5

Om annen familie og nære venner

159. Har du og din eventuelt ektefelle/samboer slektninger i live i noen av disse slektskapskategoriene?

(S)	Besteforeldre i live?	Barnebarn i live?	Søsken i live?	Onkler/tanter i live?	Nevøer/ nieser i live?	Ektefelles/samboers foreldre i live
Ja.....	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1
Nei.....	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2
Ubesvart/vet ikke...	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3

DERSOM SLEKTNINGER ER I LIVE; STILL SPM. 160-162 FOR DE AKTUELLE SLEKTSKAPSKATEGORIENE

160. Hvor ofte har du/dere kontakt med noen av slektingene i de aktuelle kategoriene, ved besøk eller via telefon, brev, e-mail?

(S)	Besteforeldre	Barnebarn	Søsken	Onkler / tanter	Nevøer/ nieser	Ektefelles/samboers foreldre
Daglig.....	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1
Ukentlig.....	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2
Månedlig.....	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3
Noen ganger i året.....	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4
Sjeldnere.....	☐ 5	☐ 5	☐ 5	☐ 5	☐ 5	☐ 5
Ubesvart/vet ikke.....	☐ 6	☐ 6	☐ 6	☐ 6	☐ 6	☐ 6

161. Har du/dere i løpet av de siste 12 månedene **gitt** noen form for praktisk hjelp eller økonomisk støtte til noen av disse slektingene? **SPØR FOR BÅDE PRAKTISK HJELP OG ØKONOMISK HJELP**

(S)	Besteforeldre	Barnebarn	Søsken	Onkler / tanter	Nevøer/ nieser	Ektefelles/samboers foreldre
Praktisk hjelp:						
Ja.....	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1
Nei.....	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2
Ubesvart/vet ikke.....	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3
Økonomisk støtte:						
Ja.....	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1
Nei.....	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2
Ubesvart/vet ikke.....	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3

162. Har du/dere i løpet av de siste 12 månedene **fått** noen form for praktisk hjelp eller økonomisk støtte fra noen av disse slektingene? **SPØR FOR BÅDE PRAKTISK HJELP OG ØKONOMISK HJELP**

(S)	Besteforeldre	Barnebarn	Søsken	Onkler / tanter	Nevøer/ nieser	Ektefelles/samboers foreldre
Praktisk hjelp:						
Ja.....	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1
Nei.....	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2
Ubesvart/vet ikke.....	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3
Økonomisk støtte:						
Ja.....	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1
Nei.....	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2
Ubesvart/vet ikke.....	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3

163. Har du/dere noen nære venner utenom familien?

(S)

- Ja 1 **GÅ TIL SPM. 164**
Nei..... 2 **GÅ TIL SPM. 166**
Ubesvart/vet ikke..... 3

164. Har du/dere i løpet av de siste 12 månedene **gitt** noen form for praktisk hjelp eller økonomisk støtte til noen av disse vennene?

(S)

Praktisk hjelp:

- Ja 1
Nei..... 2
Ubesvart/vet ikke..... 3

Økonomisk støtte:

- Ja 1
Nei..... 2
Ubesvart/vet ikke..... 3

165. Har du/dere i løpet av de siste 12 månedene **fått** noen form for praktisk hjelp eller økonomisk støtte fra noen av disse vennene?

(S)

Praktisk hjelp:

- Ja 1
Nei..... 2
Ubesvart/vet ikke..... 3

Økonomisk støtte:

- Ja 1
Nei..... 2
Ubesvart/vet ikke..... 3

166. Kommunenummer?

Noter nr.

--	--	--	--

TAKK FOR HJELPEN!!!!

Jeg bekrefter at intervjuet er gjennomført etter Gallup's retningslinjer.

Intervjuet gjennomført (Dato) :

--	--	--	--	--

Fra kl. :

--	--	--	--

til:

--	--	--	--

Intervjuets varighet: Min.

--	--

Skriv lønnsnummer:

--	--	--	--	--

Sign: _____